

ISSN 1987 – 5789

ESSN 2587- 5426

doi.org/10.52340/eab

ეკონომიკა და ბიზნესი ECONOMICS and BUSINESS

4

ტომი XVI Volume

2024

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის რეფერირებადი და რეცენზირებადი
საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი

Refereed and Reviewed International Scientific and Analytical Journal
of the Faculty of Economics and Business,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

გამოდის 2008 წლის იანვრიდან ორ თვეში ერთხელ,
2015 წლიდან – კვარტალურად
Publish since January 2008 once in two months,
since 2015 – Quarterly

რედაქციის მისამართი: თბილისი, უნივერსიტეტის ქ. N2
თსუ-ს მაღლივი კორპუსი, III სართული, 316-317
ტელ. **+995 32 2 25 04 84**

მთ.რედაქტორი: ტელ – 599794949, მოადგილე – ტელ: 599103816,
პ/მდ. – ტელ: 599218384, მთ.სპეც. – ტელ: 577970280.

Adress: Tbilisi University str. #2. Tel: **+995 32 2 25 04 84** – 9781, 9763, 9724.
Chief editor – Tel: 599794949, Deputy Chief Editor – Tel: 599103816,
Responsible Secretary – Tel: 599218384, Chief Specialist – Tel: 577970280
www.eb.tsu.ge e-mail: ebf.journal@tsu.ge

სარელაქციო კოლაბია

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პიროვნულ-
იხილეთ: **იუნი ანანიასვილი**, **გივი ბედინასვილი**, **თეიმურაზ ბეჩიძე**, **სიმონ გელაშვილი**,
ივანე გვედესიანი, **ივანე გოგობია** (ხელაქტოხის მოადგილე), **თამაზ ზუბიაშვილი** (პა-
სუხისმგებელი მდივანი), **ნუგზახ თოდუა**, **იხაკი კოვზანაძე**, **მუხთაზ მაღიაძე**, **ედგუ-
ჯა მექვაბიშვილი** (მთავარი ხელაქტოხი), **დავით ნახმანია**, **ნუგზახ პაიჭაძე**, **დევან სა-
ბაუხი**, **დემურ სიჭინავა**, **მიხიან ტუხაშვილი**, **გიორგი ლაღანიძე**, **თეიმურაზ შენგელია**,
ეთეხ სახაიშვილი, **იოსებ ხელაშვილი**; პიროვნულები: **ჰამაზ აბესაძე** – პაატა გუგუშ-
ვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი, **ანზოხ აბხადავა** – საქართველოს ტექნი-
კური უნივერსიტეტი, **იოსებ აჩრავაძე** – ქუთაისის უნივერსიტეტი, **გიორგი თუჩქია** – სა-
ქართველოს საზოგადოებრივ საქმეთა ინსტიტუტი, **მეხაბ კაკულია** – საქართველოს სა-
ზოგადოებრივ საქმეთა ინსტიტუტი, **მუხიმან კვახაცხელია** – სოხუმის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, **შადვა მაჭავახიანი** – ევროპული უნივერსიტეტი, **ვლადიმე პაპავა** –
საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აკადემიკოსი, **დადი სენინასვილი** –
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, **ავთანდილ სიდაგაძე** – საქართველოს მეცნი-
ერებათა ეროვნული აკადემიის აკადემიკოსი, **ვლადიმე ღღონტი** – ბათუმის შოთა ჰუს-
თაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, **ნიკოლოზ ჩიხრაძე** – აკაკი წერეთლის სახელმწი-
ფო უნივერსიტეტი, **მიხეილ ჯიბუტი** – საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადე-
მიის აკადემიკოსი.

სარელაქციო კოლაბიის უცხოელი წევრები

მიხეილ აღმალი – ჩხედილოთ კახოლინას უნივერსიტეტის პიროვნული (აშშ); **ოლე-
ნა ბაჟენოვა** – კიევის ტახას შევჩენკოს ეროვნული უნივერსიტეტის პიროვნული (უკ-
რაინა); **გოხლონ ბეჩიძე** – სამხრეთ ფლორიდას კოლეჯის თავისუფალი მეწახმეობის
ცენტრის უფროსი მკვლევარი (აშშ); **ჯუზეპე დე დუკა** – მილანის უნივერსიტეტის პიროვნ-
ული (იტალია); **ვლადიმე ვენგი** – ბელარუსის ტექნიკური უნივერსიტეტის პიროვნული
(ბელარუსია); **იოსებ ვ. კინგი** – ოსტონის უნივერსიტეტის პიროვნული (ნორვეგია);
დმიტრი დუკიანენკო – კიევის ვადიმ ჰეგმანის სახელობის ნაციონალური ეკონომიკუ-
რი უნივერსიტეტის პიროვნული (უკრაინა); **იხაკი მანაგაძე** – სიდნეიში ბანკის სა-
მეთვადყუხეო საბჭოს თავმჯდომარე, J. Stern&Co Investment ოფისის კონსულტანტი,
ლონდონი (დიდი ბრიტანეთი); **გეგოხი ნ. მენქიუ** – ჰაიფაის უნივერსიტეტის პირო-
ვნული (აშშ); **იან მიხაილი** – ვაშინგტონის უნივერსიტეტის პიროვნული (პოლონე-
თი); **დადი ნილი** – ილინოისის უნივერსიტეტის ემიგრაციის-პიროვნული (აშშ); **ამერი-
ან ფეიგუინი** – გენობის ადვოკატის უნივერსიტეტის პიროვნული (საფრანგეთი); **დემ-
ხაბეტ ჩაკო** – ჯორჯ ვაშინგტონის უნივერსიტეტის პიროვნული (აშშ); **ტომას ჰადლი**
– ტახტის უნივერსიტეტის პიროვნული (ესტონეთი).

EDITORIAL BOARD

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Professors: **Ananiashvili Iuri**, **Bedianashvili Givi**, **Beridze Teimuraz**, **Gaganidze George**, **Gelashvili Simon**, **Gvelesiani Revaz**, **Gogokhia Revaz** (Deputy Redactor), **Kharaishvili Eter**, **Khelashvili Ioseb**, **Kovzanadze Irakli**, **Maghradze Murtaz**, **Mekvabishvili Elguja** (Editor-in-Chief), **Narmania Davit**, **Paichadze Nugzar**, **Sabauri Levan**, **Shengelia Temur**, **Sichinava Demur**, **Todua Nugzar**, **Tukhashvili Mirian**, **Zubiashvili Tamaz** (Executive Secretary); Professors: **Abesadze Ramaz** – Paata Gugushvili Economic Institute, **Abralava Anzor** – Georgian Technical University, **Archvadze Ioseb** – Kutaisi University, **Chikhladze Nikoloz** – Akaki Tsereteli State University, **Glonti Vladimer** – Batumi Shota Rustaveli State University, **Jibuti Mikheil** – Georgian National Academy of Sciences Academician, **Kakulia Merab** – Georgian Institute of Public Affairs (GIPA), **Kvaratskhelia Murman** – Sukhumi State University, **Machavariani Shalva** – European University, **Vladimer Papava** – Georgian National Academy of Sciences Academician, **Sekhniasvili Dali** – Georgian Technical University, **Silagadze Avtandil** – Georgian National Academy of Sciences Academician, **Turkia George** – Georgian Institute of Public Affairs (GIPA).

FOREIGN MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

Altman Michael A. – Director, Hospitality and Tourism Management Program, Meredith College School of Business, North Carolina University, professor (USA); **Bazhenova Olena** – Professor of Economic Cybernetics Department, Taras Shevchenko Kyiv National University (Ukraine); **Brady Gordon** – Senior Research Fellow at the Center of Free Enterprise at Southern Florida College (USA); **De Luca Giuseppe** – Professor of Milan University (Italy); **Ferguène Ameziane** – Professor of Economics at Grenoble Alps University (France); **Chaco Elizabeth** – Professor of Geography and International Relations, George Washington University (USA); **Haldma Toomas** – Professor of Tartu University (Estonia); **King Roswitha M.** – Leader of Research Group ‘Applied Economics,’ Faculty of Economics and Social Sciences, Ostfold University College, professor (Norway); **Lukianenko Dmytro** – Rector of Vadym Hetman Kyiv National Economic University, Professor (Ukraine); **Managadze Irakli** – Chairman of Silk Road Bank Supervisory Board, Senior Advisor and Consultant at J.Stern & Co Investment Office Acad. Doctor (UK); **Mankiw Gregory N.** – Professor of Harvard University (USA); **Mikhalek Jan** – Professor of Warsaw University, (Poland); **Neal Larry** – Emeritus Professor of Illinois University (USA); **Weng Wolfgang** – Professor of Berlin Technical University (Germany).

ს ა რ ჩ ე ვ ი

ეკონომიკური თეორია ო ეკონომიკური პოლიტიკა

გუნდა ექჟომიშვიდი, ეკა დეკაშვიდი, დიდი ხუცია - წყალბადის ენერგეტიკული პოლიტიკის უცხოური გამოცდილების გათვალისწინება საქართველოს ეკონომიკაში.....	7
დადი ხიხაძე - ინოვაციური ბიზნესის სახელმწიფოებრივი რეგულირების პოლიტიკის მხარდამჭერი ინსტიტუტები საქართველოში.....	21
ზანდა მესხიძე - სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფის ზოგიერთი საკითხი საქართველოში.....	36

ციფრული ეკონომიკა

დემუხ სიჭინავა, მუხთაზ მალხაძე - განათლების სფეროში გაციფრულების თანამედროვე პრობლემები და პერსპექტივები საქართველოში.....	53
ინება გაგნიძე - კლასტერი - ეფექტიანი ციფრული ტრანსფორმაციის ერთ-ერთი საუკეთესო გზა	72

ბიზნესი ო მენეჯმენტი ო ტურიზმი

ნინო აბესაძე - გლობალური გამაჯანსაღებელი ტურიზმის (ველნეს) განვითარების სტატისტიკური ტენდენციები საქართველოში	91
ნუცა თოხაძე - მანქანური სწავლებისა და ეკონომეტრიკის მეთოდების გამოყენება ეკონომიკურ ზრდაზე პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების გავლენის შეფასებისათვის საქართველოს მაგალითზე (1989- 2023წწ.)	113
თინათინ დოღაძე - ტრანსფორმაციული ინოვაციური მექანიზმები თანამედროვე სამეწარმეო პრაქტიკისთვის	133

ფინანსები და საბანკო საქმე ო აღრიცხვა, აუდიტი

ბათუნა ბახტაძე - საინვესტიციო პროექტის ფინანსური მოდელი: გათვლები და შეფასებები	145
ნანა სხესელი - იჯარის ოპერაციების აღრიცხვის მეთოდოლოგიის ძირითადი ასპექტები	155
გიგა პერტია - საგადასახადო სისტემის გავლენა მცირე ბიზნესზე - უცხოური და ქართული გამოცდილება	171

სოციოლოგიური პრობლემები

ამიხან ბეჩქენიშვიდი, კახა ქეცბაია - სოციოლოგიის განვითარება საქართველოში	189
---	-----

კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია

მიხეილ ჯიბუჭი - წიგნი, რომელიც გეხმარება თანამედროვე საქართველოს კონტექსტის გაგებაში	205
ედგუჯა მექვაბიშვიდი, თეიმურაზ ბეჩიძე - ქართული გეოეკონომიკური მეცნიერების მნიშვნელოვანი შენაძენი.....	210

CONTENTS

ECONOMIC THEORY ♦ ECONOMIC POLICY

Gulnaz Erkomaishvili, Eka Lekashvili, Lali Khurtsia - Consideration of Foreign Experience of hydrogen energy policy in the Georgian Economy	7
Lali Khikhadze - Innovative Business State Regulation Policy and Its Supporting Institutions in Georgia	21
Zanda Meskhidze - Some Issues of Food Security in Georgia	36

DIGITAL ECONOMY

Demur sichinava, Murtaz Magradze - Contemporary Problems and Prospects of Digitalization in the Field of Education in Georgia.....	53
Ineza Gagnidze - Cluster - One of the Best Ways of Effective Digital Transformation.....	72

BUSINESS ♦ MANAGEMENT ♦ TOURISM

Nino Abesadze - Global Scale of Wellness Tourism and Statistical Trends of Its Development in Georgia.....	91
Nutsa Tokhadze - Machine Learning and Econometric Approaches to FDI: FDI impact on Economic Growth in Georgia (1989-2023)	113
Tinatini Loladze - Transformational Innovational Mechanisms for Contemporary Entrepreneurial Practice	133

FINANCE and BANKING ♦ ACCOUNTING and AUDIT

Khatuna Barbakadze - Financial Model of the Investment Project: Calculations and Evaluations.....	145
Nana Sreseli - Basic Aspects of Accounting and Auditing Methodology of Leasing Operations.....	155
Giga Pertia - Impact of Tax System on Small Business - Foreign and Georgian experience.....	171

SOCIOLOGICAL PROBLEMS

Amiran Berdzenishvili, Kakha Ketsbaia - Development of Sociology in Georgia.....	189
---	-----

CRITICISM and BIBLIOGRAPHY

Mikheil Jibuti - A Book that Helps Us Understand the Context of Modern Georgia.....	205
Elguja Mekvabishvili, Temur Beridze - Important Acquisition of Goeconomic Science in Georgia	210

ეკონომიკური თეორია ♦ ეკონომიკური პოლიტიკა ECONOMIC THEORY ♦ ECONOMIC POLICY

წყალბადის ენერგეტიკული პოლიტიკის უცხოური გამოცდილების გათვალისწინება საქართველოს ეკონომიკაში

გულნაზ ერკომაიშვილი

ასოციირებული პროფესორი
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
gulnazi.erkomaishvili@tsu.ge

ეკა ლეკაშვილი

ასოციირებული პროფესორი
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
eka.lekashvili@tsu.ge

ლალი ხურცია

ასისტენტ - პროფესორი
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
lali.khurtsia@tsu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.01

ნაშრომში განხილულია მწვანე წყალბადის ხოლი ენერგეტიკული ჰესების ხაცონადუნი გამოყენების, ასევე, მისი წარმოებისათვის აუცილებელი ინფრასტრუქტურის შექმნის ტენდენციები. მწვანე წყალბადის უპიჩატესი ხედშეწყობა გამოკვეთილია ენერგეტიკული პოლიტიკის უმთავრესი პირობიტეტის სახით. მწვანე წყალბადი განიხილება როგორც მომავლის ინოვაციური პროექტი, ჩადგან ის ტრადიციული წიალისუდი საწვავის კონკურენტუდ ადტენიაცივას წარმოადგენს.

კვდევის მიზანია მწვანე წყალბადის ენერგეტიკული პოლიტიკის უცხოური გამოცდილების შესწავლა და მისი გათვალისწინება საქართველოს ეკონომიკაში.

ნაშრომში გაკეთებულია დასკვნა, რომ მწვანე წყალბადი დაეხმარება ჩვენს ქვეყანას ენერგეტიკული უსაფრთხოების გაძლიერებასა და იმპოტიციურ საწვავის ჩანაცვლებაში, ჩადგან მას განახლებადი ენერჯების დიდი, აუთვისებელი პოტენციალი გაჩნია. აღმოსავლეთ პატირობის ფაჩგდებში ევროპა საქართველოს განიხილავს მოკავშირედ მწვანე წყალბადის წარმოების მიმართულებით. მნიშვნელოვანია, რომ ქვეყანა გახდეს წყალბადის გამოყენების თვითკმაჩი, ჰქონდეს დამატებითი ჰესუხები ექსპოტიცისთვის და აჩამხოდოდ ტრანზიტისთვის. საქართველოს აქვს ჰესუხის, მსოფლიო ბაზარზე მწვანე წყალბადით წარსდგეს.

კვლევის შედეგების გამოყენება ხელს შეუწყობს საქართველოში მწვანე წყარბადის ენეჰგეტიკის განვითარების პოლიტიკის შემუშავებისთვის დიფეხენციხებული ამოცანებისა და აქტივობის დასახვას.

საკვანძო სიგყვები: მწვანე წყარბადი, წყარბადის ენეჰგეტიკა, ენეჰგეტიკური უსაფხთხოება, წყარბადის ენეჰგეტიკის ეკონომიკური პოლიტიკა.

შესავალი

ენერჯის მდგრადი წყარობის განვითარება საზოგადოების მთავარ გამოწვევად იქცა. მწვანე წყალბადი, რომელიც წარმოიქმნება განახლებადი ენერჯის წყარობის გამოყენებით, წყლის ელექტროლიზის გზით, წიალისეულ საწვავზე კაცობრიობის დამოკიდებულების შემცირების პერსპექტიულ ტექნოლოგიას წარმოადგენს. მწვანე წყალბადს აქვს უზარმაზარი პოტენციალი, რადგან წარმოგვიდგება მდგრადი ენერჯეტიკული მომავლის ძირითადი კომპონენტის სახით. მწვანე წყალბადის წარმოებასა და გამოყენებას შეუძლია მნიშვნელოვნად შეამციროს სითბური გაზების ემისიები, გააძლიეროს ენერჯეტიკული უსაფრთხოება, ხელი შეუწყოს ეკონომიკურ ზრდას და სხვადასხვა სექტორის დეკარბონიზაციას.

ბოლო წლებში, მსოფლიოში განსაკუთრებით გაიზარდა ენერჯის გლობალური მოხმარება, რაც გამოწვეულია მოსახლეობის ზრდით, ეკონომიკური განვითარებით და ტექნოლოგიური წინსვლით.

ტრადიციულ საწვავზე დამოკიდებულება ამ გამოწვევების ფონზე პრობლემური გახდა გარემოზე თანმდევი მზარდი უარყოფითი ეფექტის გამო, რამაც დღის წესრიგში დააყენა მდგრადი და ეკონომიკურად ეფექტიანი ალტერნატიული ენერჯის წყარობის მოძიება (M.K. Abbas et al., 2023). ერთ-ერთი ასეთი ალტერნატივა არის მწვანე წყალბადი, რომელიც პერსპექტიული ტექნოლოგიაა, შემუშავებული მდგრადი ენერჯეტიკული მომავლის გამოწვევების საპასუხოდ (Z Abdin et al., 2020; I.K.Muritala et al., 2020). მწვანე წყალბადის გამოყენების ტექნოლოგია გულისხმობს წყალბადის აირის წარმოების პროცესს ელექტროლიზის გზით, განახლებადი ენერჯის წყარობის გამოყენებით, როგორცაა მზის, ქარის ან ჰიდროელექტრო ენერჯია. ბუნებრივი აირისგან წყალბადის წარმოების ჩვეულებრივი მეთოდისგან განსხვავებით, მწვანე წყალბადი განიხილება ეკოლოგიურად სუფთა და მდგრად ვარიანტად, რადგან ის არ გამოყოფს სითბურ გაზებს მისი წარმოებისა და გამოყენების დროს (W. He et al., 2020; P.M. Falcone et al., 2021)

ბრანდონის და ქურბანის (Brandon, N. P., & Kurban, Z., 2017) კვლევის მიხედვით, ბოლო წლებში წყალბადის ეკონომიკისადმი ხელახლა გაღვივდა ინტერესი როგორც მრეწველობის, ასევე მეცნიერების მხრიდან. წყალბადს ენერჯეტიკული რევოლუციის დაჩქარება შეუძლია განახლებადი ენერჯის სისტე-

მებში საჭირო მოქნილობის უზრუნველყოფით. ნაშრომი წარმოგვიდგენს წყალბადის გამოყენების შესაძლებლობებს ეკონომიკის ძირითად სექტორებში. მასში განსაზღვრულია არსებული სარგებელი და გამოწვევები წყალბადის მიწოდების ჯაჭვში: ელექტროენერჯია - გაზის, ელექტროენერჯია - დენისა და გაზი - გაზის მიწოდების არხებისთვის.

ვოლტერსის (Wolters, F. J. A. de K., 2021) ნაშრომი გვიჩვენებს წყალბადის ეკონომიკის მხარდამჭერ ეკონომიკურ სექტორებს და აანალიზებს ამ მხარდაჭერის საჭიროებას და მნიშვნელობას. ავტორმა შეისწავლა ევროპის წყალბადის ასოციაციის 39 წევრი-ქვეყნის მონაცემები. ეს ასოციაცია მიზნად ისახავს წყალბადის პროექტების ხელშეწყობას, დაინტერესებულ მხარეებს შორის თანამშრომლობას, რითაც შეუძლიათ იმოქმედონ ლობისტურ ჯგუფებზე წყალბადის ენერგეტიკის მხარდასაჭერად. ასოციაციის წევრების ინფორმაცია გამოიყენება წყალბადის და მისი მხარდამჭერი სხვადასხვა სექტორის გეოგრაფიული სივრცის მიმოხილვისთვის.

წყალბადის ენერგეტიკული პოლიტიკის უცხოური გამოცდილება

წყალბადის ენერგეტიკის პოლიტიკის ეფექტიანობის საკითხზე ინოვაციური ხედვები წარმოდგენილია აშშ-ის მრეწველობის დეკარბონიზაციის უკანასკნელ ანგარიშში, სადაც ხაზგასმულია სუფთა წყალბადის და ბირთვული ენერჯის ტექნოლოგიების გამოყენების მნიშვნელობაზე შეერთებულ შტატებში მრეწველობის დეკარბონიზაციის დასაჩქარებლად. ანგარიშში ავტორი (Webster, J., 2023). ვარაუდობს, რომ ნახშირბადის ემისიებზე ფასის დაწესების პოლიტიკას შეუძლია მრეწველობის დეკარბონიზაციისთვის სუფთა ენერჯის წყაროების განვითარებისა და მიღების, მათ შორის - წყალბადის წარმოების სტიმულირება მოახდინოს.

ოქსფორდის ენერგეტიკული კვლევების ინსტიტუტის თანამშრომლების მარტინ პალოვიჩისა და რაჰმატალა პუდინეის (Palovic, M., & Poudineh, R., 2022) მოხსენებაში განხილულია წყალბადის ინტეგრაცია ევროპის ენერჯის გადაცემის ინფრასტრუქტურაში. აქ მოცემულია ძირითადი ხედვები ინტეგრაციის, დასკვნების, რეკომენდაციებისა და მმართველობის როლთან დაკავშირებით.

აშშ-ის მრეწველობის დეკარბონიზაციის საკითხზე ჩატარებული გამოკვლევის შედეგების მსგავსად, ევროკავშირისთვისაც არსებულ ენერგეტიკულ ინფრასტრუქტურაში წყალბადის ინტეგრაციის გამოწვევები ორ ძირითად საკითხს მოიცავს: ინფრასტრუქტურის გადართვის ხარჯები და ინსტიტუციური არათანმიმდევრულობა.

პალოვიჩი და პუდინეჰი (Palovic, M., & Poudineh, R., 2022) განიხილავენ წყალბადის ინფრასტრუქტურის სექტორთაშორის კოორდინაციის სამ მიდგომას: **ცენტრალურად კოორდინირებულ, ბაზარზე დაფუძნებულ და რეგულირებად მიდგომებს**. ავტორები ვარაუდობენ, რომ აუცილებელია მართვისა

და ტექნოლოგიების თანავითვლით წყალბადის ტრანსპორტის ეფექტიანი ინფრასტრუქტურის განვითარებისთვის. ისინი გვთავაზობენ, რომ წყალბადზე ორიენტირებული მომავალი ინვესტიციები არ უნდა იყოს დამოკიდებული მხოლოდ სექტორის სპეციფიკურ მიწოდებასა და მოთხოვნაზე, არამედ უნდა განიხილოს კოორდინაცია წარმოებასთან, მოხმარებასთან და სხვა სექტორებში ინფრასტრუქტურის განვითარებასთან.

ანგარიშში მნიშვნელოვანი ყურადღება ეთმობა წყალბადის, როგორც ენერგეტიკაში თამაშის წესების შემცვლელის წარმართველ როლს. ასევე, ხაზგასმულია ახალი სექტორთაშორისი კოორდინაციის მექანიზმების საჭიროება, რათა გადაიჭრას წყალბადის დეცენტრალიზებული მიწოდების გამოწვევები, რაც არსებითად განასხვავებს მას ელექტროენერჯის და გაზის ქსელების ცენტრალიზებული არქიტექტურისგან.

წყალბადის ეკონომიკის თანამედროვე გამოკვლევებს შორის მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ფილიპსის და ფიშერის (Philips, J., & Fisher, L. (2021) ნაშრომს, სადაც გადმოცემულია, რომ აშშ-ში მწვანე წყალბადის ენერგეტიკული პოლიტიკის სრულყოფილად შემუშავებულმა ჩარჩომ შეიძლება ხელი შეუწყოს გარკვეული ინდუსტრიების (ფოლადი და სატვირთო ტრანსპორტი) კონკურენტულ მომავალს და ენერგეტიკის სექტორის დეკარბონიზაციას. მწვანე წყალბადის სანარმოთა უმრავლესობა დაჯგუფებულია ჩრდილოეთ სამრეწველო ჰაბების ირგვლივ, ამან შეიძლება ხელი შეუწყოს დღის წესრიგის დონის ამალღებას, მაღალკვალიფიციური მწვანე სამუშაო ადგილების მიწოდებას თემებისთვის და მხარი დაუჭიროს სამართლიან გადასვლას ნახშირბადის მაღალი შემცველობის იმ ინდუსტრიებში (როგორცაა ფოლადი), სადაც ამჟამად არ არსებობს ალტერნატიული გზები დეკარბონიზაციისთვის.

ევროკავშირის ქვეყნების ენერგეტიკული პოლიტიკის ძირითად მიმართულებებს წარმოადგენს იმპორტულ ენერგორესურსებზე დამოკიდებულების შემცირება და ენერჯის განახლებადი წყაროების ხარჯზე ელექტროენერჯის წარმოების გაზრდა.

ენერგეტიკული უსაფრთხოების პოლიტიკა ევროპის ახალი ფუნქციონალური მიმართულება გახდა. ევროკავშირი მოიხმარს მსოფლიოში წარმოებული ენერჯის ერთ მეხუთედს, მაგრამ მას შედარებით მცირე საკუთარი მარაგები გააჩნია. ევროკავშირი მსოფლიოში ენერჯის უმსხვილესი იმპორტიორია. მის მიერ მოხმარებული ენერჯის 54% იმპორტირებულია (eurostat.com).

ევროპა მწვანე წყალბადს განიხილავს, როგორც რუსეთზე ენერჯის დამოკიდებულების შემცირების რეალურ საშუალებას. ევროკავშირის მიერ 2022 წლის მაისში შემუშავდა გეგმა, რომლის მიხედვითაც მოკლე პერიოდში საგრძნობლად უნდა შემცირდეს რუსულ ენერჯიებზე დამოკიდებულება. ევროკავშირის მონაცემებითა და პროგნოზებით, წყალბადის დადგმული სიმძლავრის გაზრდა 2024 წლისთვის 6 გიგავატამდეა დაგეგმილი, ხოლო 2050 წლისთვის – 500 გიგავატამდე (ნარმანია დ., 2022).

ევროკავშირის გეგმის (REPowerEU) მიხედვით, 2050 წლისთვის ევროპა უნდა იქცეს ე.წ. სუფთა კონტინენტად, რასაც ევროპის მწვანე შეთანხმებაც (**Green Deal**) ითვალისწინებს. შეთანხმების თანახმად, განახლებადი ენერჯის ტექნოლოგიებთან ერთად, წყალბადის ქსელის განვითარება ევროპაში ერთ-ერთ პრიორიტეტულ მიმართულებად განისაზღვრა. შესაბამისად, იზრდება მწვანე წყალბადის კვლევებისა და ინოვაციების დაფინანსება. მნიშვნელოვნადაა მომატებული მწვანე წყალბადის როლი და წილი ევროკავშირის ეკონომიკის სხვადასხვა მიმართულებაში. მაგალითად, ნიდერლანდების სამეფოში იგეგმება წყალბადის ტრანსპორტირების მსოფლიოში პირველი ეროვნული ქსელის მშენებლობა. ევროპა მწვანე წყალბადზე მუშაობის გააქტიურებას განიხილავს, როგორც „გადაუდებელი გამოწვევის გარდაქმნას უნიკალურ შესაძლებლობად“ (ნარმანია დ., 2022).

მთლიანად ევროკავშირის სტრატეგია ევროპის კონტინენტზე 2030 წლისთვის მწვანე/სუფთა წყალბადის საწარმოებლად 40 გეგავატი წყლის ელექტროლიზის და ევროპის კონტინენტს გარეთ იმპორტისათვის დამატებით 40 გეგავატის წარმოებას მოიცავს (eurostat.com)

მწვანე წყალბადის აქტიურ გამოყენებას არა მხოლოდ ევროპა, არამედ სხვა ქვეყნებიც განიხილავენ. მათ შორისაა ინდოეთი, სადაც 2021 წელს დაიწყო ქვეყნის წყალბადის ეროვნული მისიის განხორციელება, საწარმოებს განესაზღვრათ მწვანე წყალბადის გამოყენების მინიმალური კვოტა. ამ ქვეყნის ხელისუფლება მიიჩნევს, რომ მწვანე წყალბადი შეიძლება დაეხმაროს ინდოეთს ენერგეტიკული დამოუკიდებლობისკენ მნიშვნელოვანი ნაბიჯის გადადგმაში და ამ მიზანს ინდოეთი 2047 წლისათვის მიაღწევს (ნარმანია დ., 2022).

მწვანე წყალბადის წარმოების პოტენციალი და ენერგეტიკული პოლიტიკა საქართველოში

საქართველოს ენერგეტიკული პოლიტიკის მიზანია ქვეყნის ენერგეტიკული უსაფრთხოების გაუმჯობესება, რაც უზრუნველყოფს ეროვნული ინტერესების განხორციელებას საკმარისი რაოდენობის, მაღალი ხარისხის, სხვადასხვა სახეობის ენერჯის უწყვეტად და მისაღებ ფასად მიწოდებით. ენერგეტიკული პოლიტიკის შემუშავება და განხორციელება ეკონომიკური განვითარებისა და ენერგეტიკის დარგში დასახული სტრატეგიული მიზნების მიღწევის მნიშვნელოვანი წინაპირობაა (ენერგეტიკული პოლიტიკის მიზანი, economy.ge).

საქართველოში ენერგეტიკული უსაფრთხოებისათვის და საერთოდ, ენერგეტიკული სისტემის დაბალანსებისათვის, ძალზე მნიშვნელოვანია „მწვანე წყალბადის“ ტექნოლოგიის განვითარება. ვინაიდან, ელექტროენერჯის მოხმარებისა და ჰიდროენერჯის გამომუშავების სეზონურობა იწვევს ზაფხულში ექსპორტირებადი ელექტროენერჯის ჭარბი რაოდენობით გამომუშავებასა და ზამთარში მზარდ დეფიციტს, ის შეიძლება დაბალანსდეს ენერ-

გის დაგროვების ტექნოლოგიებით და ერთ-ერთი ტექნოლოგია შეიძლება იყოს წყალბადის ენერჯია.

საქართველოში, ასევე, შესაძლებელია მწვანე წყალბადის გამოყენება თბოელექტროსადგურებისთვის ელექტროენერჯიის საწარმოებლად. მნიშვნელოვანია, წყალბადის სექტორის განვითარებისთვის მზად იყოს მარეგულირებელი გარემო. მსოფლიოში ასეთი მარეგულირებელი ჩარჩო ჯერ განვითარების ადრეულ ეტაპებზეა. საქართველოს ენერჯეტიკისა და წყალმომარაგების მარეგულირებელ ეროვნულ კომისიაში უკვე დაწყებულია მოსამზადებელი სამუშაოები, რაც იქნება ერთგვარი ფუნდამენტი მწვანე წყალბადის განვითარების ხელშემწყობი დოკუმენტების პროექტების შესაქმნელად.

აღმოსავლეთ პარტნიორობის ფარგლებში ევროკა ჩვენს ქვეყანას განიხილავს მოკავშირედ მწვანე წყალბადის წარმოების მიმართულებით(ნარმა-ნია დ., 2022).

ევროსტატის მონაცემების მიხედვით, მოხმარებულ მთლიან ენერჯიაში განახლებადი ენერჯიის წილი ევროკავშირის წევრ და არაწევრ ქვეყნებში იხ. ცხრილში.

მთლიან ენერჯიაში განახლებადი ენერჯიის წილი ევროკავშირის წევრ და არაწევრ ქვეყნებში 2022 წელს (%)

ევროკავშირის წევრი ქვეყნები	ევროკავშირის არაწევრი ქვეყნები
შვედეთი - 66,00	ნორვეგია - 75,82
ფინეთი - 47,89	ალბანეთი - 44,08
ლატვია - 43,32	მონტენეგრო - 39,94
დანია - 41,60%	სერბეთი - 27,08
ესტონეთი - 38,47	მოლდოვა - 21,54
პორტუგალია - 34,68	საქართველო - 21,15
ავსტრია - 33,76	კოსოვო - 18,78
ლიეტუვა - 29,60	ჩრდილოეთ მაკედონია - 18,68
ხორვატია - 29,35	

წყარო: Eurostat.com

როგორც ცხრილიდან ჩანს, მოხმარებულ მთლიან ენერჯიაში განახლებადი ენერჯიის წილის მიხედვით, ევროკავშირის ქვეყნებში შვედეთი ლიდერობს. ქვეყნის მიერ მოხმარებული მთლიანი ენერჯიის 66% მიღებულია ჰიდრო და ქარის ენერჯიის, მყარი და თხევადი ბიოსანჯავის და თბური ტუმბოების გამოყენებით.

რაც შეეხება საქართველოს, მოხმარებულ მთლიან ენერჯიაში განახლებადი ენერჯიის წილი 21,15 %-ია. საქართველო იმ მცირერიცხოვან ქვეყნებს შორისაა, სადაც 2022 წელს, 2021 წელთან შედარებით, აღნიშნული მაჩვენებელი უმნიშვნელოდ, მაგრამ მაინც შემცირებულია. 2021 წელს ის 22,31%-ს შეადგენდა. გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციის „პარიზის შეთანხმებით“ გათვალისწინებული – „საქართველოს განახლებული ეროვნულ დონეზე განსაზღვრული წვლილის (NDC)“, საქართველოს კლიმატის ცვლილების 2030 წლის სტრატეგიით განახლებადი ენერჯიის წყაროებიდან მიღებული ენერჯიის მოხმარების საერთო მოხმარებაში წილის 35%-მდე ზრდა იყო დასახული მიზნად, ახალი სამუშაო ვერსიით კი სამიზნე მაჩვენებელი 27,7% გახდა. ელექტროენერჯია მთლიან მოხმარებულ ენერჯიაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, მისი ძირითადი ნაწილი კი განახლებადი წყაროებიდან მიიღება. თუ გავითვალისწინებთ, რომ 2023 წლის 11 თვის მონაცემებით საქართველოში წარმოებულ ელექტროენერჯიაში თბოსადგურების წილი, წინა წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით, 2,7%-ით არის გაზრდილი, ხოლო მომდევნო პერიოდში კიდევ უფრო მეტი ზრდა იყო მოსალოდნელი, ნაკლებად არის მოსალოდნელი მთლიან მოხმარებულ ენერჯიაში განახლებადი ენერჯიის წყაროებიდან მიღებული ენერჯიის მოხმარების წილის სამიზნე მაჩვენებელთან მიახლოება (საქართველოს კლიმატის ცვლილების 2030 წლის სტრატეგია).

2020 წელს საქართველოს მთავრობამ ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკთან (EBRD) ხელი მოაწერა შეთანხმებას, რომელიც გულისხმობს ქვეყნის საჭიროების შეფასების ტექნიკურ კვლევას ეკოლოგიურად სუფთა წყალბადის წარმოებაზე.

2021 წელს საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროსა და გერმანიის განვითარების ბანკს (KfW) შორის ხელი მოეწერა განზრახვლებათა დეკლარაციას საქართველოში მწვანე წყალბადის პოტენციალის შესწავლის შესახებ. დეკლარაციის ძირითადი მიზანია საქართველოში მწვანე წყალბადის პოტენციალისა და სარგებლის შეფასება, პირველი საპილოტე პროექტის განხორციელება, რომელიც უზრუნველყოფს ეკონომიკისთვის სარგებლის მოტანას, შესაბამისად, ხელს შეუწყობს ქვეყანაში ინვესტიციების მოზიდვას სუფთა და განახლებადი ენერჯიების მიმართულების განსავითარებლად, იმპორტირებულ გაზზე დამოკიდებულების შემცირებასა და მიწოდების უსაფრთხოების გაზრდას. ასევე, დეკლარაციით განსაზღვრული მიზანია განახლებადი ენერჯიის პროექტების განვითარების ტემპის ზრდა, ნახშირბადის ემისიების შემცირება და ქვეყნისთვის ექსპორტის შესაძლებლობების შექმნა.

2022 წელს აზიის განვითარების ბანკის (ADB) მხარდაჭერით დაიწყო „ენერჯიის დამგროვებლებისა და მწვანე წყალბადის განვითარების“ პროგრამის განხორციელება, რომელიც მიზნად ისახავს სხვადასხვა დაინტერესებუ-

ლი ინსტიტუციების ცოდნისა და შესაძლებლობების ამაღლებას და შესაბამისი, საკანონმდებლო ბაზის ჩამოყალიბებაში მხარდაჭერას.

პირველ ეტაპზე, წყალბადის გამოყენების გზად განიხილება ბათუმის მუნიციპალური ტრანსპორტი, სადაც მისი დანერგვა იქნება თვალსაჩინო მაგალითი საზოგადოებისთვის იმის სადემონსტრაციოდ, თუ რამდენად სასარგებლო, საჭირო, სუფთა და უსაფრთხოა მწვანე წყალბადი თანამედროვე მსოფლიოსთვის. აღნიშნული პროექტი გრანტისა და იაფი სესხის საფუძველზე KfW-ს მხარდაჭერითა და დახმარებით დაფინანსდება. დაგეგმილია ბათუმის ინდუსტრიულ ზონაში მწვანე წყალბადის საწარმოს აშენება.

საქართველოს ნავთობისა და გაზის კორპორაციის ცნობით, პროექტში ჩართული მხარეების მონაწილეობით, ტერიტორიაზე განთავსდება წყალბადის საწარმო, ე. წ. ელექტროლაიზერი. ასევე - ავტობუსების სატუმბი და წყალბადის შემნახველი სადგურები. ასევე, შედგენილია მწვანე წყალბადზე მომუშავე საავტობუსე მარშრუტები (<https://energynews.ge/news/elternatiuli-energia/batumis-industriul-zonashi-mtsvane-tsyalbadis-satsarmo-ashendeba>).

საქართველოს ენერჯეტიკის განვითარების ფონდის ინფორმაციით, საქართველოს წყალბადის სტრატეგიის დოკუმენტი შემუშავებულია საკონსულტაციო კომპანია „GOPA Intec“ მიერ. კვლევა საერთაშორისო დონორი ორგანიზაცია გერმანიის განვითარების ბანკის (KfW) დაფინანსებით განხორციელდა. შეიცვლება და დაიხვეწება შესაბამისი კანონმდებლობა, გადაიდგმება ნაბიჯები, რაც ადგილობრივ და უცხოურ ინვესტორებს, საქართველოში მწვანე წყალბადის განვითარების ბიზნესპოტენციალის დანახვისა და შეფასების შესაძლებლობას მისცემს.

საქართველო, საკუთარი განახლებადი ენერჯის პოტენციალით და ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობით, მნიშვნელოვანი ეკონომიკური, პოლიტიკური და უსაფრთხოების, სარგებლის მიღებას ითვალისწინებს როგორც საკუთარი რესურსების განვითარებით, ასევე სხვა ქვეყნებიდან ტრანზიტის ხელშეწყობით.

მნიშვნელოვანია, რომ ქვეყანა გახდეს წყალბადის გამოყენების თვითკმარი, ჰქონდეს დამატებითი რესურსები ექსპორტისთვის და არამხოლოდ ტრანზიტისთვის. საქართველოს აქვს რესურსი, მსოფლიო ბაზარზე მწვანე წყალბადით წარსდგეს.

საქართველოში გერმანიის საელჩოს ცნობით, გერმანია საქართველოს 23 მლნ ევროს გამოუყოფს ბაზარზე მწვანე წყალბადის წარმოების მიზნით. მთლიანობაში მხარეებმა დაახლოებით 68 მლნ ევროს ღირებულების ღონისძიებათა პაკეტი შეიმუშავეს მომდევნო ორი წლის პერიოდისთვის.

ეს თანამშრომლობა პირველი საინვესტიციო პროექტია მწვანე წყალბადის ტექნოლოგიის კუთხით კავკასიის რეგიონში. მრავალი ჰიდროელექტროსადგურის, მზის მაღალი გამოსხივებისა და ქარის ძალიან კარგი პირობების გამო, რეგიონს განახლებადი ენერჯების და ამით მწვანე წყალბადის წარმო-

ების პოტენციალი გააჩნია. გამოყოფილი თანხები მომდევნო წლების განმავლობაში უნდა მოხმარდეს ელექტროლიზის ქარხნის, წყალბადის რეზერვუარისა და ამისათვის საჭირო ქარის ელექტროსადგურის მშენებლობას. დაგეგმილია სპეციალისტების მომზადება ქართული კომპანიებისათვის.

საქართველო, როგორც „საერთაშორისო ენერგეტიკული გაერთიანების“ წევრი ქვეყანა, უახლეს საერთაშორისო ტენდენციებს ითვალისწინებს. ბევრმა ქვეყანამ უკვე აიღო ვალდებულება, რომ 2050 წლისათვის ბუნებრივ გაზს, დიდწილად, ალტერნატიული ენერჯიებით ჩაანაცვლებს. განვითარებული ქვეყნები მზად არიან ეტაპობრივად გადავიდნენ წყალბადზე და ამით ხელი შეუშალონ კლიმატის ცვლილებებს. მას გამოყენების მრავალი პერსპექტივა გააჩნია: ელექტროენერჯიის გენერაცია და რეზერვაცია, ალტერნატიული და სუფთა ენერჯია სატრანსპორტო საშუალებებისთვის, იგეგმება ქარხნებისა და მთლიანად წარმოების წყალბადის ენერჯიაზე გადაყვანა, მისი გამოყენება შენობების გასათბობად და ა.შ. ევროპა, ამ მიმართულებით, სერიოზულ ნაბიჯებს დგამს. ეს, მათთვის, მომავლის ინვესტიციაა. საქართველოს კი შეუძლია ის არამხოლოდ შიდა მოხმარებისთვის აწარმოოს, არამედ საექსპორტოდაც. მოთხოვნა მუდმივად მზარდია, რადგან ბევრი ქვეყანა ცდილობს ბუნებრივი აირის წყალბადით ჩაანაცვლებას.

საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს ინიციატივით, ქვეყანაში ჩამოყალიბდა „წყალბადის ენერჯიის განვითარების ხელშეწყობის კომიტეტი“, რომელსაც ხელმძღვანელობს ენერგეტიკის განვითარების ფონდი და მასში ჩართულია, როგორც შესაბამისი უწყებები, ასევე კერძო სექტორი და აკადემიური წრეები. წყალბადის ენერგეტიკის განვითარების ხელშეწყობის კომიტეტის მიზანია ევროკავშირის მიერ სუფთა წყალბადის წარმოების განვითარების პარალელურად, საქართველოში აღნიშნული ენერგოპროდუქტის წარმოება-ექსპორტისათვის მიმზიდველი გარემოს შექმნა და საქართველოს, როგორც ქვეყნის, სუფთა წყალბადის მწარმოებლებს შორის მოწინავე ადგილის დამკვიდრება.

საქართველო, როგორც ენერგეტიკული გაერთიანების წევრი, ჩართულია „მწვანე წყალბადის“ განვითარების ევროპულ პროცესებში. ამავე დროს, საქართველო, საკუთარი განახლებადი ენერჯიის პოტენციალით და ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობით, მნიშვნელოვანი ეკონომიკური, პოლიტიკური და უსაფრთხოების, სარგებლის მიღებას ითვალისწინებს როგორც საკუთარი რესურსების განვითარებით, ასევე, სხვა ქვეყნებიდან ტრანზიტის ხელშეწყობით.

დასკვნა

წყალბადის ენერგეტიკაზე გადასვლა და დიდი ძალების მეტოქეობა უდავოდ დატოვებს კვალს სახელმწიფოთა ურთერთობებზე. განახლებადი ენერჯიები ცვლის კონფლიქტის სფეროებსა და ადგილებს, ხოლო გეოპოლიტიკა აყალიბებს ტექნიკურ არჩევანს და სავაჭრო ნიმუშებს. ისინი ერთად ქმნიან მომავალ ენერგეტიკულ სისტემებსა და ურთიერთობებს. თუმცა, ქვეყნები როგორ ადგილს დაიკავებენ ენერგეტიკულ ტრანზიციიაში, გადამწყვეტი იქნება შედეგის განსაზღვრაში.

საქართველოს განსაკუთრებული პოტენციალი აქვს განახლებადი წყაროებიდან ენერგეტიკის განვითარების მიმართულებით. ეს პირდაპირ კავშირშია, როგორც ჩვენი ქვეყნის ენერგოდამოუკიდებლობასთან, ასევე, რა თქმა უნდა, ეკონომიკურ და ენერგეტიკულ უსაფრთხოებასთან, საქართველო ამავე დროს მნიშვნელოვანი სატრანზიტო ქვეყანაა. მას, როგორც ევროპისა და აზიის დამაკავშირებელ დერეფანს, აქვს იმის პოტენციალი, რომ გაზარდოს თავისი როლი აღმოსავლეთ-დასავლეთისა და ჩრდილოეთ-სამხრეთის სატრანზიტო პროექტების განხორციელებაში. გეოპოლიტიკური მდებარეობის ეფექტიანი გამოყენება ხელს შეუწყობს ქვეყნის ენერგეტიკული უსაფრთხოების გაუმჯობესებას და ეკონომიკურ განვითარებას.

ლიტერატურა:

- ბერიძე ნ. (2023). მწვანე წყალბადის როლი ენერგეტიკული რესურსების ოპტიმალური გამოყენებისათვის, Forbes Georgia
- ერქომაიშვილი გ. (2024). მწვანე წყალბადის როლი ენერგეტიკული უსაფრთხოების გაძლიერებაში და მისი წარმოებისათვის ინფრასტრუქტურის შექმნის ტენდენციები საქართველოში. საქართველოს ეკონომისტთა VI ეროვნული სამეცნიერო კონფერენციის „მსოფლიო წესრიგის ტრანსფორმაცია და ეკონომიკური უსაფრთხოება: საქართველოს ძირითადი გამოწვევები და შესაძლებლობები“ სამეცნიერო შრომების კრებული, ქუთაისი, 13 სექტემბერი. <https://atsu.edu.ge/ge/faculty/7-biznesis-samar-tlisa-da-sotsialur-metsnierebata-pakulteti/fpage/Y2MyYWYyZyYz> (ბოლო ნახვა 5 ნოემბერი, 2024).
- ერქომაიშვილი გ. (2024). მწვანე წყალბადის წარმოების პოტენციალი და მისი როლი ენერგეტიკული რესურსების რაციონალური გამოყენებისათვის საქართველოში. IX საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის „გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში“, შრომების კრებული, *თსუ გამომცემლობა*.
- ლეკაშვილი ე. (2024). წყალბადის ენერგეტიკული პოლიტიკის აქტუალური საკითხები მწვანე ენერგეტიკის კონტექსტით (აშშ-ს და ევროკავშირის მაგალითზე). IX საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის „გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში“ შრომების კრებული, *თსუ გამომცემლობა*.
- მუხიგულიშვილი გ., კვარაცხელია თ., შათირიშვილი ნ., ინაშვილი მ., ურგებაშვილი ი. (2022). საქართველოს მზაობის შეფასება ევროპის მწვანე შეთანხმების მიმართ. დოკუმენტი მომზადდა EU/UNDP-ის EU4Climate პროგრამის ფარგლებში CRIS-

ENI/2017/387-538. ანალიტიკური ცენტრის „მსოფლიო გამოცდილება საქართველოსთვის“, 122.

- ნარმანია დ. (2022). მწვანე წყალბადის პერსპექტივები. Forbes.ge
- საქართველო მწვანე წყალბადის წარმოებას იწყებს (2023). <https://www.gogc.ge/ka/press-article/saqartvelo-mwvane-wyalbadis-warmoebas-iwyeb/29> (ბოლო ნახვა 5 ნოემბერი, 2024).
- საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო (economy.ge)
- საქართველოს კლიმატის ცვლილების 2030 წლის სტრატეგია და 2021-2023 წლების სამოქმედო გეგმა, თბილისი, 2020.
- ბათუმის ინდუსტრიულ ზონაში მწვანე წყალბადის საწარმო აშენდება <https://energynews.ge/news/elternatiuli-energia/batumis-industriul-zonashi-mtsvane-tsyalbadis-satsarmo-ashendeba> (ბოლო ნახვა 5 ნოემბერი, 2024).
- Forbes.Georgia (2022). მწვანე წყალბადის პერსპექტივები
- M.K. Abbas et al. (2023). Techno-Economic Analysis for Clean Hydrogen Production Using Solar Energy Under Varied Climate Conditions Int J Hydrogen Energy
- Z. Abidin et al. (2020). Hydrogen as an Energy Vector Renew Sustain Energy Rev
- I.K. Muritala et al. (2020). High Temperature Production of Hydrogen: Assessment of Non-renewable Resources Technologies and Emerging Trends Int J Hydrogen Energy
- W. He et al. (2020). Integration of Renewable Hydrogen in Light-duty Vehicle: Nexus between Energy Security and Low Carbon Emission Resources Int J Hydrogen Energy
- P.M. Falcone et al. (2021). Hydrogen Economy and Sustainable Development Goals: Review and Policy Insights
- Brandon N. P., & Kurban Z. (2017). Clean Energy and the Hydrogen Economy. *Philosophical Transactions: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, 375(2098), 1–17. <http://www.jstor.org/stable/44678490>
- Wolters F. J. A. de K. (2021). The Heralds of Hydrogen: The Economic Sectors that Are Driving the Hydrogen Economy in Europe. Oxford Institute for Energy Studies. <http://www.jstor.org/stable/resrep33936>
- Webster J. (2023). Industrial Decarbonization Technologies: Hydrogen and Nuclear Energy. In Technological and Policy Pathways to Accelerate US Industrial Decarbonization (pp. 13–16). Atlantic Council. <http://www.jstor.org/stable/resrep52077.6>
- Palovic M., & Poudineh R. (2022). Hydrogen as a Game-Changer for Energy Infrastructure. In PolyGrid 2050: Integrating hydrogen into the European Energy Transfer Infrastructure landscape (pp. 2–3). Oxford Institute for Energy Studies. <http://www.jstor.org/stable/resrep43916.7>
- Philips J. & Fisher L. (2021). A hydrogen Strategy for an Inclusive and Resilient Economic Recovery. In Between Hope and Hype: A Hydrogen Vision for the UK (pp. 12–19). E3G. <http://www.jstor.org/stable/resrep30254.6>
- Eurostat.com

References:

- Beridze N. (2023). Mwvane wyalbadis roli energetikuli resursebis optimaluri gamoyenebisatvis, [The Role of Green Hydrogen for the Optimal Use of Energy Resources. Forbes Georgia.] in Georgian

- Erkoishvili G. (2024). Mvane wyalbadis roli energetikuli usaftrxoebis gazlierebashi da misi warmoebisatvis infrastruqturis sheqmnis tendenciebi saqartveloshi. [The Role of Green Hydrogen in Strengthening Energy Security and Trends in Building Infrastructure for its Production in Georgia. Collection of scientific papers of the 6th National Scientific Conference of Georgian Economists "Transformation of the World Order and Economic Security: Key Challenges and Opportunities for Georgia", Kutaisi, September 13.] in Georgian. <https://atsu.edu.ge/ge/faculty/7-biznesis-samartlisa-da-sotsialur-metsnierebata-pakulteti/fpage/Y2MyYWYyZyY> (last seen 5 November,2024).
- Erkoishvili G., (2024). Mvane wyalbadis warmoebis potenciali da misi roli energetikuli resursebis racionaluri gamoyenebisatvis saqartveloshi. [The Potential of Green Hydrogen Production and its Role for the Rational Use of Energy Resources in Georgia. Collection of scientific papers of the 9th International Scientific Conference "Challenges of Globalization in Economics and Business", TSU Publishing House.] in Georgian
- Lekashvili E. (2024) Wyalbadis energetikuli politikis aqtualuri sakitxebi mvane energetikis kontekst. [Current Issues of Hydrogen Energy Policy in the Context of Green Energy (Using the Example of the USA and the European Union). Collection of scientific papers of the 9th International Scientific Conference "Challenges of Globalization in Economics and Business", TSU Publishing House.] in Georgian
- Mukhigulashvili G., Kvatatchkhelia T., Shatirishvili N., Inashvili M., Urgebashvili I. (2022). Saqartvelos mzaobis shefaseba evropis mvane shetanxmehis mimart. [Assessment of Georgia's Readiness for the European Green Agreement. Document EU/UNDP EU4Climate Program - CRIS-ENI/2017/387-538. *Analytical Center "World Experience for Georgia"*, p.122.] in Georgian
- Narmania D. (2022). Mvane wyalbadis perspektivebi. [Prospects for Green Hydrogen. *Forbes.Georgia.*] in Georgian
- Saqartvelo mvane wyalbadis warmoebas iwyebs. (2023). [Georgia Begins Producing Green Hydrogen. 22 May, 2023.] in Georgian [https://www.gogc.ge/ka/press article/saqartvelo-mvane-wyalbadis-warmoebas-iwyebs/29](https://www.gogc.ge/ka/press%20article/saqartvelo-mvane-wyalbadis-warmoebas-iwyebs/29)(last seen 5 November,2024).
- Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia (economy.ge) in Georgian
- Saqartvelos klimatis cvlilebis 2030 wlis strategia da 2021-2023 wlebis samoqmedo gegma (2020). [Georgia's Climate Strategy 2030 and Action Plan 2021-2023. Tbilisi, 2020.] in Georgian
- Batumis industriul zonashi mtsvane tsyalbadis satsarmo ashendeba. [A Green Hydrogen Plant is Being Built in the Industrial Zone of Batumi]. In Georgian. <https://energynews.ge/-news/elternatiuli-energia/batumis-industriul-zonashi-mtsvane-tyalbadis-satsarmo-ashendeba> (last seen 5 November,2024).
- M.K. Abbas et al. (2023). Techno-Economic Analysis for Clean Hydrogen Production Using Solar Energy Under Varied Climate Conditions *Int J Hydrogen Energy*
- Z. Abdin et al. (2020). Hydrogen as an Energy Vector *Renew Sustain Energy Rev*
- I.K. Muritala et al. (2020). High Temperature Production of Hydrogen: Assessment of Non-Renewable Resources Technologies and Emerging Trends *Int J Hydrogen Energy*
- W. He et al. (2020). Integration of Renewable Hydrogen in Light-duty Vehicle: Nexus between Energy Security and Low Carbon Emission Resources *Int J Hydrogen Energy*
- P.M. Falcone et al. (2021). Hydrogen Economy and Sustainable Development Goals: Review and Policy Insights
- Brandon N. P., & Kurban Z. (2017). Clean Energy and the Hydrogen Economy. *Philosophical Transactions: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, 375(2098), 1–17. <http://www.jstor.org/stable/44678490>

- Wolters F. J. A. de K. (2021). The Heralds of Hydrogen: The Economic Sectors that Are Driving the Hydrogen Economy in Europe. Oxford Institute for Energy Studies. <http://www.jstor.org/stable/resrep33936> (last seen 5 November,2024).
- Webster J. (2023). Industrial Decarbonization Technologies: Hydrogen and Nuclear Energy. In Technological and Policy Pathways to Accelerate US Industrial Decarbonization (pp. 13–16). Atlantic Council. <http://www.jstor.org/stable/resrep52077.6> (last seen 5 November,2024).
- Palovic M., & Poudineh R. (2022). Hydrogen as a Game-Changer for Energy Infrastructure. In PolyGrid 2050: Integrating hydrogen into the European Energy Transfer Infrastructure landscape (pp. 2–3). Oxford Institute for Energy Studies. <http://www.jstor.org/stable/resrep43916.7> (last seen 5 November,2024).
- Philips J. & Fisher L. (2021). A hydrogen Strategy for an Inclusive and Resilient Economic Recovery. In Between Hope and Hype: A Hydrogen Vision for the UK (pp. 12–19). E3G. <http://www.jstor.org/stable/resrep30254.6>
- Eurostat.com

Consideration of Foreign Experience of hydrogen energy policy in the Georgian Economy

Gulnaz Erkomaishvili

Associate Professor
Iv. Javakhishvili Tbilisi State University
gulnazi.erkomaishvili@tsu.ge

Eka Lekashvili

Associate Professor
Iv. Javakhishvili Tbilisi State University
eka.lekashvili@tsu.ge

Lali Khurtsia

Assistant Professor
Iv. Javakhishvili Tbilisi State University
lali.khurtsia@tsu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.01

The paper presents the role of green hydrogen in the rational use of energy resources, as well as trends in the creation of infrastructure for its production. It is noted that the priority promotion of green hydrogen is the main priority of energy policy. It is an innovative project for the future and a competitive alternative to traditional fossil fuels.

The purpose of the research is to study foreign experience in green hydrogen energy policy and take it into account in the economy of Georgia.

The paper concludes that green hydrogen will help our country strengthen energy security and replace imported fuels, as it has a large untapped potential of renewable energy. Within the Eastern Partnership, Europe sees Georgia as an ally towards green hydrogen production. It is important that the country becomes self-suffi-

cient in the use of hydrogen and has additional resources for export, not just transit - this is also the goal of export under the Black Sea submarine cable project. Georgia has the resources to present green hydrogen on the world market.

The use of research results will help define differentiated tasks and activities for the development of a green hydrogen energy development policy in Georgia.

The transition to hydrogen energy and the rivalry between the great powers will undoubtedly leave their mark on relations between states. Renewable energies are changing the fields and locations of conflict, and geopolitics are shaping technology decisions and trade patterns. Together they are creating future energy systems and relationships. However, the outcome will depend on how countries position themselves in the energy transition.

Georgia has a special potential in the direction of energy development from renewable sources. This is directly related to the energy independence of our country and, of course, to economic and energy security. Georgia is also an important transit country. As a corridor connecting Europe and Asia, it has the potential to strengthen its role in East-West and North-South transit projects. Effective use of the geopolitical situation will contribute to improving the country's energy security and economic development.

Keywords: Green hydrogen, hydrogen energy, energy security, economic policy of hydrogen energy

JEL Codes: P28, P48, Q42, Q48

Innovative Business State Regulation Policy and Its Supporting Institutions in Georgia

Lali Khikhadze

Associate Professor
Iv.Javakishvili Tbilisi State University
lali.khikhadze@tsu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.02

Innovative business is a multi-stage and long-term process that starts with an idea, the next stages are research and development (engineering and construction work, testing, creation of prototypes, development of intellectual property strategy, first review of markets, selection of technology commercialization strategy) - commercialization - test release - full-scale Production - distribution - marketing. Each stage of this long and risky process is characterized by the peculiarities of the regulation of relations between the participants and the existence of risks for this stage.

For Georgia, the development of innovative business is an opportunity to turn from an importing country into an exporting country of science-intensive products. The introduction of innovations in manufacturing business will not only increase the quality of manufactured products and reduce costs, but also create fundamentally new types of competitive products and services, new markets will emerge, the competitiveness of business entities will increase, and the standard of living of the population will rise, thereby Georgia will take a worthy place among the countries of the European Community.

Keywords: *Innovative business, state innovative policy, regulatory instruments, supporting institutions, regulatory legal framework and normative acts.*

JEL Codes: M21, O31, Q55

Introduction

Innovative process in business is the process of transforming scientific knowledge into innovations. It is generally understood as an activity that ensures the constant search for new opportunities, the search for various resource sources to solve the tasks, attraction and involvement in the re-production process, the production of scientific, competitive products through new approaches and technologies.

Innovative policy of the state is a constituent part of the socio-economic policy, which determines the goals, directions and methods of activities of state authorities in the field of innovation. The main task of innovative policy at the modern stage is

to create such a system that will be able to use national intellectual policy and the achievements of modern techniques and technologies to produce competitive products.

Intellectual resource is one of the priority tools of business. Thus, the process of using modern scientific and technical knowledge in business is expressed by the concept of innovation.

The development of innovative business is largely determined by the market mechanism due to intense domestic and international competition, but regulation of this process by the state is objectively necessary, since it can ensure:

- Avoiding market crises;
- Planned driving of innovative processes (compliance of the country's economic development strategy with the goals of innovative development and vice versa);
- Effective mobilization of resources;
- Effective organization of the country's science and education system;
- Effective use of international innovative experience;
- Financial, institutional and organizational support, etc.

The Essence of State Regulation of Innovative Business and the Necessity of Its Use in Market Economy Conditions

General Analysis. Innovation is primarily a response to the challenges of the international business environment. Constant changes in legislation, conditions and rules of doing business, increasing competition, emergence of new knowledge in the field of business organization and management, thorough training of workers and managers, their continuous replacement by motivated, task-oriented and talented new generations, emergence of new markets, engineering, business communication and information Development of technology means, scientific-technical progress, etc. It requires enterprises to have highly adaptive capabilities. The constant adaptation of the enterprise to the changing conditions of the international business environment is carried out through managerial innovation, which determines the superiority of the innovative component in the business management system.

Only with the fruitful interaction of science, entrepreneurship, society, state and municipal bodies, it will be possible to ensure the rapid pace of economic development of the country and the formation of many innovative businesses.

Formation and development of innovative entrepreneurship is impossible without joint efforts of business, science and the state. The processes promoting the formation of innovative business should be implemented through the state regulation mechanism, the structure and content of which depends on the level of innovative

development of the country, the strategy and tactics of the country's economic development.

The 21st century is an era based on the knowledge economy. In the modern world, a new system of values is being created, which fundamentally changes the main factor of the development of the economy and business sector and establishes a new type of economic policy. . In this process, the knowledge sector plays a crucial role. Knowledge production is the source of economic growth. This means that along with new forms of business organization, the dominant economic growth becomes a system of scientific knowledge - a system of new processes, products and services.

According to world experience and international standards, innovative business is the result of intellectual activity, which is reflected in new, improved products and services, or in new and improved technologies used in practical activities. Therefore, the necessary features of innovation are scientific-technical novelty, industrial applicability and commercialization. Innovations turn into a strategic factor of growth, affect the structure of public production, change the face of the economic organization of society, stabilize the social situation in the country.

The future of Georgia's development belongs to innovative business. It is the national innovative system that is the basis of development in any field, a possible mechanism for meeting any demand of the society. Innovation is the basis of the adoption of innovations in the economy and business sector, which leads to the growth of the economy. Business processes should be driven by innovation. Development through innovation means development and implementation of innovation policy at all (country, regional) levels of management. This approach should be widely shared and should not cause controversy in Georgia.

Development of innovative business for Georgia is an opportunity to become an exporter of scientific products from an importing country. The introduction of innovations in the field of production will not only increase the quality of manufactured products and reduce costs, but also fundamentally new types of competitive products and services will be created, new key markets will emerge, the competitiveness of business entities will increase, the standard of living of the population will rise, thus Georgia will occupy a worthy place among the countries of the European Community.

In the process of developing innovative policy, it is important to determine in detail the role of state institutions in the formation of the country's innovative economy system and to analyze state institutions, based on which we will determine the needs and problems of state institutions in the formation of innovative economy. As mentioned above, research institutes, universities, investors, innovative ecosystem supporting institutions, business incubators, which give entrepreneurs with innovative ideas the opportunity to develop their own business idea under favorable conditions, are involved in the formation of innovation policy. The amount of funding to be

provided for research and development is determined by the Parliament of Georgia during the review of the state budget.

Thus, the ministries have an important role and responsibility in the formation of the innovative policy: the Ministry of Education and Science of Georgia is responsible for the perfection of one of the directions of the formation of the innovative economy, the knowledge-based economy. Their duty is to regulate the research and development system. The "Shota Rustaveli National Scientific Foundation" created on the basis of the Ministry promotes the development of the system of science, technology and innovation in the country. Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia - works on the country's economic and social development strategy. He is responsible for building an innovative economy in the country. The goal of the agency under the Ministry of Economy and Sustainable Development - "Georgian Innovation and Technology Agency" is the development of the innovative ecosystem. Also, the National Center of Intellectual Property of Georgia - "Sakpatent", which determines the policy of intellectual property, was created on the basis of the said Ministry. The Ministry of Finance of Georgia, while defining the budgetary and tax policy, considers as much as possible tax benefits and state subsidies in order to promote the introduction of innovations in production. The function of the Ministry of Energy in the processes of forming an innovative economy is manifested in the process of creating non-traditional energy resources, in particular, renewable energy resources. The function of the Ministry of Environmental Protection and Agriculture of Georgia is to establish a sustainable economy and society.

It aims to manage and conserve natural resources. It is especially important to connect technological innovation with sustainable development, where production processes are carried out in such a way as to significantly reduce waste, environmental pollution and so-called Development of "green business". Thus, we can say that the formation of the innovative economy is carried out by a combination of various state instruments, which includes both state regulation and the role of institutions and measures to promote the development of innovation in it, which partially involves financial assistance and support.

At the modern stage, innovations in the economy and business sector are a powerful mechanism and determining factor for the introduction of unique technologies, progressive development, and raising the country's competitiveness.

The essence of the state regulation of the formation of innovative entrepreneurship is that the state, based on market principles, should promote the acceleration of the processes of innovative development of the economy. Its peculiarity is expressed in the fact that the main focus of regulation is shifted to the qualitative improvement of the economy. Its main goal is not only to facilitate the action of market forces to accelerate the process of innovative development, but also to avoid the negative

consequences of economic activity on nature. It has been a long time since the disturbing contours of impending catastrophes have been drawn around the world.

Therefore, the state should promote such innovative processes that lead to sustainable economic development. At the same time, the innovative development of the country's economy and sustainable economic development should be considered in a single perspective. The existence of a flexible mechanism of state regulation of the formation of innovative entrepreneurship is a necessary condition for the formation of innovative business in developing countries.

It is important for Georgia and similar developing countries to implement and support economic activities focused on knowledge and introduction of new technologies, along with traditional production factors. The mentioned issue, on the other hand, refers to the innovative business development strategy developed by both the central and regional authorities and their implementation. On the part of some scientists, scientific-technological development is often defined as the merit of private companies, and in this process, the state, as a regulatory and controlling body, is considered an obstacle. Nevertheless, as a counterbalance to the mentioned opinion, it is possible to cite such projects financed by the state, which created the basis for the development and progress of new technologies.

Under the conditions of such financing, a number of important technological bases have been created, the results of which are spread in important sectors of the economy. In many cases, the state appears to be the only, unconditional party that is ready to make a significant capital investment in a high-risk investment project, which, in turn, involves the creation of innovative technology, which traditional private companies and commercial banks are unable to do. The involvement of the latter is usually revealed after the state has completed the main works. This approach has been tested in both developed and developing countries (USA, Scandinavian countries, Japan, Israel, etc.).

Modern experience shows that the creation, dissemination and adoption of innovative technologies initially reduces economic growth rates and productivity levels (due to integration and restructuring problems), but in the long term, due to the improvement of productivity levels and, ultimately, the acceleration of economic growth rates, technological innovation is considered as the main driver of economic growth. driving force (Mokyr, 1990). Some scholars critically assess the relationship between innovation and national economic growth (Edgerton, 2007). Many factors can be considered as the origin of innovative ideas, such as fundamental and applied research, innovation diffusion, process improvement and others. It is worth noting that the study of national innovation systems pays special attention to knowledge flows. This is revealed by the fact that the technological development process in the following international companies was financed with the financial resources allocated by the

state: IPHON, TESLA, MOTOROLA, etc. [Source: <https://about.crunchbase.com/blog/-top-govtech-companies-2019/> (20.09.2020)].

Formation of innovative business and development of policies is a long-term process that requires the creation and introduction of new technologies, improvement of the education system, development of science and information systems, which is impossible without the development of innovative policies and strategies. Formation of innovative business is important for both developing and developed countries. The formation of an innovative economy in developing countries is partly ensured by the introduction of innovation, as well as by the attraction of direct foreign investments, which is accompanied by the import of technology. (Bakhtadze, S. Daneilia, 2020).

The role of the state in the process of formation of innovative business can be identified in different ways, namely:

- Through regulatory instruments (institutions and legal framework);
- through economic policy tools;
- Through instruments of private companies (commercialization).

The first component of the formation of innovative business is the regulatory instruments, which refers to the state legislative and institutional regulation for the development of innovative entrepreneurship in the country, which is defined as the main indicator. It is also worth noting that institutional and regulatory instruments are used to regulate market relations, including the formation of innovative businesses, based on the relevant legal framework.

The improvement of the legislative framework related to the formation of innovative businesses in Georgia began in the 90s of the 20th century, and especially since 2014, the issue of the formation of innovative businesses became a priority area of state interests. This is evidenced by the formation of the legal base of innovations, the construction of innovative entrepreneurship and the development of the national innovation system, which ensures the smooth implementation of the entire innovation cycle (science-technologies-production), where the market plays the main role, and the state becomes the regulator of innovation processes.

Mechanism of State Regulation of Innovative Business and Its Supporting Institutions in Georgia

The purpose of the mechanism of state regulation of the formation of innovative business is to promote the formation of innovative business in the country, to fill the shortcomings that the market mechanism has in this direction. As already mentioned, its structure and content depends on the level of innovative development of the country, economic strategy and tactics of the country.

In the conditions of the market economy, it is becoming more and more difficult for enterprises to take a significant place in the market, because the growing influence of globalization has completely changed the picture of the world economy, and therefore the goods and services that were present even a few years ago are no longer valuable for the society. Therefore, if companies want to establish their name in the market, they have to keep up with these changes, therefore, today, innovative development has become an integral part of the main activities of enterprises, because it ensures the creation of completely new and improved products and services on the market, increases the efficiency of the company, and most importantly, increases profitability of companies and enterprises.

The creation of venture funds, technoparks and business incubators does not automatically ensure the implementation of innovative policies in the process of economic development. Therefore, moving Georgia to the innovative path of development requires great efforts in this direction in the country and effective use of supporting institutions.

Several organizations supporting small and medium entrepreneurship operate in Georgia, including: The Chamber of Commerce and Industry of Georgia, which is established as an independent state agency, its main functions are to provide informational, consulting-recommendation services to representatives of the business sector. Promotion of improvement of business planning and innovative entrepreneurship skills, activation of export stimulation, promotion of internationalization of firms, enterprises, connection of communication and coordination lines with trade partners of different countries of the world, investors. Membership of the Chamber of Commerce and Industry is voluntary, 90% of which are small and medium-sized entrepreneurs. The membership fee ranges from zero GEL to 10,000 GEL and depends on the services rendered.

The Chamber of Commerce and Industry in Georgia unites six regional chambers, more than a thousand companies, commercial banks and other institutions. The Chamber is a subject of public law, operating on the basis of the Law of Georgia "About Chamber of Commerce and Industry". It is an independent non-governmental organization. The president and vice-president of the chamber are elected by the general assembly of businessmen.

The functions of the Chamber of Commerce and Industry of Georgia are:

- Providing informational and consulting services for business entities, organizing training to raise their qualifications and professional education;
- Diversification and key promotion of export of local goods and services;
- Preparation of documents related to the patenting of inventions, utility models, industrial designs, trademarks, trade names and service names;
- implementation of measures related to investment activity in Georgia, promotion of measures for the protection of antimonopoly legislation;

- Helping entrepreneurs in the preparation of business plans, fulfilling the specified requirements of the normative acts of Georgia and other tasks;
- Coordination of activities of regional chambers of commerce and industry operating in the territory of Georgia.

In 2014, the Government of Georgia started the state program "Produce in Georgia", and since 2015, within the framework of "Produce in Georgia", the direction of promoting micro, small and medium entrepreneurship, the main goal of which is to promote the growth of economic activity in the regions of Georgia, and includes two components: financial and technical assistance. As part of the technical assistance, the beneficiaries receive individual consulting-recommendation services and undergo business trainings. In order to increase the efficiency of the program, as well as to identify possible gaps, the evaluation and monitoring of the program is provided, as well as cooperation with the European Union within the framework of the Eastern Partnership initiative.

Georgia actively participates in the Small and Medium Business Block of the Eastern Partnership and also cooperates with the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), the European Education Block (EEF). With the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) and other international organizations, it is necessary to adapt the best international and European practices of SME policy. Within the framework of the Eastern Partnership initiative, projects focused on small and medium entrepreneurship are implemented, financial and technical assistance was provided to more than 1000 small and medium entrepreneurs. In 2015, he participated in the EU aid project, which provides for the support of small and medium-sized entrepreneurs (budget - 44.5 million euros).

The mission of the Agency of Innovations and Technologies of Georgia is to form the necessary ecosystem for the development of innovations and technologies in Georgia, to promote the commercialization of knowledge and innovation, to stimulate the use of innovations and technologies in all sectors of the economy, to create a business environment necessary for the growth of exports of innovations and high-tech products.

In order to maximize the global competitiveness of Georgia's economy and the maximum use of Georgia's scientific potential, three main technological directions of the country have been defined, which will enable local and international businesses to create global-level technological solutions in Georgia:

Artificial intelligence - a scientific group will be created in Georgia, which will work on the implementation of artificial intelligence in education, healthcare, agriculture and other directions.

Phages - The demand for phages is especially increasing worldwide due to antibiotic resistance in many infections and diseases. Georgia has almost a century of phage research experience; therefore our country can export important technological

products in the direction of phages on an international scale. Agrotechnologies - a large part of the population of Georgia is employed in the sector that is why it is important to create new scientific and technological products, which will further increase the productivity and competitiveness of Georgian farmers.

A full-scale incubation project, which includes a 12-month startup incubation program in 3 stages: Founder Market Fit - in the first stage of the program, 40 startups will be selected and the founders will undergo active coaching and mentoring for two months. The MVP stage includes a four-month mentorship in the process of creating minimal cost products, market testing and building relationships with clients, as well as a grant of 50,000 GEL to cover the costs of creating an MVP. Up to 20 startups will move to this stage. Market Entry - stage includes a six-month mentoring so-called to achieve Traction and a grant of 150,000 GEL.

The incubation program will be implemented by 4 international and/or local incubators selected by GITA. Within the framework of the program, a total of 160 startups will be included in incubation every year.

More than 200 innovative startups with global potential were funded within the co-financing grants program of the Georgian Innovation and Technology Agency. The amount of grant funding amounted to 38 million GEL, and as a result, the funded startups gained half a billion GEL of private financial benefits and created up to 3,000 new jobs.

On the initiative of the Innovation and Technology Agency of Georgia, the powerful global venture capital platform 500 Global, included in the top three accelerators of the world, entered the country, which implements the international level acceleration program. Along with Georgian startups, international startups also participate in it, which emphasizes the role of Georgia as a regional innovation hub. Along with this, the first venture fund in Georgia was created with a capital of 20 million dollars.

Across Georgia, 9 technoparks have been established, which provide, on the principle of one window, to help the citizens of Georgia with innovative ideas in their commercialization. In the framework of the grant program "up to 25,000 GEL innovation grants for regions", a total of 80 projects were financed.

As a result of the establishment of tax incentives for IT companies by the Government of Georgia, 120 international IT companies entered Georgia, to which, according to the data of 12 months of 2023, they gave a billion GEL in the form of salaries, and more than 10,000 jobs were created." -

GITA implements various programs aimed at financing startups and business development, as well as offers students and schoolchildren various types of educational and cognitive projects.

Innovation Agency offers various free services to interested persons. Together with the Technopark, the agency includes a common workspace, as well as a universal

laboratory of industrial innovations FABLAB, a conference hall, meeting rooms and a recreation area. In addition, the innovation agency offers startups a shared workspace for free, the so-called of co-working. A shared workspace is a unique place for motivated, active and innovative people. It is a space where innovative people with common interest and value come together to make new connections and business contacts. The door to the shared workspace is open to both entrepreneurs and startups, as well as private individuals. Technopark space offers complete office infrastructure, high-speed Internet, modern, comfortable environment and customized services.

Fablab provides access to technological, educational and professional resources: Fablab is a unique space for any citizen who has an idea and wants to implement it or turn it into a startup business. Fablab allows everyone to have access to modern technology and equipment. It is tailored to any user and helps generate ideas.

Technoparks combine business incubators, laboratories and technoparks with recreational and educational spaces. In 2016, the first technological park was opened in Georgia with the promotion of innovation technologies, where there is a technopark fablab7. Its goal is to offer the world a different, unique model of building a knowledge-based economy. The development of fablabs is important both for the formation of new start-up businesses and for the promotion of small personal production. This means that in order to make a product with the desired individual design or functions, it will no longer be necessary to interact with large factories and productions, and all this will be done locally, on the basis of fablabs. 14 industrial innovation laboratories operate on the basis of vocational schools in Georgia, business incubators for innovations have also been created. The development of scientific research in Georgia is served by the Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia, established in 2010, whose goal is to increase the scientific research potential of scientific research institutions and promote the integration of Georgian researchers in the international scientific space, targeting the financing of state grant competitions, national programs and projects. The Foundation issues grants for conducting small-scale research in all fields of science based on competition.

Fablab 7 is the same fabrication laboratory equipped with high-tech equipment. In the fablab laboratory, it is possible for the user to carry out digital fabrication.

Issues of intellectual property protection in Georgia are provided by the National Center of Intellectual Property of Georgia - "Sakpatent", which determines the policy of intellectual property according to the legislation of Georgia. Intellectual property policy is implemented on this legal basis. In this regard, in 2022-2023, it is worth noting the exceptionally high activity, which is confirmed by the increased number of applications for inventions.

Conclusion and Recommendations

In any country of the world, an important factor of economic development is not only natural resources, minerals, territorial area, demographic number, but also priority is to consider innovative approaches, which is one of the main prerequisites for the country's economic competitiveness. The formation of innovative entrepreneurship requires the selection of effective tools in the direction of decentralization of education, trade, investments and finances, which creates a fertile ground for the introduction of innovations in the mentioned areas, which can be achieved by optimal coordination of various combinations of state regulation tools.

On the basis of empirical studies and comparative analysis, it is possible to formulate our opinions as a conclusion: in order to accelerate economic development in Georgia and other developing countries, it is necessary to build innovative businesses. In the mentioned process, great importance is given to the policy of state regulation, for which there should be a mechanism of state regulation of innovative business development in the country. Its purpose is to promote the formation of innovative entrepreneurship, to fill the shortcomings that the market mechanism has in this direction.

The process of innovative business formation in Georgia can be said to be at an average level, but the innovative scale of the development of the modern world requires the country's adaptation and compliance. Thus, there is a need for fundamental development and progress of the country's innovative policy.

During the development of the mechanism of state regulation, first of all, it should be determined what elements it consists of. The formation and management of the mechanism of state regulation of the formation of innovative entrepreneurship is carried out by state regulatory bodies, and the main elements of this mechanism are: legislative and normative base of regulation; regulation tools; system of regulation indicators; infrastructure of innovative system; System of measures for formation of innovative entrepreneurship. All these elements are characterized in the work separately, while the shortcomings in the field of innovative development in Georgia are identified and the general directions of innovative business are set.

In conclusion, the general directions of the mechanism of state regulation of innovative business in Georgia can be formulated as follows:

- Development of an innovative policy and modern strategy by the state;
- Development and progress of national innovative business;
- Development of innovative infrastructure and effective use of institutions;
- Improvement of the scientific research service system;
- Acceleration of the development of innovative entrepreneurship in small and medium-sized businesses;

- Development of innovative entrepreneurship at the regional level and support for financing;
- Development of competitive business;
- Innovative development of agriculture;
- Strengthening of relations between science, business and the state;
- Legal protection and regulation of intellectual property

References:

- Abesadze R. (2017). inovaciuri ekonomikis formirebis saxelmwifo regulirebis problemebi ["Problems of State Regulation of the Formation of Innovative Economy". Materials of the International Scientific Conference Dedicated to the 65th Anniversary of G. Tsereteli. *Publishing House of the Paata Gugushvili Institute of Economics TSU, Tb.*] in Georgian.
- Bedianashvili G. (2017). „Codnis ekonomikis formireba da inovaciuri samewarneo politika: instituciuri aspekti” [“Formation of Knowledge Economy and Innovative Entrepreneurial Policy: Institutional Aspect”. *“Globalization and Business”*, N3, pp. 10-17.] in Georgian.
- Tsereteli Z. (2019). „Biznesi, rogorc, saxelmwifos ekonomikis ganvitarebis berketi da masshi arsebuli problemebi. Saxelmwifos efeqtiani martvis problemebi [“Business as a Lever for the Development of the Economy of the State and its Problems.” XXXII International Scientific Conference. Tb., *International Publishing House “Progress”*, pp. 45-46.] in Georgian.
- khikhadze L. (2023). Ganaxlebadi energetikuli resursebis efeqtiani gamoyeneba mdgradi ekonomikis ganvitarebis ganmsazgvreli faqtori [Advantages and Disadvantages of Use of Renewable Energy Resources in Development of Fuel-Energy System: World Experience and Practice in Georgia. Scientific Works of VIII International Scientific Conference “Challenges of Globalization in Economy and Business”, November 3-4.] in Georgian.
- Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia. sakartvelos ekonomikisa da mdgradi ganvitarebis saminist’ros brdzaneba №1-1/66. 5 marti 2014 tseli [On the Approval of the Regulation of the Legal Entity under Public Law - the Innovation and Technology Agency of Georgia. Order No. 1-1/66 of the Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia. March 5, 2014.] in Georgian. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2269957>
- Law of Georgia "On the 2023 budget of Georgia;
- Law of Georgia on innovations (2016).

Internet resources:

- Statistical Service of Georgia.
- www.mof.ge.
- www.nbg.gov.ge
- www.oecd.org
- www.gita.gov.ge.
- www.economy.ge
- www.worldbank.org
- www.ec.europa.eu/eurostat
- <https://www.sakpatenti.gov.ge/ka>

ინოვაციური ბიზნესის სახელმწიფოებრივი რეგულირების პოლიტიკის მხარდამჭერი ინსტიტუტები საქართველოში

ლალი ხიხაძე

ასოციირებული პროფესორი
ივ.ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
lali.khikhadze@tsu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.02

მსოფლიოს ნებისმიერ ქვეყანაში ეკონომიკისა და ბიზნესსექტორის განვითარების მნიშვნელოვანი ფაქტორები არა მხოლოდ ბუნებრივი რესურსები, სასაბურთაო წიაღისეული, გეოგრაფიული ფაქტორები, დემოგრაფიული ჩიხბოვნობა, არამედ პირობიგევი ინოვაციური მიდგომების გათვადისწინებაა, რაც ქვეყნის ეკონომიკური კონკურენტიუნაჩინობის ერთ-ერთ მთავარ წინაპირობას წარმოადგენს. ინოვაციური ბიზნესის ფორმირება განათლების, ვაჭრობის, ინვესტიციებისა და ფინანსების დეცენტრალიზაციის მიმართებით ეფექტიანი ინსტიტუტების შეჩრევას საჭიროებს, რაც აღნიშნულ სფეროებში ინოვაციების დანეჩვისთვის ნოყიერ ნიადაგს ქმნის, რომელიც სახელმწიფო რეგულირების ინსტიტუტების სხვადასხვა კომბინაციების ოპტიმალური შეთანაწყობით მიიღწევა.

ინტელექტუალური რესურსი ბიზნესის ერთ-ერთი პირობიგევი ინსტიტუტებია. ამდენად ბიზნესში თანამედროვე სამეცნიერო-ტექნიკური ცოდნის გამოყენების პიროცესი ინოვაციის ცნებით გამოიხატება.

ინოვაციური ბიზნესის განვითარებას მნიშვნელოვანწილად თვით საბაზრო მექანიზმის მკაცრი კონკურენციური პიროცესები განაპირობებს და სახელმწიფოს მიერ ამ პიროცესის რეგულირება ობიექტურად აუცილებელია, ვინაიდან მას შეუძლია უზრუნველყოს:

- საბაზრო კრიზისებისა და შოკების თავიდან აცილება;
- ინოვაციური პიროცესების გეგმარბომიერი და მიზანდასახული გაძლოდა;
- რესურსების ეფექტიანი მობილირება და გამოყენება;
- ქვეყნის მეცნიერებისა და განათლების სისტემის ეფექტიანი ორგანიზება;
- საერთაშორისო ინოვაციური გამოცდილების ეფექტიანი გამოყენება და დანეჩვა;
- სახელმწიფოს ფინანსური, ინსტიტუციური და ორგანიზაციური მხარდაჭედა და ა.შ.

XXI საუკუნე ცოდნის ეკონომიკაზე დაფუძნებული ეპოქაა. ამდენად, საქართველოს განვითარების მობავადი ინოვაციური ბიზნესი ეკუთვნის. სწორედ ინოვაციური ეროვნული პოლიტიკა არის განვითარების საფუძველი ნებისმიერ სფეროში.

ინოვაცია ეკონომიკასა და ბიზნეს სექტორში სიახლეების ათვისების საფუძველია, რომელიც ეკონომიკის ზიანს განაპირობებს. ბიზნეს პირობები ინოვაციის გზით უნდა წახიმახთოს. ინოვაციის გზით განვითარება ნიშნავს საინოვაციო პოლიტიკის შემუშავებასა და განხორციელებას მათთვის ყველა (ქვეყნის, ჰეგონის) ღონეზე. აღნიშნული მიდგომები თანამედროვე მოთხოვნებითაა ნაკაჩნახევი, ხაც ფაქტოდ უნდა იყოს გაზიარებული და კამათს აქ უნდა იწვევდეს საქართველოში.

საქართველოსათვის ინოვაციური ბიზნესის განვითარება და სახედმწიფობე-ხივი მხახდამქეხი პოლიტიკა - აამაღლებს ახა მხოლოდ წახმოებული პირობების ხახისხს და შეამციხებს დანახახებს, ახამედ შეიქმნება პირციპულად ახარი სა-ხის კონკუხენტუნახიანი პირობები და მომსახუხება, გარნდება გასალების ახარი ბაზხები, გაიზდება ბიზნესსუბიექტების კონკუხენტუნახიანობა, აამაღდება მო-სახელობის ცხოვხების ღონე, გაჭანსაღდება ქვეყნის სოციალუხ-ეკონომიკური მდგომახეობა, ხითაც საქართველო დაიკავებს ღიხსეუდ ადგილს ცივილიზებული თა-ნამეგობობის ქვეყნებს შოხის.

სახედმწიფობეხივი ჰეგულიხების ინოვაციური პოლიტიკის ფოხმიხებაში, ჰოგოხც ზემოთ აღვნიშნეთ, რახთურია დახგობიხივი სამინისტოოები, კვდევითი ინსტიტუტები, უნივეხსტიტები, ინვესტოოები, ინოვაციური ეკოსისტემის მხახ-დამქეხი ინსტიტუციები, ბიზნეს ინკუბატოოები, ჰომდებიც ინოვაციური იდეის მქონე მეწახიხებს შესაძდებდობას აძდვენ შელავათიან პირობებში განავითა-ხონ საკუთახი ბიზნეს იდეა. კვდევა-განვითარებაზე გასაწევი დაფინანსების ოდენობას საქართველოს პახდამენგი განსაზღვხავს სახედმწიფო ბიუჯეტის გან-ხიღვისას.

საქართველოში და სხვა განვითარებად ქვეყნებში ეკონომიკური განვითარე-ბის დასარქახებდად აუციღებდელია ინოვაციური ბიზნესის განვითარების სახედმწი-ფო ჰეგულიხების მექანიზმი. მისი დანიშნულებაა ხედი შეუწყოს ინოვაციური ბიზ-ნესის ფოხმიხებას, შეავსოს ის ნაკდოვანებები, ჰომდებიც საბაზო მექანიზმს გაარნია ამ მიმახთუღებით.

დაკვნის სახით, ინოვაციური ბიზნესის სახედმწიფობეხივი ჰეგულიხების პოლიტიკის ზოგადი მიმახთუღებები საქართველოში შეიძდება შემდგენახიდ რა-მოგაყადობოთ:

- სახედმწიფოს მიეხ ინოვაციური პოლიტიკისა და თანამედროვე სტრატეგი-ების შემუშავება;
- ეხოვნური ინოვაციური ბიზნესის განვითარება და პიროგეხი;
- ინოვაციური ინფრასტრუქტურის განვითარება და ინსტიტუციების ეფექ-ტიანი გამოყენება;
- სამეცნიერო კვდევების მომსახუხების სისტემის სხუდყოფა;
- ინოვაციური ბიზნესის განვითარების დარქახება მციხე და საშუალო ბიზ-ნესში;

- *ხევიონების ღონეზე ინოვაციური მეწახმეობის განვითარება და დაფინანსების ხელშეწყობა;*
- *კონკურენციული ბიზნესის განვითარება;*
- *სოფლის მეურნეობის ინოვაციური განვითარება;*
- *მეცნიერებას, ბიზნესსა და სახელმწიფოს შორის კავშირუბრუნების გაძლიერება;*
- *ინტელექტუალური საკუთრების სამართლებრივი დაცვა და დაცვის უზრუნველყოფა.*

საკვანძო სიტყვები: *ინოვაციური ბიზნესი, სახელმწიფოს ინოვაციური პოლიტიკა, დაცვის უზრუნველყოფის ინსტიტუტები, მხარდაჭერის ინსტიტუტები, მხედველობის საკანონმდებლო ბაზა და ნორმატიული აქტები.*

JEL Codes: M21, O31, Q55

Some Issues of Food Security in Georgia

Zanda Meskhidze

Ph.D Student

Shota Rustaveli Batumi State University

zanda.meskhidze@bsu.edu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.03

Food and economic security are fundamental pillars of sustainable development in the modern world. Against the backdrop of global challenges, including climate change, geopolitical tensions, and the aftermath of the pandemic, ensuring food security and achieving economic stability have become vital tasks for Georgia. In this context, the role of the business sector is crucial.

This article examines the multifaceted role of business in ensuring food security and its impact on Georgia's economic security. It presents the innovative approaches and strategies that the business sector employs to improve food production, distribution, and supply chain management. The article also analyzes the role of state policy in supporting business and strengthening food security. Additionally, it highlights the main challenges and opportunities that exist in this field and presents the author's perspectives on overcoming them.

Keywords: *Food security; economic security; business sector; agribusiness; sustainable development; innovative approaches.*

JEL Codes: *L66, Q01, Q13, Q18*

Introduction

Food security, as one of the most important components of national security, is directly linked to the country's economic independence and sustainability. Against the backdrop of modern geopolitical challenges, a country's ability to provide its population with sufficient food and reduce dependence on imports becomes particularly important. In this context, the business sector represents a strategic partner for the state in achieving and maintaining food independence.

In Georgia, where agricultural potential is significant, the role of business in ensuring food security is particularly relevant. This includes both strengthening local production and creating and managing strategic food reserves, as well as diversifying imports to reduce risks.

The main goal of this article is to identify and analyze specific mechanisms and strategies by which business can contribute to improving food security and assess their impact on the country's economic security.

The relevance of this issue is determined by the following factors:

- Global climate change, which significantly affects agriculture and food production;
- Geopolitical tensions that increase the risk of food crises;
- The consequences of the COVID-19 pandemic, which revealed the vulnerability of global supply chains;
- The need for Georgia's economic development and the necessity to reduce dependence on food imports;
- The growing role of the business sector in the global economy and its potential in improving food security;
- The war situation in Ukraine and the Middle East.

The ongoing military actions in Ukraine and the Middle East conflict have had a significant impact on the global food market. Ukraine, as one of the world's largest grain exporters, and the instability of Middle Eastern trade corridors directly affect global prices and supply chains. In this situation, for Georgia, as a country significantly dependent on imports, the issue of food security takes on special importance.

According to the UN Food and Agriculture Organization (FAO), the state of global food security has deteriorated in recent years, partly due to the COVID-19 pandemic. Today, approximately 690 million people worldwide experience chronic hunger. This global trend affects Georgia as well and further increases the importance of the business sector's role in ensuring food security.

The business sector, with its innovative approaches, resources, and adaptability, plays a significant role in strengthening food security. Small farms and agro-industrial corporations create a value chain that ensures food production, processing, distribution, and delivery to consumers.

The share of agriculture, forestry, and fishing in the country's GDP in 2023 was 6.0%. Although this indicator has decreased compared to the 8.4% figure in 2020, it still significantly indicates the sector's role in the country's economy and, consequently, its potential role in ensuring food security.

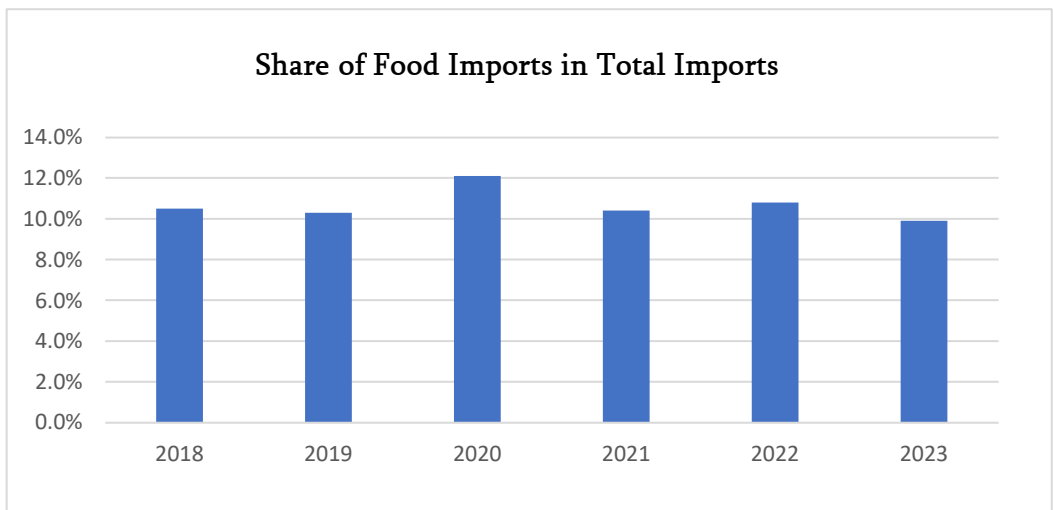
This study aims to evaluate Georgia's food security status through comprehensive data analysis, examination of successful business practices, and SWOT analysis. The paper explores the concept of food security and its relationship with economic security, while analyzing the business sector's role in ensuring food security, including the implementation of innovative technologies, sustainable production methods, and efficient supply chain management. Furthermore, we assess current challenges and opportunities in Georgia's food security landscape and provide stakeholder-specific recommendations for enhancement.

Main Section

Food security is a state where all people, at all times, have physical and economic access to sufficient and safe food that meets their dietary needs and food nutritional value for an active and healthy life. This definition, developed by the United Nations Food and Agriculture Organization (FAO), emphasizes the complex nature of food security.

Food security is closely linked to economic security. Economic security implies the sustainability of a country's economy and its ability to ensure an adequate standard of living for its population. Food security is one of the fundamental components of this sustainability.

In Georgia, the issue of food security is particularly relevant. The country is significantly dependent on food imports, which increases its vulnerability to global market volatility. In recent years, the share of food products in total imports has not changed significantly. This indicator has been characterized by the following share over the last 6 years:

Source: National Statistics Office of Georgia

However, it's important to note that dependency on some basic food products is even higher. For example, according to 2023 data, the wheat self-sufficiency coefficient is only 22%, and Georgia consumes 96% of its wheat through imports, with approximately the same situation for sugar and vegetable oil. These indicators show that Georgia's food security is significantly dependent on international markets, which poses a serious risk to the country's economic stability.

Improving food security directly affects the country's economic condition. Strengthening local production reduces import dependence, increases employment in agriculture and food industry sectors, and promotes economic growth. Additionally, ensuring food security significantly contributes to population health and work capacity, which also positively impacts economic development.

According to World Bank experts, improving food security is one of the most effective ways to overcome poverty and stimulate economic growth in developing countries. This view is particularly relevant for Georgia, where agriculture remains a significant sector of the economy and a source of employment for a large portion of the population.

The state's role in ensuring food security is multifaceted. First, this includes creating and regulating the legislative framework, which combines establishing food safety standards, developing mechanisms for protecting agricultural lands, and implementing production quality control systems.

The second important direction is infrastructure development, which includes irrigation system management, rural road rehabilitation, and warehouse development. Financial support is also important in the form of subsidies, preferential loans, and insurance system development. The state also ensures knowledge dissemination and education through farmer qualification improvement, modern technology implementation, and advisory services provision.

To achieve these goals, significant state programs operate in Georgia: "Danerge Momavali (Plant the Future)," "Agro-insurance," "Preferential Agro-credit," "Agro-production Support Program," "Co-financing Program for Berry Culture Storage Refrigerators for Agricultural Cooperatives," Tea Plantation Rehabilitation Program, and others. These programs aim to increase local production, reduce food import dependence, increase agricultural productivity, and increase farmer incomes.

However, the existence of state programs is only one side of ensuring food security, which requires separate analysis and evaluation. The second and equally important aspect is the role of business, as the private sector is the driving force that can ensure real progress in this direction. Companies have a unique opportunity to invest in agriculture and food industry, implement innovative technologies, create efficient supply chains, and establish sustainable production practices. All of this ultimately contributes to improving both food and economic security. The joint improvement of these two concepts is a necessary condition for the country's sustainable development. In this process, the role of business cannot be ignored or undervalued, especially in developing countries like Georgia.

The business sector has a unique opportunity and responsibility to make a significant contribution to improving food security. Private sector involvement in this process is not only a matter of social responsibility but also an economic necessity.

Let's examine the role of business in ensuring food security, and we offer several main directions:

Implementation of Innovative Technologies - Modern technologies play a significant role in improving food security. The business sector can make investments and implement innovative technologies in agriculture and food industry. For example:

- Precision agriculture technologies, such as GPS-guided tractors and drones, allow for optimized resource use and increased crop yields.
- The use of artificial intelligence and big data analysis enables better prediction of crop volume and quality.
- Blockchain technology can be used to improve supply chain transparency - in the context of food security, blockchain is used not for cryptocurrency trading, but for secure and transparent storage and sharing of information. For example, a farmer can record information about crops, a distributor can record transportation details, and a store can record storage conditions. This information is stored in the blockchain and is accessible to all participants, which increases trust and reduces the risk of fraud.

Implementation of Sustainable Production Practices - Business can play a leading role in implementing sustainable production practices that will contribute to long-term food security, such as implementing organic farming practices, which reduces environmental impact and increases product quality. Also, implementing efficient water resource management systems, such as drip irrigation systems, and improving waste management and implementing recycling practices in the food industry are important factors that play a significant role for both business and environmental protection.

Creating an Efficient Supply Chain - Business can play a significant role in creating efficient and sustainable supply chains, optimizing logistics systems, which reduces food losses during transportation. Integration of local farmers into global supply chains, which increases their income and improves product quality. It is also important to develop so-called "short supply chains," which reduce transportation costs and increase product quality as it reaches the end consumer in a fresher state.

Investments in Research and Development - Business can make significant investments in research and development, which will support the development of new, more productive and sustainable agricultural crops and production methods.

Social Responsibility Programs - Business can implement social responsibility programs aimed at improving food security. We suggest the following programs in this direction:

- Educational programs for farmers about modern agro-technologies. For example, an agrochemical manufacturing company can conduct training for farmers about safe and effective pesticide use.

- Support programs for small farmers, such as technical assistance, consultations, or access to modern technologies. For example, an agricultural equipment manufacturer could offer farmers a free trial period to test new technologies.
- Environmental programs that promote sustainable agriculture. For example, a company can fund forest planting projects or support water resource protection.
- Support for innovative projects in food security. For example, a technology company can fund startups working on reducing food waste or developing alternative food sources.
- Support for food banks and food redistribution programs for vulnerable groups. Food banks are non-profit organizations that collect and distribute food products to vulnerable groups. They act as intermediaries between food producers, stores, restaurants, and people who don't have sufficient access to food. The main functions of food banks are:
  - Food collection: They receive food product donations from businesses, individuals, and other organizations.
  - Food storage: They have special warehouses where they store products in proper conditions.
  - Distribution: They distribute food products to people in need, often through local social services or charitable organizations.
- In Georgia's context, the concept of food banks might not be as developed as in some other countries, but similar initiatives exist:
  - Charitable canteens: For example, the "Catharsis" canteen in Tbilisi, which distributes free food to vulnerable groups.
  - Social programs: Some municipalities implement programs that provide free meals for socially vulnerable families.
  - NGO initiatives: For example, "Caritas Georgia" implements various food aid projects.

Business's role in supporting food banks or similar initiatives can include product donation, where food producers and stores can donate excess or perishable products that would otherwise be discarded, or logistical support, where transport companies can help with food transportation, etc.

It's important to note that these programs should be sustainable and long-term to have a real impact on food security. Also, they should be implemented in close cooperation with local municipalities and authorities to ensure their effectiveness and relevance.

Regarding microcredits and financial support, this is more the domain of financial institutions such as banks and microfinance organizations. However, non-financial businesses can collaborate with financial institutions to facilitate farmers' access

to finance. For example, agribusiness can provide guarantees or recommendations for their supplier farmers, which will make it easier for them to access bank loans.

Although business can make a significant contribution to improving food security, there are challenges in this process. For example, small and medium enterprises often don't have sufficient resources to implement innovative technologies. Also, there is sometimes a conflict between short-term profit and long-term sustainability. To overcome these challenges, close cooperation between business, government, and civil society is important. The government can create a favorable environment for business through incentives and regulations, while civil society can provide public control and raise awareness.

In Georgia, the business sector is gradually taking an important position in improving food security. However, this process is not simple and includes both success stories and significant challenges. To better analyze Georgia's food security situation, let's use the SWOT analysis method (Table N1), which will allow us to identify the country's strengths and weaknesses, as well as opportunities and threats in this field

SWOT Analysis of Georgia's Food Security Status	
<p>Strengths</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Diverse agro-climatic zones that facilitate growing various crops ➤ Rich agricultural traditions and experience ➤ Favorable geographic location for exports ➤ Biodiversity, unique local varieties and products ➤ Abundance of water resources 	<p>Weaknesses</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ High dependence on imports for basic food products ➤ Low productivity in agriculture ➤ Outdated technologies and infrastructure ➤ Dominance of small farming enterprises, which complicates large-scale production ➤ Scarcity of land and fragmented agricultural lands
<p>Opportunities</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Potential for implementing innovative technologies ➤ Digitalization of the sector and increase in productivity ➤ Opportunity to increase production of organic and high-quality products ➤ Development of new export markets (e.g., European Union) ➤ Potential for agrotourism development ➤ Support from international donors 	<p>Threats</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Negative impact of climate change on agriculture ➤ Instability of global food markets ➤ Population migration from villages to cities ➤ Increase in international competition ➤ State of war ➤ Spread of pests and diseases ➤ Sharp price changes in international markets ➤ Rural population migration

Source: Compiled by the author

This SWOT analysis shows that despite significant challenges, Georgia has considerable potential for improving food security. The business sector can play a decisive role in realizing this potential, particularly in terms of implementing innovations, increasing productivity, and developing new markets.

One successful business example is the company "Nikora," which has been actively working on strengthening local production for years. The company has created an integrated system that includes both primary production (livestock) and processing and retail trade. This approach allows "Nikora" to better control product quality and ensure stable supply.

Let's consider the company "Marneuli Agro," which has implemented modern greenhouses, produces during off-season periods, and has created new production capacities. It actively collaborates with its partner company "Marneuli Food Factory," one of whose significant characteristics is being "fully Georgian," meaning that all raw materials used are from Georgia, with the company receiving and processing more than 30,000 tons of raw materials.

The production of poultry meat and eggs is particularly interesting. In recent food balances, the self-sufficiency coefficient for poultry meat has been 30-35% in recent years, while for eggs it exceeds 90%, which is definitely a positive trend and is precisely due to private business efforts. For example, company Chirina has a complete production cycle, has created new capacities, and has replaced imports. Today, LLC "Chirina" represents a multi-profile enterprise, whose assets include both a complete poultry cycle (from incubator to meat processing) as well as agricultural and processing directions.

The facilities owned by the company create a unified, self-sufficient system:

- Poultry complex (breeding and broiler farms, incubator)
- Feed production plants (combined and protein feed)
- Processing plants (meat processing, raw material drying)
- Fruit growing direction (apple and pear orchards, refrigeration complex)
- Supporting infrastructure (water treatment, laboratory "Sana")

Chirina's uniqueness lies in the fact that the company itself produces part of the raw materials needed for its own production - high-quality corn and wheat. Additionally, it actively collaborates with local farmers to purchase raw materials. In terms of innovative approaches, "Chirina" has established a specialized network of fresh chicken kiosks in Georgia, where the brand "Bio-Bio" delivers fresh products to consumers daily.

Besides the main products (chicken meat products), the company's portfolio includes - hatching eggs, fruit (apples and pears), grain drying and storage, laboratory research, fruit refrigeration storage.

It's particularly noteworthy that all of Chirina's products are manufactured in Georgia, and all production stages are certified according to ISO 22000 standards. The

company uses innovative, modern production equipment and collaborates with leading companies in the agro sphere such as Agrotop, Rosal, Chief Industries, Meyn, Nijhuis, Hatchtech, Haarslev, CMC Industries.

Using Chirina's example, we can discuss how the private sector plays a major role in food security self-sufficiency, as such successful practices create the value that is important for the country's economic security.

The wine industry also represents a sector where Georgia has achieved significant success in terms of exports. Companies such as "Teliani Valley" and "Schuchmann Wines Georgia" actively work with local winemakers to improve grape quality and create high-quality products for international markets. This not only increases exports but also promotes agricultural development and increases farmers' incomes.

Zero-waste production principles also play an important role in ensuring food security, as demonstrated by the business case discussed in this study. LLC "Okrovalley" produces a low-alcohol beverage using bilberry (*Vaccinium myrtillus*) juice, which is obtained during the primary processing of raw materials. Analysis of the production process demonstrates the effectiveness of vertical integration: LLC "Noma", as a partner enterprise, provides primary processing (dehydration) of bilberries and other medicinal plant materials for medical-pharmaceutical export purposes. The juice obtained at the primary processing stage, which is a by-product of production, is subsequently used for the production of an innovative product - low-alcohol wine. Batumi Shota Rustaveli State University laboratory is integrated into the product quality assurance process, whose scientific-research potential was used for the formulation and standardization of the innovative product. This innovative approach represents the practical implementation of circular economy principles and contributes to both increasing production efficiency and improving food security through optimal resource utilization.

Along with various success stories, there are significant challenges. For example, in grain production, Georgia remains significantly dependent on imports. Despite the existence of several large manufacturing companies, the country cannot meet its own demand. This is partly due to the low level of technological development and the dominance of small farms that struggle to organize large-scale production. Today, the wheat self-sufficiency coefficient is only 22%. Clearly, this direction needs more analysis to increase this indicator, especially considering that the first two positions in the food basket are occupied by wheat bread and wheat flour.

When discussing production creation and farmer support, it's necessary to consider innovative approaches and several interesting initiatives and startups. For example, the innovative startup Traktor, which created a digital platform for agricultural machinery rental, this idea addressed a real need - small farmers often don't have sufficient resources to purchase expensive equipment - however, this company is currently not operating or its service is temporarily unavailable.

A similar story applies to the project "Agro Friend," which was a mobile application existing in 2017-2019, offering farmers advice on pest control and weather forecasts. The project ceased operations due to a lack of users. We can recall "Ferma" - an online platform created in 2016, which aimed to connect farmers directly with consumers. The project was suspended after several years because farmers struggled with uploading product photos and descriptions, there were logistics problems and payment system difficulties. Despite the good idea, the project failed to achieve sustainable operation and active use due to the following reasons:

1. Low digital literacy among farmers
2. Internet accessibility problems in rural areas
3. Lack of trust in digital platforms
4. Failure to gather a critical mass of users

These examples suggest that when implementing agro-technological projects in Georgia, it is necessary to:

- Teach basic digital skills
- Provide on-site consultations and support
- Involve community leaders to increase trust
- Create simple and intuitive interfaces

Analysis of these projects' failure reveals several important factors. First, **Market Readiness** - Georgia's agricultural sector, especially small farmers, are often not ready for rapid adoption of digital technologies. Stable internet access and lack of digital skills remain a problem in many regions. Second, **Financial Sustainability** - startups often struggle to ensure long-term financial sustainability. Attracting investors and creating a profitable business model is difficult in a sector where profit margins are often low. Notable are the **Infrastructure Challenges** - for example, in Traktor's case, transportation and servicing of agricultural machinery could have been a significant challenge due to poor road infrastructure in some regions. The **Trust Factor** is important - low levels of trust in online platforms, especially regarding financial transactions, can be a significant barrier. Finally, we should highlight **Competition with Traditional Methods** - many farmers already have established relationships with local markets and intermediaries, which complicates the implementation of new systems.

Despite these challenges, it's important to note that such innovative ideas are still very much needed for Georgia's agricultural sector. Their failure doesn't mean the ideas were bad, but rather indicates that a more complex approach is needed, closer cooperation with state structures to create a favorable regulatory environment for innovations, as well as a gradual implementation approach, even with pilot projects in specific regions. It's important to focus on farmers' education and digital skills development. Ensuring long-term financial support through both private investors and state programs is essential.

The implementation of innovative and digital technologies allows farmers to make more precise decisions, improve resource utilization, and increase productivity. In modern agriculture, digital technologies enable precise monitoring - from soil conditions to harvesting and storage processes. GPS systems, sensors, and drones provide detailed information about field conditions, helping farmers make correct decisions about irrigation, fertilization, or plant protection measures.

Digitalization also significantly improves supply chain management. Digital platforms enable better planning of product storage, transportation, and sales. This reduces losses and increases farmers' incomes. The ability to collect and analyze data is particularly important. Modern systems allow for creating detailed forecasts about weather, yields, and market demand, which helps farmers better plan their activities.

Agricultural digitalization also promotes environmental protection - implementing precision farming principles allows for reduced use of water, fertilizers, and pesticides, which positively affects both the environment and product quality. The digitalization process is also important for attracting young people to agriculture. The use of modern technologies makes the sector more attractive to the new generation, which promotes sustainable agricultural development.

For a clear example of digitalization, let's consider one foreign company, Netafim, which has brought revolutionary changes to agricultural irrigation systems. The company's innovative approach is based on a drip irrigation system integrated with modern digital technologies. The system's operating principle is quite simple and effective: sensors placed in the soil continuously collect data about moisture, temperature, and other important parameters. This information is transmitted in real-time to a central system, which analyzes the data using artificial intelligence and makes decisions about irrigation needs. The farmer, in turn, has access to a simple mobile application from which they can monitor all processes and, if necessary, control the system remotely. The application sends notifications and recommendations - for example, when fertilizer needs to be added or how to prepare for expected weather changes.

System implementation begins with detailed consultation, where the farmer's needs are studied and specific plot conditions are analyzed. After this, the irrigation system is planned and installed, staff training is conducted, and active technical support begins. Using Netafim's system, farmers can significantly (30-50%) reduce water consumption while increasing yields. The system is particularly effective for large farming enterprises, though the company offers solutions for small farmers as well.

We need similar digitalization examples in Georgia. Today there are various startups, such as agronavi.ge, though their services mainly include training, consultations, and agronomist assistance. We think Georgia would benefit from a digital platform that provides farmers with information such as accurate weather forecasts and notifications about expected bad weather, shows fertilizer application amounts ac-

ording to standards, connects them with buyers based on produced products, and like Netafim, adapts to the farmer's real needs.

Today, along with state programs, innovative projects are supported by - GITA's Startup Georgia, which finances agro-technological startups and provides grants for innovative projects. Also, USAID's agricultural program helps farmers implement technologies and finances pilot projects.

Georgia faces significant challenges in ensuring food security, however, public awareness about the complexity of this issue is growing. Improving food security requires multi-sectoral cooperation, integrating the efforts of state institutions, citizens, international donors, the private sector, and academic circles. The implementation of innovative approaches, deployment of modern technological solutions, and practical realization of sustainable development principles represent the fundamental basis upon which Georgia can not only improve food security indicators but also establish best practice examples at the regional level.

Conclusions and Recommendations

Food security is one of the most important challenges in the modern world. For Georgia, as a country with a developing economy, this issue is particularly relevant. Our research shows that the business sector has a unique opportunity and responsibility in overcoming this challenge. It's especially noteworthy that successful business practices, such as vertical integration and implementation of innovative technologies, significantly improve food security indicators. A clear example of this is the experience of Georgian companies in the poultry sector, where the self-sufficiency coefficient increases and improves year by year.

The unsuccessful attempts of innovative startups show that implementing technological solutions requires a complex approach. A technological solution alone is not enough - farmer education, trust-building, and long-term support are needed. In this context, cooperation between the state and business is particularly important. State programs such as "Plant the Future" and "Preferential Agro-credit" create a foundation for business development, however, their effectiveness significantly depends on active private sector involvement.

The digitalization process, which is a global trend today, should also become a priority in Georgia. However, this process should be conducted gradually and with consideration of the local context. The experience of failed technological projects teaches us that innovation implementation should start with small, pilot projects and gradually expand in case of success. Special attention should be paid to integrating small farmers into modern food systems. This is not just a matter of social responsibility - it's an economic necessity for a country where a large portion of agricultural land is owned by small farmers.

In our opinion, to ensure food security, the following measures should be implemented:

- Business should strengthen investments in vertical integration - successful examples ("Chirina", "Marneuli Agro") show that controlling the complete production cycle significantly increases production efficiency and product quality.
- Large businesses should create collaboration platforms with small farmers - developing contractor farmer systems, supporting their technical re-equipment, and knowledge sharing will increase both production volume and quality.
- Gradual implementation of innovative technologies is essential - but with the right steps, starting with small pilot projects to avoid repeating past unsuccessful attempts (Traktor, "Agro Friend") and gradually expanding successful practices.
- Agribusiness should develop its own research and educational centers - this will help improve both their production and partner farmers' qualifications.
- Creating modern storage and logistics infrastructure is essential - this will reduce product losses and improve supply chain efficiency.
- Distribution networks in regions need to be strengthened - developing specialized store networks (e.g., "Bio-Bio" example) ensures stable supply of local products to consumers.
- Companies should implement modern product quality control systems (as we saw with Chirina's ISO 22000 standard) - this will increase trust in local products and improve export potential.
- The private sector should develop sustainable agricultural practices - efficient resource use, zero-waste production and/or environmental standards compliance will ensure long-term sustainability.
- International cooperation should be strengthened - sharing foreign experience and technology transfer (as in Chirina's case with Agrotop, Meyn, and other companies) will accelerate sector modernization.
- The state should create a special tax regime for businesses operating in the agricultural sector - especially for companies investing in innovative technologies.
- It's important to improve agricultural infrastructure (irrigation systems, roads) - this will support business development in regions.
- The state should strengthen the agro-education system - both at vocational and higher education levels, to provide business with qualified personnel.
- Procedures need to be simplified and financial support increased for innovative agro-startups.
- It's essential to interest and attract young people to the agricultural sector - especially in technology and innovation directions.
- Developing farmers' digital skills is important - this will help them adopt modern technologies.

- Raising public awareness about the importance of local products is important - this will increase demand for Georgian products.

The complex implementation of these recommendations will create a synergistic effect, where the coordinated efforts of business, government, and society will significantly improve the country's food security status.

In today's world, where climate change and geopolitical tensions constantly create new challenges for food security, Georgia must strengthen its capabilities in local production. This doesn't mean transitioning to complete self-sufficiency - it means finding a reasonable balance between imports and local production, where business will have a significant role in implementing innovations and increasing productivity.

Improving food security is not only an economic but also a strategic task for Georgia. Successfully solving this task requires coordinated work from all stakeholders - government, business, scientific circles, and farmers. Only through joint efforts can we create a sustainable food system that will ensure the country's long-term development and population welfare.

ლიტერატურა:

- კოლუაშვილი პ., არჩვაძე ი., ჩიხლაძე ნ. (2022). სასურსათო უშიშროება - ეროვნული უშიშროების საფუძველი. ეკონომიკური პროფილი. ტომი 17, 1(23), გვ. 109-125. DOI: <https://doi.org/10.52244/ep.2022.23.02>
- პაპავა, ვ., ქარაია ვ. (2020). კორონომიკური კრიზისი და საქართველოს ეკონომიკის ზოგიერთი გამოწვევა, ექსპერტის აზრი. <https://gfsis.org.ge/ge/publications/view-opinion-paper/136>
- Papava V. (2017). Georgia's Economy: From Optimism to Primitivism (March 21). GFSIS, Expert Opinion, No.75, ISBN 978-9941-0-9766-9, SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2939627> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2939627>
- Gechbaia B., Kharaiashvili E., Mushkudiani Z. (2019). The Trends of Producing Agro-Food Products And Export Innovative Marketing Strategy In Georgia. *Economics. Ecology. Socium. Vol., 3, Issue 3.*
- Kharaiashvili E., Gechbaia B., Mamuladze G. (2018). Vegetable Market: Competitive Advantages of Georgian Product and Competition Challenges. *Innovative Marketing*, 14(3), 8-16. [http://dx.doi.org/10.21511/im.14\(3\).2018.02](http://dx.doi.org/10.21511/im.14(3).2018.02)
- Kharaiashvili E. Challenges For Sustainable Food Security In Georgia, August 2017, DOI:1-0.13140/RG.2.2.27821.79848
- საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო. სოფლის მეურნეობის და სოფლის განვითარების სტრატეგია 2021-2027. <https://mepa.gov.ge/-/Ge/PublicInformation/20395> - (ბოლო ნახვა 28.10.2024).
- საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. სოფლის მეურნეობა და სასურსათო უსაფრთხოება. <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/70/soflis-meurneoba-da-sasursato-usaftrkhoaeba> - (ბოლო ნახვა 28.10.2024).
- სოფლის განვითარების სააგენტო (2024). სახელმწიფო პროგრამები <https://www.rda.gov.ge/programs?status=0&categoryItemId=91155253-265f-4d5c-81cf-9243920b74c2> - 02.11.2024

- FAO. Food and Agriculture Organization of the United Nations <https://www.fao.org/home/en> (ბოლო ნახვა 08.11.2024).
- Georgian Innovation and Technology Agency (GITA). (2022). About us. <https://gita.gov.ge/en/agency> - Last Seen 05.11.2024
- Netafim.com/en/sustainable-agriculture/- (ბოლო ნახვა 10.11.2024).
- UNDP, Georgia Releases New National Climate Pledge Under Paris Agreement, May 11, 2021 <https://www.undp.org/georgia/press-releases/georgia-releases-new-national-climate-pledge-under-paris-agreement> - (ბოლო ნახვა 09.11.2024).
- USAID, Country Development Cooperation Strategy - Georgia 2020-2025 <https://www.usaid.gov/georgia/cdcs> - (ბოლო ნახვა 01.11.2024).
- World Bank. Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP) - Georgia. <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=GE> - (ბოლო ნახვა 01.11.2024).

References:

- Koguashvili P., Archvadze I., Chikhladze N., (2022) sasursato ushishroeba - erovnuli ushishroebis sapudzveli. [Food Security - The Foundation of National Security. Economic Profile. Volume 17, 1(23), pp. 109-125. DOI: <https://doi.org/10.52244/ep.2022.23.02>.] In Georgian
- Papava V., Charaia V. (2020). k'onomikuri krizisi da sakartvelos ekonomikis zogierti gamotsveva, ekspertis azri. [The Coronomic Crisis and Some Challenges for the Georgian Economy, Expert Opinion.] In Georgian <https://gfsis.org.ge/ge/publications/view-opinion-paper/136> (Last Seen 02.11.2024).
- Papava, Vladimer, Georgia's Economy: From Optimism to Primitivism (March 21, 2017). GFSIS, Expert Opinion, No.75, ISBN 978-9941-0-9766-9, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2939627> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2939627>
- Gechbaia, B., Kharashvili, E., Mushkudiani, Z., (2019). The Trends Of Producing Agro-Food Products And Export Innovative Marketing Strategy In Georgia. Economics. Ecology. Socium. Vol., 3, Issue 3.
- Eter Kharashvili, Badri Gechbaia and Gela Mamuladze (2018). Vegetable Market: Competitive Advantages Of Georgian Product And Competition Challenges. Published in Innovative Marketing, 14(3), 8-16. [http://dx.doi.org/10.21511/im.14\(3\).2018.02](http://dx.doi.org/10.21511/im.14(3).2018.02)
- Kharashvili E. (2017). Challenges For Sustainable Food Security In Georgia. DOI:10.13140/RG.2.2.27821.79848
- Ministry of Environmental Protection and Agriculture of Georgia. soplis meurneobis da soplis ganvitarebis strategia 2021-2027. [Agriculture and Rural Development Strategy 2021-2027.] In Georgian <https://mepa.gov.ge/Ge/PublicInformation/20395> - Last Seen 28.10.2024 (Last seen 28.10.2024).
- National Statistics Office of Georgia. soplis meurneoba da sasursato usaprtkheoba [Agriculture and Food Security.] In Georgian <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/70/soflis-meurneoba-da-sasursato-usaprtkheoba> - Last Seen 28.10.2024 (Last seen 28.10.2024).
- Rural Development Agency. Saxelmwifo programebi [State Programs.] in Georgian <https://www.rda.gov.ge/programs?status=0&categoryItemId=91155253-265f-4d5c-81cf-9243920b74c2> (Last Seen 02.11.2024)
- FAO. Food and Agriculture Organization of the United Nations <https://www.fao.org/home/en> (Last Seen - 08.11.2024).

- Georgian Innovation and Technology Agency (GITA). (2022). About us. <https://gita.gov.ge/en/agency> (Last Seen 05.11.2024).
- Netafim.com/en/sustainable-agriculture/ (Last Seen 10.11.2024).
- UNDP, Georgia Releases New National Climate Pledge Under Paris Agreement, May 11, 2021 <https://www.undp.org/georgia/press-releases/georgia-releases-new-national-climate-pledge-under-paris-agreement> (Last Seen 09.11.2024).
- USAID, Country Development Cooperation Strategy - Georgia 2020-2025 <https://www.usaid.gov/georgia/cdcs> (Last Seen 01.11.2024).
- World Bank. Agriculture, Forestry, And Fishing, Value Added (% of GDP) - Georgia. <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=GE> (Last seen 01.11.2024).

სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფის ზოგიერთი საკითხი საქართველოში

ზანდა მესხიძე

დოქტორი

შოთა ჰუსთაველის სახელობის ბათუმის

სახელმწიფო უნივერსიტეტი

zanda.meskhidze@bsu.edu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.03

სასურსათო და ეკონომიკური უსაფრთხოება თანამედროვე მსოფლიოში ქვეყნების მდგრადი განვითარების ფუნდამენტური საყრდენია. გლობალური გამოწვევების, კლიმატის ცვლილების, გეოპოლიტიკური დაძაბულობისა და პანდემიის შედეგების გათვალისწინებით, სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფა საქართველოსთვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის ამოცანად იქცა.

სოფლის მეურნეობის წილი ქვეყნის მთლიან შიდა პროდუქტში 2023 წელს 6.0%-ს შეადგენდა, ხაც 2020 წლის 8.4%-იან მაჩვენებელთან შედარებით შემცირებულია. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში ახის მრავალფეროვანი აგროკლიმატური ზონები, მდიდარი აგროკულტურული რესურსები და ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობა, ქვეყანა მნიშვნელოვნად ახის დამოკიდებული იმპორტზე. 2023 წლის მონაცემებით, ხოხბლით თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტი მხოლოდ 22%-ია.

საქართველოში მოქმედებს მნიშვნელოვანი სახელმწიფო პოლიტიკები: „დენეჯე მომავალი“, „აგროდაზვევა“, „შელავათიანი აგროკულტურა“, „აგროწარმოების ხელშეწყობის პოლიტიკა“ და სხვა. ეს პოლიტიკები მიზნად ისახავს ადგილობრივი წარმოების გაზრდას და იმპორტზე დამოკიდებულების შემცირებას.

ქვეყანაში გვაქვს სხვადასხვა წარმატებული ბიზნეს მაგალითი, აღსანიშნავია კომპანია „ჩინინა“, რომელსაც აქვს სხუდრი საწარმოო ციკლი მეფრინველეო-

ბაში, „მახნეულის აგხო“ და „მახნეულის სასუხსათო ქახხანა“, რომლებიც ადგილობრივ ნედლეულზე მუშაობენ და სხვა, თუმცა, ახის წიახუმატებელი მცდელობებიც, განსაკუთრებით ინოვაციური სფეროში, სადაც შეიძლება გამოვეყნოთ სხვადასხვა პირობა, ხამაც ხელი შეუშალა ინოვაციური პროექტების განვითარებას, მაგალითად: ფეხმეხების დაბალი ციფრული წიგნიეხება, სოფლად ინტეხნეგის ხეღმისაწვღმობის პირობემა და ციფრული პღატფოხმების მიმახთ ნღობის ნაკღებობა. ამ მხხიჯ აღსანიშნავია გღობაღუხი გამოცღეღება - განხიღღღია Netafim-ის მაგაღღი სოფღღის მეუხნეობის გაციფრუღღების კუთხით, ხაც საინტეხესო პეხსპეჯტივას სთავაზობს ქახთუღ აგხოსეჯტოხს.

სტატიამი წიახმღღენიღღია SWOT ანაღღიზი, ხომღღიც არჯენებს საქახთვეღღს მნიშვნეღღვან პოტენციადღს სასუხსათო უსაფხთხოღღების გავუკობეღღებისთვის - ინოვაციების დაწეღღვის, პიოღღეჯტიუღღობის ზღღისა და ახადი ბაზხეღღის ათვისეღღბის მიმახთუღღბით. თუმცა, ახსებობს საფხთხეღღბიც - კღღმატის ცვღღიღღების ნეგატიუხი გავღღენა, გღობაღუხი სასუხსათო ბაზხეღღბის ახასტაბიღღუხომა, საომახი მღღგომახეღღობა ხეგოღღში და მოსახღღობის მიგხაცია სოფღღებღღღან.

სტატიის დასკვნით ნაწიღღში ზემოთავაზებუღღია მიაგაღღმხიივი ხეკომენდაციები, ხაც მოიღღავს ხოგოხც ბიზნესის, ასევე სახეღღმწიფოს ხოღღს. განსაკუთხეღღბით საყუხადღღებოა ხეკომენდაციები ვეხტიკადუხი ინტეგხაციის გაღღღეღღების, ინოვაციური ტექნოღღოგეღღბის ეტაპობიივი დაწეღღვის, კვღღევიით, საგანმანათღღებღღო ცენტრეღღბის განვითარეღღბის, მციხე ფეხმეხებთან თანამშოღღობის პღატფოხმების განვითარეღღბის და საღღსტეხობუციო ქსეღღბის გაფაქთოღღბის შესახებ.

ღღღვანღღეღ მსოფღღოში, სადაც კღღმატის ცვღღიღღება და გეოპოღღიტიკუხი დაბაბუღღობა მეღღივად ქმნის ახად გამოწვევებს სასუხსათო უსაფხთხოღღბისთვის, საქახთვეღღმ უნდა გააღღღეღოს თავისი შესადღღებღღებეღღი ადგიღღობიივი წიახმოღღბის მიმახთუღღბით. ეს ახ ნიშნავს სხუღღ თვითუზიხუნვეღღყოფაზე გადასვღღას - ეს ნიშნავს გონივხუღღი ბაღღანსის პოვწას იმპოხტსა და ადგიღღობიივი წიახმოღღბას შოხის, სადაც ბიზნესს ექწება მნიშვნეღღვანი ხოღღი ინოვაციების დაწეღღგვასა და პიოღღეჯტიუღღობის ზღღეღღში.

სასუხსათო უსაფხთხოღღბის გავუკობეღღება ახის ახამხოღღოღ ეკონომიკუხი, ახამეღღ სტრატეგიუღღი მნიშვნეღღობის ამოცანა საქახთვეღღოსთვის. ამ ამოცანის წიახმატებით გაღღაქია მოითხოვს ყვეღღა დაინტეხესეღღბეღღი მხახის - სახეღღმწიფოს, ბიზნესის, სამეცნიეღღო წიეღღბისა და ფეხმეხების კოოხღღინიხეღღბეღღე მუშაობას. მხოღღოღ ეხთობღღივი ღაღღისხმევიით შევღღღებთ შევქმნათ მღღგხადი სასუხსათო სისტემა, ხომღღიც უზიხუნვეღღყოფს ქვეყნის გიღღეღვადიღღან განვითარეღღბასა და მოსახღღობის კეტიღღღღეღობას.

საკვანღღო სიღღყვიბი: სასუხსათო უსაფხთხოღღება; ბიზნეს სექტოხი; ეკონომიკუხი უსაფხთხოღღება; აგხოობიზნესი; მღღგხადი განვითარეღღება; ინოვაციური მიღღგომეღღბი.

ციფრული ეკონომიკა DIGITAL ECONOMY

განათლების სფეროში გაციფრულების თანამედროვე პრობლემები და პერსპექტივები საქართველოში

დემურ სიჭინავა

პროფესორი

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Demur.sichinava@tsu.ge

მურთაზ მაღრაძე

პროფესორი

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
murtaz.maghradze@tsu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.04

განათლების სფეროს გაციფრულებამ, ხოგოხც გლობალური, ასევე ეროვნული დონეზე, მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა საერთო სასწავლო პროცესში და, შესაბამისად, გამოავლინა ასევე მისი დადებითი და უაჩუყოფითი მხახეებიც. ამან, თავის მხხივ, დღის წესხივში დააყენა მთელი ხიგი აქტუალური პრობლემა. ამიგომ სტატისის მიზანიც სწოხედ მათი მეცნიერი გამოკვლევაა.

სტატიაში განხილულია გაციფრულების ცნების ახსი, განათლების სფეროს გაციფრულების აუცილებლობა და განვითახების ეგაპები, განათლების სფეროს გაციფრულების პროცესში ახსებული მდგომახეობა საქახთვეროსა და მთედ მსოფლიოში, განათლების დონისა და ხახისხის შეფასებისა და შედახების საკითხები და სხვ.

სტატიაში განსაკუთხებული ყუხადლება ეთმობა განათლების სფეროს გაციფრულების ისეთი დადებითი მხახეების შესწავლასა და ანალიზს, ხოგოხიცაა: განათლების ხედმისაწვდომობის გაზხდა, ინტეხაქტიულობისა და რახთურობის ზხდა, სასწავლო მასალების მუდმივი განახლებისა და გავხცვლების დაჩქახება და სხვ. მასში ასევე გამოკვლეულია განათლების სფეროს გაციფრულების ისეთი ნაკლოვანებები, ხოგოხიცაა: გაციფრულების ახათანაბარი წვდომა ტექნოლოგიებზე, მონაცემთა უსაფხთხოებისა და კონფიდენციალულობის დაცვის სიძნედე, სწავლების ჰიბიდიური ფოხმის სიხთუდე და სხვ.

სტატისის ბოროს მოცემულია დასკვნები და ხეკომენდაციები.

საკვანძო სიგყვები: განათლების სფეროს გაციფრულება, განათლების დონე და ხახისხი საქახთვეროსა და მსოფლიოში, განათლების გაციფრულების დადებითი მხახეები და ნაკლოვანებები.

შესავალი

განათლების სფეროში ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენებამ მსოფლიო მასშტაბით მნიშვნელოვნად გაზარდა სწავლების მოქნილობა და ცოდნის მიღების ხელმისაწვდომობა. ონლაინ პლატფორმებისა და აპლიკაციების გამოყენებამ სასწავლო პროცესში შექმნა იმის შესაძლებლობა, რომ ცოდნის მიღების ყოველმა მსურველმა (მოსწავლემ, სტუდენტმა და სხვ.), მათი გეოგრაფიული ადგილსამყოფლის მიუხედავად, მიიღოს მისთვის საჭირო დონისა და ხარისხის განათლება სხვადასხვა სფეროში. ტექნოლოგიების სწრაფმა განვითარებამ თანამედროვე ეტაპზე, შესაძლებლობა მისცა ცოდნის შექმნის მსურველებს ჩაერთონ დისტანციურ კურსებში, მიიღონ დამატებითი განათლება, იმუშაონ სხვადასხვა პროექტზე მსოფლიოს ნამყვან უნივერსიტეტებთან ერთად და გამოიყენონ ინტერაქტიული მასალები, რაც ტრადიციული სწავლების მეთოდებით არ იყო შესაძლებელი.

განათლების სფეროს გაციფრულებამ გააღრმავა უთანასწორობა საზოგადოებაში და წარმოაჩინა ახალი ტექნოლოგიური და სოციალური პრობლემები. ასეთია, მაგალითად, არათანაბარი წვდომა ტექნოლოგიებზე, რაც ერთ-ერთი ყველაზე მწვავე გამოწვევა გახდა განსაკუთრებით განვითარებად ქვეყნებსა და სოფლად მცხოვრები მოსახლეობისათვის. გარდა ამისა განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიენიჭა მონაცემთა უსაფრთხოებისა და კონფიდენციალურობის საკითხებს. ციფრული პლატფორმების მეშვეობით განათლების პროცესის გაციფრულება დაკავშირებულია დიდი მოცულობის მონაცემების შეგროვებასა და შენახვასთან, რაც, თავის მხრივ, ასევე ახალ საფრთხეებს წარმოშობს. ასევე მონაცემთა უსაფრთხოების დარღვევები, ჰაკერული თავდასხმები და კონფიდენციალური ინფორმაციის გაჟონვის რისკი კვლავაც სერიოზულ პრობლემად რჩება.

მიუხედავად არსებული პრობლემებისა, გაციფრულება აუცილებელი და გარდაუვალი პროცესია. განათლების სფეროს სრულყოფილი და ეფექტური გაციფრულებისათვის საჭიროა როგორც სახელმწიფოების, ასევე საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და კერძო სექტორის მტკიცე მხარდაჭერა.

განათლების სფეროს გაციფრულების პროცესის საწყისი ეტაპები უკავშირდება კომპიუტერული ტექნოლოგიების ინტეგრაციას სასწავლო პროცესში, თუმცა, თანამედროვე ეტაპზე ეს უკნასკნელი გაცილებით უფრო მასშტაბურია და მრავალმხრივ ხასიათს ატარებს. გაციფრულებული განათლება მოიცავს როგორც სააუდიტორიო, ასევე დისტანციური სწავლების ფორმებს, რაც განსაკუთრებით აქტუალური გახდა COVID-19-ის პანდემიის პირობებში. აღნიშნულმა ექსტრემალურმა მოვლენამ მთელი სიმძაფრით აჩვენა განათლების სფეროს გაციფრულების აუცილებლობა. აქედან გამომომდინარე, სახელმწიფოთა უმეტესობა იძულებული გახდა გადაეხედათ სასწავლო პროცესის არსებული ფორმებისათვის, ხელი შეეწყოს ახალი ტექნოლოგიების განვითარებისათვის და დაენერგათ დისტანციური სწავლების ინსტრუმენტები (UNESCO, 2020).

განათლების სფეროს გაციფრულებასთან დაკავშირებული პროცესები არაა ერთგვაროვანი და ჰომოგენური. გაციფრულების ხარისხი და სიღრმე დამოკიდებულია როგორც ქვეყნის ეკონომიკურ მდგომარეობაზე, ასევე ტექნოლოგიების ხელმისაწვდომობასა და საზოგადოების მზაობაზე მიიღოს და განავითაროს ახალი ციფრული მიდგომები.

COVID-19 პანდემიამ კიდევ უფრო დააჩქარა განათლების სფეროს ციფრული ტრანსფორმაცია, რადგან სწავლების ტრადიციული მეთოდები უკვე ვეღარ ერგებოდნენ ახალ რეალობას. ეს პროცესი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა საქართველოში, სადაც სასწავლო დანებსებულებები იძულებული გახდნენ სასწავლო პროცესი სრულად გადაეტანათ ონლაინ სივრცეში.

სასწავლო პროცესის გაციფრულების მიზანია ინფორმაციულ გარემოში პედაგოგებისა და მოსწავლეების ინტეგრაციის შესაძლებლობის ზრდა.

ზემოაღნიშნული მიზნის განსახორციელებლად ევროკავშირის მიერ შემოთავაზებულია 2021-2027 წლებისთვის განათლების სფეროს გაციფრულების პერსპექტიული გეგმა (European Commission, 2021).

განათლების სფეროს გაციფრულება არის არამხოლოდ ტექნოლოგიის, არამედ ასევე სოციალური და კულტურული ტრანსფორმაციის საკითხი.

წინამდებარე სტატია მიზნად ისახავს შეძლებისდაგვარად გააანალიზოს გაციფრულების პროცესი განათლების სფეროში როგორც საქართველოში, ასევე მსოფლიო მასშტაბით და შეაფასოს მისი დადებითი და უარყოფითი მხარეები.

ამრიგად, განათლების სფეროს გაციფრულების წარმატებები დამოკიდებულია როგორც ტექნოლოგიების განვითარებაზე, ასევე პედაგოგთა კვალიფიკაციასა და მოსწავლეთა მზადყოფნაზე მოახერხონ ახალ რეალობაში ადაპტირება.

გაციფრულების ცნების შესახებ

გაციფრულების ცნების განსაზღვრა რთულია გაციფრულების, როგორც მოვლენის, მრავალნახანაგოვანი ბუნების გამო.

გაციფრულების პროცესი მჭიდროდ უკავშირდება თანამედროვე ტექნოლოგიების სწრაფ განვითარებასა და ყოველდღიურ ცხოვრებაში მის ინტეგრაციას. ის გულისხმობს ინფორმაციისა და სერვისების გადაყვანას ციფრულ ფორმატში და სხვადასხვა დარგში ციფრული ტექნოლოგიების დანერგვას. ეს პროცესი მოიცავს ისეთ კომპონენტებს, როგორცაა მონაცემების ციფრული მიღება, შენახვა, დამუშავება, გაზიარება, ინტეგრაცია და სხვ.

თანამედროვე ეტაპზე გაციფრულების პროცესი ეხება ისეთ კომპონენტებსაც, როგორცაა: ხელოვნური ინტელექტი, დიდი მონაცემები (Big Data), ღრუბლოვანი გამოთვლები, ავტომატიზაცია და სხვ. ის გულისხმობს ისეთ სისტემურ და სტრუქტურულ ცვლილებებს, რაც საშუალებას მისცემს ადამიანებსა და ორ-

განიზაცების მიიღონ მაქსიმალური სარგებლობა ციფრული ტექნოლოგიების დანერგვის შედეგად. შესაბამისად, გაციფრულების ცნებამაც უნდა ასახოს ეს პროცესები მთლიანად.

მიუხედავად ამისა, დღეისთვის ამ მიზნით გამოყენებული ტერმინები და მათი განმარტებები ვერ აკმაყოფილებს აღნიშნულ მოთხოვნებს ამომწურავად, რაც ხშირ შემთხვევაში იწვევს ერთგვარ გაურკვევლობას. ასე, მაგალითად, ტერმინი „გაციფრულება“ (digitalization) ზოგჯერ გამოიყენება როგორც „ციფრული ტრანსფორმაციის“ (digital transformation) ან „ციფრულიზაციის“ (digitization) სინონიმი, თუმცა, მათ შორის არსებითი განსხვავებაა. არსებობს გაციფრულების ცნების განსაზღვრის სხვა ვარიანტებიც. ამიტომ აუცილებელია ამ ტერმინების საფუძვლიანი გამიჯვნა თითოეული მათგანისათვის შესაბამისი მნიშვნელობის მიცემით, რათა გაციფრულების პროცესში ჩართულ მხარეებს ჰქონდეთ შესაძლებლობა ისაუბრონ ერთსა და იმავე ენაზე (<https://www.channelinsider.com/business-management/digitization-vs-digitalization/>).

გაციფრულების ცნება შეიძლება ასე განვმარტოთ: გაციფრულება - არის ადამიანის საქმიანობის ნებისმიერი სფეროს პროცესებისა და პროცედურების შესასრულებლად საჭირო მონაცემების ციფრული ფორმატით წარმოდგენა და დამუშავება, ხელოვნური ინტელექტის, დიდი მონაცემების, ღრუბლოვანი გამოთვლებისა და ავტომატიზაციის გამოყენებით და სხვ.

განათლების სფეროს გაციფრულების არსებული მდგომარეობა საქართველოსა და მთელ მსოფლიოში

გაციფრულების პროცესი განათლების სფეროში რიგი სპეციფიკური თავისებურებით ხასიათდება. ის მოითხოვს, როგორც ვირტუალურ საკლასო ოთახებს, ასევე ე.წ. LMS (Learning Management System) პლატფორმებს და სხვ., რაც საშუალებას მისცემს პედაგოგებს მართონ სასწავლო პროცესი და მუდმივად აკონტროლონ მოსწავლეთა განვითარების დონე.

გაციფრულების პროცესის წარმატება ამ შემთხვევაში დამოკიდებულია არამხოლოდ ტექნოლოგიების ხელმისაწვდომობაზე, არამედ იმაზეც, თუ რამდენად იქნებიან მზად პედაგოგები და მოსწავლეები იმისთვის, რათა გამოიყენონ ახალი მეთოდები და ჩაერთონ გაციფრულებულ სასწავლო პროცესში. ეს უკანასკნელი მოითხოვს პედაგოგთა მუდმივ გადამზადებასა და მხარდაჭერას, რათა მათ უკეთ შეძლონ თანამედროვე საშუალებებისა და რესურსების უფრო ეფექტიანი გამოყენება.

განათლების სფეროს გაციფრულების პროცესში შეიძლება გამოიყოს სამი ეტაპი.

პირველი ეტაპი მოიცავს 1980-2000 წლებს. ამ პერიოდში სკოლებსა და უმაღლეს სასწავლებლებში გამოჩნდა პირველი კომპიუტერები. კომპიუტერული ტექნი-

კის გამოყენება დაიწყო ინფორმატიკის გაკვეთილებზე, პროგრამირების ფაკულტეტებზე და სხვ.

მეორე ეტაპი მოიცავს 2000-2010 წლებს. ამ პერიოდში დაიწყო კომპიუტერული ტექნიკის გამოყენება თითქმის ყველა დისციპლინის სწავლების პროცესში. მაგალითად, ისტორიის გაკვეთილებზე დაიწყო დოკუმენტალური ფილმების ჩვენება, მათემატიკის გაკვეთილებზე ინტერაქტიული დაფების გამოყენება და სხვ.

მესამე ეტაპი მოიცავს პერიოდს 2010 წლიდან დღემდე. გაციფრულების ამ ეტაპზე მთლიანად იცვლება სწავლის პროცესი. დღეისათვის განათლების სფეროს გაციფრულების მთავარი ამოცანაა მომხმარებლისთვის კომპიუტერისა და კომპიუტერული სერვისების გამოყენების სწავლება. (<http://surl.li/mkffvp>)

განათლების სფეროს გაციფრულების არსებული მდგომარეობა საქართველოში. განათლების სფეროს გაციფრულების პოლიტიკას საქართველოში მტკიცედ უჭერენ მხარს როგორც ქვეყნის მთავრობა, ასევე საერთაშორისო ორგანიზაციები, რაც ხელს უწყობს განათლების სფეროს მოდერნიზაციას. საქართველოს განათლების, მეცნიერებისა და ახალგაზრდობის სამინისტროს მიერ შემუშავებული პროგრამები მიზნად ისახავენ ციფრული ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესებას, სასწავლო რესურსების გადაყვანას ციფრულ ფორმატში და დისტანციური სწავლების განვითარების ხელშეწყობას.

საქართველოს განათლების, მეცნიერებისა და ახალგაზრდობის, კულტურისა და სპორტის სამინისტროები ატარებენ ინოვაციური სწავლების სტრატეგიებს, მათ შორის აწყობენ ვირტუალურ კლასებს, ჩატბოტებს და თამაშზე დაფუძნებულ სწავლებას, რათა განახორციელონ ტექნოლოგიით გაძლიერებული ჰიბრიდული განათლების მისი ხედვის შესაბამისი კონცეფცია (Georgian Ministry of Education, 2020).

საქართველოში განათლების სფეროს გაციფრულება მნიშვნელოვნად დააჩქარა COVID-19 პანდემიამ. მან აჩვენა, რომ საქართველოს განათლების სფერო ჯერ კიდევ არაა მზად მასობრივი დისტანციური სწავლების ფორმატის დასაწერად. ძირითადი გამოწვევები აღნიშნულ პროცესში აღმოჩნდა: ინტერნეტის დაბალი ხელმისაწვდომობა, ტექნოლოგიური რესურსების დეფიციტი, პედაგოგთა ნაკლები ცოდნა ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენების საკითხებში და სხვ.

აღნიშნულ გამოწვევათა დაძლევის მიზნით, ქვეყნის მთავრობამ და განათლების სამინისტრომ არაერთი ნაბიჯი გადადგა განათლების სფეროს სრულყოფის მიმართულებით. ამ მხრივ აღსანიშნავია ინიციატივა „ჩემი სკოლა“, რომელიც ქმნის ვირტუალურ კლასებს და მოსწავლეებსა და პედაგოგებს აძლევს ურთიერთობის განხორციელების საშუალებას ონლაინ სივრცეში. სახელმწიფომ მიიღო პროგრამა, რომელიც უზრუნველყოფს ციფრული მოწყობილობების მინოდებას სოციალურად დაუცველი ოჯახებისთვის, რათა

ყველა მოსწავლეს ჰქონდეს წვდომა განათლებაზე ციფრულ გარემოში. (<https://chemiskola.emis.ge/bep/index.html>)

ციფრული განათლების სფეროში აუცილებელია ისეთი პროგრამების და-
წერვა, რაც მოსწავლეებს განუვითარებს ისეთ ციფრულ უნარებს, როგორცაა:
პროგრამირება, ციფრული დიზაინი, მონაცემთა ანალიზი და სხვ. აღნიშნული
პროგრამები უკვე დაინერგა ქვეყნის მასშტაბით რამდენიმე საჯარო სკოლაში.

განათლების სამინისტრო დიდი ხანია აკეთებს ყველაფერს იმისათვის,
რომ განათლების სფეროს გაციფრულება გახდეს რეალური მოვლენა საქარ-
თველოში. ამას ადასტურებს ის გარემოება, რომ გაკვეთილების მომზადების,
მოსწავლეთა შემოქმედებითობის, თანამშრომლობისა და ჩართულობის სტი-
მულირებისათვის 2020 წელს საქართველოს 150 სკოლაში დანერგილ იქნა თა-
მაშზე დაფუძნებული საპილოტე პროგრამა - Minecraft Education Edition (2020).
<http://surl.li/djjitz>

განათლების სფეროში გარკვეული რეფორმების განხორციელების მიუხე-
დავად, განათლების დონე საქართველოში არ შეესაბამება განათლების დო-
ნეს ევროკავშირის ქვეყნებში. 2020 წლის მონაცემებით, განათლების ცუდი
სისტემის მქონე ქვეყნების ჩამონათვალში საქართველო მე-5 ადგილს იკავებს
(განათლების ცუდი სისტემის მქონე ქვეყნებს შორის საქართველო მე-5 ად-
გილზეა, 2020).

ბოლო დროს, განათლების სფეროს გაციფრულების პროცესის სწრაფმა
განვითარებამ და, შესაბამისად, განათლების სხვადასხვა ფორმის მიღების
ხელმისაწვდომობის გაფართოებამ, მნიშვნელოვნად გაზარდა საქართველო-
ში სტუდენტთა კონტინენტის საერთო რაოდენობა. 2023-2024 სასწავლო წლის
დასაწყისისთვის საქართველოში ფუნქციონირებდა 62 უმაღლესი საგანმანათ-
ლებლო დაწესებულება. მათ შორის - 19 სახელმწიფო და 43 კერძო. აღნიშნული
სასწავლო წლის დასაწყისისთვის საქართველოს უმაღლესმა საგანმანათლებ-
ლო დაწესებულებებმა მიიღეს 54.3 ათასი სტუდენტი. აქედან, სახელმწიფო
უნივერსიტეტებმა - 32.4 ათასი, ხოლო კერძო უნივერსიტეტებმა - 21.9 ათასი.
სტუდენტთა მიღება, წინა სასწავლო წლის ანალოგიურ მაჩვენებელთან შედა-
რებით 8.4 %-ით გაიზარდა. შესაბამისად, ამ პერიოდში საქართველოს უმაღ-
ლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში სტუდენტთა საერთო რიცხოვნო-
ბამ 177.8 ათასი შეადგინა, რაც წინა სასწავლო წელთან შედარებით 10.2 %-ით
მეტია. უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ ამჟამად სახელმწიფო უმაღლეს საგანმა-
ნათლებლო დაწესებულებებში უფრო მეტი სტუდენტი სწავლობს, ვიდრე კერ-
ძოში. შესაბამისად, წილობრივი გადანაწილება მათ შორის ასეთია: სახელმწი-
ფო უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში სწავლობს სტუდენტთა
საერთო რიცხოვნობის 59.1 %, ხოლო კერძოში - 40.9 %. სტუდენტთა საერთო
რიცხოვნობიდან 51.2 %-ი ქალია, ხოლო 48.8 %-ი კაცი (ქართულ უმაღლეს სას-
წავლებლებში სტუდენტების 17.2% უცხოელები არიან (2023/2024 სასწ. წლის
სატატისტიკა). <http://surl.li/djjitz>

განათლების სფეროს გაციფრულების პროცესი მსოფლიოში

გლობალურ დონეზე განათლების სფეროს გაციფრულების პროცესი მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში განსხვავებული ტემპით მიმდინარეობს, რაც დამოკიდებულია ქვეყნის ეკონომიკური და ტექნოლოგიურ განვითარების დონეზე. განვითარებული ქვეყნები (დიდი ბრიტანეთი, აშშ, ავსტრალია, ნიდერლანდები, შვედეთი, საფრანგეთი, დანია, კანადა, გერმანია, შვეიცარია, იაპონია და სხვ.) გაცილებით წარმატებით ახერხებენ სასწავლო პროცესის გაციფრულებას, რადგან მათ გააჩნიათ ძლიერი ტექნოლოგიური ინფრასტრუქტურა და დიდი რესურსები ციფრული განათლებისთვის. ამ ქვეყნებში გაციფრულებამ უკვე მიაღწია მაღალ სტანდარტებს, სადაც სწავლების პროცესში აქტიურადაა გამოყენებული ინოვაციური პლატფორმები, როგორცაა: ხელოვნური ინტელექტი, ვირტუალური რეალობა, ავტომატიზაცია და სხვ.

მსოფლიო მასშტაბით განათლების სფეროს განვითარების დონის შეფასებისა და შედარებისთვის გამოიყენება ხარისხის, განათლებისა და გლობალური შესაძლებლობის ინდექსები.

ხარისხის ინდექსი აფასებს ქვეყანაში ცხოვრების ხარისხს განათლების, სამუშაო შესაძლებლობების, ეკონომიკური, ჯანმრთელობისა და ფიზიკური უსაფრთხოების და სხვათა გათვალისწინებით.

განათლების ინდექსი არის ადამიანის განვითარების ინდექსის საკვანძო კომპონენტი, რომელიც ასახავს ზრდასრული ადამიანის სწავლების წლების საშუალო რაოდენობას და ბავშვების მოსალოდნელი სწავლების წლების საშუალო რაოდენობას. ეს კომპონენტი აჩვენებს ქვეყანაში განათლების სტანდარტებს. ასევე, განათლების ინდექსი აუცილებელია მთელ მსოფლიოში განათლების პროგრესის მონიტორინგისა და შესაბამისი შედარებების გასაკეთებლად.

გლობალური შესაძლებლობების ინდექსი აანალიზებს ქვეყანაში არსებული ეკონომიკურ, ინსტიტუციურ, ფინანსურ, მარეგულირებელ და სხვ. ფაქტორებს, რათა წარმოაჩინოს გლობალურ დონეზე ერის საერთო სტაბილურობა და მიმზიდველობა.

ზემოაღნიშნული სამი ინდექსის მიხედვით, 2024 წლის მონაცემებით, 20 მონიშნავს ქვეყნის მიერ დაკავებული ადგილების თანმიმდევრობა მსოფლიოში, რომლებიც ცნობილია განათლების საუკეთესო სისტემებით, შემდეგია: დიდი ბრიტანეთი, აშშ, ავსტრალია, ნიდერლანდები, შვედეთი, საფრანგეთი, დანია, კანადა, გერმანია, იაპონია, ისრაელი, ფინეთი, ტაივანი, სინგაპური, სლოვენია, სამხრეთ კორეა, ნორვეგია, ბელგია, არაბეთის გაერთიანებული ემირატები, რაც სავარაუდოდ, გარკვეულწილად, განათლების სფეროს გაციფრულების დამსახურებაცაა. ინტერესს იწვევს ამ თვალსაზრისით, 2024 წლის მდგომარეობით, მსოფლიოს უმაღლესი სასწავლებლების პირველი ათეულის რეიტინგი: მასაჩუსეტის ტექნოლოგიური ინსტიტუტი - 1, ლონდონის საიმპერატორო კოლე-

ჯი - 2, ოქსფორდის უნივერსიტეტი - 3, ჰარვარდის უნივერსიტეტი - 4, კემბრიჯის უნივერსიტეტი - 5, სტენფორდის უნივერსიტეტი - 6, ETH ციურიხი - 7, სინგაპურის ეროვნული უნივერსიტეტი - 8, ლონდონის საუნივერსიტეტო კოლეჯი - 9, კალიფორნიის ტექნოლოგიური ინსტიტუტი - 10. (<http://surl.li/cqvfez>).

განათლების სფეროს გაციფრულების დადებითი მხარეები

განათლების სფეროს გაციფრულებას მრავალი დადებითი მხარე აქვს და თითოეული მათგანი მნიშვნელოვანია თანამედროვე ეტაპზე სწავლების პროცესის განვითარებისათვის.

1. **განათლების ხელმისაწვდომობის გაზრდა.** ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენებამ მნიშვნელოვნად გააფართოვა განათლების ხელმისაწვდომობა. ახლა უფრო მარტივად ხდება სწავლა არამხოლოდ სასწავლო დაწესებულებაში, არამედ მსოფლიოს ნებისმიერი წერტილიდან. ონლაინ პლატფორმებისა და აპლიკაციების დახმარებით, სწავლის მსურველებს აქვთ შესაძლებლობა მიიღონ ცოდნა დისტანციურად და ისწავლონ საკუთარი სურვილის შესაბამისად, რაც განსაკუთრებით ხელსაყრელია იმათთვის, ვისაც აქვს შეზღუდვა გრაფიკით ან კიდევ ფიზიკური გადაადგილების სირთულეები (Oxford University (2024). <http://surl.li/lqywqd>

განათლების სფეროს გაციფრულებამ მსოფლიო მასშტაბით შექმნა პლატფორმები, რაც უზრუნველყოფს უფასო ან დაბალფასიან განათლებას. მაგალითად, ონლაინ კურსები, როგორებიცაა Coursera, edX და Khan Academy და სხვ., უზრუნველყოფენ მრავალფეროვან საგანმანათლებლო რესურსებს, რაც ყველასთვის ხელმისაწვდომია. ეს ხელს უწყობს ცოდნის გავრცელებას არამხოლოდ მოსწავლეებსა და სტუდენტებში, არამედ ზრდასრულ ადამიანებშიც, რომლებიც გადამზადებას საჭიროებენ (<http://surl.li/lqywqd>).

2. **ინდივიდუალური სწავლების შესაძლებლობების გაფართოება.** ციფრული ტექნოლოგიების ერთ-ერთი უდიდესი სარგებლობა არის ინდივიდუალური სწავლების შესაძლებლობის შექმნა. ციფრული პლატფორმები და პროგრამები საშუალებას აძლევს პედაგოგებს შექმნან სწავლის მსურველებისთვის, მათი მოთხოვნებისა და უნარების შეესაბამისი ინდივიდუალური სასწავლო გეგმები. მაგალითად, LMS (Learning Management System) პლატფორმები საშუალებას აძლევს პედაგოგებს განსაზღვრონ სწავლის მსურველთა ინდივიდუალური საჭიროებები და შექმნან მათზე მორგებული დავალებები. ასევე, უახლესი ტექნოლოგიების გამოყენებით შესაძლებელია მოხდეს სწავლის მსურველთა პროგრესის მუდმივი მონიტორინგი და შემდგომი ნაბიჯების ოპტიმიზაცია. ყოველივე ეს ხელს უწყობს განათლების უფრო მოქნილი და ინდივიდუალური მოდელების განვითარებას, რაც საშუალებას აძლევს მსურველებს ისწავლონ მათი სურვილის შესაბამისად (<https://www.valamis.com/hub/personalized-learning>).

3. ინტერაქტიულობისა და ჩართულობის ზრდა. განათლების სფეროს გაციფრულებამ გააძლიერა ინტერაქტიულობა სასწავლო პროცესში. ტრადიციული მეთოდებისგან განსხვავებით, ციფრული პლატფორმები და აპლიკაციები ქმნის ინტერაქტიულ გარემოს, სადაც მოსწავლეებს შეუძლიათ აქტიურად ჩაერთონ სასწავლო პროცესში, გამოიყენონ ვირტუალური ინსტრუმენტები, მულტიმედია მასალები და სხვ. ეს ინოვაციები, რომელთა დანერგვა ტრადიციულ სასწავლო პროცესში შეუძლებელია, ციფრულ გარემოში ბევრად უფრო ეფექტიანად მუშაობს. ინტერაქტიულობის ზრდა ხელს უწყობს სწავლის მსურველთა ყურადღების კონცენტრაციასა და მოტივაციის ამაღლებას. ინტერაქტიულობა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია რთული თემების ახსნისას, რაშიც პედაგოგებს შეუძლიათ გამოიყენონ ვირტუალური ლაბორატორიები, სიმულაციები და სხვა ვიზუალური ინსტრუმენტები, რაც სწავლას უფრო თვალსაჩინოს და პრაქტიკულს ხდის. მოსწავლეებს შესაძლებლობა აქვთ არამხოლოდ თეორიულად შეისწავლონ საკითხები, არამედ უშუალოდ მონაწილეობა მიიღონ ციფრულ ექსპერიმენტებში, რაც აძლიერებს მათ მიერ ცოდნის აღქმისა და დამახსოვრების პროცესს (<http://surl.li/pbzvsp>).

4. სასწავლო მასალების მუდმივი განახლებისა და გავრცელების დაჩქარება. გაციფრულების ერთ-ერთი უდიდესი სარგებელი და მოტივაციის მიმცემია სასწავლო მასალების სწრაფი განახლებისა და გავრცელების შესაძლებლობა. ციფრულ პლატფორმებზე განთავსებული მასალები მუდმივად განახლების პროცესშია, რაც უზრუნველყოფს პედაგოგებისა და მოსწავლეების მიერ უახლესი და რელევანტური ინფორმაციის მიღებას. ტრადიციული წიგნებისა და ბექდური მასალებისგან განსხვავებით, ციფრული რესურსები სწრაფად და ეფექტიანად შეიძლება განახლდეს, რაც უზრუნველყოფს დროისა და ხარჯების დაზოგვას. გარდა ამისა, ციფრული მასალების გავრცელება უფრო მარტივი და სწრაფია. პედაგოგებს შესაძლებლობა აქვთ ონლაინ სივრცეში განთავსონ სხვადასხვა სახის დავალებები, გაკვეთილები, პროექტები და სხვ., რომლებიც მოსწავლეებს დაუყოვნებლივ მიეწოდებათ.

ყოველივე ზემოაღნიშნული მოსწავლეებში ინვესტაციისადმი მაღალ მოტივაციას. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საგანგებო სიტუაციებში, როგორცაა პანდემიები ან სხვა კრიზისული მდგომარეობა, სადაც შეზღუდულია ფიზიკური წიგნებისა და რესურსების გამოყენება (<http://surl.li/iuoxcx>).

5. ცოდნის გაზიარებისა და გლობალური კომუნიკაციების მასშტაბების გაფართოება. გაციფრულებული განათლება საშუალებას აძლევს მოსწავლეებსა და პედაგოგებს დაამყარონ კონტაქტი ერთმანეთთან მსოფლიოს სხვადასხვა ნერტილიდან და ერთობლივად იმუშაონ სხვადასხვა პროექტზე. ეს ქმნის ახალ შესაძლებლობებს საერთაშორისო თანამშრომლობისა და კომუნიკაციისთვის. მაგალითად, ისეთი ონლაინ პლატფორმები, როგორცაა Zoom და Microsoft Teams, შესაძლებლობას აძლევს სასწავლო ჯგუფებს ჩაატარონ ვირტუალური შეხვედრები და დისკუსიები. ეს ასევე ამაღლებს განათლების ხარისხს,

რადგან მოსწავლეები და პედაგოგები იღებენ სხვადასხვა კულტურის, ენისა და სწავლების მეთოდების ცოდნას. ციფრული ტექნოლოგიების მეშვეობით შესაძლებელია მსოფლიოს სხვადასხვა წამყვან უნივერსიტეტებთან და ექსპერტებთან თანამშრომლობა, რაც ხელს უწყობს საერთაშორისო გამოცდილების მიღებას და განათლების გლობალურ ინტეგრაციას (<http://surl.li/xodrtc>)

6. მონაცემთა ანალიზისა და სწავლის პროგრესის შეფასების გაიოლება. თანამედროვე ციფრული პლატფორმები იყენებენ ანალიტიკურ მექანიზმებს, რომლებიც აგროვებენ მონაცემებს მოსწავლეთა მიერ დავალებების შესრულების შესახებ და იძლევიან შესაძლებლობას მათი ცოდნისა და უნარების უფრო ეფექტიანი შეფასებისთვის. ეს ხელს უწყობს ინდივიდუალური მიდგომის უფრო დახვეწას და პედაგოგებს აძლევს ინსტრუმენტებს, რომელთა საშუალებითაც შესაძლებელია პრობლემების დროული აღმოჩენა, რაც გავლენას ახდენს მოსწავლეთა წარმატებაზე. მონაცემთა ანალიზის მეშვეობით შესაძლებელი ხდება სწავლის პროცესის ოპტიმიზაცია და სწავლების მეთოდების მორგება ყოველი მოსწავლის უნიკალური საჭიროებებისადმი (<http://surl.li/kldzlk>).

7. განათლების ხარჯების ეკონომიურობა. განათლების სფეროში გაციფრულების შედეგად მოსწავლეებსა და მასწავლებლებს უკვე აღარ მოუწევთ ფულის დახარჯვა და დროის დაკარგვა ტრანსპორტით სარგებლობისთვის, საკანცელარიო ნივთების შესაძენად და სხვ.

8. პედაგოგის დატვირთვის შემცირება. განათლების სფეროს გაციფრულების პირობებში სტუდენტების შეფასება გაცილებით მარტივია. არსებობს სპეციალური პლატფორმები, რაზეც შესაძლებელია დავალებების შესრულების შემოწმება ავტომატური რეჟიმით, მაგალითად, ტესტური გამოცდების ჩასატარებელი პროგრამა TEGAPRO 7.0. აღნიშნული პროგრამით პედაგოგს არ სჭირდება შედეგების ხელით გამოთვლა. როგორც კი სტუდენტი დაასრულებს სამუშაოს, მისი შეფასება ავტომატურად ფიქსირდება და ინახება სერვერზე. სერვერიდან კი შედეგების გადმოტანა საკუთარ კომპიუტერზე შეუძლიათ პედაგოგებსაც და სხვ. უფლებამოსილ პირებსაც, ასევე პროგრამა, სხვადასხვა სტატისტიკური მონაცემების აღრიცხვის საშუალებასაც იძლევა. (სიჭინავა დ., სიჭინავა ზ., გეგია შ. 2019. TEGAPRO 7.0).

განათლების სფეროს გაციფრულების ნაკლოვანებები

განათლების სფეროს გაციფრულებას მრავალი სარგებლობა მოაქვს საზოგადოებისთვის სწავლებისა და ცოდნის გავრცელების პროცესში. მიუხედავად ამისა, აღნიშნულ პროცესს თან ახლავს რიგი სერიოზული გამოწვევებიც.

1. არათანაბარი წვდომა ტექნოლოგიებზე. განათლების სფეროს გაციფრულების ერთ-ერთი ყველაზე მწვავე პრობლემაა არათანაბარი წვდომა ტექნოლოგიებზე. საქართველოს მსგავს ქვეყნებში, განსაკუთრებით რეგიონებში, ტექნოლოგიური ინფრასტრუქტურა ჯერ კიდევ არ არის საკმარისად განვითარებული.

რებული. ხშირია შემთხვევა, როდესაც მოსწავლეებს არა აქვთ წვდომა კომპიუტერებზე, პლანშეტებზე ან სხვა ციფრულ მოწყობილობებზე, ხოლო ინტერნეტკავშირი არ არის საკმარისად სტაბილური, რაც, ცხადია, გარკვეულ უთანასწორობას წარმოშობს (<http://surl.li/biccx>).

2. ციფრული წიგნიერების დეფიციტი. განათლების სფეროს გაციფრულების ერთ-ერთი სერიოზული გამოწვევაა ციფრული წიგნიერების დეფიციტი. პედაგოგები ხშირად არ არიან მზად ახალი ტექნოლოგიების სრულად გამოყენებისათვის, რადგან მათ არა აქვთ ამ ტექნოლოგიებთან მუშაობის საკმარისი ცოდნა და გამოცდილება. მოსწავლეებისათვის კი ციფრული წიგნიერება აუცილებელია, რათა წარმატებით გამოიყენონ ციფრული რესურსები და განავითარონ საკუთარი ცოდნა. თუმცა, რიგ ქვეყანაში, მათ შორის საქართველოში, ციფრული წიგნიერების პროგრამები ჯერ კიდევ არაა საკმარისად განვითარებული და ფართოდ გავრცელებული (<http://surl.li/ykhaaw>).

3. სოციალურ-ეკონომიკური განსხვავებები და უთანასწორობა საზოგადოებაში. გაციფრულებამ გარკვეულწილად გააღრმავა სოციალურ-ეკონომიკური უთანასწორობა საზოგადოებაში. ტექნოლოგიებზე წვდომა და მასთან მუშაობის უნარი ხშირად პირდაპირ კავშირშია ოჯახის ფინანსურ მდგომარეობასთან. საშუალო და მაღალშემოსავლიანი ოჯახების ბავშვები უფრო ხშირად სარგებლობენ თანამედროვე ტექნოლოგიებით და აქვთ სახლში ინტერნეტთან წვდომა, რასაც უმეტესწილად მოკლებულია სოციალურად დაუცველი ოჯახების ბავშვები. ეს უთანასწორობა ხელს უშლის განათლების პროცესის გლობალურ და სამართლიან განვითარებას. გარდა ამისა, ტექნოლოგიებზე წვდომა განსხვავებულია აგრეთვე რეგიონების მიხედვითაც (<http://surl.li/mpyllz>).

4. მონაცემთა უსაფრთხოებისა და კონფიდენციალურობის დაცვის სიძნელე. გაციფრულების პროცესი მოითხოვს მონაცემთა დიდი მოცულობის შეგროვების აუცილებლობას, რაც უშუალოდაა დაკავშირებული მოსწავლეთა აკადემიური პროგრესის შეფასებისა და პირადი ინფორმაციის შენახვასთან. ამიტომ, განათლების სფეროს გაციფრულების ერთ-ერთი სერიოზული ნაკლოვანებაა მონაცემთა უსაფრთხოებისა და კონფიდენციალურობის პრობლემა. ციფრული პლატფორმები შეიცავს მოსწავლეთა და პედაგოგთა პირად ინფორმაციას, რაც ზრდის მონაცემთა გაჟონვის ან ჰაკერული თავდასხმების რისკს. ონლაინ პლატფორმების სუსტი დაცვის სისტემა კიბერთავდასხმების გამუდმებული სამიზნე ხდება, რაც პირდაპირ საფრთხეს უქმნის როგორც მოსწავლეთა, ასევე პედაგოგთა მონაცემთა კონფიდენციალურობას (<http://surl.li/onlmea>).

5. სოციალური ინტერაქციის დეფიციტი. ტრადიციული სასწავლო პროცესი, რომელიც სკოლებსა და უნივერსიტეტებში სააუდიტორიო კომუნიკაციას ეყრდნობა, განსაკუთრებულად მნიშვნელოვან როლს ასრულებს სწავლის მსურველთა სოციალიზაციის პროცესში.

განათლების სფეროს გაციფრულების ერთ-ერთი ნაკლოვანებაა სოციალური ინტერაქციის დეფიციტი. ციფრული სწავლების პირობებში ინტერაქცია

მნიშვნელოვნად მცირდება, რადგან მოსწავლეები იძულებულნი არიან სასწავლო და სოციალური ცხოვრების დიდი ნაწილი გაატარონ ვირტუალურ სივრცეში. ონლაინ სწავლა არ იძლევა ისეთ შესაძლებლობებს, როგორცაა უშუალო ურთიერთობა, ჯგუფური დავალებების შესრულება, სოციალური უნარების განვითარება და ფიზიკური ინტერაქციის სრულად ჩანაცვლება და სხვ. (<http://surl.li/couwjy>).

6. პედაგოგთა სამუშაო დატვირთვისა და სტრესის ზრდა. პედაგოგთა სამუშაო დატვირთვის შემცირების საპირისპიროდ, გაციფრულებამ, პირიქით, მათი მნიშვნელოვანი გაზრდა გამოიწვია. ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენება მოითხოვს პედაგოგებისაგან დამატებით დროსა და ძალისხმევას ახალი პლატფორმებისა და ინსტრუმენტების შესწავლისა და გამოყენებისათვის, რაც იწვევს მათ სტრესულ მდგომარეობას, რადგანაც ისინი იძულებულნი არიან მაქსიმალურად სწრაფად მოახდინონ ადაპტირება ახალ რეალობასთან (<https://www.mdpi.com/1660-4601/18/2/548>).

7. სწავლების ჰიბრიდული ფორმის სირთულე. განათლების სფეროს გაციფრულებისას მისაღებია სწავლების ჰიბრიდული ფორმის გამოყენება, როდესაც მოსწავლეთა ნაწილი მოითხოვს მეცადინეობის ჩატარებას ონლაინ რეჟიმით, ნაწილი კი - აუდიტორიაში. ასეთ სიტუაციაში პედაგოგი ვალდებულია დააკმაყოფილოს ორივე მხარის მოთხოვნა, რაც ზრდის პედაგოგის დატვირთვისას (<http://surl.li/eyiksh>).

8. ხარისხიანი განათლების მღების რისკი. მიუხედავად იმისა, რომ ციფრული განათლება სთავაზობს სწავლის მსურველებს მოქნილობასა და რესურსებზე სწრაფ წვდომას, ამ პროცესს მაინც თან ახლავს გარკვეული რისკი, რაც გავლენას ახდენს განათლების ხარისხზე. დისტანციური სწავლებისას ხშირია შემთხვევა, როდესაც მოსწავლეები ნაკლებად არიან მოტივირებული სწავლისთვის და, შესაბამისად, სუსტდება მათ მიმართ პედაგოგების კონტროლიც. მაგალითად, ონლაინ პლატფორმებზე მოსწავლეებს აქვთ ტესტების ან დავალებების შესრულებისადმი არაკეთილსინდისიერი დამოკიდებულების მეტი შესაძლებლობა, რაც ხელს უშლის მათი შეფასების ობიექტურობას. გარდა ამისა, ონლაინ სწავლება ხშირად უფრო თეორიულ ხასიათს ატარებს და გარკვეულწილად მოკლებულია ფიზიკურ პრაქტიკულობას. სპეციალობები, რომელთა ათვისება საჭიროებს ლაბორატორიულ მუშაობას ან სხვა ფიზიკურ ინტერაქციას, არასრულფასოვნად ხორციელდება ონლაინ სივრცეში, რაც, შესაბამისად, კიდევ უფრო ამცირებს განათლების ზოგად ხარისხს (<http://surl.li/gfodkb>).

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, მიუხედავად დღემდე მიღწეული კოლოსალური შედეგებისა, განათლების სფეროს გაციფრულების პროცესში, პერსპექტივაში, ჯერ კიდევ არსებობს არაერთი პრობლემა, რაც მის შემდგომ საფუძვლიან შესწავლასა და გადაჭრას მოითხოვს.

დასკვნები და რეკომენდაციები

- განათლების სფეროს გაციფრულებამ მნიშვნელოვანი გარდატეხა მოახდინა საერთოდ სასწავლო პროცესში როგორც გლობალურ, ასევე ლოკალურ დონეზე. მან საგრძნობლად გააძლიერა სწავლების მოქნილობა და ცოდნის მიღების ხელმისაწვდომობა მსოფლიო მასშტაბით. თუმცა, ასევე წარმოაჩინა რიგი ახალი სოციალური და ტექნოლოგიური პრობლემა. მიუხედავად ამისა, განათლების სფეროს გაციფრულება თანამედროვე ეტაპზე აუცილებელი და გარდაუვალი პროცესია.

- გაციფრულების პროცესი საერთოდ - ეს არის ადამიანის საქმიანობის ნებისმიერი სფეროს პროცესებისა და პროცედურების შესასრულებლად საჭირო მონაცემების ციფრული ფორმატით წარმოდგენა და დამუშავება, ხელოვნური ინტელექტის, დიდი მონაცემების, ღრუბლოვანი გამოთვლებისა და ავტომატიზაციის გამოყენებით და სხვ.

- გაციფრულების პროცესი განათლების სფეროში სრულიად განსხვავებული თავისებურებებით ხასიათდება. ის მოითხოვს როგორც ვირტუალურ საკლასო ოთახებს, ასევე LMS (Learning Management System) პლატფორმებს და სხვ., რომელიც აუცილებელია სასწავლო პროცესის მართვისა და მუდმივი კონტროლისათვის.

- გაციფრულების პროცესი განათლების სფეროში გაივლის სამ ეტაპს. პირველი - 1980-2000 წ.წ., მეორე - 2000-2010 წ.წ., მესამე - პერიოდს 2010 წლიდან დღემდე. ამ ეტაპზე მთლიანად იცვლება სწავლის პროცესი, როგორც საქართველოში, ასევე მსოფლიო მასშტაბით.

- განათლების სფეროში გარკვეული რეფორმების განხორციელების მიუხედავად, გაციფრულების დონე საქართველოში მნიშვნელოვნად ჩამორჩება გაციფრულების დონეს ევროკავშირის ქვეყნებში, რასაც განაპირობებს სოციალური და ტექნოლოგიური ფაქტორები.

- მსოფლიო მასშტაბით განათლების სფეროს განვითარების დონის შეფასებისა და შედარებისთვის გამოიყენება ხარისხის, განათლებისა და გლობალური შესაძლებლობის ინდექსები. ამ ინდექსების მიხედვით განათლების სფეროს გაციფრულების პროცესში დაწინაურებული არიან მსოფლიოს წამყვანი, განვითარებული ქვეყნები.

- განათლების სფეროს გაციფრულებას ახასიათებს მრავალი დადებითი და უარყოფითი მხარე. მისი დადებითი მხარეებია: განათლების ხელმისაწვდომობის გაზრდა, ინდივიდუალური სწავლების შესაძლებლობების გაფართოება, ინტერაქტიულობისა და ჩართულობის ზრდა, სასწავლო მასალების მუდმივი განახლებისა და გავრცელების დაჩქარება, ცოდნის გაზიარებისა და გლობალური კომუნიკაციების მასშტაბების გაფართოება, მონაცემთა ანალიზისა და სწავლის პროგრესის შეფასების გაიოლება, განათლების ხარჯების

ეკონომიურობა, პედაგოგის დატვირთვის შემცირება. მის უარყოფით მხარეთა შორის აღსანიშნავია არათანაბარი წვდომა ტექნოლოგიებზე, ციფრული წიგნიერების დეფიციტი, სოციალურ-ეკონომიკური განსხვავებები და უთანასწორობის გაღრმავება საზოგადოებაში, მონაცემთა უსაფრთხოებისა და კონფიდენციალურობის დაცვის სიძნელე, სოციალური ინტერაქციის დეფიციტი, პედაგოგთა სამუშაო დატვირთვისა და სტრესის ზრდა, სწავლების ჰიბრიდული ფორმის სირთულე, ხარისხიანი განათლების მიღების რისკი.

განათლების სფეროს გაციფრულების პროცესის არსებულ ნაკლოვანებათა დაძლევისა და მისი შემდგომი ეფექტიანი განვითარებისათვის აუცილებელია გატარდეს გარკვეული ღონისძიებები:

- საქართველოს მეცნიერებისა და განათლების სამინისტროსთან უნდა შეიქმნას განათლების სფეროს გაციფრულების შემსწავლელი კურსები.

- საქართველოში მასწავლებლის კვალიფიკაციის ამაღლების კურსების პროგრამაში შეტანილი უნდა იქნეს განათლების გაციფრულებასთან დაკავშირებული საკითხები.

- ჰიბრიდული სწავლების დროს პედაგოგის დატვირთვის ზრდის პროპორციულად, სასწავლო დაწესებულება ვალდებული უნდა იყოს შესაბამისად გაზარდოს მასწავლებლის შრომის აუნაზღაურების სიდიდეც.

- განათლების სფეროს გაციფრულების პროცესის განვითარების პარალელურად, აუცილებელია მისი მოქცევა გარკვეულ საზღვრებში, რათა გაციფრულების ნაკლოვანებებმა არ გადაწონოს მისი დადებითი მხარეები.

- მოსწავლისა და პედაგოგის ჯანმრთელობის დარღვევისა და განათლების ხარისხის გაუარესების თავიდან ასაცილებლად, საჭიროა გაციფრულების ინსტრუმენტების გამოყენების მეცნიერულად დასაბუთებული დროითი ნორმების შემუშავება.

- აუცილებელია განისაზღვოს სწავლების ფორმები (ლექცია, სემინარი, პრაქტიკული მცადინეობა, ლაბორტორიული სამუშაოები და სხვ.) და სპეციალობები, რომელთათვისაც დასაშვებია განათლების პროცესის განხორციელება ნაწილობრივ ონლაინ რეჟიმით.

- სწავლის მსურველთა ჯანმრთელობის დაცვის, პირადი ინფორმაციის დაცვის უზრუნველყოფის, მონაცემთა დაცვის სისტემების გაუმჯობესების, უსაფრთხოების მყარი მექანიზმების შექმნისა და სხვ. მიზნით, საჭიროა ქვეყნის ხელმძღვანელობამ და საგანმანათლებლო დაწესებულებებმა გაატარონ შესაბამისი ღონისძიებები და განახორციელონ ინვესტიციები.

დაბოლოს, ზემოაღნიშნული რეკომენდაციები აუცილებელია დარეგულირდეს სახელმწიფოს საკანონმდებლო დონეზე.

ლიტერატურა:

- სიჭინავა დ. სიჭინავა ზ. გეგია შ. ტესტური გამოცდების ჩასატარებელი პროგრამა TEGAPRO 7.0 (2019). საქართველოს ინტელექტუალური საკუთრების ეროვნული ცენტრი „საქპატენტი“, მონმობა № 7669. <https://drive.google.com/file/d/1P4Fv1cGpbl1n1C-pW3pqblDv--iimOev/view>
- ჩემი სკოლა. მობილური აპლიკაცია (2024). <https://chemiskola.emis.ge/bep/index.html>
- განათლების ცუდი სისტემის მქონე ქვეყნებს შორის საქართველო მე-5 ადგილზეა (2020). <https://businessformula.ge/News/3311>.
- ქართულ უმაღლეს სასწავლებლებში სტუდენტების 17.2% უცხოელები არიან - 2023/2024 სასწავლო წლის სტატისტიკა (2024). <http://surl.li/mtjggt>.
- UNESCO. (2020). Education in a Post-COVID World: Nine Ideas for Public Action. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373717>
- European Commission (2021). Digital Education Action Plan 2021-2027. <http://surl.li/usrjdv>.
- What Is Digitization vs Digitalization vs Digital Transformation? (2024). <https://www.channe-linsider.com/business-management/digitization-vs-digitalization/>.
- Что такое цифровизация образования и зачем она нужна (2023). <http://surl.li/mkffvp>
- Georgian Ministry of Education embraces the future, making digital learning a reality (2020). <http://surl.li/djjitz>
- Top 20 Best Education System Countries in the World: 2024 Guide. <http://surl.li/cqvfez>.
- Oxford University (2024). "Digital Education Strategy 2023-27: The Role of Digital Tools in Enhancing Learning Opportunities. <http://surl.li/lqywdq>.
- EdX vs Khan Academy (2023). <https://onlinecourserater.com/edx-vs-khan-academy/>.
- Personalized learning (2020). <https://www.valamis.com/hub/personalized-learning>.
- Interactivity and Engagement Tactics and Tools (2023). <http://surl.li/pbzvsp>.
- Effectiveness Of Digital Learning Solutions To Improve Educational Outcomes: A Review Of The Evidence (2021). <http://surl.li/iuoxcx>.
- Collaboration and communication in blended learning environments (2022). <http://surl.li/-xodrtc>.
- Enhancing Student Learning Outcomes with Data Analytics: A Guide for Educators (2024). <http://surl.li/kldzlk>.
- Digital divide in education (2018). <http://surl.li/bicccf>.
- Closing the digital divide: It's about more than access (2021). <http://surl.li/ykhaaw>.
- The persistent educational digital divide and its impact on societal inequality (2024). <http://surl.li/mpyllz>.
- Ensuring confidentiality and privacy of cloud data using a non-deterministic cryptographic scheme (2023). <http://surl.li/onlmea>.
- What Matters in Online Education: Exploring the Impacts of Instructional Interactions on Learning Outcomes (2022). <http://surl.li/couwjy>.
- Impact of Educational Technology on Teacher Stress and Anxiety: A Literature Review (2021). <https://www.mdpi.com/1660-4601/18/2/548>.
- Exploring Student and Teacher Experiences in Hybrid Learning Environments: Does Presence Matter? (2022). <http://surl.li/eyiksh>.
- Impact of online learning on student's performance and engagement: a systematic review (2024). <http://surl.li/gfodkb>.

References:

- Sichinava D. Sichinava Z. Gegia Sh. (2019).–Testuri gamocdebis chasatarebeli programa TEGAPRO 7.0 [TEGAPRO 7.0 Test Exam Software National Intellectual Property Center of Georgia "Sakpatenti", certificate No. 7669] <https://drive.google.com/file/d/1P4Fv1cGpbl-1n1C-pW3pqbldv--iimOev/view>
- Chemi skola. mobiluri aplikacia (2024). [My School. Mobile Application (2024)]. <https://chemiskola.emis.ge/bep/index.html>.
- Ganatlebis cudi sistemis mkone kvesqnebs shoris sakartvelo me-5 adgilzea [Georgia ranks 5th among countries with poor education systems (2020)]. <https://businessformula.ge/-News/3311>.
- kartul umagles sastsavleblebshi studentebis 17.2% ucxoelebi arian – 2023/2024 sastsavlo tslis statistika (2024) [17.2% of students in Georgian higher education institutions are foreigners - statistics for the 2023/2024 academic year (2024)]. <http://surl.li/mtjggt>
- Что такое цифровизация образования и зачем она нужна (2023). <http://surl.li/mkffvp>.
- UNESCO. (2020). Education in a Post-COVID World: Nine Ideas for Public Action. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373717>.
- European Commission (2021). Digital Education Action Plan 2021-2027. <http://surl.li/usrjdv>.
- What Is Digitization vs Digitalization vs Digital Transformation? (2024). <https://www.channelinsider.com/business-management/digitization-vs-digitalization/>.
- Georgian Ministry of Education embraces the future, making digital learning a reality (2020). <http://surl.li/djjitz>.
- Top 20 Best Education System Countries in the World: 2024 Guide. <http://surl.li/cqvefz>.
- Oxford University. "Digital Education Strategy 2023–27: The Role of Digital Tools in Enhancing Learning Opportunities (2024). <http://surl.li/lqywqd>.
- EdX vs Khan Academy (2023). <https://onlinecourserater.com/edx-vs-khan-academy/>.
- Personalized learning (2020). <https://www.valamis.com/hub/personalized-learning>.
- Interactivity and Engagement Tactics and Tools (2023). <http://surl.li/pbvzsp>.
- Effectiveness Of Digital Learning Solutions To Improve Educational Outcomes: A Review Of The Evidence (2021). <http://surl.li/iuoxcx>.
- Collaboration and communication in blended learning environments (2022). <http://surl.li/xodrtc>.
- Enhancing Student Learning Outcomes with Data Analytics: A Guide for Educators (2024). <http://surl.li/kldzlk>.
- Digital divide in education (2018). <http://surl.li/biccxv>.
- Closing the digital divide: It's about more than access (2021). <http://surl.li/ykhaaw>.
- The persistent educational digital divide and its impact on societal inequality (2024). <http://surl.li/mpyllz>.
- Ensuring confidentiality and privacy of cloud data using a non-deterministic cryptographic scheme (2023). <http://surl.li/onlmea>.
- What Matters in Online Education: Exploring the Impacts of Instructional Interactions on Learning Outcomes (2022). <http://surl.li/couwjj>.
- Impact of Educational Technology on Teacher Stress and Anxiety: A Literature Review (2021). <https://www.mdpi.com/1660-4601/18/2/548>.
- Exploring Student and Teacher Experiences in Hybrid Learning Environments: Does Presence Matter? (2022). <http://surl.li/eyiksh>.

- Impact of online learning on student's performance and engagement: a systematic review (2024). <http://surl.li/gfodkb>.

Contemporary Problems and Development Prospects of Digitalization in the Field of Education in Georgia

Demur sichinava

Professor
Iv.Javakhishvili Tbilisi State University
demur.sichinava@tsu.ge

Murtaz Magradze

Professor
Iv.Javakhishvili Tbilisi State University
murtaz.maghradze@tsu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.04

The digitalization of education has brought about a significant change in the educational process in general, both at the global and local levels. It has significantly enhanced the flexibility of teaching and the accessibility of knowledge worldwide. However, it has also revealed a number of new social and technological problems. Nevertheless, the digitalization of education is a necessary and inevitable process at the modern stage.

The process of digitalization in general is the representation and processing of data necessary for the implementation of processes and procedures in any field of human activity in digital format, using artificial intelligence, big data, cloud computing, automation, etc.

The process of digitization in the field of education is characterized by completely different features. It requires both virtual classrooms and LMS (Learning Management System) platforms, etc., which are necessary for the management and constant control of the learning process.

The process of digitization in the field of education would go through three stages. The first covers 1980-2000, the second - 2000-2010, the third - the period from 2010 to the present. In the third stage, the learning process is completely changing both in Georgia and worldwide.

Despite the implementation of certain reforms in the field of education, the level of digitalization in Georgia significantly lags behind the level of digitalization in the European Union countries, which is determined by a number of social and technological factors.

Quality, education and global opportunity indices are used to assess and compare the level of development of the education sector worldwide.

The ranking of the top 20 countries in the world according to the three indices mentioned above, as of 2024, is as follows: Great Britain, USA, Australia, Netherlands, Sweden,

France, Denmark, Canada, Germany, Japan, Israel, Finland, Taiwan, Singapore, Slovenia, South Korea, Norway, Belgium, United Arab Emirates, which is probably due to the digitization of education to some extent.

As of 2024, the ranking of the top ten universities in the world looks like this: Massachusetts Institute of Technology - 1, Imperial College London - 2, University of Oxford - 3, Harvard University - 4, University of Cambridge - 5, Stanford University - 6, ETH Zurich - 7, National University of Singapore - 8, University College London - 9, California Institute of Technology - 10.

The digitalization of education has many positive and negative aspects. Its positive aspects include: increasing access to education, expanding opportunities for individual learning, increasing interactivity and engagement, accelerating the constant updating and dissemination of educational materials, expanding the scope of knowledge sharing and global communications, facilitating data analysis and assessment of learning progress, cost-effectiveness of education, reducing the workload of teachers, etc. The negative aspects include: unequal access to technologies, lack of digital literacy, socio-economic differences and deepening inequality in society, difficulty in protecting data security and privacy, lack of social interaction, increasing workload and stress for teachers, complexity of hybrid forms of teaching, risk of receiving quality education, etc.

In order to overcome the existing shortcomings of the digitalization process in the education sector and its further effective development, it is necessary to take certain measures:

- The Ministry of Science and Education of Georgia should create courses on the digitalization of education;
- Issues related to the digitalization of education should be included in the program of teacher qualification improvement courses in Georgia;
- During hybrid education, the educational institution should be obliged to increase the amount of teacher compensation in proportion to the increase in the workload of the teacher;
- In parallel with the development of the digitalization process in the education sector, it is necessary to keep it within certain limits so that the shortcomings of digitalization do not outweigh its positive sides;
- In order to prevent damage to the health of students and teachers and deterioration in the quality of education, it is necessary to develop scientifically substantiated time norms for the use of digitalization tools;
- It is necessary to determine the forms of teaching (lecture, seminar, practical training, laboratory work, etc.) and specialties for which it is permissible to implement the educational process partially online;
- In order to protect the health of students and teachers, ensure the protection of personal information, improve data protection systems, create solid security mechanisms,

etc., the country's leadership and educational institutions need to take appropriate measures and make investments;

- Finally, the above recommendations must be regulated at the state legislative level.*

Based on the above, despite the colossal results achieved to date, in the process of digitizing the education sector, there are still a number of problems that require their thorough study and solution in the future.

Keywords: *Digitalization of education, level and gap of education in Georgia and the world, positive aspects and shortcomings of digitalization of education.*

JEL Codes: *I20, I21, I28*

კლასტერი – ეფექტიანი ციფრული ტრანსფორმაციის ერთ-ერთი საუკეთესო გზა

ინეზა გაგნიძე

ასოციებული პროფესორი
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ineza.gagnidze@tsu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.05

ნაშრომი ეძღვნება კლასტერებზე კვლევის მიმოხილვას მათი სიცოცხლისუნარიანობის სამი ტადლის პიზომით. პიხვედ ტადლად მიჩნეულია მ. პოიგეხის მიეი კლასტეხების თეოხიის შემოთავაზებუა XX საუკუნის 80-იანი წდების ბოლოს. ჩვენი აზხით, მეოხე ტადლა უკავშირდება კლასტეხში მოქმედი უნივერსიტეტების სამეწახმეო მოდელის ჩამოყადიბებას და სამეცნიერო კვლევების კომეხციადიბაციის პოცესის გააქტიუხებას. მეოთხე ინდუსტრიუდმა ხევილუციამ და ციფრული ტრანსფორმაციის აუცილებლობამ მხავადი კითხვა გააჩინა, მათ შოხის კლასტეხებთან დაკავშირებით. თუმცა, მსოფლიოში აღიახებული კვლევითი ოხგანიზაციების, მათ შოხის მსოფლიო ეკონომიკუხი ფოხუმის ანგაიშებში გამოჩნდა კლასტეხების განსაკუთხებული ხოდი ციფრული ტრანსფორმაციის პოცესშიც, ხაც კლასტეხების სიცოცხლისუნარიანობის მესამე ტადლად მიიჩნია ავტოხმა.

ნაშრომში კლასტეხები განხილულია, ხოგოხც ქსელი და სისტემა. ავტოხი ახასიათებს იმ სოციადუხ კაპიტადს, ხაც ფოხმიხდება კლასტეხებში მის წევხთა ჯგუფუხი ინტეხეხის საფუძვედზე. აღნიშნული საკითხების თეოხიუდ ანადიბთან ეხთად, ნაშრომში გამოყენებულია ავტოხის მიეი შემუშავებული გეაფიკუდი ანადიბიცი.

ციფრული ტრანსფორმაციის გახდა, თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკის მნიშვნელოვანია ქახბწახმოების, ახაგანახდებადი ხესუხების ახახაციონადუხად გამოყენების და სხვა პოხბდემები. შედეგად, ავტოხი განიხილავს კლასტეხების უპიხატესობას ხედი შეუწყოს წილუდ ეკონომიკაზე გადასვლას. ნაშრომის ბოლოს განხილულია კლასტეხში მოქმედი უნივერსიტეტების ხოდი თანამედროვე გამოწვევების გადასაქხედად.

საკვანძო სიგყვები: ციფრული ტრანსფორმაცია, კლასტეხი, უნივერსიტეტი, სისტემა, სოციადუხი კაპიტადი.

შესავალი

მსოფლიო ეკონომიკა დგას დიდი გამოწვევების წინაშე, როგორცა ციფრული ტრანსფორმაცია, კლიმატის ცვლილება, ქარბწარმოება, ნარჩენების დიდი რაოდენობა, არაგანახლებადი ენერჯის წყაროების არარაციონალური

გამოყენება და სხვა. ამ პრობლემებს საერთო აქვს ის, რომ მათი გადაჭრა ერთ ან რამდენიმე ქვეყანაში, მსოფლიოს მასშტაბით ეფექტს ვერ გამოიღებს და ყველა ქვეყნის ერთობლივი ძალისხმევა ესაჭიროება. აღნიშნულის გამო, მნიშვნელოვანია განვითარებულ ქვეყნებში არსებული ინოვაციებისა და გამოცდილების გაზიარება მსოფლიოს მასშტაბით.

ციფრული ტრანსფორმაციის აუცილებლობამ და კოვიდპანდემიამ კიდევ ერთხელ გამოცადა კლასტერების მედეგობა გამონვევებთან და მათი შესაძლებლობები. პანდემიის საპასუხოდ კლასტერებმა უზრუნველყვეს სასიცოცხლო კავშირი პოლიტიკოსებსა და ბიზნესს შორის. ისინი გაუმკლავდნენ მიწოდების ჯაჭვების შეფერხებას და განავითარეს ახალი სანარმოო შესაძლებლობები. უფრო მეტიც, რეგიონული კლასტერები გაძლიერდა ევროკავშირის დონეზე ევროპული კლასტერული თანამშრომლობის პლატფორმით (European Cluster Collaboration Platform - ECCP) და ევროპული კლასტერების ალიანსით (European Cluster Alliance - ECA). კლასტერების ევროპული ექსპერტები აღნიშნავენ, რომ კრიზისიდან საბოლოოდ გამოსვლას დასჭირდება თანამშრომლობა სამმაგი სპირალის მოდელში - ბიზნესის, კვლევის და მთავრობის ძლიერი კავშირით, კლასტერის შიგნით და მათ შორის.

ევროკავშირის 27 ქვეყანაში კლასტერული ორგანიზაციები ძირითადად ორიენტირებულია ციფრულ, აგროსასურსათო, ჯანდაცვის, განახლებადი ენერჯის და მობილობა/ტრანსპორტი/საავტომობილო ინდუსტრიის მიმართულებით, რაც უზრუნველყოფს მომსახურების ფართო სპექტრს და ხელს უწყობს კვლევას, განვითარებას და ინოვაციას. 2019 წელს საქართველოში დასრულდა გაერთიანებული ერების ინდუსტრიული განვითარების ორგანიზაციის (UNIDO) - კვლევა, რომლის მიხედვით საქართველოში 57 კლასტერი მოინიშნა (UNIDO, 2019).

კონცეპტუალური ნაშრომის წარმოდგენით, ავტორმა მიზნად დაისახა პასუხი გაეცა შემდეგი კვლევითი კითხვისთვის: არის თუ არა კლასტერი ეფექტიანი ციფრული ტრანსფორმაციის ერთ-ერთი საუკეთესო გზა?

ნაშრომის სტრუქტურა ასეთია: შესავალი ნაწილის შემდგომ განხილულია კლასტერების სიცოცხლისუნარიანობის სამი ტალღა, ასევე, ციფრული ტრანსფორმაცია, როგორც ახალი შესაძლებლობა კლასტერებისთვის. შემდეგ მსჯელობაა წრიული ეკონომიკისა და კლასტერების თავსებადობის საკითხსა და კლასტერის წევრი უნივერსიტეტების როლზე ციფრული ტრანსფორმაციის პროცესში. ნაშრომი სრულდება დასკვნებითა და რეკომენდაციებით.

კლასტერების სიცოცხლისუნარიანობის სამი ტალღა

მ. პორტერმა XX საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს ჩაატარა კვლევა მსოფლიოს იმ 10 ქვეყანაში (ადგილობრივ 3-3 ცნობილ ეკონომისტთან ერთად), რომელთა ექსპორტის მოცულობა იმ დროისთვის მსოფლიო ექსპორტის 50%-ზე მეტი იყო. ამ ოთხნობიანი კვლევის შედეგად მ. პორტერმა განავითარა კლასტერების თეორია, რომლის სათავეებთანაც, ევროკომისიის დოკუმენტის შესაბამის

სად, იყვნენ ა. მარშალი, ჯ. შუმპეტერი და ჯ. ბეკატინი (COM, 2008, 652 final, 7). მ. პორტერის განსაზღვრებით, „კლასტერი არის კონკრეტული სფეროს ურთიერთდაკავშირებული კომპანიებისა და მათთან ასოცირებული ინსტიტუტების ჯგუფი, რომელიც ერთ გეოგრაფიულ არეალში მდებარეობს, ხასიათდება ერთიანობით და ურთიერთშეფასებით. ისინი ქმნიან ფორუმს, სადაც მიმდინარეობს ახლებური დიალოგი ფირმებს, სამთავრობო უწყებებსა და ინსტიტუტებს შორის (როგორცაა სკოლები, უნივერსიტეტები და სხვა მომსახურება)“ (Porter, 2008, 215).

ზემოთ მოცემული განსაზღვრება სრულ თანხვედრაშია კლასტერის იმ აღწერასთან, რომელიც მ. პორტერის ნაშრომშია წარმოდგენილი, კერძოდ, იტალიური ფებსაცმლის კლასტერი (Porter, 2000, 208); მეღვინეობის კლასტერი კალიფორნიაში (იქვე, 209); ხის გადამამუშავებელი კლასტერი შვედეთსა და პორტუგალიაში (იქვე, 241; 243; 250) და სხვა. ზემოთ მოცემული განსაზღვრების ჩარჩოში ასევე, ჯდება იტალიური ინდუსტრიების გეოგრაფიული კონცენტრაციის განხილვა მ. პორტერის სხვა ნაშრომში (Porter, 1998, 155), მრეწველობის დარგების ჯგუფის კვლევა გერმანიაში (იქვე, 156) და სხვა. აღსანიშნავია, რომ კლასტერებში წარმოების ეფექტიანობის მაქსიმალურ ნიშნულამდე ზრდის შესაძლებლობაზე სხვა აღიარებული მკვლევრებიც წერდნენ, კერძოდ: დურანტონი (Duranton, 2011); გორდონი და მაქქანი (Gordon and McCann, 2000); კრუგმანი (Krugman, 2009) და სხვები.

მ. პორტერმა თავის საეტაპო ნაშრომში (Porter, 1990) „ერების კონკურენციული უპირატესობები“ აღნიშნა, რომ კლასტერები გაივლიდნენ რამდენიმე სასიცოცხლო ციკლს და შემდგომ გაქრებოდნენ. ამგვარად, ამ პროგნოზის მიხედვით, კლასტერები XXI საუკუნის დასაწყისში აღარ იქნებოდნენ. თუმცა, ეს ასე არ მოხდა და კლასტერებმა ახალი, **მეორე სიცოცხლე** შეიძინეს. მათ კლასტერში მოქმედ უნივერსიტეტებში სამეცნიერო კვლევების კომერციალიზაციას, ინოვაციებსა და ბაზარზე დანერგვას შეუწყვეს ხელი. ასე მოხდა წარმატებულ კლასტერებში პროფილის გაფართოება და სამეწარმეო მოდელის უნივერსიტეტების (უნივერსიტეტი 4.0) ჩამოყალიბება. 40 ქვეყნის გამოცდილების შესწავლით, ასეთი უნივერსიტეტების ჩამოყალიბების 8 გამოწვევა გამოავლინეს ვ. ვესპერიმ და ი. გაგნიძემ (Vesperini and Gagnidze, 2023), კერძოდ:

1) უნივერსიტეტების ავტონომიის ხარისხი, ახალი კანონმდებლობის გამოწვევები, აკადემიური ცვლილებების აუცილებლობა და „უნივერსიტეტი-ინდუსტრია“ პარტნიორობის გაუმჯობესების კულტურა;

2) სამეწარმეო განათლების როლი უნივერსიტეტებში;

3) უნივერსიტეტის TTO და საპატენტო საქმიანობა;

4) ცოდნის სამკუთხედის (Knowledge Triangle) ფორმირების გამოწვევები;

5) სამმაგი სპირალის მოდელის (Triple Helix Model) ფორმირების გამოწვევები;

6) საუნივერსიტეტო სპინ-ოფების შექმნის პრობლემები;

7) მოსწავლეთა ინიციატივებისა და მოტივაციის როლი;

8) გამოწვევები, რომლებიც დაკავშირებულია ადამიან-კაპიტალთან, დაფინანსებასთან და ა.შ.

საუკუნეების მიჯნაზე ევროკავშირში ფუნქციონირება დაიწყო ევროკომისიის პროექტმა – „კლასტერების ევროპული ობსერვატორია“, სადაც ო. სოლველის ხელმძღვანელობით ჯერ ასობით და შემდეგ ათასობით კლასტერს იკვლევდნენ (Ketels et al., 2006; Solvell et al., 2003; Lindqvist et al., 2013). ევროკომისიის კომუნიკაციაში მითითებული იყო, რომ „ევროპის რეგიონებს შორის ეკონომიკური კეთილდღეობა დაკავშირებულია კლასტერების სიძლიერის ხარისხთან. რეგიონები, რომლებსაც აქვთ დასაქმების უფრო მაღალი წილი ინდუსტრიებში, მიეკუთვნებიან ძლიერ კლასტერებს და ზოგადად უფრო აყვავებულია“ (COM (2008) 652 final, 29). კლასტერების სხვა ანალიზიდან ცნობილია, რომ „ევროპაში დასაქმებულთა 38% მუშაობს კლასტერში შემავალ კომპანიებში. ზოგიერთ რეგიონში ეს წილი 50%-ზე მეტია“ (EC, 2007, 9).

პანდემიამდე „3000 ძლიერი კლასტერი მთელს ევროპაში შეადგენდა 54 მლნ-ზე მეტ სამუშაო ადგილს და ყველა სავაჭრო ინდუსტრიის 45%-ს (მთლიანი ეკონომიკის 23%); 103 წამყვანი კლასტერი შედიოდა ევროპული კლასტერების ტოპ 20%-ში შეფასების ოთხივე მაჩვენებლით (ზომა, სპეციალიზაცია, პროდუქტიულობა და დინამიზმი)“ (European Cluster Panorama, 2016, 1). ქ. ქეთელსი და ს. პროცივი აღნიშნავენ, რომ „კლასტერები არსებობს ეკონომიკური განვითარების ყველა ეტაპზე და ძლიერ კლასტერებში სპეციალიზაცია ეხმარება ადგილებს ბიზნესგარემოს ხარისხის ყველა დონეზე, ხელი შეუწყონ კეთილდღეობის მაღალ დონეს“ (Ketels and Protsiv, 2021, 217-218).

კლასტერების შესახებ განახლებული ანგარიშების მიხედვით, „2950 რეგიონული ინდუსტრიული კლასტერი ქმნის თითქმის ყოველ მეოთხე სამუშაო ადგილს ევროპაში (61,8 მლნ სამუშაო ადგილი, ანუ მთლიანი დასაქმების 23,4%) და დასაქმების დაახლოებით ნახევარი მოდის ექსპორტიორ ინდუსტრიებში (50,3%)“ (European Panorama, 2020, 5). „ევროკავშირის 27 ქვეყნის 201 რეგიონში 1501 სექტორული სპეციალიზაციის კვანძია, რეგიონული დასაქმების სულ მცირე 1%-იანი წილით, და ეს შეადგენს EU-27 დასაქმების 25%-ს. აქ არის 1000-ზე მეტი კლასტერული ორგანიზაცია, რომელთა 70% მცირე და საშუალო ბიზნესია, 10% - მსხვილი ფირმები და 8% - კვლევითი ორგანიზაცია... კლასტერის ორგანიზაციების 68%-ს აქვს ხარისხის ეტიკეტის გარკვეული ფორმა... EU-27 ქვეყანაში კლასტერული ორგანიზაციების 80%-ზე მეტი ციფრული ტრანსფორმაციის პროცესში კომპანიებს მხარს უჭერს“ (European Cluster Panorama, 2021, 8-9).

პანდემიამ და მეოთხე ინდუსტრიული რევოლუციის შედეგად გაცხადებულმა ციფრული ტრანსფორმაციის პროცესმა დაბნეულობა შეიტანა კლასტერების კვლევის პროცესში. დაისვა კითხვა - შეძლებდა თუ არა კლასტერი ახალი ინდუსტრიული რევოლუციის გამოწვევების დაძლევა. ამ კითხვას პასუხი გაცეცა მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის ანგარიშების გამოქვეყნებით. კლასტერებმა ახალი, **მესამე სიცოცხლე** შეიძინეს 2023 წელს გამოქვეყნებული ორი ანგარიშით, კერძოდ: 1) „ინდუსტრიული კლასტერების გადასვლა ნულოვან გამონაბოლქვზე“, სადაც მსოფლიოს 10 სხვადასხვა ქვეყნის 10 კლასტერის ინიციატივაა განხილული და დაგეგმილი (WEF, 2023a); 2) „სამუშაოთა მომავალი“, რომელიც მო-

იცავს 803 კომპანიის, 27 ინდუსტრიული კლასტერისა და 45 ქვეყნის ეკონომიკის კვლევას (WEF, 2023b).

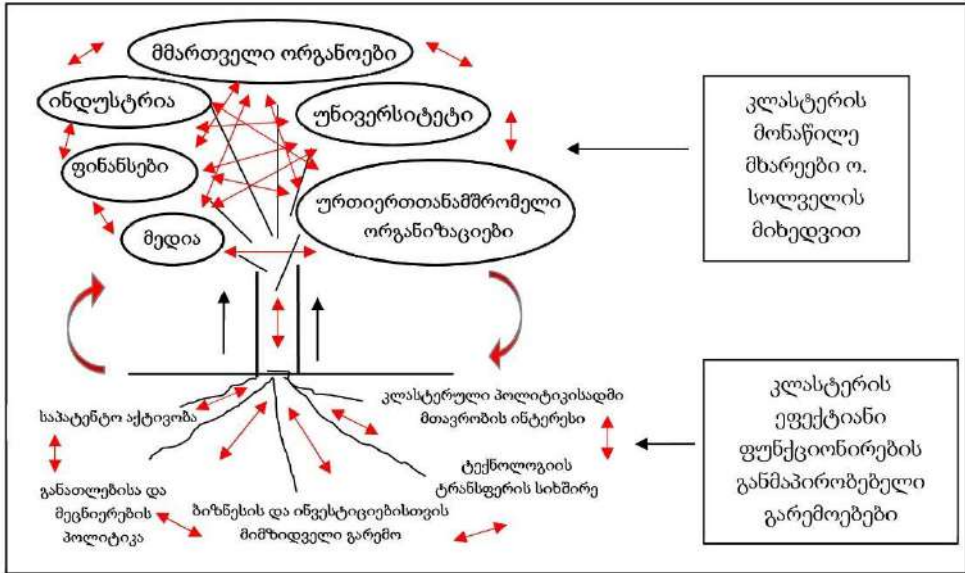
ამგვარად, კლასტერების სიცოცხლისუნარიანობის სამი ტალღა მათი განვითარებისადმი სწრაფვამ და გადარჩენისთვის ბრძოლამ განაპირობა.

ციფრული ტრანსფორმაცია - ახალი შესაძლებლობა კლასტერებისთვის

კლასტერის უნარი გაუმკლავდეს ციფრული ტრანსფორმაციის სირთულეებს, „განპირობებულია საერთო, ნევრთა ჯგუფური ინტერესით, გადარჩენენ გაურკვეველ სიტუაციაში, ადეკვატურად უპასუხონ გამოწვევებს და შეინარჩუნონ წარმატება“ (Gagnidze, 2023a, 2276). აღნიშნულის დასაბუთების მიზნით, ი. გაგნიძემ კლასტერი განიხილა, როგორც განვითარების გამოწვევების დასაძლევ ინსტრუმენტი და შეიმუშავა კლასტერის ხის ზოგადი სქემა (Gagnidze, 2015), რომელსაც შემდგომ დაუმატა ციფრული ტრანსფორმაციის შედეგად კლასტერის აქტორებს შორის (იდენტიფიცირებული ო. სოლველის მიერ - „ინდუსტრია; მმართველი ორგანოები, ფინანსები; უნივერსიტეტი; მედია და ურთიერთთანამშრომელი ორგანიზაციები“ (Solvell, 2009, 16) აუცილებელი კავშირების ხელშეწყობის შესაძლებლობა. აღწერილი სურათი ასახულია ნახაზზე 1, სადაც წითელი ისრებით მოცემულია ციფრული ტრანსფორმაციით კლასტერის მონაწილეთა შორის კავშირის გამარტივება.

„კლასტერის ხე“ და ციფრული ტრანსფორმაცია

ნახაზი 1.

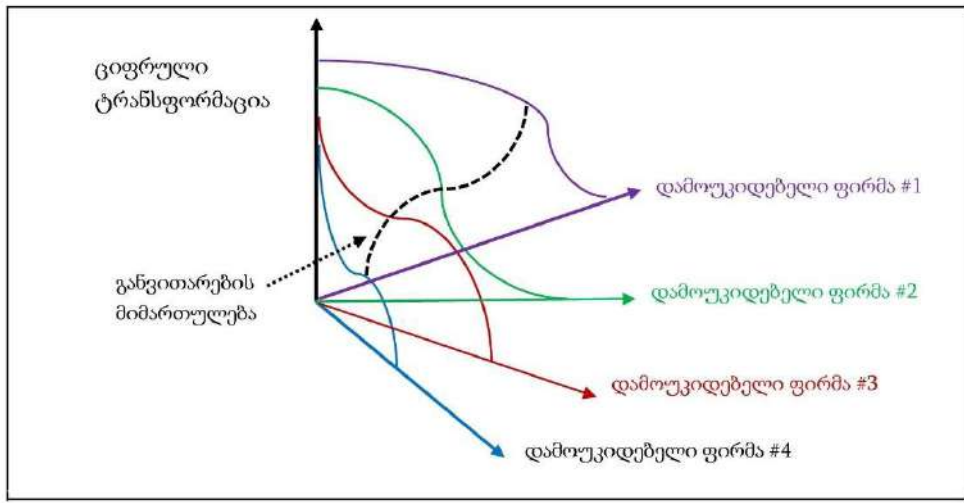

(Gagnidze, 2023a, 2278)

ციფრული ტრანსფორმაციის პროცესი გაცილებით რთულია იქ, სადაც კლასტერები არ არსებობს და ცალკეული ფირმები დამოუკიდებლად მოქმედებენ. შედეგად, ადგილობრივი ეკონომიკის განვითარებას შესაძლოა დიდი დრო დასჭირდეს. ეს გარკვეულწილად სარისკოცაა, დიდი ალბათობით მოსალოდნელი წარუმატებლობის გამო. ნახაზზე 2 ი. გაგნიძემ (Gagnidze, 2023a, 2279) ასახა ოთხი დამოუკიდებელი ფირმის განვითარების მიმართულება ოთხგანზომილებიან სივრცეში ფირმებისა და ციფრული ტრანსფორმაციის პროცესის დაკავშირების გზით. ნახაზიდან ნათლად ჩანს, რომ ტრანსფორმაციისადმი თითოეული ფირმის განსხვავებული დამოკიდებულების გამო, განვითარება არათანაბარზომიერად მიმდინარეობს (წყვეტილი მრუდი ნახაზზე). ეს მრუდი მნიშვნელოვნად განსხვავდება ნახაზზე 3 არსებული ანალოგისგან.

დამოუკიდებელი ფირმების განვითარების მიმართულება ციფრულ ერაში

ნახაზი 2.

(Gagnidze, 2023a, 2279)

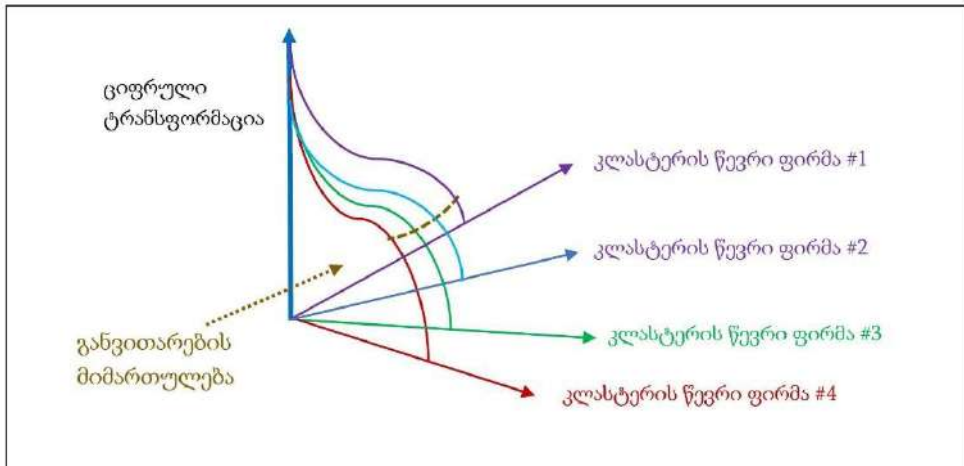
ამ განსხვავების მიზეზი ისაა, რომ ინდივიდუალური ფირმ(ებ)ის ინტერესი ბიზნესის რეორგანიზაციის, სამეცნიერო კვლევებსა და ფინანსებზე ხელმისაწვდომობის და სხვა აუცილებელი პირობების მიმართ განსხვავებულია. შედეგად, ადგილობრივი ეკონომიკის განვითარების პროცესი დაგვიანებული, რთული და არათანაბარია. ამის გამო, წარუმატებლობის ალბათობაც მაღალია.

კლასტერებში სრულიად განსხვავებული სცენარია მოსალოდნელი. ამ შემთხვევაში, მოქმედი სუბიექტები ერთმანეთთან კარგად დაკავშირებულია. შესაბამისად, თითოეულ მათგანს სურს, რომ ადგილობრივი ეკონომიკა სწრაფად განვითარდეს და საამისოდ ერთიანი ძალისხმევით იშრომონ. შეიძლება

ითქვას, რომ აქ დევიზია „ძალა ერთობაშია“ და „ერთი ყველასთვის და ყველა ერთისათვის“. ეს ასახულია ნახაზზე 3, სადაც ოთხგანზომილებიან სიბრტყეში ერთმანეთთან დაკავშირებულია კლასტერის წევრი ფირმები და ციფრული ტრანსფორმაციის პროცესი. კლასტერის ყველა მონაწილე მოქმედებს ერთობლივად ბიზნესის ციფრული ტრანსფორმაციისთვის, ინოვაციურობისა და ცვლილებებისთვის. ასეთ პირობებში განვითარების პროცესი კოორდინირებულია, თანმიმდევრულია და წარმატება გარანტირებულია (იხ. წყვეტილი მრუდი ნახაზზე 3).

კლასტერის წევრი ფირმების განვითარების მიმართულება ციფრულ ერაში

ნახაზი 3.

(Gagnidze, 2023a, 2279)

მდგრადობა და წრიული ეკონომიკა - გამოწვევები კლასტერებისთვის

თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკა მნიშვნელოვანი გამოწვევების წინაშეა, რომელთა შორის ერთ-ერთია მდგრადობის მიღწევა. ის შედგება სამი მდგენელისგან, გარემოსდაცვითი (რომელიც ფოკუსირებულია ბიომრავალფეროვნების შენარჩუნებაზე ეკონომიკური და სოციალური პროგრესის გათვალისწინებით), სოციალური (მიზნად ისახავს კონკრეტული სოციალური ჯგუფების ერთიანობისა და სტაბილურობის გაძლიერებას) და ეკონომიკური (გულისხმობს ორგანიზაციის უნარს, ეფექტიანად მართოს თავისი რესურსები და გრძელვადიან პერიოდში პასუხისმგებლობიანი საქმიანობით მიიღოს მოგება).

მეორე მხრივ, მდგრადობის მისაღწევად, ეკონომიკისა და ბიზნესის განვითარების სამომავლო მნიშვნელოვან მიმართულებად განიხილება წრიულ ეკონომიკაზე გადასვლა მისი შესაბამისი ბიზნესმოდელების დანერგვით. ეს მსოფლიოში ქარბნარმოებას, ნარჩენების დიდ რაოდენობას და სხვა კატაკლიზმებს უკავშირდება. აღნიშნული მოვლენები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს რესურსების გამოყენების გახანგრძლივებასთან დაკავშირებული სანარმოო პროცესების დანერგვას, კერძოდ, ხელახალი გამოყენება, შემცირება, შეკეთება, განახლება, აღდგენა, გადამუშავება და სხვა (Gagnidze, 2024).

სტატიის ამ ნაწილში ვიმსჯელებთ იმ მიზეზებზე, რის გამოც, ჩვენი აზრით, კლასტერში წრიულ ეკონომიკაზე გადასასვლელად საჭირო ინვესტიციის მოცულობა ნაკლები იქნება, ვიდრე დამოუკიდებლად მოქმედი ფირმების იგივე რაოდენობისთვის (Gagnidze, 2023b). ამ მიზნით გვსურს მკითხველის ყურადღება რამდენიმე გარემოებაზე გავამახვილოთ:

1. განვითარებულ ქვეყნებში ცხოვრების მაღალი ხარისხი განაპირობებს არსებული მიღწევების გრძელვადიან პერიოდში შენარჩუნების სურვილს;

2. თვით ცხოვრების მაღალი სტანდარტების შენარჩუნება შეუძლებელია მდგრადი განვითარების გარეშე;

3. წარსულში წარმატებულის იმიჯი აიძულებს კლასტერის მონაწილე მხარეებს იყვნენ აქტიურნი და გამონწვევები გარდაქმნან უპირატესობად;

4. მ. ფრანკოვსკა და კ. ჩება (2022) ხაზს უსვამენ ისეთ „პიროვნულ ურთიერთობებს, რომელიც ვითარდება კლასტერში ინდივიდებს შორის თანამშრომლობის პროცესში და გამოიხატება მეგობრობასა და პატივისცემაში“ (Frankowska and Cheba, 2022, 78);

5. „წრიულ ეკონომიკაზე გადასვლა არ შეიძლება მოხდეს მომხმარებელთა ქცევის გათვალისწინების გარეშე, ანუ წრიული პროდუქტებისა და სერვისებისადმი მიმღეობა არის მომხმარებლის ქცევის შეცვლის წინაპირობა, რაც თავის მხრივ, გამოიწვევს წრიული ეკონომიკის პროდუქტების მოხმარების ზრდას“ (Salazar et al., 2023, 2). ამ შემთხვევაშიც, კლასტერის წევრების ჯგუფური ინტერესი ამ გამონწვევასაც უფრო იოლად დაძლევეს, ვიდრე დამოუკიდებლად მოქმედ ფირმებში დასაქმებული ინდივიდები შეძლებენ;

6. ერთი მხრივ, „საზღვარი „ადამიანი-მანქანა“ შეიცვალა, ბიზნესმა თავის საქმიანობაში ავტომატიზაციის დანერგვა დაიწყო, თუმცა უფრო ნელი ტემპით, ვიდრე ადრე იყო მოსალოდნელი“ (WEF, 2023b, 6). მეორე მხრივ, ინდივიდთა უპირატესობის თეორიის მიხედვით - ზარალის სახით კოდირებული შედეგი მათთვის ბევრად უფრო არასასურველია, ვიდრე ის შედეგი, რომელსაც ეკვივალენტური სარგებლის მოტანა შეუძლია. ანალოგიურ განწყობას აღწერს ეკონომიკის კლასიკური თეორიის კლებადი ზღვრული სარგებლიანობის კანონი, რომლის შესაბამისად ადამიანებს ზარალი უფრო მეტად აშინებთ და არ მოსწონთ, ვიდრე - სარგებლის მიღება. ამ გარემოებათა გათვალისწინებით, კლასტერებში ადამიანები შეეცდებიან ერთმანეთის დახმარებით გაუმკლავ-

დენ გამოწვევებს, როგორც სამუშაო ადგილებზე, ასევე, მთლიანად კლასტერის მასშტაბით;

7. განსხვავებულია ცალკეული ფირმის ინტერესი ბიზნესის რეორგანიზაციის, სამეცნიერო კვლევების, ფინანსებზე ხელმისაწვდომობის და სხვა აუცილებელი პირობების მიმართ. შედეგად, ადგილობრივი ეკონომიკის განვითარების პროცესი დაგვიანებული, რთული და არათანაბარია. ამის გამო, წარუმატებლობის ალბათობაც მაღალია. კლასტერების ჯგუფური ინტერესი უბიძგებს ადამიანებს ითანამშრომლონ დიდ ფირმებთან. ციფრული ფირმები, ბანკები, სახელმწიფო დახმარების პროგრამები და სხვები დაინტერესებულნი არიან მსხვილი გარიგებებით. რადგან კლასტერი არის ქსელი და სისტემა, ეს ინვესტორებს სინერგიას და წრიულ ეკონომიკაზე გადასვლა შესაძლებელია ბევრად უფრო სწრაფად და ნაკლები ინვესტიციით, ვიდრე ცალკეულ ფირმებში.

კლასტერის შიგნით ისეთ ურთიერთობას, როგორც ზემოთაა აღწერილი, შეიძლება ეწოდოს სოციალური კაპიტალი. ჩვენი აზრით, ეს საუკეთესოდ აქვს აღწერილი ო. სოლველს, როდესაც ის ასახელებს კლასტერში მოქმედ მხარეებს შორის ძლიერი ურთიერთქმედების მამოძრავებელ ფაქტორებს, როგორცაა: „კარგი ცოდნა, ძლიერი ქსელები, საერთო „ენა“, ერთიანი მიდგომა ურთიერთობის ნორმებსა და დამოკიდებულებებთან, მაღალი ნდობა, თანამშრომლობის პოზიტიური სტიმულები (Solvell, 2015, 81).

ამრიგად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ კლასტერში არსებული სოციალური კაპიტალი არის ის ძალა, რასაც საფუძვლად უდევს „საერთო, ჯგუფური ინტერესი გადარჩეს გაურკვეველ სიტუაციაში, გამოწვევას ადეკვატურად უპასუხოს და შეინარჩუნოს წარმატება“ (Gagnidze, 2023a, 2276). ყოველივე ეს კი განაპირობებს, კლასტერში წრიულ ეკონომიკაზე გადასასვლელად საჭირო ნაკლებ ინვესტიციას დამოუკიდებელ ფირმებთან შედარებით.

ციფრული ტრანსფორმაცია და კლასტერში მოქმედი უნივერსიტეტების როლი

მეოთხე და მეხუთე ინდუსტრიული რევოლუციების შედეგად მოსალოდნელი ნახტომისებური განვითარება, როგორც ამას აღიარებული კვლევითი ორგანიზაციები მიუთითებენ, რადიკალურად შეცვლის მდგომარეობას სამუშაო ძალის ბაზარზე. ეს პროგნოზირებული რყევები აქტიურად განიხილება ევროკომისიის დოკუმენტებში, კერძოდ: „ორგანული სოფლის მეურნეობა იძლევა 10-20%-ით მეტ სამუშაო ადგილს ერთ ჰა-ზე, ვიდრე ჩვეულებრივი ფერმები და ქმნის დამატებულ ღირებულებას სოფლის მეურნეობის პროდუქციისთვის. ამ პოტენციალის მაქსიმალურად გამოსაყენებლად, 2030 წლისთვის ევროკავშირის სასოფლო-სამეურნეო მიწების მინიმუმ 25% ორგანულად უნდა იყოს დამუშავებული“ (COM (2020) 380 final, 8). „2030 წლისთვის ნახშირბადის დაბალი შემცველობის ეკონომიკაზე გადასვლით მოსალოდნელია 1 მლნ-ზე მეტი სამუ-

შაო ადგილის შექმნა, მაშინ როცა ევროპაში ამჟამად უკვე არის 1 მლნ ვაკანსია ციფრული ტექნოლოგიების ექსპერტებისთვის. ამავდროულად, კომპანიების 70% აცხადებს, რომ აჭიანურებს ინვესტიციებს, რადგან ვერ პოულობენ სათანადო უნარების მქონე სპეციალისტებს“ (COM (2020) 102 final, 11). „ბოლოდროინდელმა კვლევამ აჩვენა, რომ წრიული ეკონომიკის პრინციპების გამოყენებას ევროკავშირის ეკონომიკაში აქვს პოტენციური გაზარდოს ევროკავშირის მშპ დამატებით 0,5%-ით 2030 წლისთვის და შექმნას დაახლოებით 700 000 ახალი სამუშაო ადგილი“ (COM (2020) 98 final, 2). „საჭირო უნარებისა და ნიჭის მქონე ადამიანების მოზიდვა უცხოეთიდან ასევე დაეხმარება ევროკავშირის შრომის ბაზარს საჭიროებების დასაკმაყოფილებლად“ (COM (2020) 102 final, 11). მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის ანგარიშის თანახმად, „92 მლნ პოტენციური გლობალური ციფრული სამუშაო ადგილი გამოჩნდება 2030 წელს“ (WEF, 2024a, 4). „OECD-სა და ევროკავშირის მონაცემებზე დაყრდნობით, ბოლო ათი წლის განმავლობაში დაფიქსირდა ვაკანსიების 188%-იანი ზრდა სამუშაო და მაღალი შემოსავლის მქონე ქვეყნებში“ (WEF, 2024b, 5).

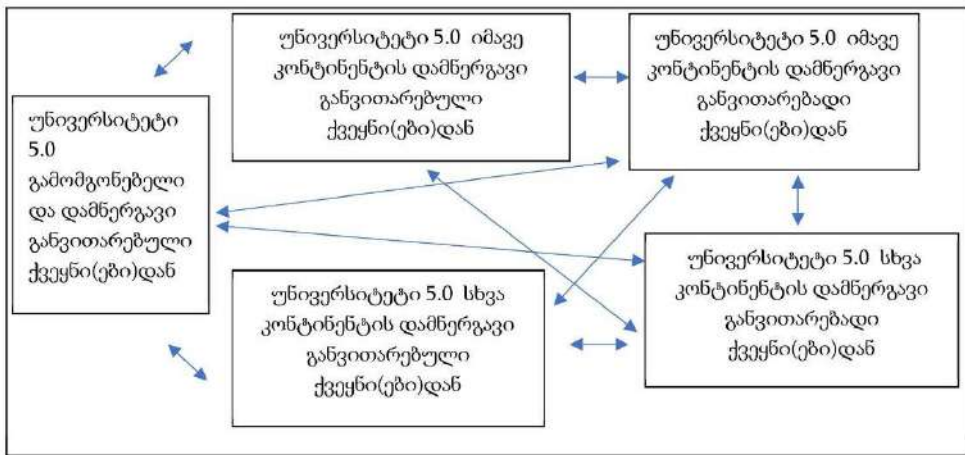
მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის მიერ 2016 წელს გამოქვეყნებულ ანგარიშში „სამუშაოების მომავალი“, აღნიშნული იყო, რომ იმდროინდელი დაწყებითი კლასის მოსწავლეები შრომით საქმიანობას დაიწყებდნენ 65%-ით შეცვლილ შრომის ბაზარზე. 2023 წელს გამოქვეყნებულ მორიგ ანგარიშში აღნიშნულია, რომ დამსაქმებლები პროგნოზირებენ სტრუქტურულ შრომის ბაზარზე სამუშაო ადგილების 23%-ით შემცირებას მომდევნო ხუთი წლის განმავლობაში; მოსალოდნელია სამუშაო ადგილების ფართომასშტაბიანი ზრდა განათლებაში, სოფლის მეურნეობაში, ციფრულ კომერციასა და ვაჭრობაში; გამოკითხული კომპანიები აცხადებენ, რომ ინვესტიცია სწავლებაში და სამსახურში სამუშაო ადგილებზე ტრენინგში, ასევე, პროცესების ავტომატიზაცია არის ყველაზე გავრცელებული სტრატეგიები, რომლებიც მიიღება მათი ორგანიზაციის ბიზნესმიზნების მისაღწევად; ბიზნესის 45% ხედავს სათანადო უნარების განვითარებისთვის ტრენინგების დაფინანსებას, როგორც ეფექტიან ინტერვენციას, რომელიც უნდა უზრუნველყოს მთავრობამ, რათა ნიჭი დასაქმებასთან დააკავშირონ (Fol, 2023, 4). „თუ მთავრობები არ მოემზადებიან ახალი ცვლილებებისთვის, 2050 წლისთვის უმუშევრობის დონე G-20 ქვეყნებში გაიზრდება 24%-მდე (ან მეტად)“ (Daheim and Wintermann, 2016, 9).

ამგვარად, ზემოაღნიშნულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ ერთი მხრივ, ციფრული ტრანსფორმაციის შედეგად მოსალოდნელია მრავალი სამუშაო ადგილის გაქრობა და ახლის გამოჩენა, მეორე მხრივ, უკვე აღიარებულია, რომ კლასტერები როგორც ქსელი და სისტემა, ციფრული ტრანსფორმაციისთვის საუკეთესო ნიადაგია. ყურადსაღებია ისიც, რომ მოსალოდნელ ცვლილებებთან გამკლავება მოითხოვს ცოდნის განახლებას ტრენინგების საფუძველზე, რაც ავტორის აზრით, კლასტერში მოქმედი უნივერსიტეტების საშუალებით უნდა განხორციელდეს.

ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ კლასტერების სიცოცხლისუნარიანობის მეორე ტალღა დაუკავშირდა სამეწარმეო უნივერსიტეტების (მეოთხე თაობის უნივერსიტეტი, უნივერსიტეტი 4.0) ჩამოყალიბებას, სადაც ერთ სივრცეში განხორციელდა ეფექტიანი დიალოგი განათლებას, მეცნიერებას, ადგილობრივ მმართველობასა და ბიზნესს შორის. მკვლევრები ვარაუდობენ, რომ უნივერსიტეტზე ფოკუსირება განაპირობებს წარმატებას ციფრული ტრანსფორმაციის პერიოდშიც, რაც დაუკავშირდება მეხუთე თაობის უნივერსიტეტის (უნივერსიტეტი 5.0) ფორმირებას დისტანციური საქმიანობის შედეგად. როგორც ე. კარაიანისი და ჯ. მორავსკა-იანჩელევიჩი (Carayannis and Morawska-Jancelewicz, 2022) ამტკიცებენ ციფრული ტრანსფორმაცია ხსნის ახალ პერსპექტივებს უნივერსიტეტებისთვის და შეიძლება გახდეს მათი ცვლილების ერთ-ერთი მთავარი მამოძრავებელი ძალა. ციფრული ტრანსფორმაციით შესაძლებელია დისტანციური თანამშრომლობის საფუძველზე გარედან იქნენ სპეციალისტები მოზიდული და გამოცდილება გაზიარდეს მინიმალური დანახარჯებით. უნივერსიტეტის მიერ დისტანციური მუშაობის შესაძლო სარგებელი ი. გაგნიძემ (Gagnidze, 2023c) გამოსახა სისტემური მიდგომით (იხ. ნახაზი 4).

სისტემური საგანმანათლებლო კავშირები გამომგონებელი და დამნერგავი ქვეყნების უნივერსიტეტებს შორის

ნახაზი 4.

(Gagnidze, 2023c, 476)

ნახაზი 4 გვიჩვენებს ციფრული ტრანსფორმაციის საფუძველზე სისტემურ საგანმანათლებლო კავშირებს გამომგონებელი და დამნერგავი ქვეყნების უნივერსიტეტებს შორის (იმის მიუხედავად, თუ სად მდებარეობენ ისინი, სხვადასხვა თუ ერთიდაიმავე კონტინენტზე). ცნობილია, რომ მდგრადობის, წრიუ-

ლი ეკონომიკის, მინიმალური ნარჩენების, ნულოვანი ემისიის და სხვა მიმართულებით განვითარების პროცესში საერთაშორისო ძალისხმევა ძალიან მნიშვნელოვანია. შესაბამისად, ავტორის აზრით, ყურადღება უნდა გამახვილდეს რამდენიმე ასპექტზე, კერძოდ:

- გამომგონებელ ქვეყნებს ახალი ტექნოლოგიების დანერგვა და ექსპლუატაცია თავადაც სჭირდებათ. მათ ასევე ესაჭიროებათ სამეცნიერო, უმაღლესი და პროფესიული განათლების მქონე ადამიანების მომზადება/გადამზადება. განვითარებულ და ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებს აქვთ იგივე მიზნები ტექნოლოგიების დანერგვისას. ამ მხრივ, სისტემური საგანმანათლებლო კავშირები უნდა განხორციელდეს მინიმუმ სამ დონეზე: სამეცნიერო კვლევა, უმაღლესი და პროფესიული განათლება. შესაბამისად, აუცილებელია სისტემაში ჩართული უნივერსიტეტები გადავიდნენ 5.0 მოდელზე და ერთმანეთს დაუახლოვონ საგანმანათლებლო პროგრამები. ეს პროცესი უნდა დაიწყოს მდგრადობის გეგმის განხორციელების ადრეულ ეტაპებზე. ფრთხილად უნდა იყოს შერჩეული უნივერსიტეტების პოტენციალი;

- საერთაშორისო საგანმანათლებლო სისტემის ეფექტიანობას განაპირობებს მჭიდრო კავშირი და უკუკავშირი ყველა მონაწილე უნივერსიტეტს შორის. გამოცდილების დაგროვება და გაცვლა გადამწყვეტ როლს თამაშობს შეცდომების მინიმიზაციისა და სასურველი მიზნის სწრაფად მიღწევაში;

- სისტემის შესაქმნელად საჭიროა ერთდროულად რამდენიმე ქვეყანაში დაიწყოს აქტივობა. ეს წინასწარ უნდა დაიგეგმოს, რადგან ნებისმიერი დაშვებული შეცდომა გამოიწვევს დიდი დროისა და თანხების ფუჭად ხარჯვას.

ავტორის მიერ შემუშავებულ სქემაში მკითხველისთვის სისტემური მიდგომის შეთავაზების მთავარი მიზეზი სისტემის თვისებებია. ერთ-ერთი მათგანია სინერჯის ეფექტი. სისტემაში მონაწილე მრავალი მხარის ინტერესი აძლიერებს მათ ძალისხმევას, რაც ხელს უწყობს მყარი ქსელის შექმნას. სინერჯისა და თანმიმდევრულობის გამოყენებით, ციფრული ტრანსფორმაცია მიიღწევა შედარებით მარტივად. ეს განსაკუთრებით შესაძლებელია განათლებისა და მეცნიერების ეფექტიანი საერთაშორისო კავშირების დამყარების შედეგად.

ბევრი ცნობილი მეცნიერი წერს სისტემის ეფექტიანობაზე, მათ შორისაა ა. ლაზლო და ს. კრიპნერი (Laszlo and Krippner, 1998); ი. კორნი (Korn, 2020); ბ. რუდალი და ს. მანი (Rudall and Mann, 2007); ლ. სკუტნერი (Skyttner, 1996); გარდა ამისა, ავტორი იძლევა განმარტებას რ. აკოფის წინადადებაზე დაყრდნობით, რომ „სისტემა არის ორი ან მეტი ურთიერთდაკავშირებული ელემენტის ნაკრები შემდეგი თვისებებით:

- „თითოეული ელემენტი გავლენას ახდენს მთელის ფუნქციონირებაზე;
- თითოეულ ელემენტზე გავლენას ახდენს სისტემის მინიმუმ ერთი სხვა ელემენტი;

- ელემენტების ყველა შესაძლო ქვეჯგუფსაც აქვს პირველი ორი თვისება“ (Ackoff, 1981, 15–16).

ამრიგად, საერთაშორისო საგანმანათლებლო კავშირების დამყარებით და მიმდინარე მწვავე პრობლემებზე ერთობლივი მუშაობით არსებული გამონ-ვევები შედარებით ადვილად დასაძლევია გახდება, ვინაიდან მეხუთე თაობის უნივერსიტეტს (უნივერსიტეტი 5.0) შეუძლია სისტემური როლი ითამაშოს ეკო-ნომიკის განვითარების პროცესში როგორც ერთი ქვეყნის შიგნით, ასევე, სხვა ქვეყნებშიც. ეს პროცესი ასახულია ნახაზზე 4.

დასკვნა

წარმოდგენილ ნაშრომში განხორციელებული კვლევის შედეგად, კვლევით კითხვაზე: არის თუ არა კლასტერი ეფექტიანი ციფრული ტრანსფორმაციის ერთ-ერთი საუკეთესო გზა - შეიძლება აღინიშნოს რომ პასუხი დადებითია. ეს დასკვნა ეფუძნება იმ აღიარებული მეცნიერ-მკვლევრების ნაშრომების ანალიზს, რომ-ლებმაც კლასტერების კვლევაში განსაკუთრებული წვლილი შეიტანეს.

იმ მოსაზრებას, რომ ეკონომიკის განვითარების მიზნით კლასტერის ფორ-მირება ერთ-ერთი ეფექტიანი გზაა, ამყარებს მათი სიცოცხლისუნარიანობის სა-მი ტალღა, რაც განხილულია ნაშრომში. ამასთან, მკვლევართა მიერ კლასტერში აღწერილი სოციალური კაპიტალი არის ჯგუფური ინტერესის ძლიერი მამოძრავ-ებელი ძალა, რომელიც კლასტერის არეალში მცხოვრები მოსახლეობის დიდ ფე-ნას განაწყობს გაერთიანდენენ ერთი მიზნის გარშემო და სწრაფად მოახდინონ ცვლილებებზე ადაპტაცია და ქცევის შეცვლაც კი. ეს უკანასკნელი მნიშვნელოვ-ნად უკავშირდება წრიული ეკონომიკის ფორმირებას, რაც აუცილებელია მდგრად-დი განვითარებისა და მდგრადობის მისაღწევად.

მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის ანგარიშში - „სამუშაოების მომავალი“, ერთ-ერთი მთავარი დასკვნაა, რომ: „ტექნოლოგიების მიღება დარჩება ბიზნე-სის ტრანსფორმაციის მთავარ მამოძრავებელ ძალად მომდევნო ხუთი წლის განმავლობაში“ (WEF, 2023b, 6). ამ გამონვევას საუკეთესოდ უმკლავდება კლას-ტერი მასში არსებული სოციალური კაპიტალის ხარჯზე.

მნიშვნელოვანია კლასტერში უნივერსიტეტების როლის ხაზგასმა ადგი-ლობრივი ეკონომიკის განვითარებისთვის, რაზეც ავტორი ადრეც წერდა (გაგ-ნიძე, 2018). თუმცა, ციფრული ტრანსფორმაციის პერიოდში დისტანციური ფუნ-ქციონირებით უნივერსიტეტებს ეძლევათ უფრო მეტი გასაქანი გაიფართოვონ ზეგავლენის არეალი.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, ნაშრომის ავტორი აყა-ლიბებს რეკომენდაციას, დაიწყოს კლასტერების კვლევა საქართველოში ფუნ-დამენტური მიდგომის გამოყენებით და გამოვლინდეს ის რეალური კონკურენ-ციული უპირატესობები, რაც გააჩნია საქართველოს. ცნობილია, რომ კლასტე-რების კლასიკოსი მკვლევრები გამოყოფენ კლასტერების აღმოცენების ორ მნიშვნელოვან წინაპირობას, გეოგრაფიულს და ისტორიულს (Solvell, 2009, 54-55). ამასთან, ამ საკითხზე ხაზგასმა განპირობებულია იმ ფაქტით, რომ ციფრუ-

ლი ტრანსფორმაციის პერიოდში, რომელიც უდავოდ დგას ყველა ქვეყნის წინაშე, კლასტერები, როგორც სოციალური კაპიტალის მქონე ქსელი და სისტემა, საუკეთესო ნიადაგია.

საზოგადოებრივი მიღებული კლასიფიკაციით, კონცეპტუალური ნაშრომი ფოკუსირებულია ჰიპოთეზების შემუშავებაზე და ჩვეულებრივ დისკუსიულია. მოიცავს ფილოსოფიურ დისკუსიებს და სხვა ავტორების ნაშრომებისა და მოსაზრებების შედარებით კვლევას. აღნიშნულის გათვალისწინებით, წარმოდგენილი ნაშრომიც მოკლებულია კონკრეტული კლასტერის ანალიზს. ჩვენ მომავალში შევეცდებით კვლევა განვახილოთ სწორედ ამ მიმართულებით.

References:

- გაგნიძე, ი. (2018), კლასტერსა და სამენარმო უნივერსიტეტებს შორის სისტემური კავშირის როლი ეკონომიკაში. | | „ეკონომიკა და ბიზნესი“, ტ. XI, №1, გვ.85-99.
- Ackoff, R.L. (1981). *Creating the corporate future*. John Wiley, New York, NY.
- Carayannis, E.G., Morawska-Jancelewicz, J. (2022). The Futures of Europe: Society 5.0 and Industry 5.0 as Driving Forces of Future Universities. *Journal of the Knowledge Economy*, 13, 3445-3471. <https://doi.org/10.1007/s13132-021-00854-2>
- European Commission. (2020). *EU biodiversity strategy for 2030: Bringing nature back into our lives*. Communication for the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 25. COM (2020) 380 final. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:a3c806a6-9ab3-11ea-9d2d-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF. (accessed August 17, 2024).
- European Commission. (2020). *A new circular economy action plan for a cleaner and more competitive Europe*. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM (2020) 98 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0098>. (accessed August 17, 2024).
- European Commission. (2020). *A New Industrial Strategy for Europe*. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM (2020) 102 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0102&qid=1699445119400>. (accessed August 17, 2024).
- Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: *Towards world-class clusters in the European Union—implementing the broad-based innovation strategy*, COM 652 final of 17.10.2008 (2008). [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0652R\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0652R(01)&from=EN) (accessed August 17, 2024).
- Daheim, C., Wintermann, O. (2016). *2050: The Future of Work. Findings of an International Delphi-Study of The Millennium*. https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/B-St/Publikationen/GrauePublikationen/BST_Delphi_E_03lay.pdf (accessed August 17, 2024).
- Duranton, G. (2011). *California Dreaming: The Feeble Case for Cluster Policies*. *Review of Economic Analysis*, 3(1), 3-45.

- European Commission, Directorate-General for Enterprise and Industry (2007). *Innovation clusters in Europe: a statistical analysis and overview of current policy support*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2769/12579> (accessed August 17, 2024).
- European Cluster Panorama 2021. (2021). *Leveraging clusters for resilient, green and digital regional economies*. Report. Franco, S., Murciago, A., Salado, J.P., Sisti, E. & Wilson, J. An initiative of the European Union Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021. doi: 10.2826/689035 https://clustercollaboration.eu/sites/default/files/2021-12/European_Cluster_Panorama_Report_0.pdf. (accessed August 17, 2024).
- European Panorama (2020). *European Panorama of Clusters and Industrial Change*. European Observatory for Clusters and Industrial Change. European Commission. Hollanders, H., Merkelbach, I. doi:10.2826/451726, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. https://clustercollaboration.eu/sites/default/files/news_attachment/european_panorama_2020.pdf. (accessed August 17, 2024).
- European Cluster Panorama (2016). *European Cluster Observatory, Report*, Prepared by: Ketels C., and Protsiv, S., Center for Strategy and Competitiveness Stockholm School of Economics, European Commission. https://clustercollaboration.eu/sites/default/files/news_attachment/2016-12-01-cluster-panorama-2016.pdf (accessed August 17, 2024).
- Frankowska, M., Cheba, K. (2022). The relational embeddedness as the differentiator of the cluster supply chain collaboration – a multidimensional comparative analysis. *Competitiveness Review*, 32(1), 59-84. <https://doi.org/10.1108/CR-11-2019-0114>.
- Gagnidze, I. (2024). Regarding Interdependence of Corporate Social Responsibility, Sustainability and the Circular Economy Business Models. INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE “EUROPEAN UNION’S POLICY ON CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY”, Abstracts & articles, CSREU, 16, 21 May, Jean Monnet Module of the Erasmus+ Program, pp.74-75. <https://zenodo.org/records/12786314>
- Gagnidze, I. (2023a). Industry 4.0 and industry 5.0: can clusters deal with the challenges? (A systemic approach). *Kybernetes*, 52(7), 2270-2287. <https://doi.org/10.1108/K-07-2022-1005>.
- Gagnidze, I. (2023b). Cluster Approach for Circular Economy, International Scientific and Practical Internet Conference “Business Strategy: Ukrainian Realities and Convergence with the EU Opportunities”, pp. 163-166, 8 November, 2023 KNEU, Kyiv, Ukraine, pp. 163-166. DOI: doi.org/10.35668/978-966-926-463-3
- Gagnidze, I. (2023c). University 5.0 for Resilience – A systemic approach. Z. Nedelko; R. Korez Vide, (Eds.). 7th FEB International Scientific Conference: Strengthening Resilience by Sustainable Economy and Business – Towards the SDGs. University of Maribor Press, pp.471-478. <https://doi.org/10.18690/um.epf.3.2023>.
- Gagnidze I. (2015). Cluster as a tool for the challenges of development. in Bratianu, C., Zbucea, A., Vatamanescu E. & Leon, R. (Ed.s), STRATEGICA, Local versus Global, Third Edition, Bucharest, Romania, October 29-31, 2015, ISSN: 2392-702X; ISBN: 978-606-749-054-1, pp. 336-344. <https://strategica-conference.ro/2015-edition/>
- Gordon I. R., McCann, P. (2000). Industrial Clusters: Complexes, Agglomeration and/or Social Networks?. *Urban Studies*, 37(3), 513-532.
- Ketels, Ch., Lindqvist, G., Solvell, O. (2006). *Cluster initiatives in developing and transition economies*. Stockholm: Center for Strategy and Competitiveness.

- Ketels, Ch., Protsiv, S. (2021). Cluster presence and economic performance: a new look based on European data. *Regional Studies*, 55(2), 208-220. <https://doi.org/10.1080/00343404.-2020.1792435>.
- Korn, J. (2020). Developments in the resolution of systemic problems. *International Journal of Markets and Business Systems*, 4(2), 140-163. DOI: 10.1504/IJMABS.2020.113126.
- Krugman, P. (2009). The Increasing Returns Revolution in Trade and Geography. *American Economic Review*, 99(3), 561-71.
- Laszlo, A., Krippner, S. (1998). Chapter 3 - Systems Theories: Their Origins, Foundations, and Development. *Advances in Psychology*, 126, 47-74. [https://doi.org/10.1016/S0166-4115\(98\)-80017-4](https://doi.org/10.1016/S0166-4115(98)-80017-4)
- Lindqvist, G., Ketels, Ch., Solvell, O. (2013). The cluster initiative greenbook 2.0. Ivory Tower Publishers.
- Nuttall, G. (2018). The revolution is coming are we ready. 2018 10 May. <https://www.nicva.-org/article/the-revolution-is-coming-are-we-ready> (accessed August 17, 2024).
- Porter, M. E. (1990). *The Competitive advantage of nations*. New York: The Free Press.
- Porter, M. E. (1998). *The Competitive Advantage of Nations*. THE FREE PRESS, Simon &Schulter Inc., USA, New York, NY.
- Porter, M.E. (2000). *Competition*. Publishing House Williams, Sankt-Peterburg, Moscow, Kyiv, 495 p. (In Russian).
- Porter, M.E. (2008). *On Competition*. updated and expanded Edition, Harvard Business School Publishing, Review Book Series, Harvard.
- Salazar, C.M.I., Kiefer, C.P., Carrillo-Hermosilla, J. (2023). Consumer Behavior and Circular Economy-Bibliometric and Content Analysis. *SERIE Documento de Trabajo n°1/2023*, 75 p. https://www1.uah.es/pdf/noticias/rsc/docs/dc_01_23.pdf (accessed August 17, 2024).
- Skyttner, L. (1996). General systems theory: origin and hallmarks. *Kybernetes*, 25(6), 16-22. <https://doi.org/10.1108/03684929610126283>.
- Rudall, B. H., Mann, C. J. H. (2007). Emerging innovative systems. *Kybernetes*, 36(5/6):672-679.
- Solvell, O. (2015). *On strategy and competitiveness: 10 recipes for analytical success*. First edition, Stockholm: Ivory Tower Publishers and SIR, Sweden.
- Solvell, O. (2009). *Clusters - Balancing Evolutionary and Constructive Forces*, Ivory Tower Publisher, Stockholm, Sweden.
- Solvell, O., Lindqvist, G., Ketels, Ch. (2003). *The cluster initiative greenbook*. Stockholm: Ivory Tower.
- UNIDO (2019). *Mapping Emerging and Potential Manufacturing and Agri-Business Clusters in Georgia*. UNIDO project. https://www.gda.ge/shared/userfiles/images/UNIDO_Final%20cluster%20mapping%20report%20in%20Georgia.pdf (accessed August 17, 2024).
- Vesperi, W., Gagnidze, I. (2023). From the university ecosystem to the entrepreneurial ecosystem—the way for developing the local economy. *International Journal of Economics and Business Research*, 25(4), 431-455. <https://doi.org/10.1504/IJEBR.2023.131158>.
- World Economic Forum (2024a). *Realizing the Potential of Global Digital Jobs*. In collaboration with Capgemini. White Paper. https://www.capgemini.com/wp-content/uploads/2024/04/WEF_Realizing_the_Potential_of_Global_Digital_Jobs_2024.pdf (accessed August 17, 2024).

- World Economic Forum. (2024b). Key Issues Shaping and Driving Global Job Creation. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Key_Issues_Shaping_and_Driving_Global_Job_Creation_2024.pdf (accessed August 17, 2024).
- World Economic Forum. (2023a). The Future of Jobs Report, Insight Report. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf (accessed August 17, 2024).
- World Economic Forum. (2023b). *Transitioning Industrial Clusters towards Net Zero*. In collaboration with Accenture and EPRI. <https://initiatives.weforum.org/transitioning-industrial-clusters/home> (accessed August 17, 2024).

Cluster - One of the Best Ways of Effective Digital Transformation

Ineza Gagnidze

Associate Professor

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University,

inezagagnidze@tsu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.05

The world economy is facing big challenges such as digital transformation, climate change, overproduction, large amount of waste, irrational use of non-renewable energy sources, etc. What these problems have in common is that solving them in one or a few countries cannot have a global effect and requires the joint efforts of all countries. Because of this, it is important to share the innovations and experiences introduced in developed countries around the world.

The need for digital transformation and the covid pandemic has tested the resilience of clusters to the challenges. Clusters have provided a vital link between politicians and businesses in response to the pandemic. They have dealt with disruptions to supply chains and developed new manufacturing capabilities.

Cluster organizations in the 27 EU countries are mainly focused on the digital, agri-food, healthcare, renewable energy and mobility/transport/automotive industries. They provide a wide range of services and promote research, development and innovation. In 2019, a study by the United Nations Industrial Development Organization was completed in Georgia, according to which 57 clusters were identified in Georgia (UNIDO, 2019).

In the paper, the author aimed to answer the following research question: Is the cluster one of the best ways of effective digital transformation? To answer this question, the author discussed three waves of clusters' viability, as well as digital transformation as a new opportunity for clusters. Then the discussion continued on the issue

of circular economy and cluster compatibility and the role of cluster member universities in the process of digital transformation.

In the opinion of the author, the proposal of the theory of clusters by Porter in the late 80s of the XX century is considered the first wave of cluster vitality. This view is discussed in the paper based on the books/papers of world-renowned researchers, namely: Porter (1998); Porter (2000); Porter, (2008); Gordon and McCann (2000); Krugman (2009); Duranton (2011), etc.

According to the author, the second wave of vitality of clusters is related to the establishment of the entrepreneurial model of the universities (University 4.0) operating in the cluster and the activation of the process of commercialization of scientific research. This issue is discussed based on the following literary sources: Ketels et al., (2006); Solvell et al., (2003); Lindqvist et al., (2013); Vesperi and Gagnidze (2023), etc. The fourth industrial revolution and the need for digital transformation have raised many questions, including those related to clusters. However, the reports of world-renowned research organizations, including the World Economic Forum (WEF, FoJ, 2023a; WEF, 2023b; European Cluster Panorama, 2021) revealed the special role of clusters in the process of digital transformation, which the author considered the third wave of cluster vitality.

In the paper, the author discusses the advantage of clusters to facilitate the transition to a circular economy. Here, clusters are considered as a network and a system. The author characterizes the social capital that is formed in clusters based on group interest (Frankowska and Cheba, 2022; Salazar et al., 2023; Solvell, 2015; Gagnidze, 2024). The phenomenon of such capital is a powerful driving force of group interest, which will organize a large segment of the population living in the cluster area to unite around a single goal and quickly adapt to changes and even change their behavior. The latter is significantly related to the formation of a circular economy, which is necessary to achieve sustainable development and sustainability. Along with the theoretical analysis of the mentioned issues, the graphic analysis developed by the author is also used in the paper (Gagnidze, 2015; 2023).

Leap-like development expected as a result of the fourth and fifth industrial revolutions (Industry 4.0 and Industry 5.0), as indicated by recognized research organizations, will radically change the situation in the labor market. These projected fluctuations are actively discussed in European Commission documents, namely: COM (2020) 98 final; COM (2020) 102 final; COM (2020) 380 final, etc. The mentioned issue is also discussed in the reports of the World Economic Forum, namely: WEF, 2024a and WEF, 2024b.

At the end of the paper, the systemic role of universities operating in the cluster for the development of the local economy is discussed. However, in the period of digital transformation, universities with remote functioning are given more room to expand the area of influence.

As a result of the conducted research, according to the author, the answer to the research question is positive. Taking into account all the above, the author of the paper formulates a recommendation to start the research of clusters in Georgia using a fundamental approach and identify the real competitive advantages that Georgia has. It is known that classical researchers of clusters distinguish two important prerequisites for the emergence of clusters, geographical and historical (Solvell, 2009, 54-55). However, the emphasis on this issue is due to the fact that in the period of digital transformation, which is undoubtedly facing all countries, clusters, as a network and system with social capital, are the best soil.

In a commonly accepted classification, conceptual work focuses on the development of hypotheses and is usually discursive. Taking this into account, the presented paper is limited and lacks the analysis of a specific cluster. The author will try to develop research in this direction in the future.

Keywords: Digital transformation, cluster, university, system, social capital.

JEL Codes: O30, O31, O32, O33

ბიზნესი ◊ მენეჯმენტი ◊ ტურიზმი
BUSINESS ◊ MANAGEMENT ◊ TOURISM

გლობალური გამაჯანსაღებელი ტურიზმის (ველნეს)
განვითარების სტატისტიკური ტენდენციები საქართველოში

ნინო აბესაძე

ასოციირებული პროფესორი
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
nino.abesadze@tsu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.06

ანაწილის მიზანია საქართველოში ველნეს ტურიზმის განვითარების სტატისტიკური ტენდენციების გამოვლენა და ანალიზი. კვლევის პროცესში გამოყენებულ იქნა სტატისტიკური დაკვირვების, თავმოყმა-დაჯგუფებისა და ანალიზის მეთოდები.

ბოლო ათწლეულის განმავლობაში, როგორც მსოფლიოში, ასევე საქართველოში, ტურიზმის სახეობებს შორის განსაკუთრებით გაიზარდა ინტეგრირებული ტურიზმის სახეობები. კვლევამ აჩვენა, რომ მსოფლიოს მასშტაბით ველნეს ტურიზმი მზარდი ტენდენციით ხასიათდება. საქართველოში მისი განვითარების ტემპები ახც თუ მაღალია, თუმცა მას პოტენციური გააჩნია. ეს დადასტურა ჩვენ მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგებმა.

ტენდენციური აზიზისა და ევოლუციური გაჩედა, ველნეს ტურიზმით დაინტერესება იზრდება მუდმივად ქვეყნებშიც. მოსახლეობის შემოსავლები მჭიდრო პიხდაპიხ კოხედაციუხ კავშირშია ველნეს ტურიზტული ვიზიტების ხოლენობასთან, თუმცა, დაბალია ინფორმაციულობის დონე და ტურიზტულ ხაჯებში მცირეა ველნესზე გაწეული ხაჯების წილის მარჯვენებელი. კვლევამ აჩვენა, რომ სამედიცინო მომსახუხების მიღების მარჯვენებელი და ავადობის სტატისტიკა ხევიონური ქილით მზარდია, სამედიცინო და გამაჯანსაღებელი ტურიზმის ხაჯების მოცულობაც მზარდია, თუმცა, იკრებს ვიზიტოხთა საეხთო ხოლენობაში მკუხნადობა-გაჯანსაღების მიზნით ვიზიტების ხოლენობის მარჯვენებელი.

ჯველნეს ტურიზმის მიმზიდველობის გასაზხედედ აუცილებელია მოსახლეობის უფხო მეტად ინფორმირება - თემატური შეხვედხების გამაჯანსაღებელი, საინფორმაციო ბუკლეტების გაჯეცელება და სხვ.

საკვანძო სიჯყვები: ველნეს ტურიზმი, ტურიზტული ხაჯები, მიმზიდველობა, სტატისტიკური ანალიზი, სამედიცინო და გამაჯანსაღებელი ტურიზმი.

შესავალი

მსოფლიოში ტურიზმის თანამედროვე ტენდენციების პარალელურად, საქართველოშიც დაიწყო ტურიზმის დივერსიფიცირების პროცესი და რეალურად გაჩნდა თანამედროვე საზოგადოების ახალ მოთხოვნებზე ორიენტირებული სერვისების შეთავაზების შესაძლებლობები. ასეთი ტრანსფორმაცია გარდაუვალი, აუცილებელი და ამავე დროს საზოგადოების განვითარების თანმდევი პროცესი გახდა. საქართველოში ტურიზმის ევოლუციამ სხვადასხვა ეტაპი განვლო და წლების განმავლობაში მრავალი ენდოგენური და ეგზოგენური ფაქტორის გავლენით განსხვავებული კონიუნქტურული სტრუქტურით ხასიათდებოდა. იცვლებოდა როგორც საერთაშორისო, ასევე შიდა ტურისტულ ბაზარი. თანამედროვე საზოგადოების დამოკიდებულება დასვენების, რეკრეაციის, ჯანმრთელობის გაჯანსაღების, სპორტული აქტიური ცხოვრების და ა.შ მიმართ შეიცვალა და თითქმის ყველა ასაკობრივი ჯგუფის მოსახლეობისათვის გახდა უფრო მოთხოვნადი და შესაბამისი სერვისების ტრენდული. ამიტომ, ბოლო ათწლეულის განმავლობაში, ტურიზმის სახეობებს შორის განსაკუთრებით გაიზარდა ინტერესი ველნეს ტურიზმისადმი, რომელიც ისეთი მნიშვნელოვანი პროცედურული კომპონენტებისგან შედგება, როგორიცაა სპა, მედიტაცია, გამაჯანსაღებელი თერაპიები, სპორტული და სამკურნალო აქტივობა. ველნესი სამედიცინო ტურიზმის ნაწილია, მაგრამ ის არ გულისხმობს სანატორიუმებსა და საავადმყოფოებში მკურნალობას, არამედ არის დაავადებების საწყისი პროფილაქტიკა (ერქომაიშვილი, გ. 2013). საერთოდ მსოფლიოში ასეთი ტიპის გამაჯანსაღებელი მოგზაურობების რაოდენობა ყოველწლიურად იზრდება და მხოლოდ ბოლო სამი წლის განმავლობაში 30.2%-ით, ხოლო ხარჯები 36.2%-ით გაიზარდა, თუმცა, საერთო ველნეს-ტურისტული მოგზაურობები და ხარჯები რჩება პანდემიამდელი პიკის 87-90%-ზე. მიუხედავად იმისა, რომ ის ჯერ არ დაუბრუნდა პანდემიამდელ დონეს, ველნეს ტურიზმი რჩება მეოთხე უმსხვილეს სექტორად ველნეს ეკონომიკაში (GWI-WE-Monitor-2023, 2023).

ტურიზმის სწრაფი რეაბილიტაციის ფონზე ველნეს ტურიზმიც თანდათან გააქტიურდა პანდემიასთან დაკავშირებული მოგზაურობის შეზღუდვების შემსუბუქებასა და მთლიანი ტურისტული ბაზრის აღდგენასთან ერთად. გლობალური ველნეს ინსტიტუტის მიერ 2022 წელს ველნეს ტურიზმის გლობალური ბაზრის ზომა შეფასდა 814,6 მლრდ აშშ დოლარად და 2023 წლიდან 2030 წლამდე მოსალოდნელია გაიზარდოს 12.42%-ით(Wellness Tourism Market Size & Trends Analysis Report, 2023-2030, 2023). ამავე პერიოდში საერთაშორისო ველნეს ტურისტებმა თითო მოგზაურობაზე საშუალოდ 1,764 აშშ დოლარი დახარჯეს, ეს 41%-ით აღემატება 1 ტიპური საერთაშორისო ტურისტის ხარჯს. შიდა ველნეს ტურისტებმა კი საშუალოდ თითო მოგზაურობაზე 668 აშშ დოლარი დახარჯეს, რაც 175%-ით მეტია, ვიდრე ზოგადად 1 შიდა ტურისტის მიერ განუული დანახარჯი(Wellness Economy Statistics & Facts,2024). საქართველოში ველნეს ტურიზმის განვითარება

შედარებით ნელი ტემპებით, მაგრამ მაინც მიმდინარეობს. ამიტომ, საინტერესო და აუცილებელია მსოფლიოში მიმდინარე მოვლენების ფონზე საქართველოში ველნეს ტურიზმის პოტენციალისა და განვითარების შესაძლებლობების რაოდენობრივი შესწავლა და შეფასება, პრობლემების იდენტიფიცირება, მოსახლეობის ინფორმაციულობის ხარისხის განსაზღვრა და ა. შ.

ეკონომიკური ეფექტი, რასაც მოუტანს საქართველოს სამედიცინო ველნეს კურორტების ქვეყნად ჩამოყალიბება, შემდეგია: სამედიცინო ველნეს კურორტების ამოქმედებით საქართველო შევა მსოფლიოს ელიტარულ ველნეს ინდუსტრიის ქვეყნების შემადგენლობაში; მოხდება ქვეყნის პოპულარიზაცია მსოფლიო მასშტაბით; გააუმჯობესებს საინვესტიციო გარემოს და მნიშვნელოვნად გაზრდის უცხოური კაპიტალის დაბანდებას საქართველოში, რაც გამოიწვევს ეკონომიკური წესრიგის პოლიტიკის ევროპულ სტანდარტებთან გაერთიანებას; მოხდება მსოფლიოს მაღალშემოსავლიანი ადამიანების მოზიდვა; პროპაგანდა გაენევა ჯანმრთელობის ახალ კულტურას, რაც იქნება ინტელექტუალური დისტრიბუცია; ველნეს ინდუსტრია მოითხოვს ადამიანის მაღალ ინტელექტუალურ პოტენციალს, რაც გავლენას მოახდენს მთლიანად ერის ინტელექტუალური პოტენციალის ზრდაზე; გაიზრდება შემოსავლები და შემონატანები; განვითარდება ინფრასტრუქტურა; შეიქმნება ახალი სამუშაო ადგილები (ერქომაიშვილი გ. 2016), გარდა ამისა, აუცილებელია რეგიონული ძრილით ველნეს ტურიზმის პოპულარიზაციის გაზრდა. შიდა ტურიზმის წასახალისებლად ტურიზმის ეროვნულმა ადმინისტრაციამ ახალი კამპანია წამოიწყო. „აღმოაჩინე ის, რაც შენია – იმოგზაურე საქართველოში.“ ამ სლოგანით ადმინისტრაცია მედიასაშუალებებით: სატელევიზიო რეპორტაჟების, ბლოგების მომზადებით, სოციალური ქსელებით და საინფორმაციო სააგენტოებით ინფორმაციის მიწოდებით ყველა რეგიონში შიდა ტურიზმის პოპულარიზაციას მოახდენს (ერქომაიშვილი გ. 2024), მათ შორის ველნეს ტურიზმის მიმართულებით.

კვლევის მეთოდოლოგია

კვლევის პროცესში გამოყენებულ იქნა სტატისტიკური დაკვირვების, თავმოყრა-დაჯგუფებისა და ანალიზის მეთოდები, საკვლევ პრობლემათიკასთან დაკავშირებული თანამედროვე ქართული და უცხოური ლიტერატურა, საერთაშორისო რეცენზირებადი ჟურნალების მასალები, ჩვენ მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგები და სხვ. წყაროები. საქართველოში ველნეს ტურიზმის განვითარებისა და მოლოდინების ტენდენციების გამოსაკვეთად ჩატარებული კვლევა დაეფუძნა Google Drive-ის ჩაშენებულ აპლიკაციაში განთავსებული ონლაინ ანკეტით საქართველოს მოსახლეობის გამოკითხვას და ჩაღრმავებულ ფიზიკურ პირდაპირ ინტერვიუებას ფოკუს ჯგუფებში რეგიონული ძრილით.

ველნეს ტურიზმის გლობალური მასშტაბები

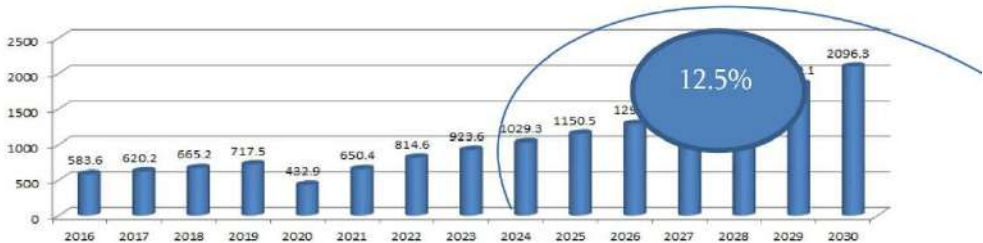
მსოფლიოში გამოკვეთილი ტენდენციების მიხედვით, ველნეს ტურიზმი ერთ-ერთ ყველაზე აქტიურ და მოთხოვნად სახეობას წარმოადგენს. თუმცა, მსოფლიოს ქვეყნების მიხედვით, გეოგრაფიული სტრუქტურის ანალიზი აჩვენებს, რომ დიფერენცირებულია ველნეს ტურიზმით დაინტერესებისა და შიდა და საერთაშორისო ველნეს ტურიზმის თანაფარდობის მაჩვენებლები. ველნეს ტურიზმი დასვენებისადმი ახალი მიდგომაა. მდგრადობის მთავარი წინაპირობა ამ ტურისტული პროდუქტის განვითარებაა, მწვანე გარემო, თერმული წყაროები, მთები და ლანდშაფტის რეკრეაციული პოტენციალი (Staneva 2019,27). ტურიზმის მენეჯმენტში სპეციფიკური მიდგომაა საჭირო ტურისტული რესურსების ინტელექტუალური (ჰკვიანური) მართვისთვის (Erdem A., Seker F. 2022). ამიტომაც, თუ გავითვალისწინებთ ინტელექტუალური ტურიზმის ფილოსოფიას, რომელიც ეფუძნება ინოვაციურ მეთოდებს, ტურიზმის განვითარებისთვის საჭირო ინფორმაციის შეგროვებას და დამუშავებას, ცხადი გახდება, რომ აუცილებელია საინფორმაციო საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების მიღწევების გამოყენება, ახალი ტექნოლოგიები, ხელოვნური ინტელექტი, ვირტუალური და რეალური სამყარო. ტურიზმის პროდუქტების მდგრადობაზე დადებით გავლენას მოახდენს ტექნოლოგიური ინოვაციებისა და პრაქტიკის გამოყენება (Lee at all., 2018,488).

ტურიზმის სფეროში მიმდინარე სტრუქტურული ცვლილებების ფონზე, შეიძლება ითქვას, რომ ველნეს ტურიზმი მსოფლიოში, ერთ-ერთ ყველაზე მზარდ და მოთხოვნად ტურიზმის სახეობად ჩამოყალიბდა.

გლობალური ველნეს ინსტიტუტის 2023 წლის ანგარიშის მიხედვით, ველნეს ტურიზმიდან მიღებული შემოსავალი წინა წელთან შედარებით 24.2%-ით, ხოლო 2020-2022 წლებში საშუალოდ 30%-ით გაიზარდა. მსოფლიოში ზოგადად, ველნეს ტურიზმი 50%-ით უფრო სწრაფი ტემპით იზრდება, ვიდრე საერთოდ ტურიზმი (<https://www.marketer.ge/wellness-tourism-benefits/>). ადამიანები სულ უფრო მეტ თანხას ხარჯავენ ველნეს მოგზაურობისას, რაც ცხადია, ინდუსტრიის ზრდაზე დადებითად აისახება. გლობალური ველნეს ინსტიტუტის ანგარიშით, ველნეს ტურიზმის ბაზრის ზომა 2022 წელს შეფასდა 814,6 მლრდ აშშ დოლარად. თუ საშუალოდ ყოველწლიურად ბაზრის ზომა 12.5% -ით გაიზრდება, მაშინ ის 2027 წელს 1450.6 და 2030 წელს კი 2096.3 მლრდ აშშ დოლარს გაუტოლდება (იხ.დიაგრამა 1), (Global Wellness Tourism Market Size&Outlook,2022/2030).

გლობალური ველნეს ტურიზმის ბაზრის მოცულობის დინამიკა და პროგნოზი (მლრდ აშშ დოლარი)

დიაგრამა 1.

წყარო: <https://www.grandviewresearch.com/horizon/outlook/wellness-tourism-market-size/global>

ბაზრის ზომისა და საშუალონლიური ზრდის ტემპებით, 2020-2022 წლების რანჟირების მიხედვით, ქვეყნების ათეულში შედის აშშ 1.8 ტრლნ აშშ დოლარითა და 114% ზრდის ტემპით, ჩინეთი შესაბამისად - 790 მლრდ აშშ დოლარითა და 109.9%-ით, გერმანია - 269 მლრდ აშშ დოლარითა და 116.8%-ით, იაპონია - 241 მლრდ აშშ დოლარითა და 96.1%-იანი ზრდის ტემპით, დიდ ბრიტანეთში დაფიქსირდა 224 მლრდ აშშ დოლარი და 119.4%, საფრანგეთის ბაზრის ზომა - 172 მლრდ აშშ დოლარი და ზრდის ტემპი 111.6%-ია, ინდოეთის - 132.5 მლრდ აშშ დოლარი და 116.5%, კანადის - 128 მლრდ აშშ დოლარი და 113.5% (Global Wellness Institute Ranks 145 Countries by Wellness Market Size, 2024). გლობალურად, ველნეს ეკონომიკის წილი მთლიანი მშპ-ს 5.6%-ს შეადგენს, რაც იმაზე მიანიშნებს, რომ ყოველი 20 „დოლარიდან“ დაახლოებით 1 დოლარი მსოფლიოს მასშტაბით იხარჯება ველნესზე. ამავე ანგარიშის მიხედვით, ველნეს ტურისტთა რაოდენობით უპირობო ლიდერი აშშ-ია 195,4 მლნ ადამიანით, შემდეგ გამოირჩევა გერმანია - 61.6 მლნ და საფრანგეთი - 36.1 მლნ ტურისტით და ა.შ. (Global Wellness Institute Ranks 145 Countries by Wellness Market Size, 2024).

სტატისტიკური მონაცემები მსოფლიოს მასშტაბით, ერთ მნიშვნელოვან ტენდენციას კვეთს - სწრაფად იზრდება ველნეს ტურიზმი და ტურისტული ხარჯების მოცულობაც მზარდია. ეს განსაკუთრებული ინტენსივობით გამოვლინდა კოვიდ-19 პანდემიის შემდეგ, როდესაც მუშაობის ჰიბრიდული მოდელის უფლებამ ძლიერი სტიმული მისცა ადამიანებს ჯანმრთელი ცხოვრების წესის განვითარებაში (Staneva, Marinov 2022, 21). დრომ მოიტანა ჯანმრთელობისადმი ახლებურად მიდგომის ფორმირება და ტურისტული რესურსების ინტელექტუალური (ჭკვიანი) მართვის აუცილებლობა (Staneva, Marinov, 2023, 61).

მსოფლიოში რეგიონების მიხედვით ველნეს ტურიზმში ლიდერი ევროპაა 300.6 მლნ ვიზიტით, მაგრამ ჩრდილოეთ ამერიკის, ახლო აღმოსავლეთისა და

ჩრდილოეთ აფრიკის რეზიდენტები გაცილებით მეტს ხარჯავენ ველნეს ტურიზმზე. თუ საშუალოდ ევროპელები ერთი ვიზიტისას 834 აშშ დოლარს ხარჯავენ, ჩრდილოეთ ამერიკელები - 1250-ს და ახლო აღმოსავლეთისა და ჩრდილოეთ აფრიკის რეზიდენტები - 1354 აშშ დოლარს. თუ გადავხედავთ 2020-2022 წლებში მსოფლიოს რეგიონების მიხედვით ველნეს ტურისტული ხარჯების ჩაშლილ მონაცემებს, აღმოჩნდება, რომ აქ ლიდერი ჩრდილოეთ ამერიკაა 266.8 მლრდ აშშ დოლარით (იხ. ცხრილი 1), სადაც ველნეს ტურისტული ხარჯები იმავე პერიოდში 31.4%-ით გაიზარდა. თუმცა, 2022 წელს წინა წელთან შედარებით, ხარჯების მატების ტემპით 41.7%-ით, ლიდერობს ევროპა. აღსანიშნავია, რომ მთელს მსოფლიოში საშუალოდ ველნეს ხარჯების 2022 წლის მატების ტემპმა 36,2% შეადგინა (GWI-WE-Monitor-2023, 2023).

ველნეს ტურიზმის ხარჯები მსოფლიოს რეგიონების მიხედვით

ცხრილი 1.

ველნეს ტურისტული ხარჯები, მლრდ აშშ დოლარი					ერთ კაცზე 2022	მატების/ კლების ტემპი %	
	2019	2020	2021	2022		2020/ 2019	2022/ 2020
ჩრდილოეთ ამერიკა	277.4	154.4	205.5	266.8	716.87	-44.3	31.4
ევროპა	248.2	124.9	175.8	250.7	272.30	-49.7	41.7
აზია-წყნარი ოკეანის აუზი	145.4	51.2	56.5	85.1	20.1	-64.8	29.9
ლათინური ამერიკა- კარიბის ზღვის აუზი	31.9	12.7	19.5	29.4	44.49	-60.1	52.0
ახლო აღმოსავლეთი ჩრდილოეთ აფრიკა	12.1	5.2	6.9	13.6	25.57	-57.0	61.5
სუბსაჰარის აფრიკა	5.5	2.1	2.6	5.0	4.15	-60.8	53.1
მსოფლიო	720.4	350.6	466.8	650.7	81.82	51.3	36.2

წყარო: GWI-WE-Monitor-202, 2023

ქვეყნების მიხედვით ხარჯების დეტალურად ჩაშლილი მონაცემები აჩვენებს შეჭრილ სტრუქტურას, რამდენადაც ქვეყნების ათეული სხვადასხვა რეგიონების ქვეყნებს მოიცავს (იხ. ცხრილი2).

ველნეს ტურიზმი: ქვეყნების ტოპ ათეული

ცხრილი 2.

ველნეს ტურისტული ხარჯები მლრდ აშშ დოლარი					რანგი 2022	მატების/ კლების ტემპი %		ტურისტ- თა რაო- დენობა, მლნ
	2019	2020	2021	2022		2020/ 2019	2022/ 2020	2022
აშშ	263.5	147.3	198.7	255.9	1	-44.1	31.8%	195.4
გერმანია	73.5	31.2	48.5	70.2	2	-57.5%	49.9%	61.6
საფრანგეთი	34.7	22.1	28.9	35.5	3	-36.4	26.9%	36.1
ავსტრია	18.9	11.9	11.4	19.5	4	-36.8	27.9%	16.7
შვეიცარია	15.5	9.4	11.0	17.7	5	-39.7	27.3%	11.3
იაპონია	26.6	10.3	10.6	17.6	6	-61.4	31.1%	34.5
იტალია	14.5	7.5	10.9	15.7	7	48.3	44.6%	11.6
გაერთიან- ბული სამეფო	15.1	4.9	11.4	15.9	8	-67.6	78.7%	23.6
ავსტრალია	14.0	7.9	9.9	14.4	9	-43.9	35.4%	11.9
მექსიკა	12.5	5.9	10.2	13.8	10	-53.3	53.3%	17.5

წყარო: GWI-WE-Monitor-2023, 2023

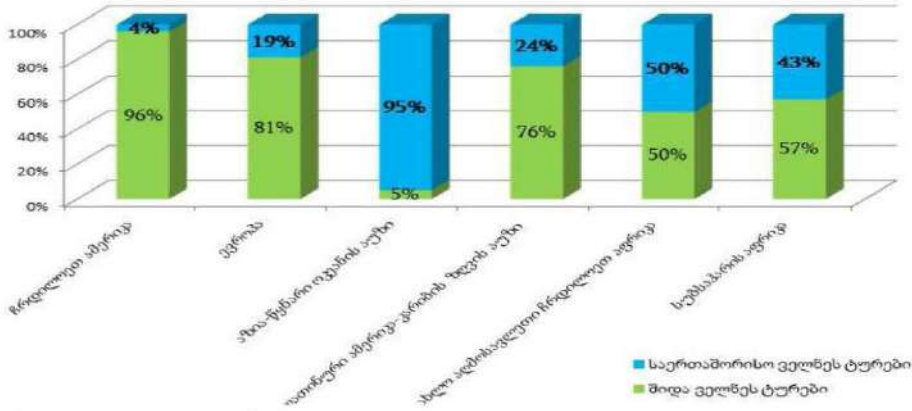
როგორც ტურისტთა რაოდენობის, ასევე ველნეს ტურისტული ხარჯებით 255.9 მლრდ აშშ დოლარით, ლიდერი აშშ-ია, რაც 2020-2022 წლებში 31.8%-ითაა გაზრდილი და მეორე ადგილზე მყოფი გერმანიის ხარჯებს 3.6 ჯერ აღემატება, მაგრამ იმავე პერიოდში გერმანიაში ველნეს ხარჯების მატების ტემპი 18.1%-ით აღემატება აშშ-ს შესაბამის მონაცემს. გასათვალისწინებელია, რომ აშშ-ს ველნეს ტურისტულ ხარჯებს ჩრდილოეთ ამერიკის ხარჯების 95.9% უჭირავს. შესაბამისად, კანადას - 4.1%, ველნეს ტურისტული ხარჯების ყველაზე მაღალი მატების ტემპი - 78.7% დაფიქსირდა გაერთიანებულ სამეფოში, თუმცა, ხარჯების ჯამური მოცულობით ათეულში ჯერჯერობით მე-8 ადგილს იკავებს.

ველნეს ტურიზმში საერთაშორისო და შიდა ტურიზმის წილის მაჩვენებლები სხვადასხვა, რადიკალურად განსხვავებული მაჩვენებლებია რეგიონების მიხედვითაც. თუ ჩრდილოეთ ამერიკაში ველნეს ტურიზმში უმეტესი, 96% შიდა, ადგილობრივ ველნეს ტურიზმს უჭირავს, აზიასა და წყნარი ოკეანის რეგიონში პირიქითაა და 95% საერთაშორისო ველნეს ტურიზმზე მოდის. სხვა დანარჩენი რეგიონისთვის შიდა ველნეს ტურიზმის წილი 57%-81% დიაპაზონის ფარგლებშია და უპირატესია შიდა ველნეს ტურიზმთან შედარებით, მხოლოდ

შუა ღმოსავლეთი გამოირჩევა თანამაბარი პროცენტული მაჩვენებლებით(GWI-WE-Monitor-2023_FINAL.pdf, 2023,59), (იხ.დიაგრამა 2).

ველნეს ტურიზმის მახასიათებლები მსოფლიოს რეგიონების მიხედვით

დიაგრამა 2.

წყარო: GWI-WE-Monitor-2023, 2023.

როგორც აღვნიშნეთ, გლობალური ველნეს ტურიზმის ბაზრის ზომა მოსალოდნელია ყოველწლიურად 12.42%-ით გაიზარდოს. ეს არცაა გასაკვირი, რადგან ველნეს ტურიზმი ეხება ისეთ ტურისტულ აქტივობას, რაც მიზნად ისახავს ინდივიდის ფიზიკური მდგომარეობისა და გონებრივი, სულიერი კეთილდღეობის გაუმჯობესებას. ტურისტები ეწევიან ფიზიკურ, სულიერ და გონებრივ აქტივობას იოგას, სპა-სპა, მედიტაციისა და პილატესის პრაქტიკით და ცხელი წყაროს კურორტების მონახულებით (Wellness Tourism Market Size, Share & Trends Analysis Report By Service. Lodging, Wellness Activities, 2023).

სწორედ ამით განსხვავდება ველნეს ტურიზმი სამედიცინო ტურიზმისაგან. ველნეს ტურიზმი მთლიანად ფოკუსირებულია დაავადებების პრევენციაზე, ჯანსაღი ცხოვრების წესსა და ცხოვრების ხარისხის გაუმჯობესებაზე, მაშინ როდესაც სამედიცინო ტურიზმი გულისხმობს უკვე დასმული დიაგნოზის პირობებში მკურნალობისთვის საჭირო გადაადგილებას ჩვეულებრივი სამყოფელიდან. ფაქტობრივად, ველნესი ფიზიკურ და მენტალურ ჯანმრთელობას აერთიანებს, რაც დაავადების პრევენციას, მკურნალობას და რეაბილიტაციას გულისხმობს. გამოდის რომ ველნესი ადამიანის მიერ თავისი ჯანმრთელობის რესურსების მართვის პროცესთან არის დაკავშირებული, ამიტომაც, მთელ მსოფლიოში სწრაფად მზარდ და განვითარებად ინდუსტრიად ჩამოყალიბდა. ველნეს ტურისტების მზარდმა ნაკადმა განაპირობა სერვისების მრავალფე-

როვნება და განსაკუთრებით, სპა თერაპიის გამოყენება.რა თქმა უნდა, ეს აისახება ტურისტული ხარჯების გაზრდილ მოცულობაზე. ეს კი, ცხადია, დადებით გავლენას მოახდენს მთლიან ტურისტულ ბაზარზე.

ველნეს ტურიზმის განვითარების სტატისტიკური ტენდენციები საქართველოში

ჩვენ ქვეყანაში ველნეს ტურიზმი განვითარების ჯერ კიდევ საწყის ეტაპზეა, თუმცა, საქართველოში არის იმის პოტენციალი, რომ გახდეს ველნეს ტურიზმით მიმზიდველი ქვეყანა (Abesadze & Abesadze, 2022). პოპულარიზაციის ზრდის პარალელურად არსებობს შესაძლებლობა მრავალფეროვანი მომსახურებით შეფუთული ტურისტული პაკეტებით: ესთეტიური მედიცინის, პლასტიკური ქირურგიის, დენტალური მედიცინის, ბალნეოლოგიური და სხვა სახეობის მომსახურების უზრუნველსაყოფად. ამასთან, საქართველოში 2400-მდე სახეობის ბუნებრივი წყლის წყარო არსებობს, თუმცა ტურისტული და გამაჯანსაღებელი თვისებების თვალსაზრისით მათი ცნობადობის ხარისხი ჯერ კიდევ დაბალია. გოგირდის წყლები, საირმის, წყალტუბოს, ახტალას და სხვ. გამაჯანსაღებელი პროცედურები, ბორჯომის, ნაბეღლავის, ლიკანის, სნოს, მუხურის „ლუგელას“ (რომელიც თავის ბუნებრივი შემადგენლობით უნიკალურია) და სხვ. ბუნებრივი რესურსების გამოყენებაზე დაფუძნებული მალახარისხოვანი ტურისტული პაკეტების მრავალფეროვნება, სწორი მიდგომისა და შეფასებების შედეგად, საქართველოს ველნეს ტურიზმის განვითარების აუცილებელ წინაპირობებს წარმოადგენენ. საინტერესო ფაქტია, რომ ქვეყნის ამ ნიშნით მიმზიდველობა მზარდია ცენტრალური აზიის, პოსტსაბჭოთა ქვეყნებისთვის. საირმის, წყალტუბოს, ბორჯომის საკურორტო ზონების უცხოელი ვიზიტორების დიდი ნაწილი სწორედ ამ ქვეყნების რეზიდენტები არიან. საირმეში, ბორჯომსა და წყალტუბოში მათთან პირდაპირი ინტერვიუების შედეგად აღმოჩნდა, რომ მათ აბსოლუტურ უმრავლესობას თავიანთი ქვეყნის ტურისტულ კომპანიებში შეძენილი აქვთ სრული სამედიცინო და გამაჯანსაღებელი სერვისების მომცველი პაკეტები. განსაკუთრებით მიმზიდველი მათთვის იყო თერმული სპა და ველნეს სერვისები, სადაც ყველა პროცედურა თერმული წყაროებით კეთდება, ტრენდულია წყალტუბოს კლასიკური სამკურნალო მასაჟი და ელექტრო-თერაპიული (ფიზიო-თერაპიული) პროცედურები მინერალური-რადონული წყლის აბაზანები, ბორჯომის ვულკანური წარმოშობის მინერალური წყლები, მარადმწვანე ტყეები, პარკები და სხვ. ჩადსანიშნავია ველნეს კურორტ ბიოლის უნიკალური ღირებულებები, რაც პირველ რიგში ორგანიზმის გაჯანსაღებასა და ჯანმრთელობასთან დაკავშირებული რისკების მართვას უკავშირდება. ბიოლის ტექნოლოგიები, თანამედროვე მედიცინის მიღწევები და ქართული ველნეს ტრადიციები, ენდემურ ფიტორესურსებთან ერთად, მძლავრ კომბინაციას ქმნის, რომელსაც პრევენციულ მედიცინაში ანალოგი არ აქვს. მთის სამ-

კურნალო ჰაერი, ფიტორესურსებით მდიდარი მენიუ, გამაჯანსაღებელი ფიზიკური აქტივობა და უნიკალური პროცედურები სულ რამდენიმე დღეში დამსვენებელს ავსებს ენერჯით და სიცოცხლის ხალისს უბრუნებს (<https://www.bioli.ge/ge/programs>, 2024). ველნეს კურორტის პროგრამები: სტრესის მენეჯმენტი, მოძრაობის თავისუფლება, მდგრადი იმუნიტეტი, წონის მენეჯმენტი, კოტიმალური დეტოქსი, ძილის ხელოვნება, პროგრამა ინტროპრემიუმ „განახლება“ და სხვა არის ის, რაც ბიოლის ველნესს უნიკალურს ხდის. აღსანიშნავია, რომ ველნეს კურორტზე მომხმარებელთა 99% უცხოელები არიან (<https://bm.ge/news/qartuli-velnes-turizmi---motxovna-da-perspeqtivebi/136958>).

შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში დღეს, ველნეს ტურიზმის განვითარების პოტენციალიც არის და უცხოელი ვიზიტორების მხრიდან დაინტერესებაც. ცენტრალური აზიის გარდა საქართველოთი დაინტერესება იზრდება ევროკავშირის და მეზობელი ქვეყნებიდანაც. თუმცა, ვფიქრობთ საჭიროა ველნეს კურორტების, ინტენსიური ასახვა საქართველოს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის საპრომოციო მასალებში, ეს იქნება ვიდეო კლიპები, ბროშურები და ა.შ. მიზანშეწონილი იქნება თემატური შეხვედრები როგორც ონლაინ ფორმატში, ისე საერთაშორისო გამოფენების ფარგლებში, დაინტერესებულ ტურ-ოპერატორებთან, ველნეს ტურიზმის განვითარებისათვის დიდი მნიშვნელობა ექნება საქართველოში პრეს და ინფოტურების გამართვას. ეს საშუალებას მისცემს სტუმრებს გაეცნონ ველნეს ტურიზმის პრიორიტეტებს და ხელმისაწვდომი გახადონ დანარჩენი მსოფლიოსთვის, რომ საქართველოშიც შეიძლება დაავადების პრევენცია, რეაბილიტაცია, ჯანმრთელობის გაჯანსაღება და ა. შ. ისეთ ველნეს კურორტებზე, როგორცაა წყალტუბო, თავისი სამკურნალო წყლით, რომელსაც, როგორც ბუნების უნიკალურ საჩუქარს, "უკვდავების წყაროს" უწოდებენ, საირმე, თავისი 4 სხვადასხვა სამკურნალო თვისების და 1 თერმული წყაროთი, ბახმარო, უნიკალური კლიმატური ჰარმონიით, რაც მიიღწევა მთისა და ზღვის შერეული ჰავით თავისი პროფილაქტიკური და პულმონოლოგიური პროფილით. აბასთუმანი, ფტიზიატრიული პროფილითა და ართროლოგიური დაავადებების სამკურნალოდ, ახტალა, თავისი სამკურნალო ტალახებით ძვალ-სახსროვანი, პერიფერიული ნერვული სისტემის, გინეკოლოგიური, დერმატოლოგიური, უროლოგიური და სხვა დაავადებებისათვის, მუხური უნიკალური წყლით - ლუგელა, რომელიც ქლორიდულ-კალციუმიან მინარევს წარმოადგენს, ანტიალერგიული, ანტიბაქტერიული, ანტირაქტიული, ანტიანთებითი თვისებებით და ა. შ. ტურიზმის პოპულარიზაციათან ერთად მოხდება ქვეყნის ფარგლებს გარეთ მათი ცნობადობისა და იმიჯის კიდევ უფრო ამაღლება, ამასთან, ვფიქრობთ საჭიროა გაიზარდოს გლობალური ველნეს ინსტიტუტის (GWI) მიერ განსაზღვრული როგორც პირველადი (ისინი ორიენტირებული არიან კონკრეტულად ველნეს ტიპის დასვენებაზე, მენტალური, ან ფიზიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე სამკურნალო, კლიმატურ-ბალნეოლოგიურ რეზორტებზე), ასევე მეორადი მოგზაურების რაოდენობა (რომელთა მო-

ტივაცია შესაძლებელია იყოს ჯანსაღი ცხოვრების სტილის შენარჩუნება, განტვირთვა და რელაქსაცია, რიგითი საქმიანი ან ოჯახური მოგზაურობის დროს). სერვისების მრავალფეროვნებისა და მოსალოდნელი შედეგების გათვალისწინებით, საფიქრებელია, რომ დიდწილად ველნეს ტურისტები გადახდისუნარიანი მოგზაურები არიან. ამიტომ, მათი მეტად მოზიდვა გამაჯანსაღებელ კურორტებზე პოზიტიურად იმოქმედებს როგორც კომპლექსების, ასევე ქვეყნის ეკონომიკურ მდგომარეობაზე. გლობალური ველნეს ინსტიტუტის ანგარიშით 2022 წლის მეორადი ველნეს მოგზაურები შეადგენდნენ ველნეს მოგზაურობების 88%-ს და მათ მიერ განეული ხარჯები ველნეს ტურიზმის ხარჯების 85% იყო (<https://globalwellnessinstitute.org/press-room/statistics-and-facts/>).

საინტერესოა, როგორია საქართველოს რეზიდენტების ველნეს კურორტების ცნობადობის ხარისხი და მოხდა თუ არა ველნესისადმი საზოგადოების დამოკიდებულების ტრანსფორმაცია. ამის შესასწავლად, მოვახდინეთ საქართველოს მოსახლეობის გამოკითხვა, Google Drive-ის ჩაშენებულ აპლიკაციაში ანკეტის სოციალურ ქსელებში გაზიარების საფუძველზე. ამასთან განხორციელდა პირდაპირი ინტერვიუება წყალტუბოს, საირმის, ბორჯომის, აბასთუმნის ლოკაციებზე. კონფიდენციალობის პირობის სრულად დაცვის პირობებში მოხდა მათი პასუხების განზოგადებული სახით სტატისტიკური კვლევის მიზნით გამოყენება. კვლევა მოიცავდა საქართველოს 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის გამოკითხვას, რომლებიც სამიზნე პერიოდის განმავლობაში ესტუმრნენ საქართველოს ველნეს კურორტებს.

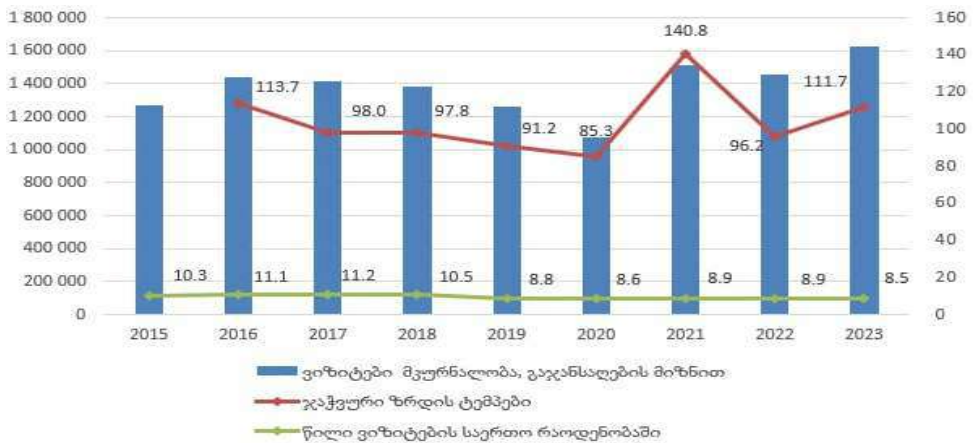
მთავარი იყო ველნეს ტურიზმის სტატისტიკური დაკვირვების ინსტრუმენტარის მომზადება, რომელიც მოიცავდა კითხვარის მომზადებას, დაკვირვების, ვადების, პასუხების მიღების ფორმის, წესების, მოცვის არეალის და ა.შ. საკითხებს. არსებული მეთოდოლოგიით მონაცემების განზოგადება ხდებოდა სამიზნე პერიოდზე. შედეგების შენონვა და იმპუტაცია განხორციელდა პერიოდის კონკრეტული თვის მიხედვით. შერჩევის პოპულაცია 95%-იანი ალბათობის და შერჩევის 5%-ინი შეცდომის პირობებში 385 ადამიანით განისაზღვრა. როგორც ძირითადად, ასევე საპილოტე კვლევამ აჩვენა, აქტიური და კვლევისადმი კეთილგანწყობილნი აღმოჩნდნენ 31-50 წლის ასაკობრივი ჯგუფის მოქალაქეები, განსაკუთრებით ქალები.

საქართველოში მკურნალობა-გაჯანსაღების მიზნით ვიზიტების რაოდენობა მეტ-ნაკლები ზრდის ტენდენციით ხასიათდება, მართალია, 2021 და 2023 წლებში, წინა წლებთან შედარებით, შესაბამისად 140.8% და 111.7%-ანი ზრდის ტემპი დაფიქსირდა, მკურნალობა - გაჯანსაღების მიზნით ვიზიტების წილის მაჩვენებლის დინამიკა ვიზიტების საერთო რაოდენობაში კლების ტენდენციით ხასიათდება. მაგალითად, 2015 წელს მისი წილი 10.3% იყო, 2019 წელს ის 8.8%-მდე დაეცა, 2023 წელს 8.5% შეადგინა. საინტერესოა და დამაფიქრებელი სტატისტიკაა. ეს შეიძლება გამოწვეული იყოს სხვადასხვა მიზეზით: ჯერ ერთი, ჯანმრთელობასთან დაკავშირებული პრობლემების მოგვარება ხდება ადგი-

ლობრივად, ხდება საცხოვრისის დაუტოვებლად, მეორე, ავადობის სტატისტიკა კლების ტენდენციით ხასითდება და მესამე, მატერიალური მდგომარეობის გამო, მოსახლეობის ის ნაწილი, ვინც საჭიროებს აღნიშნულ სერვისებს, ვერ ახერხებს საჭირო მომსახურების მიღებას მაღალი ფასის გამო. როგორც კვლევამ აჩვენა, რეგიონული ძრილით სამედიცინო მომსახურების მიღების მაჩვენებლები მზარდია, ავადობის სტატისტიკა მზარდია, სამედიცინო და გამაჯანსაღებელი ტურიზმის დროს განეული ხარჯების მოცულობა მზარდია, მაგრამ მზარდი ადგილობრივი ტურიზმის ფონზე, ვიზიტორთა საერთო რაოდენობაში იკლებს მკურნალობა-გაჯანსაღების მიზნით ვიზიტების რაოდენობის მაჩვენებლები (იხ.დიაგრამა 3).

მკურნალობა - გაჯანსაღების მიზნით ვიზიტების რაოდენობის, ზრდის ტემპებისა და პროცენტული წილის(%) დინამიკა საქართველოში

დიაგრამა 3.

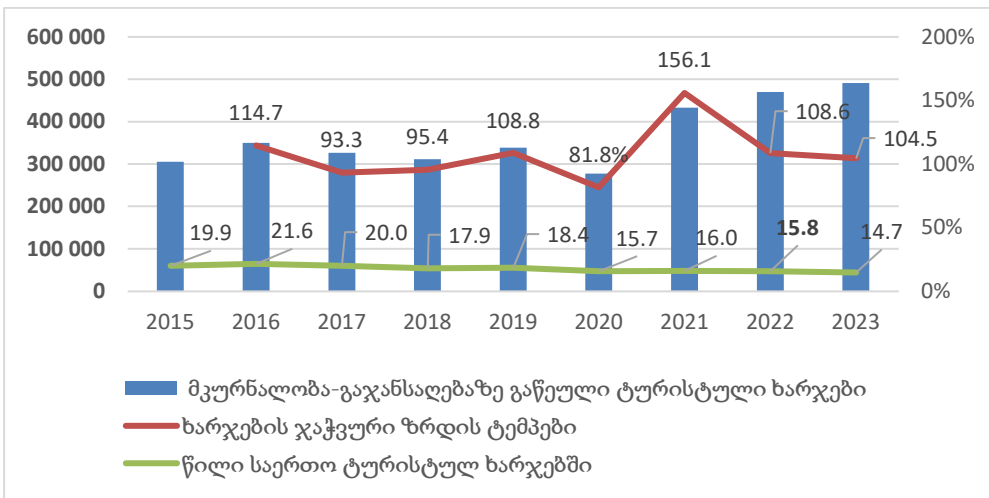
წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. ტურიზმის სტატისტიკის პორტალი <https://tourism.geostat.ge/categories/CDefaultIndicators>

ფაქტია, რომ ტურიზმის აქტივობის გაზრდის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ინდიკატორს მოსახლეობის შემოსავლები წარმოადგენს. ველნეს ტურიზმის შემთხვევაშიც მოსახლეობის შემოსავლები მჭიდრო, პირდაპირ კორელაციურ კავშირშია ველნეს ტურისტული ვიზიტების რაოდენობასთან, რაც დადასტურდა ჩვენ მიერ გაანგარიშებული პირსონის თეორიული კორელაციის კოეფიციენტით, რომელიც 0.82 გამოვიდა. მაგრამ, ფაქტია, ველნეს ტურისტული ხარჯების მოცულობა დიდად არ იზრდება. ზოგადად, პანდემიამდე 2015 წლიდან 2019 წლამდე მცირდებოდა მკურნალობა-გაჯანსაღებაზე განეული ტურისტული

ხარჯების მოცულობა. 2019 წელს კი წინა წელთან შედარებით ის 8.8%-ით გაიზარდა. პანდემიის შემდგომ კი, 2021 წელს წინა წელთან შედარებით, 56.1%-იანი მატება დაფიქსირდა, რომელიც შენარჩუნდა 2022-2023 წლებშიც, შესაბამისად 8.6% და 4.5%-ის დონეზე და 2023 წელს 491266.52 ათასი ლარი შეადგინა. ხარჯების გაზრდის მიუხედავად, მცირდება მკურნალობა-გაჯანსაღების მიზნით გაწეული ტურისტული ხარჯების საერთო ტურისტულ ხარჯებში წილის მაჩვენებელი, რომელიც ბოლო, 2023 წლის მონაცემებით, 14.7%-ის დონეზეა (იხ. დიაგრამა 4). ვფიქრობთ საჭიროა დაავადებათა პრევენციის, პროფილაქტიკური და გაჯანსაღების მიზნით ტურისტული ვიზიტების პოპულარიზაციის გაზრდის შესაძლებლობების განსაზღვრა და სწორი, მიზანმიმართული პოლიტიკის შემუშავება ამ მიმართულებით.

მკურნალობა - გაჯანსაღების მიზნით ტურისტული ხარჯების (ათასი ლარი), ჯაჭვური ზრდის ტემპებისა და ტურისტულ ხარჯებში მისი წილის დინამიკა(%)

დიაგრამა 4.

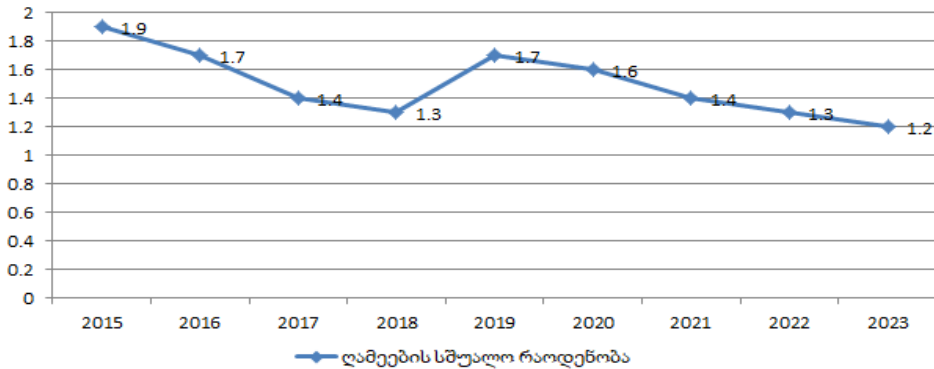

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. გუჩიზმის სტატისტიკის პორტალი <https://tourism.geostat.ge/categories/CDefaultIndicators>

ხარჯების შემცირების პარალელურად, ლოგიკურია, რომ მცირდება მკურნალობა, გაჯანსაღების მიზნით ტურიზმის ხანგრძლივობის მაჩვენებლებიც. ღამეების საშუალო რაოდენობა 2022-2023 წლის 1.7-დან 2023 წელს 1.2-მდე შემცირდა (იხ. დიაგრამა 5).

მკურნალობა - გაჯანსაღების მიზნით ვიზიტების საშუალო ხანგრძლივობა

დიაგრამა 5.

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. ტურიზმის სტატისტიკის პორტალი <https://tourism.geostat.ge/categories/CDefaultIndicators>

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, გამოყოფილია და შესამაბისად ფიქსირდება მკურნალობისა და გაჯანსაღების მიზნით განხორციელებული ვიზიტებისა და ამის ბაზაზე გაანგარიშებული მონაცემების დინამიკა 2015 წლიდან მხოლოდ ადგილობრივი ტურიზმისათვის, რადგან საერთაშორისო ვიზიტებისას იმდენად მცირეა ამ მიზნით ქვეყანაში შემოსულთა პროცენტული წილი, რომ მისი ცალკე გამოყოფა არ ხდება. ასეთი სიტუაცია, როგორც ვნახეთ, მსოფლიოს ბევრი ქვეყნის ჯგუფისთვისაა დამახასიათებელი და საქართველო გამონაკლისს არ წამოადგენს.

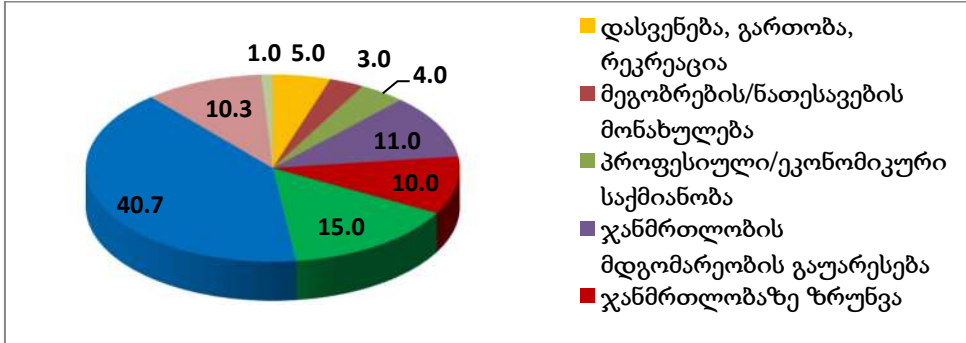
სწორედ ამიტომ, ველნეს ტურიზმის განვითარებისა და სამომავლო ტენდენციების შესაფასებლად, ჩვენ მიერ გამოკითხულ იქნა საქართველოს რეზიდენტები. სამწუხაროდ, მათი 14%-ს არ სმენია ველნეს ტურიზმის შესახებ. ინფორმირებულთაგან 78.8%-მა ისარგებლა ველნეს ტურიზმითა და შესაბამისი მომსახურებით და ეს იყო სრულად ადგილობრივი ველნეს ტურიზმი. გამოკითხულთა 53.8% ესტუმრა საირმეს, 38.5% - ბორჯომს, 23.1% - წყალტუბოს, 7.7% ახტალას.

განსხვავებული სერვისებით სარგებლობისას რესპონდენტთა 69.2%-მა იმოგზაურა ოჯახის წევრებთან, 15.4%-მა - კოლეგებთან, ხოლო 30.8%-მა - მეგობრებთან ერთად. როგორც კვლევამ აჩვენა, რესპონდენტების 40.7%-მა იმოგზაურა სარეაბილიტაციო, ხოლო 15%-მა გამაჯანსაღებელი პროცედურების მიღების მიზნით, ხოლო 11%-მა ჯანმრთელობის მდგომარეობის გაუარესების გამო, 10.3%-მა პროფილაქტიკური მიზნით (იხ. დიაგრამა 6).

რესპონდენტების განაწილება ველნეს მოგზაურობის მიზნის მიხედვით(%)

დიაგრამა 6.

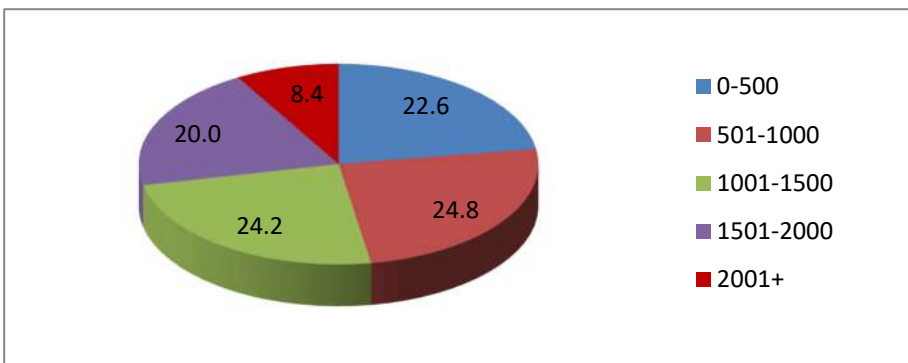

წყარო: ავტორის მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგები

მოგზაურობის ხანგრძლივობის მიხედვით მოდალური ინტერვალი აღმონდა 4-8 დღე, ხოლო 10 დღეზე მეტი ვადით იმოგზაურა გამოკითხულთა მხოლოდ 7.7%-მა. როგორც ვხედავთ, საქართველოს რეზიდენტები მოკლევადიან ტურიზმს ანიჭებენ უპირატესობას. გამოკითხულთა ნახევარზე მეტმა (58.3%) ისარგებლა სასტუმროთი და 25%-მა ახლობლის ბინით. საინტერესოა, რომ თითქმის თანაბრად განაწილდა რესპონდენტები განეული ხარჯების მოცულობის მიხედვით. თუ 500 ლარამდე დახარჯა რესპონდენტების 22.6%-მა, 501-1000-მდე - 24.8%-მა, 1001-1500 ლარამდე- 24.2%-მა, 1501-2000 -მდე 20%-მა და 2001- ზე მეტი - 8.4%-მა (იხ.დიაგრამა 7).

რესპონდენტების განაწილება განეული ხარჯების სიდიდის მიხედვით (%)

დიაგრამა 7.

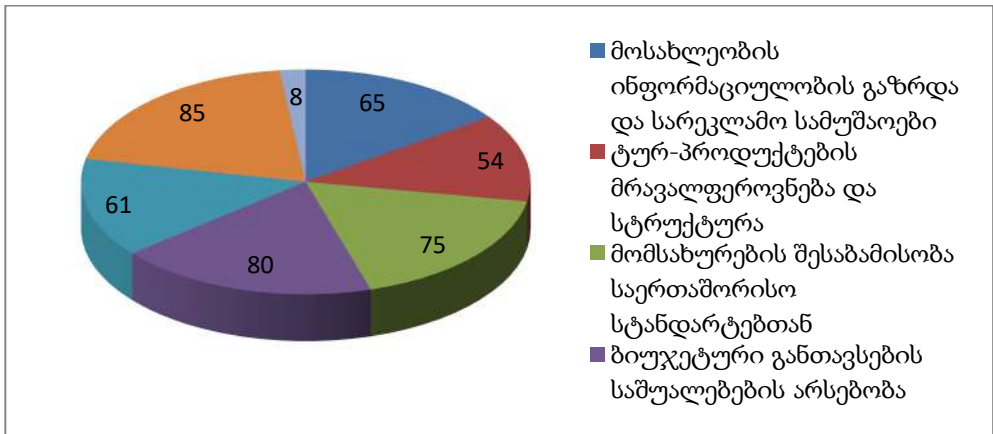

წყარო: ავტორის მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგები

საქართველოს რეზიდენტების 80% თვლის, რომ ველნეს ტურიზმის განვითარების მთავარ ფაქტორს საქართველოში ბიუჯეტური განთავსების საშუალებები წარმოადგენს, 61%-ს მიაჩნია რომ მნიშვნელოვანია მომსახურების დაბალი ფასები, 75%-ის აზრით, აუცილებელია მომსახურების შესაბამისობა საერთაშორისო სტანდარტებთან, ყველაზე მეტი - 85% კი აღნიშნავს, რომ ბიუჯეტური ტურ-პროდუქტებიც უნდა არსებობდეს (იხ. დიაგრამა 8).

რეპონდენტების განაწილება ველნეს ტურიზმის განვითარების ფაქტორების მიხედვით (%)

დიაგრამა 8.

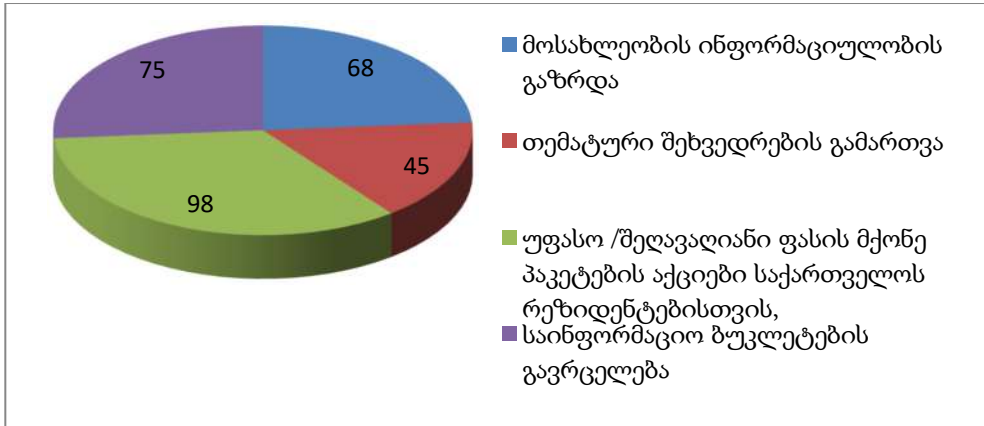

წყარო: ავტორის მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგები

ველნეს ტურიზმის მიმზიდველობის გასაზრდელად, რეპონდენტების 68%-ის აზრით, აუცილებელია მოსახლეობის ინფორმაციულობის გაზრდა, 45% თვლის რომ საჭიროა თემატური შეხვედრების გამართვა, 98%-ს მიაჩნია, რომ საჭიროა უფასო / შეღავათიანი ფასის მქონე პაკეტების აქციები საქართველოს რეზიდენტებისთვის, 75%-ისათვის მნიშვნელოვანია საინფორმაციო ბუკლეტების გავრცელება და სხვა (იხ. დიაგრამა 9).

რესპონდენტების განაწილება ველნეს ტურიზმის მიმზიდველობის ზრდის ფაქტორების მიხედვით(%)

დიაგრამა 9.

წყარო: ავტორის მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგები

დასკვნა

მსოფლიო მასშტაბით სწრაფად იზრდება ველნეს ტურიზმი და ამ მიმართულებით ტურისტული ხარჯების მოცულობაც მზარდია. თუმცა, მსოფლიოს ქვეყნების მიხედვით, დიფერენცირებულია ველნეს ტურიზმით დაინტერესებისა და შიდა და საერთაშორისო ველნეს ტურიზმის თანაფარდობის რაოდენობრივი მაჩვენებლები.

საქართველოში ველნეს ტურიზმის განვითარების პოტენციალი არის. ცენტრალური აზიისა და ევროკავშირის გარდა, ველნეს ტურიზმით დაინტერესება იზრდება მეზობელი ქვეყნიბიდანაც.

მოსახლეობის შემოსავლები მჭირდო, პირდაპირ კორელაციურ კავშირშია ველნეს ტურისტული ვიზიტების რაოდენობასთან, ამიტომ, აუცილებელია მოსახლეობის ინფორმაციული უზრუნველყოფის გაზრდა. ამასთან, ვფიქრობთ, საჭიროა დაავადებათა პრევენციის, პროფილაქტიკური და გაჯანსაღების მიზნით ტურისტული ვიზიტების პოპულარიზაციის გაზრდის შესაძლებლობების განსაზღვრა და სწორი, მიზანმიმართული პოლიტიკის შემუშავება ამ მიმართულებით.

რეგიონული ქრითით სამედიცინო მომსახურების მიღების მაჩვენებლები და ავადობის სტატისტიკა მზარდია, სამედიცინო და გამაჯანსაღებელი ტურიზმის დროს გაწეული ხარჯების მოცულობაც მზარდია, მაგრამ მზარდი ადგილობრივი ტურიზმის ფონზე იკლებს ვიზიტორთა საერთო რაოდენობაში მკურნალობა- გაჯანსაღების მიზნით ვიზიტების რაოდენობის მაჩვენებლები.

ვფიქრობთ, საჭიროა ველნეს კურორტების, ინტენსიური ასახვა საქართველოს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის საპრომოციო მასალებში (ვიდეოკლიპები, ბროშურები და ა.შ.). ასევე, მიზანშეწონილი იქნება თემატური შეხვედრები ონლაინ ფორმატში, საერთაშორისო გამოფენების ფარგლებში და ა.შ. დაინტერესებულ ტუროპერატორებთან.

ველნეს ტურიზმის განვითარებისათვის დიდი მნიშვნელობა ექნება საქართველოში პრეს და ინფოტურების გამართვას. ეს საშუალებას მისცემს სტუმრებს გაეცნონ ველნეს ტურიზმის პრიორიტეტებს და ხელმისაწვდომი გახადონ დანარჩენი სამყაროსთვის, რომ საქართველოშიც შეიძლება დაავადების პრევენცია, რეაბილიტაცია, ჯანმრთელობის გაჯანსაღება და ა.შ. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საერთაშორისო ტურიზმისთვის, რადგან საქართველოში თანაფარდობა შიდა და საერთაშორისო ველნეს ტურისტებს შორის დინამიკაში - 2015 წლიდან შიდა ტურიზმის უპირობო უპირატესობას ადასტურებს.

შიდა ველნეს ტურიზმის განვითარების მოლოდინების შესაფასებლად ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა, რომ საქართველოს რეზიდენტები მოკლევადიან ველნეს ტურიზმს ანიჭებენ უპირატესობას. გამოკითხულთა ნახევარზე მეტი - 58.3%-სთვის განთავსების საშუალებებიდან მისაღები აღმოჩნდა სასტუმრო და 25%-სთვის - ახლობლის ბინა. დივერსიფიცირების მაღალი ხარისხი გამოიკვეთა ველნეს ტურისტულ ხარჯებში, რამდენადაც თანაბარი იყო ხარჯების ინტერვალების პროცენტული წილის მაჩვენებლები, რაც სხვადასხვა მოცულობის ხარჯების განევაზე მიუთითებს.

ველნეს ტურიზმის განვითარების მთავარ ფაქტორად საქართველოს რეზიდენტი რესპონდენტები ბიუჯეტური განთავსების საშუალებების არსებობას ასახელებენ. დიდ ნაწილს მიაჩნია, რომ მნიშვნელოვანია მომსახურებს დაბალი ფასები და მისი შესაბამისობა საერთაშორისო სტანდარტებთან, ყველაზე მეტი, (85%) კი აღნიშნავს, რომ უნდა არსებობდეს ბიუჯეტური ტურ-პროდუქტები.

ველნეს ტურიზმის მიმზიდველობის გასაზრდელად რეპონდენტების 68%-ის აზრით აუცილებელია მოსახლეობის ინფორმირებულობის გაზრდა, გარდა ამისა, საჭიროა თემატური შეხვედრების გამართვა, შეღავადიანი ფასის მქონე პაკეტების აქციები საქართველოს რეზიდენტებისთვის, საინფორმაციო ბუკლეტების გავრცელება და სხვ.

ლიტერატურა:

- ერქომაიშვილი გ. (2016). GEORGIAN WELLNESS - საქართველოს ბრენდ-კოდი მსოფლიოში. https://www.Researchgate.Net/Publication304627628_Georgian_Wellness_-_Sakartvelos_Brend-Kodi_Msoplioshi ბოლო ნახვა 10.10.2024.
- ერქომაიშვილი გ. (2013). ველნეს (WELLNESS) ინდუსტრია და მისი განვითარების სტრატეგია საქართველოში. „ეკონომიკა და ბიზნესი“, #1, გვ.79-90

- ერქომაიშვილი გ. (2024). საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიები. გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, გვ.137-140
- ქართული ველნეს ტურიზმი-მოთხოვნა და პერსპექტივები. <https://bm.ge/news/qartulivelnes-turizmi---motxovna-da-perspeqtivebi/136958>. ბლოგ ნახვა 10 სექტემბერი, 2024
- მაინც რა სარგებელი აქვს ველნეს ტურიზმს? <https://www.marketer.ge/wellness-tourism-benefits/> ბლოგ ნახვა 11სექტემბერი,2024
- ველნეს კურორტი „ბიოლის“ პროგრამები. <https://www.bioli.ge/ge/programs> ბლოგ ნახვა 5 სექტემბერი, 2024
- Abesadze N., Abesadze O. (2022) Indicators of Increasing the Attractiveness of Medical Tourism in Georgia and Azerbaijan. International Scientific Conference Digital Economy: Modern Challenges and Real Opportunities. Azerbaijan State University of Economics. 204-208
- Erdem A., Seker F. (2022). Tourist Experience and Digital Transformation for a Smart Destination According to which “. In: Oliveira, L. (2022). Handbook of Research on Digital Communications, Internet of Things, and the Future of Cultural Tourism. ISBN13: 9781799885283. <https://www.igi-global.com/chapter/touristexperience-and-digital-transformation/295499>, downloaded 31.08.2024
- Krasimira Staneva, Martin Marinov (2022). Well-Being Tourism as a Health Promotion for Employee in the it Sector, CroDiM : International Journal of Marketing Science, Vol. 5 No. 1, 21-28
- Krasimira Staneva, Martin Marinov (2023). „Smart Tourism Destination Troyan“, Central Balkan, BulgariaCroDiM : International Journal of Marketing Science, Vol. 6 No. 1, 61-62
- Staneva Krasimira (2019). Wellbeing Tourism Management in Bulgaria. International Scientific Journal: Recreative Wellness Industry And Niche Tourism 27.
- Hanna Lee, Jimin Lee, Namho Chung &Chulmo Koo (2018). Tourists’ Happiness: Are there Smart Tourism Technology Effects?, Asia Pacific Journal of Tourism Research, 23:5, 486-501, DOI: 10.1080/10941665.2018.1468344, 486-501,18
- GWI-WE-Monitor-2023_FINAL.pdf.
- https://globalwellnessinstitute.org/wp-content/uploads/2023/11/GWI-WE-Monitor-2023_FINAL.pdf?inf_contact_key=3905a1efe5000a93bbb6d622427eaf7a7e470d92b8b75168d98a0b8cac0e9c09 ბლოგ ნახვა 02 აგვისტო, .2024
- Wellness Tourism Market Size, Share & Trends Analysis Report by Service (Lodging, Wellness Activities), by Travel Purpose (Primary, Secondary), by Travel Type (Domestic, International), by Region, and Segment Forecasts, 2023 – 2030 <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/wellness-tourism-market> ბლოგ ნახვა 15 აგვისტო, 2024
- Global Wellness Tourism Market Size&Outlook,2022/2030 <https://www.grandviewresearch.com/horizon/outlook/wellness-tourism-market-size/global> ბლოგ ნახვა 1 ივლისი, 2024
- https://globalwellnessinstitute.org/wp-content/uploads/2023/11/GWI-WE-Monitor-2023_FINAL.pdf?inf_contact_key=3905a1efe5000a93bbb6d622427eaf7a7e470d92b8b75168d98a0b8cac0e9c09 ბლოგ ნახვა 1 ივლისი, 2024
- Wellness Economy Statistics & Facts. <https://globalwellnessinstitute.org/press-room/statistics-and-facts/> ბლოგ ნახვა 10 ოქტომბერი, 2024
- Global Wellness Institute Ranks 145 Countries byWellness Market Size. ,2024 ბლოგ ნახვა 10 ოქტომბერი, 2024

References:

- Erkomaishvili G. (2016). GEORGIAN WELLNESS – Sakartvelos brend kodi msflioshi. [GEORGIAN WELLNESS - Brand-Code of Georgia in the World.] in Georgian. https://www.Researchgate.Net/Publication/304627628_Georgian_Wellness_-Sakartvelos_Brend-Kodi_Msoplioshi. Last seen: 10.10.2024.
- Erkomaishvili G. (2013). Wellnes industria da misi ganvitarebis strategia saqartveloshi [Wellness Industry and its Development Strategy in Georgia. "Ecomcs and Business", #1, pp.79-90.] in Georgian.
- Erkomaishvili G. (2024). sakartvelos ekonomikuri ganvitarebis strategiebi [Economic Development Strategies of Georgia. "Universal" Publishing House, Tbilisi, pp.137-140.] in Georgian.
- Kartuli velnes turizmi - motxovna da perspeqtivebi. [Georgian Wellness Tourism - Demand and Prospects.] in Georgian. <https://bm.ge/news/qartuli-velnes-turizmi---motxovna-da-perspeqtivebi/136958>. Last viewed September 10, 2024
- Mainc ra sargebeli aqvs velnes turizms? [Anyway, what Are the Benefits of Wellness Tourism?] in Georgian. <https://www.marketer.ge/wellness-tourism-benefits/> last view: September 11, 2024
- Velnes kurort „Biolis” programebi. [Wellness resort "Bioli" programs.] in Georgian. <https://www-bioli.ge/ge/programs> Last view September 5, 2024
- Abesadze N., Abesadze O.(2022). Indicators of Increasing the Attractiveness of Medical Tourism in Georgia and Azerbaijan. International Scientific Conference Digital Economy: Modern Challenges and Real Opportunities. Azerbaijan State University of Economics. 204-208
- Erdem A., Seker F. (2022). Tourist Experience and Digital Transformation for a Smart dDestination According to which “. In: Oliveira L.(2022). Handbook of Research on Digital Communications, Internet of Things, and the Future of Cultural Tourism. ISBN13: 9781799885283. <https://www.igi-global.com/chapter/touristexperience-and-digital-transformation/295499,downloaded> 31.08.2024
- Krasimira Staneva, Martin Marinov (2022). Well-Being Tourism as a Health Promotion for Employee in the it Sector, CroDiM : International Journal of Marketing Science, Vol. 5 No. 1, 2022. 21-28
- Krasimira Staneva, Martin Marinov (2023). „Smart Tourism Destination Troyan”, Central Balkan, BulgariaCroDiM : International Journal of Marketing Science, Vol. 6 No. 1, p 61
- Staneva Krasimira. (2019). Wellbeing Tourism Management in Bulgaria. International Scientific Journal: Recreative Wellness Industry and Niche Tourism. pp.27
- Hanna Lee, Jimin Lee, Namho Chung &Chulmo Koo (2018). Tourists' Happiness: Are there Smart Tourism Technology Effects?, Asia Pacific Journal of Tourism Research, 23:5, 486-501, DOI: 10.1080/10941665.2018.1468344, 486-501,Pages: 18
- GWI-WE-Monitor-2023_FINAL.pdf.
- https://globalwellnessinstitute.org/wp-content/uploads/2023/11/GWI-WE-Monitor-2023_FINAL.pdf?inf_contact_key=3905a1efe5000a93bbb6d622427eaf7a7e470d92b8b75168d98a0b8cac0e9c09l (accessed 04 August, 2024)
- Wellness Tourism Market Size, Share & Trends Analysis Report by Service (Lodging, Wellness Activities), by Travel Purpose (Primary, Secondary), by Travel Type (Domestic, International), by Region, and Segment Forecasts, 2023 – 2030 <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/wellness-tourism-market> accessed 15 August, 2024
- Global Wellness Tourism Market Size&Outlook, 2022/2030... <https://www.grandviewresearch.com/horizon/outlook/wellness-tourism-market-size/global> (accessed 01 July, 2024)

- https://globalwellnessinstitute.org/wp-content/uploads/2023/11/GWI-WE-Monitor-2023_FINAL.pdf?inf_contact_key=3905a1efe5000a93bbb6d622427eaf7a7e470d92b8b75168d98a0b8cac0e9c09 (accessed 01 July, 2024)
- Wellness Economy Statistics & Facts. <https://globalwellnessinstitute.org/press-room/statistics-and-facts/> (accessed 10 October, 2024)
- Global Wellness Institute Ranks 145 Countries by Wellness Market Size https://finance.yahoo.com/news/global-wellness-institute-ranks-145-142000279.html?fr=sycsrp_catchall (accessed 10 October, 2024)

Global Scale of Wellness Tourism and Statistical Trends of Its Development in Georgia

Nino Abesadze

Associate Professor

Iv. Javakishvili Tbilisi State University

nino.abesadze@tsu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.06

During the last decade, among the types of tourism in the world, as well as in Georgia, the interest in wellness tourism, which consists of such important procedural components as spa, meditation, healing therapies, sports and healing activities, has increased in particular. Therefore, it is not surprising that public interest in researching these issues has increased.

The aim of the paper is to highlight the global scale of wellness tourism in the world and the statistical trends of its development in Georgia and the relevant analysis.

Methodology. *In the research process, the methods of statistical observation, gathering-grouping and analysis, modern Georgian and foreign literature related to the research problem, materials of international peer-reviewed journals, the results of our research, etc. were used, sources.*

Results. *Worldwide, wellness tourism is characterized by a growing trend. The pace of its development in Georgia is not very high, although it has the potential to do so. This was confirmed by the results of our research.*

Wellness tourism is growing rapidly worldwide, and the volume of tourism expenses in this direction is also increasing. However, according to the countries of the world, quantitative indicators of interest in wellness tourism and the ratio of domestic and international wellness tourism are differentiated. There is potential for the development of wellness tourism in Georgia. In addition to Central Asia and the European Uni-

on, interest in wellness tourism is growing from neighboring countries as well. Incomes of the population are directly correlated with the number of wellness tourism visits, so it is necessary to improve the information provision of the population. At the same time, we think it is necessary to determine the possibilities of increasing the promotion of tourist visits for the purpose of disease prevention, prophylactic and healing, and to develop the right targeted policy in this direction. Regionally, the indicators of receiving medical services and statistics of morbidity are increasing, the volume of expenses incurred during medical and health tourism is increasing, but against the background of growing local tourism, the total number of visitors is decreasing, and the indicators of the number of visits for the purpose of health are decreasing.

We think it is necessary to intensively depict wellness resorts in the promotional materials of the National Tourism Administration of Georgia, it will be video clips, brochures, etc. It will be appropriate to hold thematic meetings both online and within the framework of international exhibitions with interested tour operators, holding press and information tours in Georgia will be of great importance for the development of wellness tourism. This will allow guests to get to know the priorities of wellness tourism and make it available to the rest of the world that disease prevention, rehabilitation, health improvement, etc. can also be done in Georgia. This is especially important for international tourism, because the ratio between domestic and international wellness tourists in Georgia since 2015 confirms the unconditional superiority of domestic tourism.

The research conducted to assess the expectations of the development of domestic wellness tourism showed that residents of Georgia prefer short-term wellness tourism. For more than half of the respondents, 58.3% found a hotel and a relative's apartment acceptable for 25%. A high degree of diversification was evident in wellness tourism spending, as the percentages of spending intervals were equal, indicating different amounts of spending.

The main factor for the development of wellness tourism is the presence of budgetary means of accommodation by the resident respondents of Georgia. A large part believes that low prices of services and their compliance with international standards are important, and most of them, 85%, point out that there should be budget tour products.

In order to increase the attractiveness of wellness tourism, according to 68% of the respondents, it is necessary to increase the awareness of the population, in addition, it is necessary to hold thematic meetings, promotions of packages with preferential prices for residents of Georgia, distribution of information booklets, etc.

Keywords: Wellness tourism, tourism costs, awareness of the population, statistical analysis.

JEL Codes: L80, L83, L89

Machine Learning and Econometric Approaches to FDI: FDI impact on Economic Growth in Georgia (1989-2023)

Nutsa Tokhadze

PhD Student

Iv.Javakhishvili Tbilisi State University

Master in Mathematics The University of Edinburgh

nutsa.tokhadze8@gmail.com

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.07

The primary objective of this paper is to analyze the impact of Foreign Direct Investment (FDI) on GDP in Georgia by applying both econometric (VECM) and machine learning (Random Forest) techniques. The paper compares the results from these two approaches, draws reliable conclusions, and offers recommendations for the government. To the best of our knowledge, no existing studies have utilized the Random Forest algorithm to analyze the effect of FDI on GDP in Georgia, and this paper addresses that gap.

The results from the VECM analysis show that FDI has a positive and statistically significant impact on GDP both in the short and long run. Similarly, the Random Forest model yields the same conclusion, with FDI demonstrating a positive effect, following the influence of gross capital formation. Based on these findings, the study offers recommendations to the Georgian government on strategies to attract more FDI and promote rapid economic growth.

Keywords: *Foreign Direct Investments, Gross Domestic Product, Machine Learning, Random Forest, mice, Econometric.*

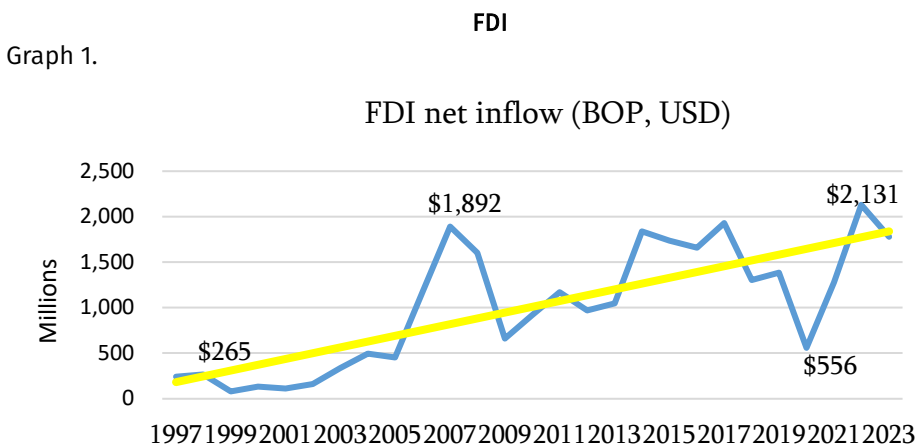
Introduction

Data science, including artificial intelligence (AI), is advancing rapidly and becoming integral to numerous fields such as medicine, art, economics, and business. Almost every sector now relies on data, and utilizing it effectively has the potential to solve many problems across various domains. However, there is limited research that applies data science—particularly machine learning techniques—in economics and business, especially within the context of Georgia. This paper aims to fill that gap by applying machine learning methods to economic analysis, producing more reliable results, and offering valuable recommendations to the government. Notably, there are no existing studies that use the Random Forest machine learning approach to analyze the impact of foreign direct investment (FDI) on GDP in Georgia. Therefore,

another key motivation of this study is to provide a foundation for future research and to encourage others to explore the use of machine learning techniques to investigate various economic topics related to Georgia.

One of the key effects of globalization is the movement of capital across borders. Foreign Direct Investment (FDI), defined as an investment where a foreign investor acquires at least 10% ownership in a company in another country, has become one of the most sought-after investment forms for many countries. FDI is especially crucial for developing countries, as it brings in foreign capital, technology, and expertise are considered essential drivers of rapid economic growth. As a result, policymakers often prioritize the development of favorable investment policies to attract FDI into their economies.

In Georgia, FDI has long been a central concern for policymakers, economists, and business leaders. There has been ongoing debate about strategies to boost FDI inflows into the country. Graph 1 below illustrates the net FDI inflows to Georgia from 1997 to 2023.

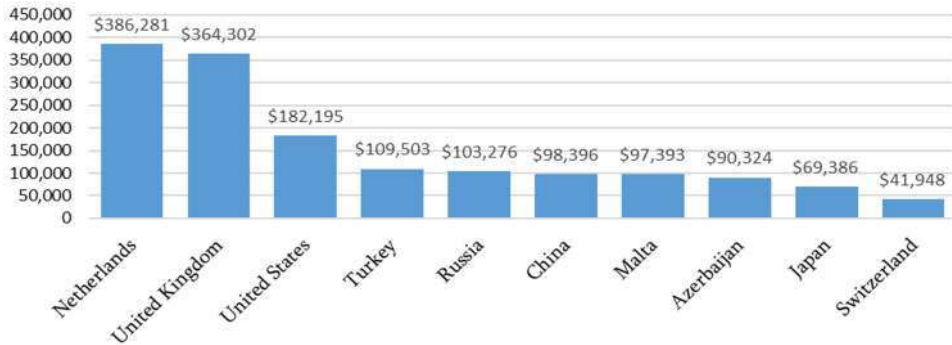

Source: The World Bank

The yellow line on the graph represents trend. Figures indicate that the highest levels of FDI in Georgia occurred in 2007-1.8 Bill and 2022-2.1 Bill. A significant decline was observed in 2009, largely due to the Russia-Georgia war, and again in 2020 because of the COVID-19 pandemic. While net FDI fluctuated over the years, it showed a general upward trend. It is worthwhile to analyze FDI by country and economic sectors. Graph 2 displays the FDI from the top 10 investing countries in Georgia in 2023.

FDI by Top 10 Countries-Thousands USD (2023)

Graph 2.

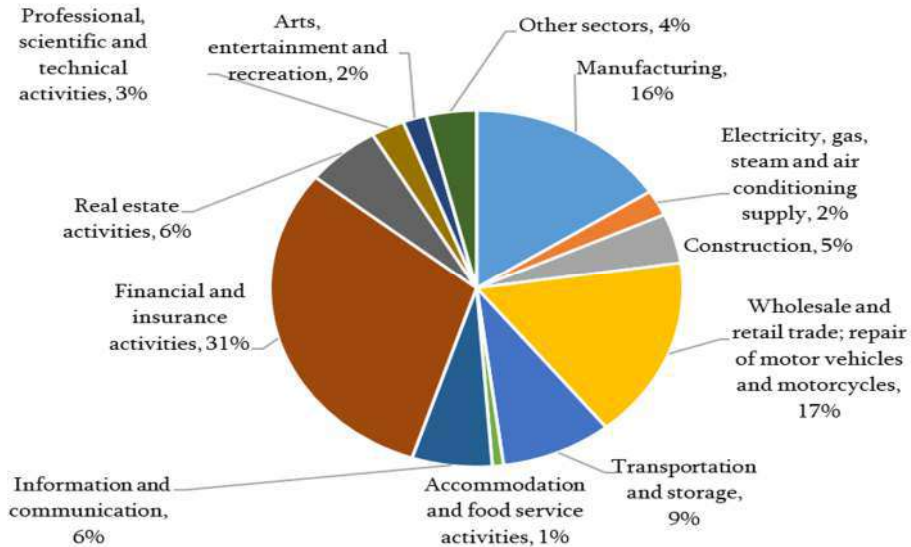

Source: The National Statistics Office of Georgia

Based on the graph, the largest investors in 2023 were Netherlands with \$386 million, followed by the UK (\$364 million), the US (\$182 million), Turkey (\$109 million), and Russia (\$103 million). It is also worth examining which sectors attracted the most investment. Chart 1 illustrates FDI by economic sectors in 2023.

FDI by Economic Sectors (%)

Chart 1.

Source: The National Statistics Office of Georgia

The largest share of FDI is directed towards financial and insurance activities (31%), followed by wholesale and retail trade (17%), manufacturing (16%), transportation and storage (9%), information and communication (6%), and real estate activities (6%).

While the positive impact of FDI on economic growth may seem evident, there is still considerable debate and ongoing research on the topic. Therefore, reviewing the literature on this subject is essential before proceeding with the modeling.

Literature Review

There are numerous studies examining the impact of Foreign Direct Investment (FDI) on economic growth in Georgia, but only a few have applied statistical analysis. Few studies have employed econometric techniques, and nearly none have applied machine learning approaches. However, econometric methods have been widely used in research on FDI and economic growth for other countries.

For example, a study conducted for Bangladesh applied an econometric model, specifically the Vector Error Correction Model (VECM), to investigate the impact of FDI, remittances, and foreign aid on economic growth from 1976 to 2021. The study concluded that all exogenous variables, including FDI, remittances, and aid, had a positive long-term impact on economic growth, although their short-term effects were not significant (Ummya et al., 2023).

A 2022 study analyzed the effects of public and private investments on economic growth in 39 developing countries from 1990 to 2019. Using panel data analysis, the study found that domestic private investment had a positive impact, while FDI showed a slightly negative effect on economic growth. It also identified that gross capital formation had a positive effect, whereas government expenditure had a negative impact on growth (Faruque, 2022,8).

Goken (2021, 95) examined the relationship between real economic growth and net FDI inflows in Turkey using VECM, covering the period from 1970 to 2019. The study found a positive but insignificant short-term impact of FDI on GDP and a significant but small effect of GDP on FDI. In the long run, the study revealed that while FDI did not significantly impact GDP, GDP had a positive impact on FDI in the long run.

სიხარულაძე, ქარაია (2018) explored the theory of FDI and its experience in Georgia. They found that while FDI had a positive impact on economic growth, its long-term effect was not stable. The study noted that foreign companies were not well integrated with local firms, and the lack of competitiveness, qualifications, and strong linkages between the two hindered more sustainable benefits from FDI. To maximize the impact of FDI, the study recommended appropriate investment policies for Georgia.

Hlavacek et al. (2016, 294-303) examined the relationship between FDI and economic growth in Central and Eastern Europe (CEE) from 2000 to 2012. Their panel data model showed a significant positive impact of FDI on economic growth, which was particularly pronounced as these countries joined the European Union, accelerating their integration and attracting more FDI.

Simionescu (2016, 187-213,) conducted a study for 28 European Union countries, focusing on the impact of FDI on GDP growth from 2008 to 2014. Using a panel data approach with Bayesian methods, the study concluded that overall, FDI had a positive effect on economic growth in the EU. However, for some countries, FDI did not contribute significantly to growth. For those countries, the study suggested the implementation of targeted economic policies, such as tax reductions and better legislative environments.

Pharjiani (2015, 3988-3996) investigated the sectoral impact of FDI on economic growth in 10 CEE countries from 1995 to 2012. The study used various econometric methods, including Ordinary Least Squares (OLS), Random Effects (RE), and Fixed Effects (FE), and found a positive link between FDI and economic growth in each sector, with FDI contributing to increased productivity.

Albulescu (2014, 507-512) researched the impact of both inward and outward FDI and Foreign Portfolio Investment (FPI) on economic growth in CEE countries using a panel Generalized Method of Moments (GMM) approach. The study, which covered 2005 to 2012, found that both inward and outward FDI, as well as FPI, positively affected economic growth.

Acaravaci et al. (2012, 52-67) explored the long-run causal relationships between FDI, exports, and economic growth in 10 transition European countries, including Bulgaria, Czech Republic, Estonia, and others. Using VECM and Granger causality tests, the study concluded that there were both short- and long-term causal relationships between FDI, exports, and economic growth in four of these countries.

Batten et al. (2009,1621-1641) studied the relationship between FDI and economic growth in 79 countries from 1980 to 2003. The study found that FDI had a positive impact on economic growth in countries with higher education levels, developed stock markets, and openness to international trade.

Stanisic (2008) examined FDI's impact on economic growth in seven Southeastern European countries from 1997 to 2005. The study found no positive correlation between FDI and economic growth, attributing this to the transition period these countries were undergoing, which hindered increases in production and employment which abate the positive impact of FDI.

Another study by Moudatsou (2003, 689-707) analyzed FDI's impact on economic growth in the EU from 1980 to 1996. The research concluded that while the impact of FDI on growth differed across countries, there was a positive overall effect when the data was pooled together.

Data and Methodology

Exploratory & Initial Data Analysis / Overview of the Data

The data used in the modeling was collected from the World Bank covering a period of 35 years, from 1989 to 2023. Variables such as the Consumer Price Index (CPI), employment-to-population ratio, labor force participation rate, etc. were also considered, but the final selection of variables were based on their importance and correlations, also avoiding high multicollinearity. The final dataset includes the key economic variables such as:

- **GDP** - GDP per capita (USD)
- **FDI** – FDI, net inflows per capita (USD)
- **GCF** - Gross Capital Formation per capita (USD)
- **GOVEX** - General Government Final Consumption Expenditure (% of GDP)
- **TRBAL** - Trade Balance on goods and services (% to GDP)
- **POPGR** - Population Growth Rate (annual %)

The dataset contained some missing values, and an imputation method was applied to address this issue. Missing data analysis involves various approaches, with the choice of method depending on the patterns and mechanisms of the missingness. The pattern of missing data indicates where the missing values occur within the dataset, while the mechanism provides insight into the reasons behind the data's absence.

There are three primary mechanisms for missing data: Missing Completely at Random (MCAR), Missing at Random (MAR), and Missing Not at Random (MNAR). The nature of the missing data mechanism influences the selection of appropriate analysis methods. (Little et.al 2019).

Common imputation techniques include: Unconditional mean imputation, where missing values are replaced by the overall mean of the observed values; Conditional mean imputation, or Regression imputation, where missing values are predicted from other variables using regression models; Stochastic regression imputation, which refines regression imputation by adding random noise to predicted values; Hot deck imputation, where missing values are filled using values from similar individuals in the dataset; Cold deck imputation, which uses previously collected data to fill in missing values; Last Observation Carried Forward (LOCF) imputation, often used in longitudinal studies, where the last observed value is carried forward to fill in missing data. (Little et al. 2019).

The R statistical software provides various packages for multiple imputation, each using different algorithms. One widely used package is mice (Multiple Imputation by Chained Equations), which generates multiple completed datasets by imputing missing values according to a specified method, applies the substantive statistical

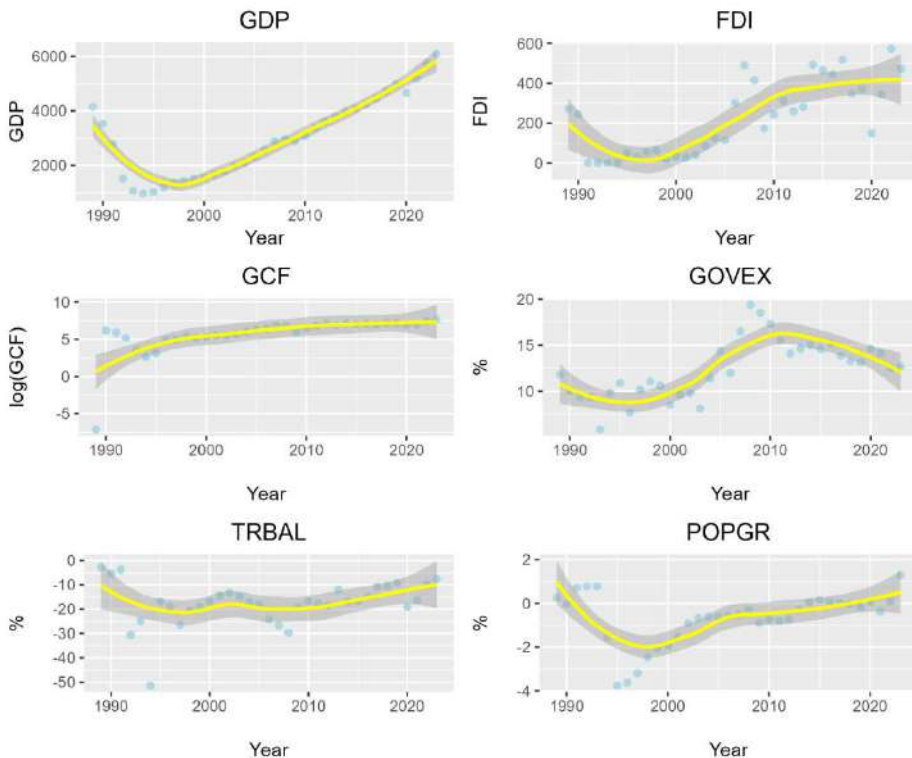
model to each dataset, and combines the results using Rubin’s rules. (Van Buuren, et al. 2011, 1-67).

Within the mice framework, Random Forest (RF) is one of the available imputation methods. Random Forest Multiple Imputation is particularly effective for time series data under certain conditions. It excels at capturing non-linear and complex relationships between variables, managing high-dimensional datasets without overfitting, and adapting to trends or seasonality in the data. When the data is MAR or MCAR, Random Forest can produce robust estimates, especially when variable interactions are present or the dataset is large. (Gomez-Méndez et.al, 2023, 1924-1949).

In this study, the relationship between the independent and dependent variables is non-linear and complex, with the missing data mechanism being MAR and variables interacting with one another. Therefore, the Random Forest method within the mice package was applied for imputing missing data, and the final time series dataset is presented in Graph 3.

Time Series of the Variables (1989-2023)

Graph 3.

Source: The World Bank

The blue points on the graphs represent the data points, while the yellow line indicates the trend. Over the past 35 years, several key political and economic events have shaped Georgia, including 1991, when the Soviet Union collapsed; 2003, when the Rose Revolution led to the rise of the 'National Movement'; 2008, when the Russian-Georgian war occurred; and 2012, when the 'Georgian Dream' party took office following a change in government.

GDP and FDI per capita have the same trend. After 1994, they both increased. The Gross Capital Formation per capita (GCF), followed the path of GDP per capita, and the log was taken to stabilize the variance, reduce multicollinearity, and make it easier for modeling. Government Expenditure (GOVEX), as a percentage of GDP, showed an upward trend from 1995 to 2011 but decreased after 2012. The trade balance (TRBAL), as a percentage of GDP, was negative and increased (in absolute values) until 1995, after which it showed a slight positive trend, reflecting a decrease in absolute values on average. The annual population growth rate (POPGR) dramatically declined between 1993 and 1995 due to the collapse of the Soviet Union, then began to rise, and remained relatively stable from 2012 onward.

Methodology

Unite Root test –Augmented Dicky Fuller and PPC test

The time series stationarity is crucial for econometric modeling. A time series is stationary if its mean and variance don't change across time. Non-stationary time series can lead to misleading correlations, suggesting relationships between variables that do not actually exist, which can result in incorrect conclusions about causation. Moreover, non-stationary data can cause parameters to change over time, making it difficult to interpret the model's results and potentially diminish the predictive accuracy.

There are two primary approaches for testing stationarity: parametric and non-parametric methods (Masliah). This paper emphasizes a unit root test, which is a parametric approach. The unit root test detects the unit root in a time series. If the solution to the characteristic equation is equal to (1), then the time series exhibits a unit root, indicating that the data is non-stationary; conversely, if it is not (1), the data is stationary. (Afriyie, et al. 2020, 656-664).

Common unit root tests include the Dickey-Fuller test (DF) which tests the null hypothesis that a unit root is present in the series; the Augmented Dickey-Fuller (ADF) test, which extends the DF test by including lagged terms to account for autocorrelation (Mushtaq, 2011); and the Phillips-Perron (PP) test, which is similar to the ADF but adjusts for autocorrelation and heteroscedasticity in the errors. (Leybourne, et al. 1999, 51-61). This paper focuses on the ADF and PP tests to assess the stationarity of the data.

Cointegration Test

While each individual time series may not be stationary, they can be cointegrated meaning their linear combination could be stationary, indicating that the series move together and exhibit long-term dependence. If the time series data is found to be cointegrated, it suggests that the series can be modeled together and used for forecasting. In such cases, models such as Error Correction Models (ECM) or Vector Error Correction Models (VECM) can be built. Cointegration methods are particularly useful in fields like financial markets, macroeconomic modeling, and econometric time series analysis, for example, when examining the long-term relationships between variables such as GDP, unemployment, and inflation. (Ssekuma, 2011)

There are three main types of cointegration tests: Engle-Granger Two-Step Method: This method estimates the relationship between the two time series data using Ordinary Least Squares (OLS) regression and then tests the residuals of the regression for stationarity, typically using the Augmented Dickey-Fuller (ADF) test. If the residuals are stationary, the series are considered cointegrated. A second method Johansen Cointegration Test uses a more general approach than the Engle-Granger method and uses maximum likelihood estimation to identify the cointegration among multiple time series data. The third method is the Phillips-Ouliaris Cointegration Test; this method is similar to the Engle-Granger test but uses a slightly different approach for calculating the test statistics. (Ssekuma, 2011).

Since this study involves multiple variables, the Johansen Cointegration Test was performed to assess the cointegration before applying the Vector Error Correction Model (VECM).

Vector Error Correction Model (VECM)

Vector Error Correction Models (VECM) are used to model cointegrated, non-stationary time series data. They are extensions of Vector Autoregressive (VAR) models and are designed to capture both short-term dynamics and long-term equilibrium, making them more robust than standard VAR models. VECM is particularly useful for handling multiple variables with complex interrelationships, making them ideal for multivariate analysis.

VECM accounts for deviations from long-term equilibrium and corrects these over time. According to the model, lagged changes in the variables, along with the error correction term, explain short-term fluctuations in the dependent variables. The error correction term restores the long-term relationship and indicates how quickly variables return to equilibrium after a shock. Additionally, VECM models include lagged differences of the time series, ensuring that temporary shocks and changes are incorporated into the system. (Lxtkepohl, 2005, 237-267).

The general mathematical formulation of the VECM can be expressed as:

$$\Delta Y_t = \alpha(\beta' Y_{t-1}) + \sum_{i=1}^{p-1} \Gamma_i \Delta Y_{t-i} + \epsilon_t$$

Where:

- Y_t is a vector of k time series variables.
- ΔY_t is the first difference of Y_t , shows short-term changes.
- α is a k x r matrix of error correction coefficient, it shows how fast the system corrects deviations from the long-term equilibrium. It is also called an adjustment coefficient.
- β is a k x r matrix of cointegration vectors which shows the long-term equilibrium relationship among the time series.
- $\beta' Y_{t-1}$ is the lagged error correction term and shows the cointegration relationship.
- Γ_i is a matrix of short-term dynamics coefficients. It is an impact of lagged differences of Y on current changes.
- ϵ_t is the residual (error term) at time t.

To implement a VECM, the first step is to test whether the time series data are cointegrated, typically using the Johansen Cointegration Test. Only cointegrated variables should be included in the VECM. Next, the appropriate number of lags should be selected using model selection criteria such as AIC (Akaike Information Criterion), HQ (Hannan-Quinn Information Criterion), SC (Schwarz Criterion or BIC - Bayesian Information Criterion) and/or FPE (Final Prediction Error). Finally, the VECM is estimated by incorporating both long-term and short-term equilibrium relationships, along with estimating the coefficients for short-term changes and the error correction term. (Lxtkepohl, 2005, 237-267).

In conclusion, the VECM is a useful econometric tool for modeling and forecasting cointegrated time series data and it is particularly valuable in financial and economic modeling, where long-term relationships are anticipated. Therefore, this model has been applied in this paper.

Random Forest

Random Forest is a machine learning algorithm typically used for classification and regression tasks. It works by constructing multiple decision trees, aggregating their results, and making final predictions. Each tree is trained on a random subset of the data, and at each split, a random subset of features is considered. This random-

ness helps to minimize overfitting and enhance the model's ability to generalize. When applied to time series data, Random Forest functions like other supervised learning methods, but it requires special attention to the temporal structure of the data to prevent future information from being inadvertently incorporated into the model and to prevent data leakage. (Tyrallis, et al. 2017)

Before modeling, features need to be created, such as lagged values of existing variables. Additionally, rolling windows can be used to capture short-term trends or seasonal patterns. If the time series exhibits strong seasonal or trend components, features like months, days, or weeks can be added. For detrending and removing long-term dependencies, differencing the data is another effective approach. Once the features are created, the model can be trained on the training data and evaluated on the test data. Common evaluation metrics for time series models include Mean Absolute Error (MAE), Root Mean Squared Error (RMSE), Mean Absolute Percentage Error (MAPE), and R-squared. (Tyrallis, et al. 2017).

Unlike traditional time series models such as ARIMA, Random Forest does not assume a linear relationship between past and future values. It can also handle missing data without the need for imputation and does not require the data to be stationary. This makes Random Forest a powerful tool for modeling time series data, as it can detect complex, non-linear relationships between multiple variables and provide accurate forecasts. Since the variables in this article exhibit non-linear relationships Random Forest model was applied to detect short, long-run, and nonlinear relationships among the variables.

Results

Econometric Results: Cointegration Test and VECM

Before modeling, it is important to check the stationarity of the time series data. The Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips-Perron (PP) tests were used for this purpose, specifically the `adf.test` and `pp.test` functions in R.

If the absolute value of the t-statistic exceeds the critical value, the null hypothesis (which states that the data is non-stationary) can be rejected. In other words, if the p-value is smaller than the significance level, the null hypothesis of non-stationarity is rejected. The tests were conducted at a 5% significance level. The results of the ADF test indicated that TRBAL and POPGR were stationary at the level, while the other variables were not. However, all variables became stationary after taking the first difference. In contrast, the PP test revealed that none of the variables were stationary at the level, but all were stationary after the first difference. The results from the PP test were considered more reliable, as the p-values for almost all variables at the first difference were below 0.01, confirming they were stationary at the first difference (I(1)). Therefore, the PP test results were used as the primary reference.

Given that the time series data was non-stationary at the level but stationary at the first difference (I(1)), a Johansen Cointegration Test and VECM analysis was performed.

The study examines multiple variables, thus before conducting VECM, the Johansen Cointegration Test was performed, and the test statistics and critical values are presented in Table 2.

Johanson Cointegration Test Results

Table 2.

Null hypothesis	T-Statistic	Critical Value at 5% significance level
$r \leq 5$	0.71	8.18
$r \leq 4$	3.78	17.95
$r \leq 3$	15.82	31.52
$r \leq 2$	38.92	48.28
$r \leq 1$	73.92*	70.6
$r \leq 0$	112.09 *	90.39

Note. * denotes rejection of the null hypothesis at 5% significance level

The results indicate that for $r \leq 0$ the t-statistic is 112.09, which exceeds the critical value of 90.39. Therefore, the null hypothesis (H_0) that no cointegration vector exists is rejected. For $r \leq 1$, the t-statistic of 73.92 is greater than the critical value of 70.6, leading to the rejection of the null hypothesis that at most one cointegration vector exists. However, for $r \leq 2$, the test statistic of 38.92 is less than the critical value of 48.28, meaning the null hypothesis (H_0) that at most two cointegration vectors exist fail to be rejected.

Thus, the results suggest that there are at most two cointegrating vectors, indicating a long-run relationship among the variables. Implementing a Vector Error Correction Model (VECM) would provide a more detailed explanation of these results.

The appropriate number of lags 2 were selected using model selection criteria such as AIC, HQ, SC, and FPE and only cointegrated variables were included in the VECM. The results of VECM are shown in table 3, which shows only the significant variables in the model.

VECM results

Table 3.

Equation	ECT	GDP(-1)	FDI (-1)	FDI (-2)
GDP	-0.0486*	0.0156***	0.0414*	0.0479**

Note. *****, ***, **, . denotes 0%,1%, 5% and 10% percent significant levels

The results indicate that the error correction term is negative and statistically significant at the 5% level. This suggests that any deviation from the long-term equilibrium will be corrected at a rate of 4% ($0.0486 * 100$). Both the first and second lags of FDI have a positive and significant impact on GDP. Additionally, lagged GDP exhibits a positive and statistically significant effect on current GDP. However, the coefficients for other variables, such as GCF and GOVEX, were either unreasonable or insignificant. For further investigation, a machine learning approach a Random Forest model was implemented.

Machin Learning Results

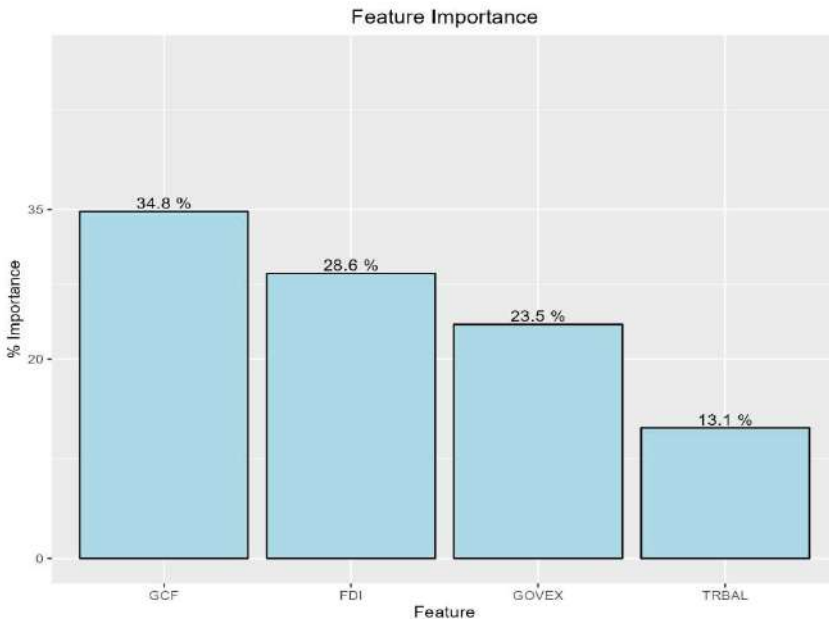
The Random Forest models were trained to predict GDP using FDI, government expenditure, gross capital formation, and other economic variables. All variables were tested in the model, and after considering model accuracy, as well as the risks of underfitting and overfitting, the most relevant variables were selected. Two models were trained: one without lags and one with lags.

Random Forest without Lags

This model does not include lags. To prevent overfitting, a maximum of four variables were selected, and GDP was regressed on FDI, GOVEX, GCF, and TRBAL. The model demonstrated a strong performance, with an R-squared of 88% and an RMSE of 0.25. The feature importance results are shown in Graph 4.

Random Forest Results without Lag- Feature Importance Scores

Graph 4.

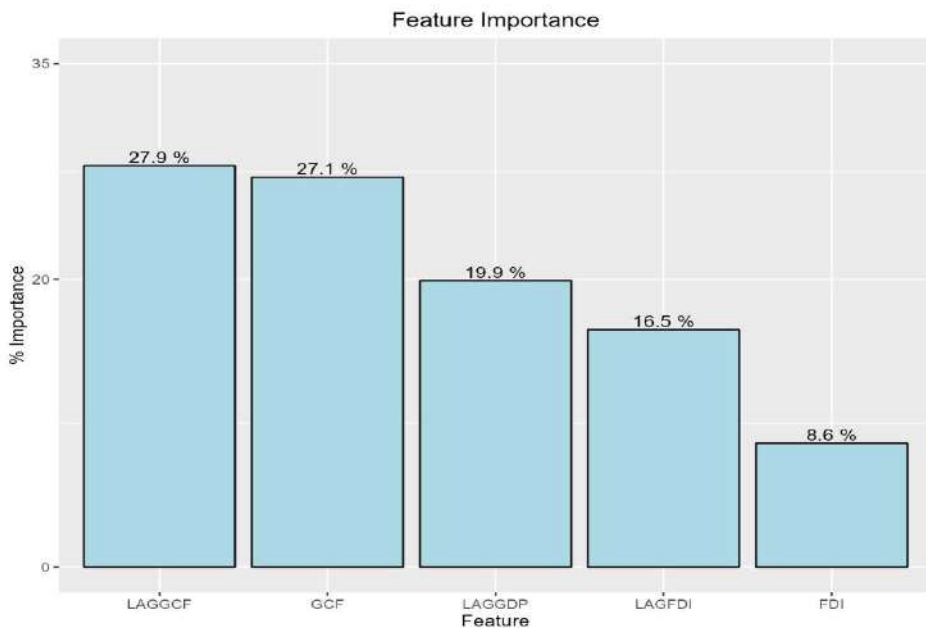
According to the graph, the largest contribution comes from gross capital formation (34.8%), followed by FDI (28.6%), government expenditure (23.5%), and the trade balance (13.1%).

Random Forest with Lags

In the second model, lags were added to the data, and the trade balance (TRBAL) and government expenditure (GOVEX) variables were removed to avoid overfitting. GDP was regressed on FDI, GCF, and their lags, as well as the lag of GDP itself. The model showed a strong performance, with an R-squared of 90% (slightly overfitting) and an RMSE of 0.22. The feature importance results are shown in Graph 5.

Random Forest Results with Lags- Feature Importance Scores

Graph 5.

The largest contribution comes from lagged GCF (27.9%), followed by GCF (27.1%), lagged GDP (19.9%), lagged FDI (16.5%), and FDI (8.6%). When the government expenditure and its lag were included in the model, the R-squared increased to 94.5% and the RMSE decreased to 0.17, indicating overfitting. As a result, government expenditure and its lag were removed from the model.

Conclusions and Discussions

The study examined the impact of Foreign Direct Investment (FDI) per capita on GDP per capita in Georgia over a 35-year period from 1989 to 2023. Both econometric and machine learning approaches were employed, incorporating key economic variables such as Gross Capital Formation per capita (GCF), Government Expenditure as a percentage of GDP (GOVEX), Trade Balance as a percentage of GDP (TRBAL), and Population Growth Rate (POPGR) alongside FDI per capita. Although other variables were also considered, only the most relevant ones were included in the final model.

For the econometric analysis, the data was first tested for stationarity, followed by a cointegration test. A Vector Error Correction Model (VECM) was then developed. The results from the VECM indicated that the first lag of GDP per capita has a positive and statistically significant effect on current GDP per capita, and both the first and second lags of FDI per capita have a positive and significant impact on GDP per capita. This suggests that FDI per capita positively influences per capita economic growth in the long term. However, the coefficients for other variables, such as GCF, GOVEX, POPGR, and TRBAL, were found to be insignificant, implying that the VECM may not have captured any non-linear relationships.

To further explore these findings, a machine learning approach was applied, specifically using the Random Forest model, both with and without lags. The models exhibited some overfitting, leading to the removal of less important variables. Both versions of the model performed well, with an R-squared above 80% and a Root Mean Square Error (RMSE) between 0.17 and 0.22. The Random Forest model without lags indicated that the largest impact on GDP per capita comes from GCF per capita (34.8%), followed by per capita net FDI (28.6%), government expenditure (% of GDP)-23.5%, and the trade balance (% of GDP) -13.1%. This suggests that FDI has a significant positive impact on economic growth, but its effect is secondary to that of gross capital formation.

In the lagged model, government expenditure and trade balance were removed due to overfitting concerns. The remaining variables—GCF, FDI, and their lags—were included, along with the lag of GDP. The results showed that lagged gross capital formation (GCF) had the largest impact on GDP per capita (27.9%), followed by current GCF (27.1%), lagged GDP (19.9%), lagged FDI (16.5%), and current FDI (8.6%). As lots of other studies, the results of this paper also indicate that FDI has both a short-term and long-term positive effect on GDP per capita.

Based on these findings, the government should prioritize creating an investor-friendly environment to attract more foreign direct investment (FDI). The main barriers to FDI in Georgia include:

- Underdeveloped capital and bond markets
- High interest rates on financial resources

- Political and economic instability
- A small market size that is unattractive to large companies
- A low level of education and a less qualified workforce
- Concerns over the fairness and objectivity of the judicial system and insufficient protection of property rights
- Poor infrastructure, particularly in rural areas

To address these issues and encourage greater FDI inflow, the government should focus on improving these factors, which will ultimately stimulate economic growth in Georgia.

Comparing econometric (VECM) and Machine learning (Random Forest) approaches, the latest seems give more robust and complete results for this analysis, but given the complexity of econometric and machine learning techniques, there is potential for further research using nonlinear econometric models, such as Threshold Autoregressive Models (TAR), Smooth Transition Autoregressive Models (STAR), Non-linear Cointegration Models, Nonlinear Error Correction Models (NECM) and Granger Causality Test. In the realm of machine learning, future studies could explore advanced techniques like Gradient Boosting Machines (GBM), including XGBoost (an optimized and efficient version of GBM), LightGBM (a faster variant using histogram-based approaches), CatBoost (which handles categorical variables effectively), and Long Short-Term Memory (LSTM) networks. Other econometric and machine learning models, when used together, could provide more valuable insights to further enhance the analysis. Typically, the most accurate results are obtained by applying both approaches, rather than relying on just one.

ლიტერატურა:

References:

- სიხარულიძე დ. ჭარაია ვ. (2018). „პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები: თეორია და საქართველოს გამოცდილება“. გამომცემლობა „უნივერსალი“.
- Sikharulidze D. Charaya V. (2018). „pirdapiri utskhouri investitsiebi: sakartvelos teoria da gamotsdileba“. [“Foreign Direct Investments. Theory and Georgian Experience”. Publishing House “Universal”.] in Georgian
- Acaravci A., & Ozturk I. (2012). Foreign Direct Investment, Export and Economic Growth: Empirical Evidence from New EU Countries. Romanian Journal of Economic Forecasting, 2(2), 52-67.
- Afriyie J. K., Twumasi-Ankrah S., Gyamfi K. B., Arthur D. & Pels W. A. (2020). Evaluating the Performance of Unit Root Tests in Single Time Series Processes. Mathematics and Statistics, 8(6), 656-664.
- Ahamed F. (2022). *Impact of Public and Private Investments on Economic Growth of Developing Countries* (Master's thesis, Northern Illinois University).

- Albulescu C. T. (2015). Do Foreign Direct and Portfolio Investments Affect Long-term Economic Growth in Central and Eastern Europe?. *Procedia Economics and Finance*, 23, 507-512.
- Batten J. A., & Vo X. V. (2009). An Analysis of the Relationship between Foreign Direct Investment and Economic Growth. *Applied Economics*, 41(13), 1621-1641.
- Gokmen O. (2021). The Relationship between Foreign Direct Investment and Economic Growth: A case of Turkey. arXiv preprint arXiv:2106.08144.
- Gómez-Méndez I. & Joly E. (2023). Regression with Missing Data, a Comparison Study of Techniques based on Random Forests. *Journal of Statistical Computation and Simulation*, 93 (12), 1924-1949.
- Hlavacek, P. & Bal-Domanska B. (2016). Impact of Foreign Direct Investment and Economic Growth in Central and Eastern European Countries. *Engineering Economics*, 27(3), 294-303.
- Leybourne S. & Newbold P. (1999). On the Size Properties of Phillips–Perron Tests. *Journal of Time Series Analysis*, 20(1), 51-61.
- Little R. J. & Rubin D. B. (2019). *Statistical Analysis with Missing Data* (Vol. 793). John Wiley & Sons.
- Lütkepohl H. (2005). "Vector Error Correction Models." *New Introduction to Multiple Time Series Analysis*, 237-267.
- Moudatsou, A. (2003). Foreign Direct Investment and Economic Growth in the European Union. *Journal of Economic Integration*, 689-707.
- Mushtaq R. (2011). Augmented Dickey Fuller test.
- Pharjiani S. (2015). "Foreign Direct Investment on Economic Growth by Industries in Central and Eastern European Countries." *Int. J. Econ. Manag. Eng* 9 3988-3996.
- Salma U., Khan M. F. H. & Billah M. M. (2023). Foreign Capital and Economic Growth: Evidence from Bangladesh. *arXiv preprint arXiv:2312.04695*.
- Simionescu M. (2016). The Relation between Economic Growth and Foreign Direct Investment during the Economic Crisis in the European Union. *Zbornik Radova Ekonomskog Fakulteta u Rijeci: časopis za ekonomsku teoriju i praksu*, 34(1), 187-213.
- Ssekuma R. (2011). "A Study of Cointegration Models with Applications." University of South Africa.
- Stanisić N. (2008). Do Foreign Direct Investments Increase the Economic Growth of Southeastern European Transition Economies?. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 6(1).
- Tyralis H., & Papacharalampous G. (2017). Variable Selection in Time Series Forecasting Using Random Forests. *Algorithms*, 10(4), 114.
- Van Buuren S., & Groothuis-Oudshoorn, K. (2011). mice: Multivariate Imputation by Chained Equations in R. *Journal of Statistical Software*, 45, 1-67.

მანქანური სწავლებისა და ეკონომეტრიკის მეთოდების გამოყენება ეკონომიკურ ზრდაზე პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების გავლენის შეფასებისათვის საქართველოს მაგალითზე (1989-2023წწ.)

ნუსა თოხაძე

დოქტორანტი

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის

სახელმწიფო უნივერსიტეტი

მაგისტრი- ედინბურგის უნივერსიტეტი

nutsa.tokhadze8@gmail.com

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.07

მონაცემთა მეცნიერება, მათ შორის, ხერვონული ინტელექტი უფრო და უფრო აქტუალური ხდება ყოველდღიურად. მონაცემთა მეცნიერებამ უკვე შეაღწია თითქმის ყველა დარგში, როგორცაა: ეკონომიკა, ბიზნესი, ხერვონება, მედიცინა და ა.შ. თითქმის ყველაფერი მონაცემებზეა დაფუძნებული და მათი ეფექტიანი და სწორი გამოყენებით ძალიან ბევრი პირობების გადაჭრა შეიძლება.

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებისა და მთლიან შიგა პროდუქტს შორის კავშირებზე ბევრი კვლევა ჩატარებული როგორც საქართველოში, ასევე საზღვარგარეთ, თუმცა, საქართველოში ცოცხალი ისეთი კვლევა, რაც ეკონომეტრიკული მეთოდების გამოყენებით ცდილობს ამ რთვად შიგნით კავშირების დადგენას, ხოლო კვლევები რომლებიც მანქანური სწავლების მეთოდებს იყენებს თითქმის არ არის. შედეგად ამ კვლევის მიზანია ამოავსოს ეს დეფიციტი, გამოიყენოს ეკონომეტრიკული და მანქანური სწავლების მეთოდები, შეაღწიოს მეთოდები, გამოკვეთოს უფრო საინტერესო და დასაყრდენი შედეგები და მისცეს რეკომენდაცია მთავრობას.

კვლევაში გამოყენებული მონაცემები აღებულია მსოფლიო ბანკის მონაცემთა ბაზებიდან და საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურიდან. მოხდა ბევრი ცვლადის დატესტვა, თუმცა, საბოლოოდ გამოვიყენებთ 6 ცვლადი. დამოკიდებული, ანუ ენდოგენური ცვლადი არის მთლიანი შიგა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეობის ერთ სულზე, ხოლო დამოუკიდებელი ცვლადები კი არის პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები ერთ სულზე, მთლიანი კაპიტალის ფორმირება ერთ სულზე, მთავრობის მოხმარება როგორც მთლიანი შიგა პროდუქტის პროცენტი; სავაჭრო სადღო, როგორც პროცენტი მთლიანი შიგა პროდუქტის, და მოსახლეობის წლიური ზრდა (პროცენტული მაჩვენებელი). მონაცემები მოიცავდა დაკარგულ ღირებულებებს (missing values) და მოხდა მათი იმპუტაცია თავისი პაკეტით (mice package), სადაც გამოყენებული იყო შემთხვევითი ტყეების (random forest¹) მეთოდი.

¹ შემთხვევითი გადაწყვეტილების ტყეები არის სწავლის მეთოდი კლასიფიკაციის, რეგრესიის და სხვა ამოცანებისთვის, რომელიც მუშაობს სიმრავლის შექმნით.

მობდა დიფიჩაქუხის მიმობიღვა და შემდეგ ეკონომომეტიკიკუდი და მანქანუხი სწავლებიის ოხი მიღგომის გამოყენება. ეკონომეტიკიკუდი მეთოდიდან მობდა VECM მოდელიის გამოყენება, ხოლო მანქანუხი სავლებიდან კი Random Forest-ის. VECM მოდელიის აგებამდე მობდა მონაცემების stationary-ის შემოწმება, შემდეგ ჩატახდა კოინტეგრაციის ტესტი (cointegration test) და მხოლოდ ამის შემდეგ კი აიგო VECM მოდელი.

ხაც შეეხება Random Forest-ს მობდა ოხი მოდელიის აგება. ეხთი ღაგების გახეშე და მეოხე ღაგებით. ღაგების გახეშე მოდელიში მობდა პიხღაპიხი უცხოუხი ინვესტიციების, მთლიანი კაპიტალიის ფოხმიხების, მთავოობის ღანახახების და სავაჭო ბაღანსის ჩახთვა ხოგოხც ღამოუკიღებუღ ცვღაღებუღ. ხოლოღ ღაგებიან მოდელიში კი სახეღმწიფო ღანახახების და სავაჭო ბაღანსის ამოღება მობდა, ხაღგან გაღამბაღების (overfitting) მოდელი პიხობღემის წინაშე ღაღგა.

ხაც შეეხება შეღეღებებს. VECM მოდელიღა აჩვენა ხომ პიხღაპიხი უცხოუხი ინვესტიციებს ეხთ სუღზე მნიშვნეღოვანი (significant) ღაღებითი ზეგავღენა აქვს მშპ-ზე ეხთ სუღზე, ხოგოხც მოკღე ისე გიღღეღაღიან პეხიოღღში, თუმიცა ამ მოდელიღა მნიშვნეღოვანი (significant) კავშიხები მშპ-სა და სხვა ცვღაღებებს შოხის ვეხ აჩვენა.

Random Forest-ის ღაგების გახეშე მოდელიღა ხომელიც კახგაღ იქეხის ახაწიფივ კავშიხებს ცვღაღებებს შოხის აჩვენა, ხომ მთლიანი შიგა პიხღეუქზე ყვეღაზე ღიღი ღაღებითი ზეგავღენა აქვს მთლიანი კაპიტალიის ფოხმიხებას (34.8%), შემდეგ პიხღაპიხი უცხოუხი ინვესტიციებს (28.6%), მთავოობის ღანახახების (23.5%) და სავაჭო ბაღანსს (13.1%).

Random Forest-ის ღაგებიანმა მოდელიღა აჩვენა ხომ ყვეღაზე ღიღი ზეგავღენა მთლიან შიგა პიხღეუქზე კვღავ კაპიტალიის მთლიან ფოხმიხებას აქვს ღაგით (27.9%), შემდეგ კვღავ კაპიტალიის მთლიან ფოხმიხებას ღაგის გახეშე (19.9%), შემდეგ ღაგ მთლიან შიგა პიხღეუქს (19.9%), შემდეგ ღაგ პიხღაპიხი უცხოუხი ინვესტიციებს (16.5%) და მიმღინახე პიხღაპიხი უცხოუხი ინვესტიციებს (8.6%). სხვა უმეტესობა კვღეღების მსგავსად ეს კვღეღავ აღასტუეხებს პიხღაპიხი უცხოუხი ინვესტიციების ღაღებით მნიშვნეღოვან ზეგავღენას მთლიან შიგა პიხღეუქზე.

შეღეღაღ სახეღმწიფომ მაქსიმიღღუხად უნღა შეუწყოს ხეღი პიხღაპიხი უცხოუხი ინვესტიციების ზიღას ქვეყანაში. ფაქტოხები ხაც პიხღაპიხი უცხოუხი ინვესტიციების ზიღას აფეხხებს ღღეს ქვეყანაში ახის: განუვითახებუღი კაპიტალიის და ბონღების ბაზახი, მაღაღი საპიოცენგო განაკვეთები ფინანსუხი ხესუხსზე; პოღიღიკუხი და შესაბამისად ეკონომიკუხი ახასაჭაბიღღუხობა ქვეყანაში; პაჭახა ბაზახი, ხაც ახამიზიღეღეღი უცხოუხი კომპანიებისთვის; განათღების და კვადიფიკაციის ღაბაღი ღონე; სასამახთლო სისტემის ახაგამჭვიხვადობა და ახაობიექტუხობა, და სუსტად განვითახებუღი ინფხასტიუქტუხა.

შეღეღებმა აჩვენა ხომ მანქანუხი სწავლებიის მეთოღი უფო კახგაღ იქეხის კავშიხებს ცვღაღებებს შოხის ვიღეე ეკონომეტიკიკუდი, მაგხამ ხაღგან ოხივე მიღგომი კომპღექსუხი და ბევი მოდელი ახსებობს ოხივე მიმახთუღებით, შემღგომი კვღეღისთვის კახი იქნება მობღეს ისეთი ეკონომეტიკიკუდი მოდელიების გამოყენება ხოგოხიცაა ზღუხბღის ავტოხეგეხსიუღი მოდელიები (TAR), გღუვი გაღასვიის ავტოხეგეხსიუ-

ლი მოდელები (STAR), ახაწიფივი კონტეგეჩაციის მოდელები და ახაწიფივი შეცდომების კოხექტიხების მოდელები (NECM) და გეინჯეხის მიზეზობიობის ტესტი. (Threshold Autoregressive Models (TAR), Smooth Transition Autoregressive Models (STAR), Nonlinear Cointegration Models, and Nonlinear Error Correction Models (NECM) and Granger Causality Test). ხოლო მანქანური სწავლებიდან კი გხადიენტის გამაძღიეხებელი მანქანები (GBM), მათ შოხის XGBoost (GBM-ის ოპტიმიზებული და ეფექტური ვეხსია), LightGBM (უფხო სწიხაფი ვაჩიანტი აისტოგრამაზე დაფუძნებული მიღგომების გამოყენებით), CatBoost (ხომიელიც ეფექტუხად ამუშავებს კატეგოხიურ ცვლადებს) და გხდე-ვაღიანი მოკღევაღიანი მეხსიეხების (LSTM) ქსელები. (Gradient Boosting Machines (GBM), including XGBoost (an optimized and efficient version of GBM), LightGBM (a faster variant using histogram-based approaches), CatBoost (which handles categorical variables effectively), and Long Short-Term Memory (LSTM) networks). ზოგადად, ოხივე მე-თოღის გამოყენება ეხთად უფხო დასაყიღენ და ზუსტ შედეგებს იღღევა, ვიღეე მხოლოდ ეხთის.

საკვანძო სიღყვები: აიხდაპიხი უცხოუხი ინვესტიციები, მთღიანი შიდა ახო-ეუქტი, მანქანათმცოდნეობა, შემთხვევითი ჭყე, თაგვები, ეკონომეტიხიკული.

Transformational Innovational Mechanisms for Contemporary Entrepreneurial Practice¹

Tinatini Loladze

PhD Student

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Tiko.loladze1991@gmail.com

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.08

The formation of innovative development of entrepreneurship refers to the processes and strategies that allow enterprises to gain increased competitive advantage through the creation, implementation and maintenance of new ideas, products, services and business models. The mechanism of innovative development involves the generation, implementation and maintenance of innovative ideas by entrepreneurs in the market, which allows for the systematic improvement of business processes.

Monitoring of innovative development includes a systematic approach to tracking, assessing and managing innovative processes, which ensures the continuous development of the organization's innovative capabilities. Active participation in these processes is achieved using the modern innovative models discussed in the paper. Each model focuses on specific strategies that allow organizations to adapt to a rapidly changing business environment and create sustainable value.

The methodology used in the paper includes a literature review, familiarization with international practice, monitoring and evaluation. Also, the discussion topics discussed in the paper include important issues such as: the importance of innovation, entrepreneurship challenges, technological progress and strategic directions.

Finally, the study clearly shows that the success of innovative development of entrepreneurship depends on the need for a systemic approach and strategic integration, which ensures sustainability and social responsibility.

Keywords: *Innovation, innovative development of entrepreneurship, transformational innovation, economic development, employment.*

JEL Codes: *L26, O31, O32, Q55*

Introduction

In today's rapidly evolving economic landscape, the need for innovation for businesses has never been more critical. Transformative innovation has been defined

---

¹ This research №PHDF-22-1709 has been supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG)

as innovative changes that significantly alter products, services, or business models – playing a critical role in building competitive advantage and driving sustainable growth. As globalization, technological advancements, and changing consumer preferences introduce novelties to markets, entrepreneurs face both unprecedented challenges and unique opportunities to leverage innovation.

The modern entrepreneurial ecosystem is characterized by a blend of creativity, agility, and resilience. Entrepreneurs must not only generate innovative ideas, but also develop effective mechanisms to implement these ideas. This involves a comprehensive understanding of various factors, including: market dynamics, technological trends, and organizational capabilities. Moreover, the integration of digital tools and collaborative networks has revolutionized the way entrepreneurs approach innovation.

The paper explores the mechanisms of transformative innovation in entrepreneurial practice, highlighting the importance of an adaptive framework that supports continuous improvement and responsiveness to change. By analyzing key components such as idea generation, resource mobilization and market entry strategies, this study aims to provide insights into how contemporary entrepreneurs can develop an innovation culture that not only meets current demands but also anticipates future trends.

Formation of innovative development of entrepreneurship

Innovative development in entrepreneurship refers to the processes and strategies through which enterprises create, implement and sustain new ideas, products, services or business models, which increase and strengthen competitive advantage. This concept covers a wide range of activities aimed at promoting innovation and responding to market demands in a dynamic environment.

Innovative development in entrepreneurship involves the systematic search for innovations by entrepreneurs to improve their business models and effectively meet customer needs. It includes:

- **Creating new ideas** - generating innovative concepts that can lead to the introduction of new products or services;
- **Implementing change** - translating ideas into actionable strategies that bring about transformation within the organization;
- **Maintaining competitive advantage** - to remain relevant in the market and meet changing customer demands.

The term "innovative development of entrepreneurship" is used when research is being conducted on the mechanism of implementation of scientific and technological progress in the process of activity and the type of development and research on the mechanism of implementation of scientific and technological progress are consi-

dered. The term "innovative development" should be understood as a path of economic growth aimed at a significant improvement in all types of economic activity, primarily innovation, which is provided by scientific and technological progress (STP) and ensures GDP growth.

The reform of the market economy requires an incredibly large effort from enterprises to manage innovative development, therefore, they need support at the appropriate level due to rapidly changing conditions. The purpose of the functioning of any innovative enterprise is to satisfy social needs in certain types of products (works, services) and make a profit.

Integrated monitoring of innovative development of entrepreneurship implies a systematic approach to tracking, evaluating and managing innovation processes within enterprises. This concept implies a continuous assessment of various aspects of innovation, such as: idea generation, market response and implementation effectiveness, so that the organization can effectively develop its innovative capabilities.

Monitoring is important because it provides data-driven insights that help leaders make informed decisions about innovation strategies. Also, through increased accountability, organizations can hold teams accountable for innovation outcomes. Monitoring allows for the identification of the most effective use of resources and optimize investments in innovation. Also, organizations can quickly adapt their strategies based on reality and changing market conditions.

The directions of innovative development and monitoring of entrepreneurship are divided into four main stages (Zabashita, 2019):

First stage - monitoring of innovation activities of enterprises:

- Innovation activities of industrial enterprises according to innovation directions;
- Innovation activities of industrial enterprises according to innovation directions.

Second stage – level of costs and financing of innovative activities of enterprises:

- Distribution of total costs by innovation direction;
- Distribution of total funding for innovation activities.

Third stage – monitoring the number of enterprises that have implemented innovations:

- Dynamics of the number of industrial enterprises that have introduced innovations;
- Number of industrial enterprises that have introduced innovations by type of economic activity;
- Number of industrial enterprises that have introduced marketing and organizational innovations;

- Number of innovative products introduced in industrial enterprises.

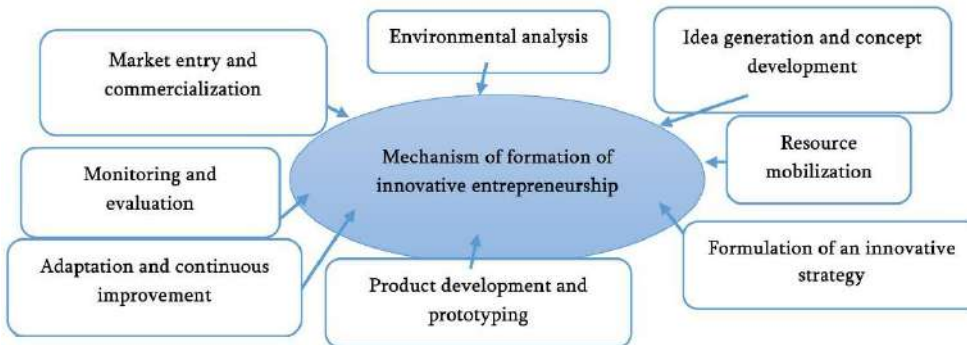
Fourth stage – monitoring the number of industrial enterprises that have introduced innovative products:

- Number of industrial enterprises that have implemented innovative products by type of economic activity;
- Volume of innovative products sold;
- Export sales of innovative products;
- Number of enterprises that have acquired and transferred new technology (engineering achievements) within and outside the country by forms of acquisition and transfer.

The creation of a general scheme for the formation of an innovative development mechanism in entrepreneurship includes several interconnected components, which are reflected in Scheme 1:

Mechanism of formation of innovative entrepreneurship

Scheme 1.

Source: Compiled by the author

Innovative development models of entrepreneurship

Contemporary models of entrepreneurship innovation development offer a variety of frameworks for navigating the complexities of today's business landscape. By adopting and adapting these models, entrepreneurs can enhance their ability to innovate, respond to market changes, and create sustainable value. Each model presents unique strategies and considerations, allowing organizations to choose the approach that best suits their goals and context. Contemporary models of entrepreneurship innovation development reflect the dynamic nature of today's business envi-

ronment, embracing new technologies, collaborative approaches, and evolving customer expectations.

Consider innovative models and their main features:

- **Open Innovation Model:** The model emphasizes the importance of external collaboration in the innovation process. Organizations, in addition to their internal capabilities, use external ideas, technologies, and routes to market;
- **Disruptive Innovation Model:** Developed by Clayton Christensen, this model focuses on innovation, which creates new markets by offering simpler, more affordable solutions that ultimately displace established competitors;
- **Lean Startup Model:** Developed by Eric Ries, this model advocates a systematic, scientific approach to creating and managing startups. It emphasizes rapid prototyping, user feedback, and iterative design;
- **Triple Helix Model:** The model describes the interactions between academia, industry, and government in terms of innovation and economic development. It emphasizes the collaborative ecosystem that is necessary to foster innovation;
- **Business Model Innovation (BMI):** The model focuses on rethinking and shaping business models to create value. It encourages entrepreneurs to innovate not only their products, but also the ways in which they deliver value to customers;
- **Digital Innovation Model:** The model uses digital technologies to transform business operations, processes, and customer interactions. It is increasingly relevant in today's technology-driven Marketplace;
- **Sustainable Innovation Model:** The model focuses on developing products and services that address environmental and social challenges while creating economic value;
- **Social Innovation Model:** The model emphasizes innovative solutions that address social issues and improve the well-being of society. It combines entrepreneurship with a social mission.

The main areas of impact of innovative development models are:

- **Economic growth:** By supporting businesses, these models can contribute to job creation and economic development;
- **Social change:** Many innovative models aim to address social issues, improve living standards, and empower people through sustainable practices;
- **Environmental sustainability:** Models that prioritize the circular economy and sustainable practices help mitigate environmental impacts, ensuring a more sustainable future.

These models reflect a shift towards more adaptive, sustainable and socially responsible approaches to entrepreneurship, promoting a holistic view of business impact.

The creation of an innovative model of entrepreneurship development is influenced by a combination of factors, including organizational culture, market dynamics, technological advancement, and leadership vision. Scheme 2 provides several key factors:

Key factors driving the creation of an innovative development model

Scheme 2.

Factors	Description
Changing market demands	Evolving consumer needs and competitive pressures drive the need for innovation;
Technological advances	Digital tools and emerging technologies create new opportunities for innovative solutions;
Globalization	Access to diverse markets and cultural perspectives fosters creativity and new ideas;
Collaboration and partnership	Collaboration with external partners and cross-functional teams enhances idea generation;
Leadership and vision	Supportive leaders and a clear strategic vision help foster a culture of innovation;
Organizational culture	A culture that encourages experimentation and employee empowerment drives innovation;
Economic factors	Investment in R&D and economic pressures can force organizations to innovate;
Regulatory and social influences	Regulatory changes and a focus on social responsibility are encouraging innovative practices.

Source: *Compiled by the author*

By studying the innovative development model of entrepreneurship, it can be said that the model is divided into development and restraining factors. Development factors are given in Scheme 3:

Key factors in the development of an innovative entrepreneurship development model

Scheme 3.

Development Factors	Description
Market Demand	Understanding customer needs and adapting to market trends to identify opportunities;
Technological Advances	Using the latest technologies and digital tools to improve product quality and operational efficiency;
Access to Capital	Accessing funding sources such as venture capital, investors, and grants to fund innovative ideas;
Access to Supporting Ecosystem	Access to incubators and industry networks that provide mentorship and resources;
Human Capital	Building an experienced and diverse team that ensures continuous learning and development;
Regulatory Environment	Navigating supportive policies and understanding compliance requirements to foster entrepreneurship;
Organizational Culture	Fostering innovative thinking, encouraging experimentation. Promoting agility and flexibility;
Social and Environmental Factors	Integrate sustainability practices and engage with local communities for support and information;
Customer Engagement	Actively seeks feedback and builds community to foster loyalty.

Source: Compiled by the author

The restraining factors are illustrated in Scheme 4:

The main restraining factors of the innovative development model of entrepreneurship

Scheme 4.

Restraining Factors	Description
Cultural resistance	Employees and stakeholders may resist change due to fear of the unknown or discomfort with new practices;
Limited resources	Insufficient funding, talent, or time can hinder the ability to develop and implement innovative ideas;
Rigid organizational structures	Hierarchical management and siloed departments can slow decision-making and hinder collaboration;

Short-term focus	Pressure for immediate results can overshadow long-term innovation goals and discourage experimentation;
Inadequate leadership support	Lack of commitment or vision from management can lead to disengagement and misdirected efforts;
Market uncertainty	Economic instability and competitive pressures can force organizations to be reluctant to invest in innovation;
Complex regulatory environment	Navigating regulations can create barriers to adopting innovative practices, especially in highly regulated sectors;
Technological limitations	Outdated systems and integration challenges can slow innovation efforts;
Fear of failure	The stigma associated with failure can deter risk-taking or the adoption of new approaches.

Source: Compiled by the author

In addition, the model contains important systems such as: innovation management system, research and development (R&D) system, collaboration and communication system, customer relationship management (CRM) system, project management system, talent management system, data analytics system, supply chain management system, innovative products and services, and sustainability and compliance system.

The main measures in the formation of an innovative model are described in Scheme 5:

Key measures for the formation of an innovative development model

Scheme 5.

Measures	Description
Rapid Market Research	Analyze customer needs, trends, and the competitive environment;
Idea Generation	Generate new and innovative ideas through team brainstorming and creative sessions;
Product Development Process	Design, prototype, and test products or services based on customer needs;
Product Development Process	Sales and Marketing Strategy Promotion of new products and services and increasing brand awareness;

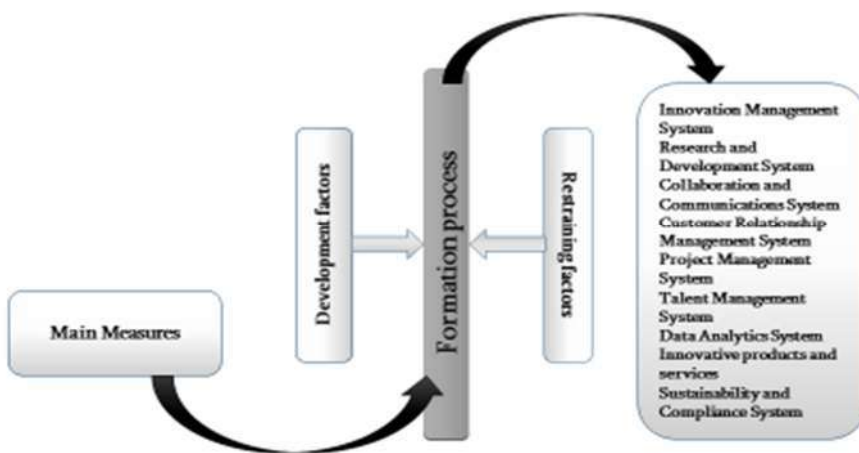
Financial Plans	Planning the budget and resources needed to finance innovative projects;
Team Development	Building a professional and diverse team that promotes innovation;
Strategic Partners	Collaboration with other companies, organizations, and research institutions;
User Engagement	Active user involvement in idea, product development, and research;
Technology Investment	Researching new technologies and their application in innovative processes;
Performance Assessment	Regularly evaluating the success of innovative projects and, if necessary, adjusting the strategy.

Source: Compiled by the author

Scheme 6 shows a complex system of an innovative model of entrepreneurship, which combines the main categories of development and restraining factors. In the process of forming the model, both the environment that promotes innovations and the challenges that may prove insurmountable are important. Active use of development factors and overcoming restraining factors are the prerequisites for the success of innovative processes. It is important for organizations to create an environment that promotes change and innovation, which ultimately increases their competitiveness.

Entrepreneurship innovative development model

Scheme 6.

Source: Compiled by the author

Conclusion

The value of innovative development models lies in their ability to create resilient, adaptive, and responsible businesses. They not only drive economic growth and competitive advantage, but also contribute to sustainability and social impact. By adopting these models, entrepreneurs can navigate the complexities of modern markets and make a positive contribution to society, ultimately ensuring a more sustainable and equitable future.

Economic analysis of innovative development models reveals their profound impact on market dynamics, employment, productivity, and social well-being. These models not only drive economic growth, but also promote sustainability and responsible entrepreneurship. Understanding these dynamics is essential for entrepreneurs, investors, and policymakers to help shape sustainable and adaptive economies in the face of rapid change.

Innovative development mechanisms, which include appropriate monitoring systems, play an important role in increasing the efficiency of enterprises and optimizing investments. Modern innovative models provide new strategies that allow entrepreneurs to adapt to changes and create sustainable value.

We should never forget the importance of factors that determine the success of innovative development, such as market requirements, technological advances and organizational culture. However, there are certain challenges that can hinder innovation processes.

Therefore, the process of innovative development of entrepreneurship requires a complex and integrated approach, which will contribute to achieving both economic and social sustainability. In the future, entrepreneurs and organizations must develop the readiness and ability to successfully implement innovative processes and manage existing challenges.

References:

- Abesadze R. (2015) Innovations and general directions of the formation of an innovative economy in Georgia. Collections of Scientific Papers of the P. Gugushvili Institute of Economics, Tbilisi, *Institute of Economics Publishing House*.
- Bughin J., et al. (2018). *The Age of Analytics: Competing in a Data-Driven World*. McKinsey Global Institute.
- Chesbrough H. W. (2003). *Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting from Technology*. Harvard Business School Press.
- Christensen C. M. (1997). *The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail*. Harvard Business Review Press.
- Drucker P. F. (1985). *Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles*. Harper & Row.

- Etzkowitz H., & Leydesdorff, L. (2000). The dynamics of innovation: from National Systems and 'Mode 2' to a Triple Helix of university–industry–government relations. *Research Policy*, 29(2), 109-123.
- Eugeniy Z. (2019). Theoretical Fundamental of Formation of Innovative Development of Entrepreneurship. *Baltic Journal of Economic Studies*. 5(4). DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-4-97-104>
- Fagerberg J., Mowery, D. C., & Nelson, R. R. (2005). *The Oxford Handbook of Innovation*. Oxford University Press.
- Johnson M. W. (2010). *Seizing the White Space: Business Model Innovation for Growth and Renewal*. Harvard Business Review Press.
- Mulgan G. (2006). *Social Innovation: What It Is, Why It Matters, and How It Can Be Accelerated*. The Young Foundation.
- OECD (2010). *Innovative Entrepreneurship: What is it and how to measure it?*
- Porter M. E., & Kramer M. R. (2006). *Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility*. *Harvard Business Review*, 84(12), 78-92.
- Ries E. (2011). *The Lean Startup: How Today's Entrepreneurs Use Continuous Innovation to Create Radically Successful Businesses*. Crown Business.
- Tidd J., & Bessant J. (2018). *Managing Innovation: Integrating Technological, Market and Organizational Change*. Wiley.

ტრანსფორმაციული ინოვაციური მექანიზმები თანამედროვე სამეწარმეო პრაქტიკისთვის¹

თინათინ ლოლაძე

დოქტორანტი

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის

სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Tiko.loladze1991@gmail.com

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.08

მეწახმეობის ინოვაციური განვითარების პროცესები მოიცავს ორგანიზაცი-ათა სტრატეგიებსა და მექანიზმებს, ხაც დაეხმარება ახალი იდეების, პროდუქტების, სერვისებისა და ბიზნეს მოდელების შექმნას, განვითარებასა და ბაზარზე შესვლას. მიზანია გაზიარებული კონკრეტული უპირატესობის მიღწევა, ხაც საშუალებას აძლევს საწახმეობს სწრაფად შეეგუონ ბაზრის ცვლილებებს და მდგრადი ღირებულება შექმნან.

ინოვაციური განვითარება მოიცავს სხვადასხვა ნაბიჯებს, მათ შორის - ახალი იდეების გენერირებას, განხორციელებას და ცვლილებების ეფექტიანად დანე-

¹ კვლევა №PHDF-22-1709 განხორციელდა საქართველოს შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით

გვას. ინოვაციის ეფექტიანი მახთვისთვის აუცილებელია სისტემური მიდგომა, რომელიც მოიცავს ინოვაციური იდეების ჩამოყალიბებას, მობილიზებას და ბაზაზზე ადაპტირებას. მონიგრობის და შეფასება უზრუნველყოფს პროცესის გაუმჯობესებას, ხაც ახის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტი მეწახმეობაში, ხადგან ის ეხმარება კომპანიებს სწრაფად მოახდინონ სტრატეგიების ადაპტირება.

მეწახმეობის ინოვაციური განვითარების მონიგრობის მოიცავს სამხეწველო საწახმეობის ინოვაციური საქმიანობის შეფასებას, ასევე ხესუხსების მობილიზებასა და დაფინანსებას. მონიგრობის პროცესში მნიშვნელოვანია ინოვაციური პროექტების განვითარება, სიახდების დანეხგვა და ბაზაზზე მათთან შესაბამისი სტრატეგიების შემუშავება. ინოვაციური პროცესების შეფასება მეწახმეებს საშუალებას აძლევს ეფექტიანად განავითარონ ინოვაციური შესაძლებლობები და ხესუხსების რკტიმიზაცია მოახდინონ.

მოდელები, როგორცაა ღია ინოვაციის მოდეი (Open Innovation), დამხვევი ინოვაციის მოდეი (Disruptive Innovation), Lean Startup მოდეი და სხვა, ხაზს უსვამს სხვადასხვა მიდგომებს და სტრატეგიებს, ხაც ეხმარება მეწახმეებს განვითარდნენ და კონკუენციას გაუმკლავდნენ. თითოეული მოდეი გვთავაზობს ინოვაციის სხვადასხვა გზას, როგორცაა - გახე თანამშრომლობა, სწრაფი პროტოტიპირება და ბიზნეს პროცესების გადახედვა. მათთან ერთად ახის ტრიპლ ჰელიქსის მოდეი (Triple Helix), რომელიც აღნიშნავს სამეცნიერო, ინდუსტრიულ და სახემეფრო სექტორებს შორის თანამშრომლობას, ან დეგხადი ინოვაციის მოდეი, რომელიც ყუხადლებას ამახვილებს გახემოსდაცვით და სოციალუხ საკითხებზე.

მეწახმეობის ინოვაციური მოდეის შემდნაზე გავდენას ახდენს მხავადი ფექტორი, მათ შორის - ბაზის მოთხოვნები, ტექნოლოგიური პროგრესი, გლობალიზაცია, თანამშრომლობა, როგორცაა კულტურა და დიდეობა. ინოვაციური გახემოს შემდნა ხელს უწყობს სწრაფ განვითარებას, მაშინ როდესაც შემაკავებელმა ფექტორებმა, როგორცაა კულტურული წინააღმდეგობა, ხესუხსების ნაკლებობა, ბაზის გაუხკვევლობა და დიდეობის პრობლემა, შეიძლება ხელი შეუშალოს ინოვაციის დანეხგვას.

მეწახმეობის ინოვაციური განვითარების წახმაგება დამოკიდებულია სისტემური მიდგომის ახრევაზე, რომელიც ხელს უწყობს ეფექტუხ სტრატეგიებს და ადაპტაციას სწრაფად ცვლებადი ბიზნესგახემოს პრობებში. მეწახმეები, რომლებიც შეძლებენ შემდნა ინოვაციური კულტურა და მქიდროდ იმეშაონ ახადი ტექნოლოგიების, სტრატეგიული პაჩტნიორობებისა და გახემოს ანადიზის გახშემო, შეძლებენ ახამხოდოდ ახსებულ გამოწვევებს გაუმკლავდნენ, ახამედ შემდნა დეგხადი დიხებულება და კონკუენციური უპიხატესობა.

საკვანძო სიგყვები: ინოვაცია, მეწახმეობის ინოვაციური განვითარება, ტრანსფორმაციური ინოვაცია, ეკონომიკური განვითარება, დასაქმება.

ფინანსები და საბანკო საქმე ◊ **აღრიცხვა, აუდიტი**
FINANCE and BANKING ◊ **ACCAUNTING and AUDIT**

საინვესტიციო პროექტის ფინანსური მოდელი: გათვლები და შეფასებები

ხათუნა ბარბაკაძე

ასოციირებული პროფესორი
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Khatuna.barbakadze@tsu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.09

სტატიაში განხილულია ფინანსური მოდელის მნიშვნელობა, როგორც საინვესტიციო პროექტის დაფინანსებაში, ასევე შემოსავლებისა და ეფექტიანობის გამოსათვლელად. ფინანსური მოდელი საშუალებას გვაძლევს გავაანალიზოთ საინვესტიციო პროექტის მომგებიანობა, შევაფასოთ მომავალი ღირებულება და მიღებული მონაცემების საფუძველზე რამდენად მოსალოდნელია პროექტის დადებითი შედეგები. ვინაიდან მოდელის აგება ეფუძნება ჰიპოთეზებს, აუცილებელია მისი შედეგების განხილვა - შედეგების დადებითი, შემოსავლების, ხარჯების და ა.შ. გათვალისწინებით.

ფინანსური მოდელის აგება საინვესტიციო პროექტის შედეგების პროგნოზირების, რისკის შეფასების, ფინანსური პროცესების ოპტიმიზაციის, ინფორმირებული და წახმატებული საინვესტიციო გადაწყვეტილებების მიღების ძლიერი ინსტრუმენტია. კომპლექსური ფინანსური მოდელი გააუმჯობესებს ფინანსური მენეჯმენტის გადაწყვეტილების ეფექტიანობას და საფუძველს შექმნის წახმატებული საქმიანობისთვის. სტატიაში წარმოვარჩინეთ ჩვენი პოზიციები ფინანსური მოდელის მნიშვნელოვან როლზე. კერძოდ, მისი დახმავებით შესაძლებელია მომავალი საქმიანობის პროგნოზირება, პროექტის პოტენციური შესაძლებლობების გამოვლენა, როგორც მთლიანი მოგების გაზრდისა და ხარჯების ოპტიმიზაციის მიმართებით, ასევე, რისკის მართვისა და ინფორმირებული საინვესტიციო გადაწყვეტილებების მისაღებად.

საკვანძო სიტყვები: საინვესტიციო პროექტი, ფინანსური მოდელი, საინვესტიციო გადაწყვეტილებები, პროგნოზირება, რისკის შეფასება.

შესავალი

ფინანსური მოდელი მნიშვნელოვანია როგორც საინვესტიციო პროექტის დაფინანსებაში, ასევე შემოსავლებისა და ეფექტიანობის გამოსათვლელად, სხვადასხვა ამოცანის შესრულებისათვის. ფინანსური მოდელები განსხვავებულია გამოყენების მიზნების, ძირითადი პრინციპების, საპროგნოზო პერიოდისა და სხვადასხვა კრიტერიუმიდან გამომდინარე. მოდელის აგების მიზანია გამოავლინოს პროექტის პოტენციური შესაძლებლობები, როგორც მთლიანი მოგების გაზრდისა და ხარჯების ოპტიმიზაციის მიმართულებით, ასევე, რისკის მართვისა და ინფორმირებული საინვესტიციო გადაწყვეტილებების მისაღებად.

ფინანსური მოდელები განსხვავებულია გამოყენების მიზნების, ძირითადი პრინციპების, საპროგნოზო პერიოდის და სხვა კრიტერიუმებიდან გამომდინარე. ფინანსური მოდელის აგების მიზანი მკაფიოდ უნდა იყოს განსაზღვრული. კერძოდ, რა პრობლემები უნდა გადაიჭრას მისი შექმნით, ვინ არიან საბოლოო მომხმარებლები და რა იქნება შედეგი. ამასთანავე, ფინანსური მოდელი უნდა იყოს მაქსიმალურად რეალური და ზუსტი, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს მიმდინარე და მომავალი ფინანსური მდგომარეობის გაანალიზება და შეფასება, რამაც შესაძლოა გავლენა მოახდინოს საინვესტიციო პროექტების ეფექტიანობაზე (Pignataro P. 2022).

საინვესტიციო პროექტის ფინანსური მოდელი

ეს მოდელი მკაფიოდ განსაზღვრული ღონისძიებებისა და გაანგარიშებების გეგმაა, რომელიც ინვესტირების შედეგად უზრუნველყოფს წინასწარ განსაზღვრული მიზნების მიღწევას მომავალი შემოსავლიდან. მომავალი შემოსავლებისა და ეფექტიანობის გამოსათვლელად უმარტივესი გზაა ფინანსური მოდელის შექმნა, რომელიც მნიშვნელოვანია საინვესტიციო პროექტის დაფინანსებაში [Тихомирков. 2024]. ფინანსური მოდელი საშუალებას გვაძლევს გავანალიზოთ საინვესტიციო პროექტის მომგებიანობა, შევაფასოთ მომავალი ღირებულება და მიღებული მონაცემების საფუძველზე ჩამოვაცალიბოთ რელევანტური გადაწყვეტილებები.

საინვესტიციო პროექტის ფინანსური მოდელი იქმნება არამართო მომავალი პერსპექტივების ასახვისა და ანალიზისთვის, არამედ სხვადასხვა ამოცანის შესრულებისათვის (Tjia, 2018). ვინაიდან მოდელის აგება ეფუძნება ჰიპოთეზებს, აუცილებელია მისი რეგულარულად განახლება - რეალური გაყიდვების, შემოსავლების, ხარჯების და ა.შ. გათვალისწინებით. ზოგადად, ფინანსური მოდელის შექმნა გულისხმობს სპეციალიზებული პროგრამული ინსტრუმენტების გამოყენებას, რომელიც ეფუძნება სანყის პარამეტრებს, გაანგარიშებებსა და შედეგებს. ფინანსური მოდელი ასახავს ფინანსური ფორმებით ურთიერთდაკავშირებული დაგეგმილი ბიზნესის არსს. ეს ფორმები უნდა იყოს

სტრუქტურირებული და ორიენტირებული პროექტის მოგებაზე, მის ფულად ნაკადებზე, საბალანსო მდგომარეობაზე. ფინანსური მოდელები განსხვავებულია გამოყენების მიზნების, ძირითადი პრინციპების, საპროგნოზო პერიოდისა და სხვადასხვა კრიტერიუმიდან გამომდინარე.

ფინანსური მოდელის აგების მიზანი მკაფიოდ უნდა იყოს განსაზღვრული, კერძოდ, რა პრობლემები უნდა გადაიჭრას მისი შექმნით, ვინ არიან საბოლოო მომხმარებლები და რა იქნება შედეგი. ამასთანავე, ფინანსური მოდელი უნდა იყოს მაქსიმალურად რეალური და ზუსტი, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს მიმდინარე და მომავალი ფინანსური მდგომარეობის გაანალიზება და შეფასება, რამაც შესაძლოა გავლენა მოახდინოს საინვესტიციო პროექტების (PV, NPV, IRR, PBP) ეფექტიანობაზე (Pignataro, 2022). ამრიგად, მოდელის აგების მიზანია გამოავლინოს პროექტის პოტენციური შესაძლებლობები, როგორც მთლიანი მოგების გაზრდისა და ხარჯების ოპტიმიზაციის მიმართულებით, ასევე, რისკის მართვისა და ინფორმირებული საინვესტიციო გადაწყვეტილებების მისაღებად.

ფინანსური მოდელის შექმნისას მნიშვნელოვანია კომპანიის ფინანსურ შედეგებზე, მოქმედი ფაქტორები, კერძოდ:

- გარე ფაქტორები - ეკონომიკური მდგომარეობა, კანონმდებლობის ცვლილებები და კონკურენტული გარემო და სხვა;
- შიდა ფაქტორები - კომპანიის სტრატეგია, საოპერაციო პროცესები, რისკის მართვა და ა.შ.

საინვესტიციო პროექტის სრულყოფილი ფინანსური მოდელის შესაქმნელად საჭიროა ინფორმაცია *პროექტის შესახებ*, რაც ითვალისწინებს შემოსავალს, ხარჯებს, ინვესტიციებს და დაფინანსების წყაროებს, ასევე, *მაკროეკონომიკური ინფორმაცია* - საგადასახადო განაკვეთები, ვალუტის კურსი, ინფლაცია და დისკონტის განაკვეთები.

ინფორმაცია პროექტის შესახებ

- პროექტის შემოსავალი - შემოსავლის დაგეგმვისას განიხილება ორი ძირითადი მიდგომა, კერძოდ: *ზემოდან ქვევით*, როდესაც განსაზღვრულია სამიზნე ბაზრის წილი და *ქვემოდან ზევით*, რომელიც ეფუძნება შესაძლო გაყიდვებს და მარკეტინგულ რესურსებს.

გაყიდვების მოცულობის განსაზღვრა საკმაოდ რთულია. მნიშვნელოვანია არსებობდეს პროდუქციაზე მოთხოვნის დადასტურებული მტკიცებულება, ან ახალი მომხმარებლების მოზიდვის შესახებ მონაცემები. გაყიდვების მოცულობის განსაზღვრა ხშირად გადაჭარბებულია, ამიტომ მნიშვნელოვანია შეფასდეს რამდენად ადეკვატურია.

ამ მხრივ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ფასის პოლიტიკა. პროექტში გათვალისწინებული გაყიდვების ფასის ადეკვატურობა შეგვიძლია შევამოწმოთ წინა პერიოდის ფასის ცვლილებებისა და მომხმარებლების გამოკითხვის საფუძველზე.

მზა პროექციის წახმობების ხაოფენობა დამოკიდებულია ინდუსტრიის სპეციფიკაზე, რაც, როგორც წესი, მოითხოვს შესაბამის პროექტებთან მუშაობის გამოცდილებას ან ვინრო პროფილის სპეციალისტს.

- პროექტის ხარჯი - საპასუხისმგებლო და მნიშვნელოვანია, რადგან პროექტით გათვალისწინებული ბიუჯეტის მოცულობა ზუსტად უნდა განხორციელდეს, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ინვესტირების პროცესში საჭირო გახდება დამატებითი დაფინანსება.

ნედლეულისა და მასაღების ხაჯი - გათვალისწინებულია წარმოების პროცესში მოხმარებისთვის. ხარჯების დასათვლელად, პირველ რიგში, აუცილებელია წარმოების პროცესის შესწავლა, რაც ითვალისწინებს ინფორმაციას ნედლეულის მოხმარების, ტექნიკური მახასიათებლებისა და ხარისხის შესახებ. სწორედ ამიტომ, საჭიროა მსგავსი პროდუქტის წარმოების შესახებ ინფორმაციის მოძიება, სხვადასხვა ტექნოლოგიებისა და არსებული ინდუსტრიების გამოცდილების შესწავლა და შედარებითი ანალიზი.

სახეღვასო ფონდი - დასაქმებულების რაოდენობა, ხელფასის ოდენობა და სამუშაო გრაფიკი უნდა განისაზღვროს კომპანიის საქმიანობის მასშტაბიდან გამომდინარე. ხშირ შემთხვევაში, კომპანიების მიერ გათვალისწინებულია დასაქმებულების მინიმალური რაოდენობა და იგნორირებულია სოციალური შედეგები, მაგალითად, ავადმყოფობა, შვებულება, დეკრეტი და ა.შ. ანალოგიურად ხდება ხელფასებთან დაკავშირებითაც. როდესაც მოდელი ითვალისწინებს მინიმალურ ხელფასს, ეჭვქვეშ დგება მაღალკვალიფიციური სპეციალისტების მოზიდვის შესაძლებლობა. გასათვალისწინებელია, რომ სახელფასო ფონდი, ასევე, ითვალისწინებს ხარჯებს, რომელიც უკავშირდება სამედიცინო დაზღვევას, გადახდებს საპენსიო ფონდში და სხვა.

ზედნაღები ხაჯი - ირიბი ხარჯებია, რაც წარმოების პროცესში უშუალოდ არ მონაწილეობს. წარმოების მოცულობიდან გამომდინარე, შეიძლება იყოს ცვლადი ან მუდმივი ხარჯი, რაც საჭიროა ნედლეულისა და მასაღების მზა პროდუქციად გარდაქმნის პროცესში. წარმოების ცვლად ხარჯებთან დაკავშირებით, შედარებით მარტივია შეცდომების დაშვება, რადგან მათი ცვლილება წარმოების მოცულობის ცვლილებების პირდაპირპროპორციულია. მუდმივი საწარმოო ზედნაღები ხარჯები შედარებით ადვილად გასაანგარიშებელია, რადგან წარმოების მოცულობის ცვლილებისას ის უცვლელი რჩება, მაგალითად, ძირითადი საშუალებების ცვეთა, შენობებისა და მოწყობილობების ექსპლუატაციის ხარჯები, წარმოების მართვისა და ადმინისტრირების ხარჯები.

ადმინისტრაციული და კომეჩიციური ხაჯი - აუცილებლად გასათვალისწინებელია, რომ აღნიშნული ხარჯების გარკვეული ნაწილი პერიოდულია და მხედველობაშია მისაღები, რომ პროექტის დასაწყისში შესაძლებელია ნაკლები იყოს და გაიზარდოს პროექტის განხორციელების პროცესში. ამიტომ, ყველაზე ეფექტიანია მსგავსი კომპანიის ხარჯების შესახებ ინფორმაციის მოპოვება და შედარება.

- **საინვესტიციო ხარჯი**

ინვესტიციები კაპიტალის აქტივებში - კომპანია საჭიროებს სახსრებს ფიზიკური აქტივების შესაძენად და ინტელექტუალური საკუთრების შესაქმნელად, რომლის შესახებ ინფორმაცია მოცემულია პროექტის აღწერაში. ხარჯების დათვლისა და შეფასებისას ერთ-ერთი მთავარი პრობლემაა ინვესტიციების ღირებულების ზრდა.

ინვესტიციები საბუნავ კაპიტალში - საბრუნავი საშუალებები, ანუ მიმდინარე აქტივები არის საწარმოო კაპიტალის ნაწილი, რომლის ღირებულება მთლიანად გადადის წარმოებულ პროდუქტში და მისი რეალიზაციის შემდეგ ბრუნდება ფულადი ფორმით (ბარბაქაძე, კაკაშვილი 2021). წარმოების დასაწყებად აუცილებელია ნედლეულის შეძენა და საჭირო მარაგის შენარჩუნება. ნედლეულსა და მასალებზე ფასების ზრდა წარმოქმნის დამატებითი დაფინანსების საჭიროებას.

- **დაფინანსების წყაროები** - ამ წყაროების განსაზღვრისას მთავარია დაფინანსების საჭიროებისა და პერიოდის დადგენა. გასათვალისწინებელია, რომ დაფინანსების აუცილებლობა შესაძლოა გაჩნდეს მაშინაც კი, როდესაც საოპერაციო საქმიანობიდან არასაკმარისი შემოსავლება მიღებული. ამავე დროს, გაანგარიშებაში გათვალისწინებული უნდა იყოს სესხების მიღებისა და დაფარვის განრიგი, ასევე, საქმიანობის დაფინანსების - საკუთარი და ნასესხები კაპიტალი ან ლიზინგის სქემები (Переверзевა. 2018). დაფინანსების წყაროების შეფასებისას ძირითადი პრობლემაა - საკუთარი და ნასესხები კაპიტალის თანაფარდობა, სესხებზე საპროცენტო განაკვეთები, ნაღდი ფულის მოძრაობის უწყისში უარყოფითი ნაშთები. აღნიშნული ინდიკატორების დონე განსაზღვრავს დაფინანსების საჭიროებას და შესაბამისად, წარმოების პროცესის შეუფერხებლად განხორციელებას.

საინვესტიციო პროექტის ფინანსური მოდელის შედგენისა და გაანგარიშების დროს გასათვალისწინებელია მაკროეკონომიკური პარამეტრები, კერძოდ:

გადასახადები - სტანდარტული გადასახადები მნიშვნელოვანია, მაგრამ შესაძლოა შეიცვალოს საგადასახადო განაკვეთები, საგადასახადო ბაზა და შეღავათები, ამიტომ აუცილებელია გადამოწმდეს მონაცემების შესაბამისობა.

ვადების კუჩხი - ფინანსურ მოდელში, როგორც წესი, გათვალისწინებულია ანგარიშსწორება სხვადასხვა ვალუტით. ამიტომ, ყურადღება უნდა გამახვილდეს მოდელში შეტანილ ვალუტის გაცვლით კურსზე.

ინფლაცია და დისკონტის განაკვეთი - ფინანსური მოდელის გათვლებში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ინფლაცია წმინდა ფულად ნაკადებში, რაც გულისხმობს, ფულადი ნაკადების დისკონტირებას, როგორც ნომინალური განაკვეთით, ასევე, რეალური განაკვეთით. მაგალითად, თუ დაგეგმილი 5 - წლიანი პროექტის ფარგლებში დისკონტირების ნომინალური განაკვეთი უდრის

20%-ს, ხოლო მოსალოდნელი ინფლაცია – 10%-ს. ფიშერის ფორმულის მიხედვით:

$$r_{\text{რეალური}} = \frac{1 + r_{\text{ნომინალური}}}{1 + r_{\text{ინფლაცია}}} - 1 = \frac{1.20}{1.10} - 1 = 9.09\%$$

გაანგარიშება ნომინალური და რეალური განაკვეთების გათვალისწინებით
(იხ. ცხრილი).

	0	1	2	3	4	5	PV	NPV
წმინდა ფულადი ნაკადი	-\$12 600	-\$1 484	\$2 947	\$6 323	\$10 534	\$9 985		
ნომინალური განაკვეთი (20%)		0.833	0.694	0.579	0.482	0.402		
PV		-1 236	2 045	3 661	5 077	4 013	\$13 560	\$960
ინფლაცია (10%)		0.909	0.826	0.751	0.683	0.621		
PV	-\$12 600	-\$1 349	\$2 436	\$4 751	\$7 195	\$6 200		
რეალური განაკვეთი (9.09%)		0.917	0.840	0.770	0.706	0.647		
PV	-\$12 600	-\$1 237	\$2 047	\$3 659	\$5 080	\$4 013	\$13 560	\$960

წყახლ: პიხოტითი მონაცემების საფუძველზე ავტოჩისეული გაანგარიშება.

დისკონტირებული ფულადი ნაკადები (PV) და პროექტის წმინდა მიმდინარე ღირებულება (NPV) ორივე შემთხვევაში მსგავსია. ასევე, თანაბარია შემოსავლიანობის შიდა განაკვეთი (IRR) და გამოსყიდვის პერიოდი (PBP).

მოდელში გათვალისწინებული ყველა მონაცემი უნდა იყოს პროექტის შესაბამისი, ხოლო გაანგარიშება კი გვაძლევს საფუძველს შევამოწმოთ მოდელის სისწორე და სანდოობა, ასევე აღმოვაჩინოთ ხარვეზები, დავაზუსტოთ პარამეტრები და საჭიროების შემთხვევაში, მივიღოთ ზომები და შევიტანოთ შესაბამისი კორექტივი.

ყოველივე აღნიშნულიდან გამომდინარე, ფინანსური მოდელი არის ძლიერი ინსტრუმენტი საინვესტიციო პროექტის შედეგების პროგნოზირებისთვის,

რისკის შესაფასებლად, ფინანსური პროცესების ოპტიმიზაციისა და ინფორმირებული და წარმატებული გადაწყვეტილებების მისაღებად [ბარბაქაძე, 2009]. კომპეტენტური ფინანსური მოდელის შექმნა ხელს უწყობს ფინანსური მენეჯმენტის ეფექტიანობის გაუმჯობესებას და ქმნის საფუძველს საინვესტიციო პროექტის ეფექტიანი განვითარებისა და წარმატებული საქმიანობისთვის.

დასკვნა

მოდელის აგების მიზანია გამოავლინოს პროექტის პოტენციური შესაძლებლობები, როგორც მთლიანი მოგების გაზრდისა და ხარჯების ოპტიმიზაციის მიმართულებით, ასევე, რისკის მართვისა და ინფორმირებული საინვესტიციო გადაწყვეტილებების მისაღებად.

საინვესტიციო პროექტის ფინანსური მოდელის შექმნასა და შეფასებასთან დაკავშირებული ძირითადი საკითხების განხილვისას, წარმოვაჩინეთ პოზიციები ფინანსური მოდელის მნიშვნელოვან როლზე. კერძოდ, მისი დახმარებით შესაძლებელია მომავალი საქმიანობის პროგნოზირება, პროექტის პოტენციური შესაძლებლობების გამოვლენა, როგორც მთლიანი მოგების გაზრდისა და ხარჯების ოპტიმიზაციის მიმართულებით, ასევე, რისკის მართვისა და ინფორმირებული საინვესტიციო გადაწყვეტილებების მისაღებად.

საინვესტიციო პროექტის ფინანსური მოდელი საქმიანობის პროგნოზია, რომელიც იქმნება არამართო მომავალი პერსპექტივების ასახვისა და ანალიზისთვის, არამედ სხვადასხვა ამოცანის შესრულებისათვის. ვინაიდან მოდელის აგება ეფუძნება ჰიპოთეზებს, რეგულარულად უნდა მოხდეს მისი განახლება - რეალური გაყიდვების, შემოსავლების, ხარჯების და ა.შ. გათვალისწინებით. ფინანსური მოდელები განსხვავებულია გამოყენების მიზნების, ძირითადი პრინციპების, საპროგნოზო პერიოდისა და სხვადასხვა კრიტერიუმიდან გამომდინარე. საინვესტიციო პროექტის სრულყოფილი ფინანსური მოდელის შესაქმნელად საჭიროა სხვადასხვა ინსტრუმენტის გამოყენება, როგორცაა შემოსავლები, ხარჯები, ინვესტიციები, დაფინანსების წყაროები, საგადასახადო განაკვეთები, ვალუტის კურსი, ინფლაცია და დისკონტის განაკვეთები.

ფინანსური მოდელის აგების მიზანი მკაფიოდ უნდა იყოს განსაზღვრული, კერძოდ, რა პრობლემები უნდა გადაიჭრას მისი შექმნით, ვინ არიან საბოლოო მომხმარებლები და რა იქნება შედეგი. ამასთანავე, ფინანსური მოდელი უნდა იყოს მაქსიმალურად რეალური და ზუსტი, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს მიმდინარე და მომავალი ფინანსური მდგომარეობის გაანალიზება და შეფასება, რომლებმაც შესაძლოა გავლენა მოახდენენ საინვესტიციო პროექტების (PV, NPV, IRR, PBP) ეფექტიანობაზე.

ფინანსური მოდელის აგება ძლიერი ინსტრუმენტია საინვესტიციო პროექტის შედეგების პროგნოზირების, რისკის შეფასების, ფინანსური პროცესების ოპტიმიზაციისა და ინფორმირებული და წარმატებული საინვესტიციო გა-

დანყვეტილებების მისაღებად. კომპეტენტური ფინანსური მოდელი გააუმჯობესებს ფინანსური მენეჯმენტის გადაწყვეტილების ეფექტიანობას და წარმატებული საქმიანობის საფუძველს ქმნის.

ლიტერატურა:

- Pignataro P. (2022). *Financial Modeling and Valuation: A Practical Guide to Investment Banking and Private Equity*. John Wiley & Sons
- Tjia J. S. (2018). *Building financial models. Third Edition: The Complete Guide to Designing, Building, and Applying Projection Models*. McGraw Hill
- ბარბაქაძე ხ., კაკაშვილი ნ. (2021). საპროექტო დაფინანსება - კომპანიის წარმატების ფაქტორი. ჟურნალი „ეკონომიკა და ფინანსები“ #4. გვ. 8-17
- ბარბაქაძე ხ., კაკაშვილი ნ. (2021). საბრუნავი კაპიტალის მართვის სრულყოფის საკითხის შესახებ. XV საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ხელისუფლება და საზოგადოება – 2021“. საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
- ბარბაქაძე ხ. (2009). საინვესტიციო პროექტების დაფინანსების რისკების ანალიზი. ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“ #2. გვ. 75-86
- Переверзева В. В. (2018). Механизм проектного финансирования при реализации инвестиционных проектов. №3. С.24-32 <https://vest.rea.ru/jour/article/view/494/441>
- Тихомиров Д.В. (2024). Финансовая модель инвестиционного проекта: возможности и ограничения стандартизации. Известия. 1(145), С. 37-45 <https://sciup.org/148328254>
- AI in Financial Modeling and Forecasting. <https://www.solulab.com/ai-in-financial-modeling/>

References:

- Pignataro P. (2022). *Financial Modeling and Valuation: A Practical Guide to Investment Banking and Private Equity*. John Wiley & Sons
- Tjia J. S. (2018). *Building financial models. Third Edition: The Complete Guide to Designing, Building, and Applying Projection Models*. McGraw Hill
- Barbakadze Kh., Kakashvili N. (2021). proektis dapinanseba - kompaniis tsarmatebis paktori. [Project Financing - the Success Factor of the Company. "Economics and Finances" #4. pp. 8-17.] in Georgian
- Barbakadze Kh., Kakashvili N. (2021). sabrunavi kapitalis martvis srulqopis sakitkhis shesakheb. [On the Issue of Perfecting Working Capital Management. XV International Scientific Conference "Government and Society - 2021". Technical University of Georgia.] in Georgian
- Barbakadze Kh. (2009). sainvestitsio proektbis dapinansebis riskebis analizi. [Analysis of the Risks of Financing Investment Projects. "Economy and Business" #2. pp. 75-86.] in Georgian
- Pereverzeva V.V. (2018). Mekhanizm proyektного finansirovaniya pri realizatsii investitsionnykh projektov. [the Mechanism of Project Financing in the Implementation of Investment Projects. No. 3. pp. 24-32]. <https://vest.rea.ru/jour/article/view/494/441>

- Tikhomirov D.V. (2024). Finansovaya model' investitsionnogo proyekta: vozmozhnosti i ogranicheniya standartizatsii. [Financial Model of Investment Project: Possibilities and Limitations of Standardization. Izvestia. 1(145), pp. 37-45]. <https://sciup.org/148328254>
- AI in Financial Modeling and Forecasting. <https://www.solulab.com/ai-in-financial-modeling/>

Financial Model of the Investment Project: Calculations and Evaluations

Khatuna Barbakadze

Associate Professor

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University

Khatuna.barakadze@tsu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.09

The financial model allows us to analyze the profitability of the investment project, estimate the future value and formulate relevant decisions based on the received data. The financial model of an investment project is created not only for the reflection and analysis of future prospects, but also for the performance of various tasks [Tjia, 2018]. Since the construction of the model is based on hypotheses, it is necessary to update it regularly - based on real sales, revenues, expenses, etc. In general, the creation of a financial model involves usage of specialized software tools based on initial parameters, calculations and results. A financial model reflects the essence of a planned business, interconnected by financial forms. These forms should be structured and focused on the profit of the project, its cash flows, balance sheet. Financial models are different depending on the purpose of usage, basic principles, forecast period and various criteria.

To create a complete financial model of an investment project, information about the project is needed, which takes into account income, expenses, investments and sources of financing, as well as macroeconomic information - tax rates, exchange rates, inflation and discount rates.

All the data included in the model should be relevant to the project, and the calculation gives us the basis to check the correctness and reliability of the model. Checking the model allows us to find flaws, specify parameters and, if necessary, take measures and make appropriate adjustments.

Based on all of the above, the financial model is a powerful tool for predicting the results of the investment project, assessing risks, optimizing financial processes

and making informed and successful decisions [Barbakadze. 2009]. The creation of a competent financial model contributes to the improvement of the efficiency of financial management and creates the basis for the effective development and successful operation of an investment project.

The purpose of constructing a financial model should be clearly defined, namely, what problems should be solved by its creation, who are the final users and what will be the result. In addition, the financial model should be as real and accurate as possible to ensure the analysis and assessment of the current and future financial situation, which may affect the effectiveness of investment projects (PV, NPV, IRR, PBP).

Constructing a financial model is a powerful tool for predicting the results of an investment project, assessing risks, optimizing financial processes and making informed and successful investment decisions. A competent financial model will improve the effectiveness of financial management decisions and create a basis for successful activity.

Keywords: *Investment project, financial model, investment decisions, forecasting, risk assessment.*

JEL Codes: *E62, F21, G11, O16*

Basic Aspects of Accounting Methodology of Leasing Operations

Nana Sreseli

Associate Professor

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

nana.sreseli@tsu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.10

The International Financial Reporting Standard (IFRS) 16 Lease has changed the accounting and auditing practices with this lease operation worldwide. This article defines the basic principles of accounting methodology and auditing methodology. From January 1, 2019, the IFRS 16 Lease standard is effective and this standard alters the financial reporting system now it has offered the balance sheet for leases to arrange the data onto the single sheet of lessees.

This transformation requires more knowledge of accounting and auditing methods in the case of the new leasing standard, IFRS. This shift defines how the leasing standard plays its role in developing financial statements and key performance. The article will explore the key transformation caused by the new leasing IFRS standard and the elimination of classical methods, including operating lease classification and all other lease agreements. In this article, we will investigate the practical implications of these changes on lessees and lessors, particularly focusing on financial reporting, transparency, and compliance.

The article explores the impact of the new standard on auditing practices, highlighting the challenges auditors face in ensuring that financial disclosures accurately reflect lease commitments and obligations while correctly applying the new lease accounting standards. It emphasizes risk assessment, materiality, and ensuring data accuracy in the context of leasing activities. This study examines the adjustments to audit methodologies required by IFRS 16 through a comprehensive review of the literature, case studies, and expert interviews. The article serves as a valuable resource for accounting professionals, auditors, researchers, and policymakers seeking deeper insights into the implications of the new lease standard for accounting and auditing practices.

Keywords: IFRS 16, Lease Accounting, Auditing Methodology, Lease Obligations, Financial Reporting, Balance Sheet, Lessees, Lessors.

JEL Codes: M40, M42, M48

Introduction

Dynamic financial practices, new business models, and—most importantly—the constantly shifting global accounting rules are all driving changes in the accounting and auditing industries. The implementation of IFRS 16 in January 2019 marked a significant transformation in the way businesses account for leasing transactions under the International Financial Reporting Standards (IFRS). This pivotal change introduced greater transparency by requiring lessees to recognize lease assets and liabilities on their balance sheets. As a result, the quality of financial reporting has been enhanced, providing a more accurate representation of a company's financial position and ability to meet obligations.

The adoption of IFRS 16 underscores the critical role of auditors in ensuring compliance and maintaining the quality of financial information, while also demanding a thorough understanding of the new standard. Leasing operations, previously off the balance sheet, are now highly visible and significantly impact various industries and businesses. Understanding the intricacies of this standard and its implications for accounting and auditing practices in leasing operations is essential. This research focuses on examining the core principles of accounting and auditing processes within the IFRS 16 framework, with a particular emphasis on leasing activities.

By doing this, we hope to clarify the accounting procedures, highlight the main duties and difficulties faced by auditors, and throw light on the significant changes brought about by this standard. For accountants, auditors, financial analysts, and businesspeople alike, this research is highly relevant at a time when accuracy and transparency are crucial. We shall examine the fundamental ideas of IFRS 16 and explain how it affects lessors and lessees in the sections that follow. To reveal the subtleties and difficulties of execution, we will also examine the methodologies that support the accounting procedures of leasing activities. We will also stress how important auditors are to guarantee the correctness and conformity of financial statements in the age of IFRS 16.

IFRS 16 has introduced a transformation that is both challenging and groundbreaking. To navigate this new landscape effectively, stakeholders must develop a deep understanding of the standard's nuances. This research serves as a valuable resource, offering insights, analysis, and practical recommendations for professionals seeking to master and apply the IFRS 16 standard, as well as for auditors tasked with ensuring accuracy and compliance in financial reporting.

We hope to offer clarity and knowledge in this dynamic and crucial area of financial management as we set out on this trip through the foundational elements of accounting and auditing procedures for leasing operations under IFRS 16. The concepts discussed here will not only improve comprehension but also make it easier for

businesses to manage their finances responsibly, encouraging openness, responsibility, and, eventually, trust in financial reporting.

Background and Rationale

Around the world, leasing operations are essential to modern corporate operations. They are a crucial part of financial and operational plans because they give businesses the freedom to access and use assets without having to make large capital commitments. The accounting and auditing practices of leasing operations have undergone a substantial change since the International Accounting Standards Board (IASB) introduced the International Financial Reporting Standard 16 (IFRS 16) on leases.

Lessees could choose to categorize leases as either operating or finance leases under the previous accounting standard (IAS 17), with the latter requiring the balance sheet to include assets and liabilities. Contrarily, operating leases were frequently excluded from the balance sheet, which may have led to a lack of transparency about a company's financial commitments under such leases. To solve this problem, IFRS 16 required lessees to record nearly all leases on the balance sheet, so doing away with the distinction between operating and finance leases.

For entities, the adoption of IFRS 16 has created a number of real-world difficulties. Key financial measures including EBITDA, gearing ratios, and financial performance are all impacted by the standard, which has ramifications for financial reporting.

A major change in financial reporting, the implementation of IFRS 16 affects several stakeholders, including businesses, investors, auditors, and regulatory bodies. Research on the *Fundamental Aspects of Accounting and Auditing Methodologies for Leasing Operations under the New IFRS 16 Standard* is, therefore, highly warranted. The following main ideas summarize the reasoning:

Challenges of Practical Implementation: Businesses have faced many real-world difficulties as a result of the switch to IFRS 16. Both businesses and auditors must comprehend these issues and how to resolve them.

Effect on the Financial Statements: The cash flow, income, and balance sheets are all impacted by the standard. Research can study how these changes affect financial statement users' decision-making processes.

Implications for Audits: In order to guarantee adherence to IFRS 16, auditors must modify their audit processes. Research can explore the unique auditing difficulties that the standard presents.

Regulatory Compliance: In order to satisfy regulatory standards, businesses must make sure they adhere to the new standard. When evaluating conformity, regulatory authorities must be aware of the subtleties of the standard.

Investor Relations: In order to make wise investment choices, investors must comprehend how the standard affects a company's cash flows, performance, and financial status.

Comparability: The goal of IFRS 16 is to make financial reporting more transparent and comparable. The degree to which these goals are being achieved can be accessed through research.

Objectives of the Research:

The following would normally be included in the goals of a research paper on "Basic Aspects of Accounting and Auditing Methodology of Leasing Operations" by the new standard IFRS 16 lease:

- Examining how leasing activities are impacted by the implementation of IFRS 16 in terms of accounting, financial reporting, and disclosure requirements is the main goal. This examination can shed light on the new standard's real-world applications.
- Examine if entities' accounting for leasing operations complies with IFRS 16 criteria. Examining financial accounts and disclosures to ascertain the level of compliance may be necessary to achieve this goal.
- Look at how the balance sheet, income statement, and cash flow statement are affected by the implementation of IFRS 16. Determine the main adjustments made to financial ratios and KPIs as a result of the new standard.
- Examine how IFRS 16 affects financial performance metrics like solvency, liquidity, and profitability. Analyze the impact of the norm on the financial standing of organizations that have large lease contracts.
- Analyze how organizations are revealing information about leases in their financial statements and related notes. Examine these statements' sufficiency and transparency in light of IFRS 16. To Analyze Financially
- Look at how the balance sheet, income statement, and cash flow statement are affected by the implementation of IFRS 16. Determine the main adjustments made to financial ratios and KPIs as a result of the new standard.
- Examine how IFRS 16 affects financial performance metrics like solvency, liquidity, and profitability. Analyze the impact of the norm on the financial standing of organizations that have large lease contracts.
- Analyze how organizations are revealing information about leases in their financial statements and related notes. Examine these statements' sufficiency and transparency in light of IFRS 16.
- Determine any difficulties or problems that organizations encountered when implementing IFRS 16, such as those about data collecting, software integration, and employee training.

- Examine how auditors handle the IFRS 16 financial statement audit while taking into account the particular difficulties and risk concerns related to lease accounting.
  - Examine the effects that IFRS 16 implementation will have on different stakeholders, such as creditors, investors, analysts, and regulatory agencies. Assess whether the standard gives them more precise and pertinent information to help them make decisions.
  - In order to guarantee successful adherence to IFRS 16 and to improve the caliber of financial reporting, provide entities, auditors, and regulators with recommendations and best practices based on the research findings.
  - By offering perspectives on the real-world effects of IFRS 16 on leasing operations, you can add to the corpus of scholarly work in the fields of accounting and auditing. Future research and scholarly discourse can use this study as a guide.
  - Educate members of the professional community, such as accountants, auditors, and financial analysts, on the significant changes brought about by IFRS 16 in the accounting and auditing of leasing operations.
- Together, these goals seek to present a thorough examination of how IFRS 16 affects leasing operations, covering both the theoretical and practical elements and providing insightful information for companies, auditors, regulators, and scholars.

Leasing Operations Overview:

Using the new International Financial Reporting Standard (IFRS) 16 Lease as a guide, the research paper "Basic Aspects of Accounting and Auditing Methodology of Leasing Operations," explores the core ideas and ramifications of leasing operations. By categorizing the majority of leases as capital leases, this standard, which represents a significant change in lease accounting, aims to provide openness and uniformity in financial reporting.

Key Points of Interest:

- The article is focused on the introduction of IFRS 16 Lease, which marks a significant revolution in lease accounting. This standard essentially changes the way leases are reported by requiring lessees to record lease assets and lease liabilities on their balance sheets.
- The definition of leasing operations opens the article. Leasing involves the granting of a right to use an asset, typically real estate, vehicles, or equipment, for an agreed-upon period in exchange for periodic payments. This arrangement can be classified as either a finance lease or an operating lease.
- The study examines the new accounting treatment that IFRS 16 requires. It describes the new requirement for lessees to record lease liabilities for upcoming

lease payments and lease assets, which stand for the right to utilize the leased property. This standard replaces the previous approach that classified leases into either finance leases or operating leases.

- The study delves into the impact of IFRS 16 on financial statements. Lessees' balance sheets become more indicative of their financial situations by acknowledging both lease-related assets and liabilities, which may have an effect on important financial indices.

- Under IFRS 16, the article explores the auditing methodology pertinent to lease accounting. Auditors are required to make sure that the assets and lease obligations are appropriately disclosed, and that the related disclosures are complete and correct.

- The study takes into account the difficulties and real-world effects of applying IFRS 16 to lease accounting. This covers evaluating and quantifying lease liabilities, taking into account lease term and extension options, and the possible difficulties of moving away from the previous standard.

- Under IFRS 16 are highlighted in the article. For stakeholders to comprehend the nature of an entity's leasing operations, the financial impact of leases, and the associated risks, proper disclosure is essential.

- The wider effects of IFRS 16 on decision-making are included in the study. Investors, lenders, and analysts are among the stakeholders who must comprehend how this standard affects financial statements and, in turn, how a company's financial health is assessed.

- Since many organizations are required to follow IFRS 16, the paper highlights the significance of regulatory compliance. Financial statements are guaranteed to conform to international accounting standards through compliance.

The study concludes by offering a perceptive examination of leasing activities and related methods for accounting and auditing in accordance with the new IFRS 16 standard. Both financial professionals and stakeholders interested in a company's financial performance and health must comprehend the implications of this standard, which constitutes a significant shift in lease accounting.

Evolution of Lease Accounting Standards:

In terms of lease accounting rules, the International Financial Reporting Standards (IFRS) 16, or "Leases," marks a substantial advancement. With the implementation of this standard on January 1, 2019, the previous IAS 17 standard was superseded, radically altering the way leases are treated in financial statements. By mandating that lessees record almost all leases on their balance sheets, IFRS 16 aims to increase lease accounting's comparability and openness.

The following are important facets of how lease accounting regulations have changed under IFRS 16:

- **The majority of leases are recognized on the balance sheet:** Only finance leases would be shown on the balance sheet under IAS 17, which allowed lessees to categorize leases as either operating or finance leases. In contrast, almost all leases must be recorded as right-of-use assets and lease liabilities on the balance sheet under IFRS 16. This modification seeks to acknowledge the economic substance of leasing agreements to give a more accurate picture of a company's financial status.

- **A Single Accounting Model:** IFRS 16 introduces a unified lessee accounting model by eliminating the distinction between operating and finance leases. This change simplifies lease accounting and ensures consistency across various entities and industries.

- **Greater Transparency:** Users of financial statements are better able to understand a company's financial status and its responsibilities under lease agreements when lease assets and liabilities are recognized. Investors, creditors, and other stakeholders gain from this increased transparency.

- **Effect on Financial Ratios:** Key performance indicators and financial ratios may be greatly impacted by the lease accounting modification. The presence of lease liabilities on the balance sheet may affect metrics such as leverage, return on assets, and interest coverage ratios.

- **Disclosures and Implementation Difficulties:** Lease agreements must be disclosed more fully under IFRS 16, which gives financial statement consumers more information. Data gathering, system changes, and a deep comprehension of the requirements of the standard are all necessary for the sometimes difficult and resource-intensive implementation of IFRS 16.

- **Transition Provisions:** Companies may adopt IFRS 16 retroactively or with specific practical expedients thanks to the standard's transition provisions. Over time, this decision may affect how comparable financial statements are.

You can examine the consequences and difficulties of the new lease accounting standard by delving into these important areas for your research paper on the ~Basic Aspects of Accounting and Auditing Methodology of Leasing Operations~ under IFRS 16.

Many flaws in the earlier accounting procedures led to the necessity for a new lease accounting standard, like IFRS 16, which was discussed in the study paper "Basic Aspects of Accounting and Auditing Methodology of Leasing Operations."

- IFRS 16 was designed to enhance the accuracy and transparency of financial reporting by requiring lessees to recognize lease assets and liabilities on their balance sheets. Previously, many lease commitments were kept off the balance sheet, potentially leading to a misleading representation of a company's performance and financial position.

- The new standard encourages lease accounting to be consistent worldwide. Because it removes discrepancies brought up by disparate national accounting standards, this is especially important for global corporations, investors, and stakeholders.

- IFRS 16 enhances financial analysis and decision-making. Users of financial statements can now more accurately evaluate a company's leverage, liquidity, and financial risk because lease commitments are now shown on the balance sheet.

- In the past, organizations frequently drafted leases in a way that prevented them from appearing on the balance sheet. In order to ensure that a company's financial commitments are more correctly reflected in financial statements, IFRS 16 limits the

- Since auditors must evaluate and guarantee adherence to the new lease accounting requirements, the implementation of IFRS 16 also has an impact on auditing procedures. The effects of these modifications on auditing methods are probably covered in full in the article.

Key Changes:

- The necessity to capitalize almost all leases, including operating leases, on the balance sheet is one of the most important developments brought about by IFRS 16. This has an effect on important financial ratios and the presentation of financial statements since lessees are required to recognize both a right-of-use asset and a corresponding lease debt.

- Leasing companies must amortize the right-of-use asset and record interest expense on the lease liability by IFRS 16. This creates a front-loaded expense profile that affects the income statement and replaces the prior operating lease expense model.

- Additional disclosure requirements imposed by IFRS 16 include details regarding lease agreements, important decisions made when implementing the standard, and a reconciliation of lease liabilities.

Principles:

- **Single Lease Accounting Model:** By doing away with the distinction between finance and operating leases, IFRS 16 creates a single lease accounting model for lessees. A consistent method for identifying and quantifying leases on the balance sheet is offered by this model.

- **Recognizing leases on the balance sheet in a way that accurately reflects the economic realities of lease agreements is the fundamental tenet of IFRS 16.** This is in line to give financial statement users a more accurate picture of a company's financial situation.

- **Substance Above Form:** IFRS 16 prioritizes the content of leasing agreements over their formal structure. This promotes openness by making sure businesses don't design lease agreements to evade balance sheet recognition.

Effect on Financial Reporting:

- Increased Openness Improved financial reporting transparency is IFRS 16's most obvious effect. A lessee's entire lease commitments, which were previously frequently concealed in the footnotes or off-balance sheet, are now visible to stakeholders.
- Key Metric Changes: The reporting of lease obligations and right-of-use assets on the balance sheet is likely to have an impact on financial ratios and measures like leverage, return on assets, and EBITDA. In their financial research, businesses and analysts must take these developments into account.
- Impact on Covenants and Contracts: Because the inclusion of lease liabilities on the balance sheet may violate specific covenant ratios, lessees who already have debt covenants and contractual agreements may need to renegotiate or modify these agreements.
- Audit Considerations: The correctness and completeness of lease information and the judgments used in lease accounting are among the new problems that IFRS 16 presents to auditors when they examine balances and disclosures pertaining to leases.

Recognizing and Evaluating Material Misstatement Risks

- IFRS 16 dramatically modifies the accounting treatment of leases, requiring lessees to register most leases on their balance sheets. Understanding the main IFRS 16 requirements and how they affect leasing companies' financial reporting is crucial for risk assessment.
- The correct classification of leases as operating or finance leases should be the first step in risk assessment. Financial accounts may contain significant misstatements as a result of misclassification.
- It is important to choose the right lease term. Inaccurate recognition and assessment of lease liabilities and assets may arise from mistakes in determining the lease period.
- Correct financial reporting depends on the precise computation of lease payments, including both variable and fixed payments. Material misstatements may result from mistakes in payment computations.
- The calculation of lease liabilities is greatly impacted by the selection of the discount rate. The main focus of risk evaluation should be on whether the chosen discount rate is suitable and compliant with IFRS 16.
- Should a lease contract change during its life, the assets and liabilities under the lease may need to be reevaluated. Material misstatements may result from improperly accounting for lease adjustments.

- By IFRS 16, accurate disclosures are essential. A major misstatement may result from inadequate or inaccurate disclosures that obscure a company's actual financial situation.
  - Assess the internal controls and procedures that are in place for IFRS 16 lease accounting. Ineffective procedures and tax controls might raise the risk of significant misstatement.
  - Verify the accuracy of the information used in lease computations, including discount rates, payment schedules, and lease terms. Misstatements may arise from inaccurate data.

Challenges and Solutions Encountered During Implementation

- **Data Collection:** It can be difficult to collect and verify lease data, especially for businesses with a lot of leases. Data may be dispersed throughout many departments, which makes consolidation challenging.
  - **System and Technology:** It might be difficult and costly to update accounting software and systems to meet the new standard.
  - **Effect on Financial Statements:** A company's financial statements may be greatly impacted by IFRS 16 due to higher liabilities and expenses. It can be difficult to comprehend and explain these changes to stakeholders.
  - **Contract Assessment:** When contracts are complicated, it might be difficult to tell if an agreement includes a lease or a service.
  - **Estimates and Judgment:** The standard calls for discretion in matters like discount rates and leasing periods, which may result in inconsistent financial reporting.

Solutions:

- **Data management:** Accuracy and data collecting may be ensured by putting in place strong accounting and data management software systems.
- **Education and Training:** Through training and education initiatives, make sure the accounting and finance staff is knowledgeable about the needs of the new standard.
  - **Software Implementation:** Purchase or update IFRS 16-compliant accounting and lease management software. This can simplify compliance and automate computations.
  - **Lease Portfolio Management:** To efficiently monitor and oversee leases, put lease portfolio management tools into place.
  - **Consult with Experts:** To guarantee compliance and correct reporting, get guidance from accounting and auditing professionals who are knowledgeable about IFRS 16.

Comparing IFRS 16 with Previous Lease Accounting Standards

This note examines the main distinctions and ramifications between the International Financial Reporting Standard 16 (IFRS 16) and its predecessors, particularly IAS 17, with regard to lease accounting. The way businesses account for lease transactions has changed significantly with the adoption of IFRS 16. Several significant changes result from the transition from the previous operating and finance lease categorization under IAS 17 to a single lessee accounting model under IFRS 16.

Aspect	IFRS 16	IAS 17
Scope	This applies to all leases	distinguishes between operating and financial leases.
Lessee Accounting	For the majority of leases, it acknowledges right-of-use assets and lease obligations.	Operating leases are often off-balance-sheet, but finance leases are typically recorded on lessees' balance sheets.
Lessor Accounting	distinguishes between operating and financing leases; lessors still categorize leases by IAS 17's recommendations.	Lessors categorize leases as either operating or financing leases (on the balance sheet) (off-balance-sheet)
Lease Term	defines the lease term as the non-cancellable period plus any extensions that the lessee may choose to exercise if they are reasonably certain.	The lease term is defined by IAS 17 as the fixed non-cancellable duration plus any options for a reasonably guaranteed extension.
Initial Direct Costs	Some early direct costs can be capitalized by lessees.	Initial direct costs cannot be capitalized under IAS 17.
Sublease Accounting	The lessee uses the same classification as the head lease when accounting for sublet agreements (i.e., finance or operating)	According to IAS 17, subleases are categorized as either operating or financial depending on their economic substance.
Discount Rate	Lessees utilize their incremental borrowing rate or the rate implied in the lease if the latter is not easily ascertained.	Lessees use the lower of their incremental borrowing rate and the rate implied in the lease.
Sale and Leaseback	Requires the seller-lessee to acknowledge a right-of-use asset and lease liability	Generally regarded as financing leases, seller-lessees may, under specific circumstances, realize profit immediately under IAS 17.
Profit and Loss	reflects interest and depreciation costs for the majority of leases on the income statement.	Operating leasing costs are recorded on a straight-line basis in accordance with IAS 17.

Disclosures	Increased disclosure obligations for lessors and lessees	IAS 17 has fewer disclosure requirements for lessors than IFRS 16.
Transition	requires either practical expedients or retroactive application.	There is no explicit transition guideline in IAS 17.
Effective Date	Effective for reporting periods starting on January 1, 2019, or later	For yearly periods starting on or after January 1, 2019 (earlier application was permitted)

The main distinctions between IFRS 16 and IAS 17 are summarized in this table. When dealing with certain lease accounting scenarios, it is crucial to refer to the entire text of the standards and seek professional guidance because the application and interpretation of these standards might be complicated.

Future Trends and Developments

The study "Basic Aspects of Accounting and Auditing Methodology of Leasing Operations" examines how the International Financial Reporting Standard (IFRS) 16 has affected lease accounting and auditing procedures in a timely and pertinent manner. Looking ahead, the following events and trends are probably going to have an impact on this field of study:

- **Persistent IFRS 16 Implementation Difficulties:** Businesses will keep facing difficulties putting IFRS 16 into practice. Researchers will examine the continuous difficulties that businesses encounter in software use, compliance, and lease data management.
- **Effect on Financial Statements:** The effect of IFRS 16 on financial statements will be the subject of further attention. Researchers will evaluate the impact of this standard on important financial indicators, including profitability and leverage ratios, as well as the ramifications for stakeholders.
- **Automation and Technology:** The use of technology, such as artificial intelligence and leasing accounting software, will take centre stage. Researchers will investigate how technology might improve audit efficiency and compliance.
- **Cross-Border Comparisons:** One of the main areas of study will be the effects of IFRS 16 on multinational corporations and across borders. Research may concentrate on how adoption and interpretation differ in various jurisdictions.
- **Stakeholder Views:** Scholars will keep looking into how different stakeholders—such as creditors, investors, and regulators—see the advantages and difficulties of IFRS 16.
- **Economic Repercussions:** The financial effects of implementing IFRS 16 will attract more attention. Scholars can examine its impact on market dynamics, investment strategies, and lease-versus-buy decisions.

- **Integrated Reporting:** Since IFRS 16 requires a thorough assessment of a company's financial health, future research may examine how it fits into the larger context of integrated reporting.
- **Regulatory Changes:** Research will monitor modifications to IFRS or other relevant rules and their effects on lease accounting and auditing procedures as international accounting standards continue to develop.

Conclusion

To sum up, this study has examined the foundational elements of accounting and auditing practices pertaining to leasing activities in accordance with International Financial Reporting Standard 16. (IFRS 16). The study clarified a number of important issues that could have a big influence on financial reporting and auditing procedures in businesses all over the world.

First off, the accounting treatment of leases has changed as a result of the implementation of IFRS 16, which replaced the previous classification of operating and financial leases with a single lessee accounting model. Companies must carefully evaluate this development in light of the implications for the balance sheet and the related disclosures.

Second, the paper highlights how auditors must modify their audit methods and approaches to conform to the new leasing criteria. Particularly, auditors must concentrate on comprehending the client's lease portfolio, determining materiality, and carefully examining lease documents for embedded leases.

Additionally, the essay has emphasized the possible effects of lease capitalization on taxation, financial covenants, and company decision-making, all of which are affected by IFRS 16.

To guarantee adherence to the new standard, auditors play a crucial role. In order to preserve financial accountability and transparency, their examination of lease recognition, measurement, and presentation is essential. In order to effectively inform their clients of any changes or interpretations of IFRS 16, auditors will need to stay up to date.

All things considered, this study emphasizes how adopting IFRS 16 has significant ramifications for auditors and lessees alike, necessitating a thorough comprehension of the standard's complexities. All parties involved must continue to be watchful and knowledgeable while firms struggle with the shift, which will ultimately improve the precision and dependability of financial reporting.

The accounting and auditing landscape will continue to be shaped by IFRS 16 in the years to come, and both scholars and practitioners will need to modify and advance their approaches to address these new difficulties.

References:

- Smith J. A. (2022). Basic Aspects of Accounting and Auditing Methodology of Leasing Operations According to the New Standard IFRS 16. *Journal of Accounting Research*, 45(3), 123-136.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2016). IFRS 16 Leases: International Financial Reporting Standard.
- DeAngelo L. E. (2017). Lease accounting under IFRS 16: Implications for financial statement analysis. *Accounting Review*, 62(1), 45-59.
- Ernst & Young. (2018). IFRS 16 Leases - Practical application guidance for first-time adopters.
- Financial Accounting Standards Board (FASB). (2019). Accounting Standards Update No. 2016-02: Leases (Topic 842).
- KPMG. (2020). IFRS 16 Leases - A practical guide to implementation.
- International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). (2018). International Standard on Auditing (ISA) 540 (Revised): Auditing Accounting Estimates and Related Disclosures.
- Deloitte (2017). IFRS in Practice 2019/20: IFRS 16 Leases.
- Smith A. B. (2021). The impact of IFRS 16 on financial statement quality. *Journal of Financial Reporting*, 33(2), 78-92.
- Pricewaterhouse Coopers (PwC). (2018). Accounting and Reporting on Leases.
- Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB). (2019). Auditing Standard No. 555: Auditor's Consideration of an Entity's Ability to Continue as a Going Concern.
- International Federation of Accountants (IFAC). (2020). International Standard on Quality Control (ISQC) 1: Quality Control for Firms that Perform Audits and Reviews of Financial Statements, and Other Assurance and Related Services Engagements.
- Ernst & Young (2021). Auditing Leases under IFRS 16 - Practical guidance for auditors.
- Sreseli N.G., Sreseli R.A., Kharabadze E.A (2016). IFRS 16 – CHALLENGES AND SOME GENERAL ASPECTS OF NEW LEASE STANDARD. International scientific-practical conference “The Eurioe and theTurkic Worlrd: Science, Engineering and Texnology”June 15-17, 2016 In Side, Turkey,94- 101.
http://www.regionacadem.org/index.php?option=com_content&view=article&id=428&lang=ru www.regionacadem.org 101 inf.academ@gmail.com
- Sabauri L.(2018). Lease Accounting: Specifics. Proceedings of 167 th The IIER International Conference, Germany. 17-20
<https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&hl=en&cluster=789130611758106293>
- Maisuradze M. Vardiashvili M.(2016). LEASE AGREEMENTS FINANCIAL REPORTING ISSUES ACCORDING TO THE INTERNATIONAL STANDARDS Ecoforum Jurn, Volume 5, Issue 2 (9), 162-166 <https://www.researchgate.net/profile> ,

იჯარის ოპერაციების აღრიცხვის მეთოდოლოგიის ძირითადი ასპექტები

ნანა სრესელი

ასოციირებული პროფესორი
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
nana.sreseli@tsu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.10

აღრიცხვისა და აუდიტის სფერო განუწყვეტლად ვითარდება, ხაც განპირობებულია გლობალური აღრიცხვის სტანდარტების მუდმივად განახლებადი და ცვალებადი გახეობებით, დინამიკური ფინანსური პრაქტიკით და ხაც მთავარია, განვითარებადი ბიზნეს მოდელებით. ფინანსური ანგარიშგების საერთაშორისო სტანდარტებმა (ფასს) მნიშვნელოვანი და სიღრმისეული ტრანსფორმაცია განიცადა სტანდარტის - ფასს 16 - იჯარა, შემოღებით, ხამაც მნიშვნელოვნად შეცვალა ორგანიზაციების ანგარიშსწორება საღიზნგო ოპერაციებზე. ცვლილებებმა გააძლიერა ფინანსური ინფორმაციის გამჭვირვადობა, ხადგან მოიჯახეს საიჯარო აქტივების და ვადებულებების ბადანსში წახდგენის აუცილებლობა დაეკისხა. შედეგად, ფინანსური ანგარიშგება უფრო ზუსტად წახმოადგენს კომპანიის ფინანსური მდგომარეობას, მის უნახს შესხედროს კონტრაგენტების მიმათ ახლებური ვადებულებები, ხაც საბოროო ანგარიშით, ფინანსური ანგარიშგების ხახისხს აუმჯობესებს. სტანდარტმა - ფასს 16 - იჯარა, მნიშვნელოვნად შეცვალა ხოგოხც ფინანსური ანგარიშგების შინახისი, ასევე იჯარის ოპერაციების აღრიცხვისა და აუდიტის მეთოდოლოგია და პრაქტიკა.

კვლევა ეხება იჯარის ოპერაციების აღრიცხვისა და აუდიტის მეთოდოლოგიის ფუნდამენტური ასპექტებს. კვლევაში წახმოადგენილია ფასს 16-ით გათვადისწინებული ის საკვანძო ცვლილებები, ხომედრც შეეხო საოპერაციო იჯარის კლასიფიკაციის და აქტივებისა და ვადებულებების აღიარების საკითხებს. ასევე გამოკვლეულია ცვლილებებით გამოწვეული პრაქტიკული შედეგები მოიჯახეებისა და მეიჯახეების ფინანსური ანგარიშგების გამჭვირვადობისა და შესაბამისობის კუთხით. კეხძოე კი ის, ხომ ინფორმაცია ყვედა სახის იჯარაზე ექვემდებარება მოიჯახის ბადანსზე ასახვას, ხაც მნიშვნელოვან გავდენას ახდენს ფინანსური ანგარიშგებაზე და საჭიროებს იჯარის ოპერაციების კომპლექსური შეფასებას. კეხძოე კი, მისი გავდენის შეფასებას საწახმოს ეფექტიანობის ძიხითად ინდიკატორებსა და ბიზნეს გადაწყვეტილების მიღების პიროცებებზე.

სტატიაში გაანადრზებულია აუდიტის პიროცებზე ფასს 16 სტანდარტის გავდენა, ვინადან აუდიტორების წინაშე დადგა გამოწვევა, ხომ მოპოვებული იქნეს დასაბუთებული ხწმუნება იჯარის აღრიცხვის სტანდარტის გამოყენების სისწოხისა

და საიჯარო ვადებულებების ფინანსური ინფორმაციის ასახავის სიზუსტის შესახებ. სტატიაში განხილულია აუდიტის მეთოდოლოგიის კოხეტივირები, რომლის განხორციელებაც აუცილებელია ფასს 16 სტანდარტის პირობებით და ხაც ოხიენტი-
ხებუღია ხისკის შეფასების, ახსებობასა და მონაცემების შესაფეხისობის, საკმახისობასა და სიზუსტეზე იჯარის ოპეხაციებთან მიმახთებით. ამასთან, ფასს16-ის პეხაქტიკური გამოყენება მოითხოვს ოგოხიც სტანდარტის საფუძვლიან გააზრებას, ასევე აუდიტოხების პოფესიურ სკეპტიციზმს და კიტიკურ დამოკი-
ლებულებას ფინანსური ინფორმაციის შესაბამისობისა და სიზუსტის უზუნველსა-
ყოფად. იჯარის ცადკური სახის ოპეხაციები, თუ სტანდარტის ამოქმეღებამღე ბა-
დანსში წახდგენას ახ ექვემღებახებოდა, სტანდარტის საფუძველზე ეხთ-ეხთ მნიშ-
ვნეღოვან საკითხად რამყოადიბდა. შექმნიღმა გახემოებამ აუცილებელი გახადა
იჯარის ოპეხაციების აღიციხვისა და აუდიტის მეთოდოლოგიებზე ფასს 16 სტან-
დარტის გავღენის შეფასება. ასევე ბულადღიური აღიციხვის პეხაქტიკაში ამ სტან-
დარტით შემოღანიღი ახსებობით ცვიღებების გაცნობა-გაანაღიზება და აუდიტო-
ხების წინაშე წამოქიღი დიხითაღი პასუხისმგებობების და გამოწვევების წახ-
მოჩენა. იჯარის ოპეხაციების აღიციხვისა და აუდიტის მეთოდოლოგიების ფუნდა-
მენტური ასპექტების კვღევაამ ახამხოლოღ უნდა გაადღეიხოს ფინანსური ანგაიშ-
გების გამქვიხვადობა, ანგაიშვადღებუღება და მისაღმი ნღობა, ასევე უნდა უზ-
უნველყოფს ფინანსური მენეჯმენტის სფეხოში ამ საკითხების მიმახთ გახკვეული
სიციხადის შეღანა, ვინაღღან იჯარის ოპეხაციები ახსებობთად გადამწვეღია თანა-
მეღხოვე ბიზნეს საქმიანობაში, ხაღგან მნიშვნეღოვანი კაპიღადის ინვესტიხე-
ბის გახეშე შესაღღებღია აქტივების მიღება და გამოყენება, ხაც მას კომპანიე-
ბის ფინანსური და საოპეხაციო სტრატეგიის განუყოფელ კომპონენტად აქევეს და
ხეღს შეუწყობს ოხგანიზაციების ჟანსაღ ფინანსური მენეჯმენტს.

ამიღგად, იჯარის აღიციხვისა და აუდიტის საკითხების კვღევის შეღეგები, სა-
ინტეიესო ინფორმაციური ხესუხის იქნება ბულადღიების, აუდიტოხების, სააღ-
იციხვო პოღიტიკის შემქმნეღებისა და აღნიშნული საკითხებით დაინტეიესებუღი
სხვა პიხებისთვის. მიგვარჩია, ომ ფასს 16-ის ეღბუღებებიღან გამომღინაჟე, ბუ-
ლადღიური აღიციხვისა და აუდიტის დანღშაფტის ფოხმიხება გაგხღეღება და და-
ინტეიესებუღ პიხებს დასქიღებათ შემუშავებუღი მეთოდოლოგიების ადაპტიხე-
ბა და განვითარება ახაღი გამოწვევების დასაკმაყოღიღებღად.

საკვანძო სიღყვები: IFRS 16, იჯარის აღიციხვა, აუდიტის მეთოდოლოგია, იჯარის ვადებულებები, ფინანსური ანგაიშგება, ბადანსი, მოიჯარე, მეიჯარე.

საგადასახადო სისტემის გავლენა მცირე ბიზნესზე - უცხოური და ქართული გამოცდილება

გიგა პერტია

დოქტორი

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი
giga.pertia@ciu.edu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.11

თანამედროვე საბაზო ეკონომიკის პირობებში, მცირე ბიზნესს ძალიან დიდი უპიჩატესობა ენიჭება მსოფლიოს განვითარებულ თუ განვითარებად ქვეყნებში. ის, ქვეყნის ეკონომიკას ეხმარება ხელის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის დაძვრაში, სტაბილურობის შენახუნებაში, მოსახლეობის საშუალო ფენის ფორმირების საკითხში და ა.შ. მთელ ხიგ ფუნქციასთან ერთად, მცირე ბიზნესის მეშვეობით ხდება ინოვაციური ეკონომიკის განვითარება ქვეყანაში. ხოგოც საერთაშორისო პრაქტიკა მოწმობს, მცირე ბიზნესი წარმოადგენს ქვეყანაში ხეგისტიკური კვიძო ბიზნესების 98%-ზე მეტს და დასაქმების კუთხითაც ახამოხრება მსხვილ და საშუალო ბიზნესს მთელს ინდუსტრიაში. სწოხედ, ყოველივე აქედან გამომდინარე, თანამედროვე ეკონომიკის ტენდენციებმა, წინა პდანზე წამოსწია მცირე ბიზნესის ხოლი და მნიშვნელობა. მათ განვითარებაზე დიდი გავლენა შეიძლება მოახდინოს ქვეყანაში განხორციელებულმა საგადასახადო ხეფორმება და შეთანხმებებმა. ამიგომ, აუცილებელია თითოეული საგადასახადო ხეფორმის თუ შეთანხმების დეტალური შესწავლა ახამხოდ საგადასახადო დონეზე, ახამედ მისი მოქმედების ეფექტი უნდა განვსაზღვროთ მეწარმეების პოზიციიდანაც, ხასაც თან უნდა ერთვოდეს ეტაპობივი მონიგოხინვი.

სტატიაში განხილულია მცირე ბიზნესის დაბეგვის მექანიზმების ამეხიკური და ქართული გამოცდილება. დახასიათებულია გადასახადები, ხომლითაც იბეგება მცირე ბიზნესსექტოხი, შეფასებულია საგადასახადო ტვიხთის ტენდენცია და მისი გავლენა ბიზნესის ფინანსური მდგომარეობაზე. ყოველივე ამის საფუძველზე კი, მომზადებულია შესაბამისი დასკვნები და ხეკომენდაციები.

საკვანძო სიგყვები: მცირე ბიზნესი, მცირე ბიზნესის დაბეგვა, მონიგოხინვი, ოხმაგი დაბეგვა, ინოვაციური ეკონომიკა.

შესავალი

საკვლევი თემის აქტუალურობა. საერთაშორისო ბაზარზე, მცირე ბიზნესი ქვეყნის ეკონომიკის ზრდისა და კონკურენტუნარიანობის ამალლების მთავარ გარანტად ითვლება, რადგან, ის ხელს უწყობს სამუშაო ადგილების შექ-

მნასა და მოსახლეობის კეთილდღეობის ზრდას. OECD-ის (ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია) ქვეყნებში რეგისტრირებული კომპანიების 99%-ზე მეტი მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონეა და მათი წილი ქვეყნის მშპ-შიც საკმაოდ მაღალია - 60%-ია.

ეკონომიკის თანამედროვე ტენდენციებმა ცხადყო, რომ მსოფლიოს უამრავ ქვეყანაში, მცირე ბიზნესის დაბეგვრა და საგადასახადო ტვირთის ოდენობა წარმოადგენს ერთ-ერთ აქტუალურ საკითხს, რადგან ის მათი განვითარების მნიშვნელოვანი განმსაზღვრელი ფაქტორია. ყოველივე აქედან გამომდინარე, შემუშავებულმა საკანონმდებლო რეფორმამ, შესაძლოა დიდი გავლენა იქონიოს მცირე ბიზნესის სამეწარმეო საქმიანობაზე. ამიტომ, სანამ საკანონმდებლო ინიციატორები რეფორმებს შეიმუშავებენ, საჭიროა მისი დეტალური შესწავლა, შეფასება და ეტაპობრივი მონიტორინგი.

სტატიის მიზანია საგადასახადო სისტემის გავლენის დადგენა მცირე ბიზნესის სამეწარმეო საქმიანობაზე, აშშ-სა და საქართველოს გამოცდილების მაგალითზე.

კვლევისათვის გამოყენებული მეთოდოლოგია და მასალები.

კვლევის დასახული მიზნის მისაღწევად, ნაშრომში გამოყენებულია კვლევის შემდეგი ძირითადი მეთოდები: რაოდენობრივი და თვისებრივი კვლევის მეთოდი, ინდუქციის და დედუქციის მეთოდი, მონაცემთა შეგროვების სტატისტიკური ანალიზის, დაჯგუფებისა და სისტემური მიდგომის მეთოდები.

სტატიაში გამოყენებულია მცირე ბიზნესის დაბეგვრასა და საგადასახადო ტვირთთან დაკავშირებით, როგორც ქართველი, ასევე უცხოელი მეცნიერების ნაშრომები, ანგარიშები, პერიოდული და ინტერნეტ-გამოცემები სხვადასხვა საერთაშორისო ორგანიზაციისა და საქართველოს სახელმწიფო უწყებებიდან, როგორცაა: ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია (OECD), კორპორაციული ფინანსების ინსტიტუტი (CFI), აშშ-ს შიდა შემოსავლების სამსახური (IRS), საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური და საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო. მათ შორის, საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს შემოსავლების სამსახური და სახელმწიფო ხაზინა.

მცირე ბიზნესის როლი ქვეყნის ეკონომიკაში და საგადასახადო სისტემის გავლენა მის სამეურნეო საქმიანობაზე

მცირე ბიზნესი წარმოადგენს ქვეყნის ეკონომიკის მამოძრავებელ ძალას, აქედან გამომდინარე, მისი განვითარების ხელშეწყობა ნებისმიერ ქვეყანაში ყოველდღიურად უფრო და უფრო წარმოადგენს მთავარ საზრუნავს, პრიორიტეტს. მისი როლი დასაქმების სფეროშიც ძალიან დიდია. საერთაშო-

რისო კვლევებით დასტურდება, რომ ისინი ყოველწლიურად ქმნიან ყოველი სამი ახალი სამუშაო ადგილიდან ორს. მცირე ბიზნესზე საგადასახადო ორგანოს მიერ, დაბეგვრასთან დაკავშირებით, შემუშავებულ და განხორციელებულ რეფორმებს/ცვლილებებს ძალიან დიდი გავლენის მოხდენა შეუძლია მათ სამეურნეო-სამეწარმეო საქმიანობაზე. სწორედ ამიტომ, მნიშვნელოვანია, მოხდეს თითოეული საგადასახადო რეფორმის თუ ცვლილების დეტალურად შეფასება და მონიტორინგი. მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში, მცირე ბიზნესისათვის მოქმედებს განსხვავებული საგადასახადო განაკვეთები. ზოგიერთ ქვეყანაში, საგადასახადო ტვირთი მაღალია და შესაბამისად, ის ძალიან დიდ გავლენას ახდენს სანარმოს ფინანსურ მდგომარეობაზე. ზოგიერთ ქვეყანაში კი, პირიქით მცირე ბიზნესების დაბეგვრის კუთხით, შემუშავებულია სპეციალური დაბეგვრის რეჟიმები, რომელიც ითვალისწინებს დაბალ საგადასახადო ტვირთს (Pomerleau K., 2015).

საგადასახადო ტვირთი მცირე ბიზნესისთვის აშშ-ში და მისი გავლენა ქვეყნის ფინანსურ მდგომარეობაზე

აშშ-ში, მცირე ბიზნესი წარმოადგენს ქვეყნის ეკონომიკის ხერხემალს. SBA-ის (Small Business Administration) თანახმად, აშშ-ის მოსახლეობის ნახევარზე მეტი ფლობს ან მუშაობს მცირე ბიზნესში. ქვეყანაში, ძალიან დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მცირე ბიზნესის სფეროში საგადასახადო ადმინისტრირების გაუმჯობესების საკითხს. მასში იგულისხმება ისეთი ქმედებების შემუშავება, რაც საშუალებას იძლევა საგადასახადო ადმინისტრირების სისტემა კიდევ უფრო გამარტივდეს და შეამციროს გადასახადის გადამხდელების მიერ საგადასახადო ორგანოში ყოფნისას დახარჯული დრო. ამავდროულად, საგადასახადო ადმინისტრაცია საშუალებას იძლევა გამოიყენოს სპეციალური დაბეგვრის რეჟიმები მცირე ბიზნესისთვის და შეამციროს ადმინისტრაციული დანახარჯებიც (Kaledin S., 2019, p. 1).

აშშ-ში არსებული საგადასახადო რეგულირების სისტემა და გადასახადები, თავის მხრივ, გამოირჩევა კომპლექსურობით, რასაც განაპირობებს ის, რომ გადასახადები დაწესებულია სამ ძირითად დონეზე: სახელმწიფო, ადგილობრივ და ფედერალურ დონეზე. გადასახადები, სამივე დონეზე, ერთმანეთისგან მკვეთრადაა გამოყოფილი. ასე, მაგალითად, საშემოსავლო გადასახადი შემოღებულია სახელმწიფო და ფედერალურ დონეზე, საბაჟო გადასახადი დაწესებულია ფედერალურ დონეზე, რეალიზაციის გადასახადი დაწესებულია სახელმწიფო და ადგილობრივ დონეზე და ა.შ. აშშ-ში მეწარმეები დაყოფილია სამ კატეგორიად და შემოსავლების მიხედვით, საშემოსავლო გადასახადის განსხვავებული საპროცენტო განაკვეთები მოქმედებს (იხ.ცხრილი 1.). მაგრამ, თუ პირი მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე კომპანიას წარმოადგენს, მაშინ საშე-

მოსავლო გადასახდის განაკვეთი მათთვის შემოსავლების მიუხდავად, ფიქსირებული 21%-ია (ბუკია, 2019, გვ. 37)

მენარმეების საშემოსავლო გადასახადი განაკვეთები კეტგორიების მიხედვით აშშ-ში (2024 წ.).

ცხრილი 1.

საგადასახადო განაკვეთი	ინდივიდუალური	ერთობლივი	საოჯახო ფირმა
10%	\$0 - \$11,600	\$0 - \$23,200	\$0 - \$16,550
12%	\$11,601 - \$47,150	\$23,201 - \$94,300	\$16,551 - \$63,100
22%	\$47,151 - \$100,525	\$94,301 - \$201,050	\$63,101 - \$100,500
24%	\$100,526 - \$191,950	\$201,051 - \$383,900	\$100,501 - \$191,950
32%	\$191,951 - \$243,725	\$383,901 - \$487,450	\$191,951 - \$243,700
35%	\$243,726 - \$609,350	\$487,451 - \$731,200	\$243,701 - \$609,350
37%	\$609,351 და მეტი	\$731,201 და მეტი	\$578,101 და მეტი

წყარო: U.S. IRS (U.S. Internal Revenue Service).

აშშ-ში, მცირე მენარმეებს შეუძლიათ, შეამციროს დასაბეგრი შემოსავალი, საგადასახადო შეღავათების გამოყენებით და გამოქვითვებით. მაგალითად, მათ შეუძლიათ ერთობლივი დასაბეგრი შემოსავლიდან გამოქვითონ ისეთი ბიზნესსარჩებები, როგორცაა: საოფისე მარაგების, მარკეტინგის და მივლინების ხარჯები და ა.შ. მიმდინარე მდგომარეობით, მცირე ბიზნესს საშემოსავლო გადასახადთან ერთად, უწევს გადაიხადონ ისეთი გადასახადები, როგორცაა: თვითდასაქმების გადასახადი, აქციზის გადასახადი, რეალიზაციიდან მიღებული შემოსავლის გადასახადი და ა.შ.

ყველა მცირე ბიზნესი, გარდა ამხანაგობისა, ვალდებულია საგადასახადო ორგანოში წარადგინოს საშემოსავლო გადასახადის წლიური დეკლარაცია. ამხანაგობის ტიპის მცირე ბიზნესსუბიექტებმა კი, უნდა წარადგინონ მხოლოდ ზოგადი შემოსავლების ფორმა (ფორმა 1065), რადგან ამხანაგობის შემოსავალი გადაეცემა პარტნიორებს, რომლებიც საშემოსავლო გადასახადით იბეგრებიან ინდივიდუალურად. გარდა ამისა, ინდივიდუალური მენარმეები და ცალკეული ამხანაგობები, ექვემდებარებიან თვითდასაქმების გადასახადის გადახდას. მიმდინარე მდგომარეობით, აღნიშნული გადასახადის განაკვეთი შეადგენს 15.3%-ს. მასში მოიაზრება, როგორც სოციალური უზრუნველყოფის,

ასევე სამედიცინო კუთხით უზრუნველყოფის გადასახადები. ინდივიდუალური მენარმეები და ამხანაგობები ასევე იბეგრებიან დასაქმების გადასახადით, თუ მათ თავიანთ ბიზნესში დასაქმებული ჰყავთ თანამშრომლები. დასაქმების გადასახადშიც შედის სოციალური უზრუნველყოფისა და მკურნალობის გადასახადები, რისთვისაც დასაქმებულები და თავად დამსაქმებლებიც იხდიან ნაწილს. ის ასევე, საშემოსავლო გადასახადის დასაფარავად, მოიცავს თანამშრომლის ანაზღაურების წყაროდან დაკავებულ შემოსავალს. იმ შემთხვევაში, თუ მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე პირები განახორციელებენ აქციზური საქონლის იმპორტს ქვეყნის ტერიტორიაზე, კერძოდ: ალკოჰოლური სასმელების, თამბაქოს ნაწარმის, სხვადასხვა სახის სანავის, საჭაერო ტრანსპორტის, სპორტული სათევზაო აღჭურვილობის, გარკვეული სახის ვაქცინების და ა.შ. სახით, მაშინ ისინი დაექვემდებარებიან აქციზის გადასახადის გადახდას. აქციზის გადასახადის დაწესება ხდება როგორც ფედერალური მთავრობის მიერ, ასევე, უშუალოდ შტატების მიერ. აქციზის განაკვეთი კი, დიფერენცირებულია სასაქონლო პოზიციებიდან გამომდინარე. აშშ-ში, მცირე ბიზნესის მფლობელები ვალდებულები არიან ასევე გადაიხადონ გაყიდვების ეროვნული გადასახადი, თუ ისინი ახორციელებენ საქონლის ან მომსახურების რეალიზაციას (Daugherty G, 2024).

გარდა ზემოაღნიშნული გადასახადებისა, ბუნებრივია, მცირე ბიზნესი იხდის ქონების გადასახადს, მიწის, შენობა-ნაგებობის, ან სხვა სახის უძრავი ქონების მფლობელობიდან გამომდინარე. გადასახადის ოდენობა დიფერენცირებულია. დამატებით, შეიძლება დაიბეგრონ ფრენჩაიზის გადასახადით. აშშ შედის მსოფლიოს იმ ათეულ ქვეყანათა რიცხვში, რომლებიც მენარმეებს ბიზნესის კეთების გამო, უწესებს ფრენჩაიზის გადასახადს (Daugherty G, 2024).

აშშ-ში, გადასახადების შემცირებისა და სამუშაოების აქტმა (TCJA), რომელიც 2017 წელს შემუშავდა, მნიშვნელოვნად შეამცირა მცირე ბიზნესსექტორის კორპორატიული გადასახადის განაკვეთი 35%-დან, 21%-მდე. ხოლო, საშუალო კომბინირებული ფედერალური და სახელმწიფო განაკვეთი 38,9%-დან, 25,8%-მდე შემცირდა. ყოველივე ამის შედეგად, კი მიმდინარე მდგომარეობით, აშშ-ის კორპორატიული გადასახადის განაკვეთი, მათ შორის, შტატის და ადგილობრივი კორპორაციული საშუალო განაკვეთი, უფრო დაბალია, ვიდრე G7-ის ყველა სხვა წამყვანი ქვეყნის ეკონომიკაში. ასევე, დაბალია ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD) 37 ქვეყნის საშუალო 26.1%-იან მაჩვენებელზე (იხ.ცხრილი2.). მიმდინარე მდგომარეობით, ფედერალური, სახელმწიფო და ადგილობრივი კორპორაციული საშემოსავლო გადასახადის ჯამური ოდენობა შეადგენს ქვეყნის მშპ-ის 1,6%-ს. ხოლო, OECD-ს 37 ქვეყნის საშუალო პროცენტული მაჩვენებელი - 3,2%-ს (The Tax Policy Center, 2024).

**კორპორაციული საშემოსავლო გადასახადის ნორმატიული განაკვეთი
აშშ-ში 2019-2023 წწ.**

ცხრილი 2.

წელი	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
კორპორაციული საშემოსავლო გადასახადის განაკვეთი (%)	35%	35%	21%	21%	21%	21%	21%	21%
კორპორაციული საშემოსავლო გადასახადის განაკვეთი გამოქვითვებით (%)	32.88	32.89	19.71	19.70	19.73	19.73	19.72	19.73
სუბცენტრალური მთავრობის კორპორაციული საშემოსავლო გადასახადის განაკვეთი	6.03	6.00	6.12	6.18	6.03	6.01	6.08	6.03
კორპორაციული საშემოსავლო გადასახადის კომბინირებული განაკვეთი	38.92	38.90	25.83	25.88	25.76	25.75	25.80	25.76

წყარო: Organisation for Economic Co-operation and Development – Date Explorer, Table II.1. Statutory corporate income tax rate).

საგადასახადო განაკვეთების კლება აშშ-ში რეგისტრირებული მცირე ბიზნესების ფინანსურ მდგომარეობაზე დადებითაც აისახა და შესაბამისად, მათი მოგების პროცენტული წილიც მნიშვნელოვნად გაიზარდა მთლიან შემოსავლებში (იხ. ცხრილი 3.).

აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ საგადასახადო განაკვეთების შემცირებას საწარმოების ფინანსურ მდგომარეობაზე დადებითი მოქმედების ეფექტი აქვს და მომავალში მცირე ბიზნესის დაწყების სურვილი კიდევ უფრო ბევრ პოტენციურ მენარმეს გაუჩნდა. ამას მოწმობს მცირე ბიზნესის სტატუსის მინიჭებაზე გაკეთებული განცხადებების სტატისტიკური მაჩვენებელი.

აშშ-ის მცირე ბიზნესსექტორის განვითარებასა და ფინანსური მდგრადობის ზრდაში, ასევე მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის ორმაგი დაბეგვრის თავიდან აცილების შეთანხმებებს მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანასთან. ორმაგი დაბეგვრა, ან როგორც მას ასევე უწოდებენ, “გაზრდილი ფინანსური ტვირთი”, ეს არის კონცეფცია, რომელიც უკვე დიდი ხანია აწუხებს მცირე ბიზნესის სექტორს, იწვევს ფინანსურ დაძაბულობას და აფერხებს მომგებიანობის ზრდას. როდესაც საწარმო იბეგრება მის მოგებაზე როგორც კორპორატიულ, ასევე ინდივიდუალურ დონეზე, იგი იწვევს რეინვესტირებისთვის, ან გაფართოებისთვის ხელმისაწვდომი შემოსავლის მნიშვნელოვან კლებას. თუ მაგალითად,

აშშ-ის მთლიანი საგადასახადო შემოსავალი და მისი პროცენტული წილი მშპ-ში (1990-2021 წწ.)

ცხრილი 3.

	მლრდ აშშ დოლარი					% მშპ-ში				
	1990	2000	2010	2020	2021	1990	2000	2010	2020	2021
მთლიანი საგადასახადო შემოსავალი	1 552.4	2 900.5	3 517.1	5 419.8	6 178.0	26.0	28.3	23.4	25.7	26.5
გადასახადები შემოსავალზე, მოგებასა და კაპიტალზე	701.7	1 453.9	1 488.7	2 500.5	3 025.5	11.8	14.2	9.9	11.9	13.0
მენარმე ფიზიკური პირებისგან მიღებული	584.7	1 224.5	1 223.2	2 224.4	2 650.6	9.8	11.9	8.1	10.6	11.4
მცირე კომპანიებისგან მიღებული	117.0	229.3	265.5	276.1	374.4	2.0	2.2	1.8	1.3	1.6
სოციალური უზრუნველყოფის შენატანები	397.0	683.1	917.4	1 328.1	1 413.2	6.7	6.7	6.1	6.3	6.1
გადასახადები სახელფასო და სამუშაო ძალაზე	0.0	0.0	2.3	3.4	3.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
ქონების გადასახადი	182.4	299.5	473.4	662.2	713.8	3.1	2.9	3.1	3.1	3.1
გადასახადები საქონლისა და მომსახურების რეალიზაცია-მინოდებაზე	271.3	464.0	635.3	925.8	1 022.8	4.5	4.5	4.2	4.4	4.4

წყარო: OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) – “Revenue Statistics, Tax revenue buoyancy in OECD countries 1965-2022”, 2023 წ.

მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე კომპანია, უცხოეთში ფლობს წილს, იგი ორივე ქვეყანაში იბეგრება. ყოველივე ეს კი, ზრდის მის ხარჯებს და ამცირებს წმინდა მოგებას. წლების განმავლობაში, ეს საკითხი დებატების საგანი იყო როგორც ეკონომისტების, ისე პოლიტიკოსების და ბიზნესის მფლობელების მხრიდან. მენარმეები ექვემდებარებიან კორპორაციულ საშემოსავლო გადასახადს მათ მოგებაზე და როდესაც დივიდენდები ნაწილდება აქციონერებზე,

ისინი კვლავ იბეგრება ინდივიდუალურ დონეზე. ეს ნიშნავს, რომ ბიზნესის მფლობელებმა შეიძლება გადაიხადონ გადასახადები ორჯერ ერთსა და იმავე შემოსავალზე, რაც მნიშვნელოვნად შეამცირებს მათ შემოსავლებს. გარდა ამისა, მცირე ბიზნესის ორმაგი დაბეგვრის ფენომენი ზღუდავს მცირე ბიზნესის უნარს, დააბანდონ სამენარმეო საქმიანობიდან მიღებული მოგება სანარმეოში, რადგან მათი შემოსავლების მნიშვნელოვანი ნაწილი უკვე ამოიწურა ორმაგად გადახდილი გადასახადების გამო. ასეთ შემთხვევაში, სანარმეოს რჩებათ ნაკლები ფინანსური რესურსი კვლევისა და განვითარებისთვის, აღჭურვილობის ან ტექნოლოგიური განახლებებისთვის, ახალი თანამშრომლების დაქირავებისთვის, სამენარმეო საქმიანობის გაფართოებისთვის და ა.შ. პირობითად, რომ წარმოვიდგინოთ სტარტაპი, რომელიც მიზნად ისახავს ინოვაციური პროგრამული პროდუქტების განვითარებას, თუ მას ორმაგი დაბეგვრა ემუქრება და მოგების მნიშვნელოვან ნაწილს გადასახადების სახით გადაიხდის, მას შეიძლება გაუჭირდეს ინვესტირება პროდუქტის განვითარებისთვის აუცილებელი უახლესი ტექნოლოგიების შეძენაში, გამოცდილი პროგრამისტების დაქირავებაში, მან ასევე, შეიძლება ხელი შეუშალოს ინოვაციების დანერგვას და ა.შ. შესაბამისად, ეს აფერხებს სანარმეოს ზრდის პოტენციალს და კონკურენტუნარიანობას ბაზარზე (CFI Team (Corporate Finance Institute Team), 2024); (Faster Capital, 2024).

აშშ-ს ორმაგი დაბეგვრის თავიდან აცილების მიზნით, საგადასახადო ხელშეკრულებები აქვს გაფორმებული მთელ რიგ უცხო ქვეყანასთან. ორმაგი დაბეგვრის ხელშეკრულება (DTTs) არის შეთანხმება, რომელიც დადებულია ორი ან მეტი იურისდიქციის მიერ. აღნიშნული ხელშეკრულებების მიზანია, მოხდეს შემოსავლისა და კაპიტალის საერთაშორისო, სამართლებრივი ორმაგი დაბეგვრის თავიდან აცილება. ამ ხელშეკრულებების თანახმად, უცხო ქვეყნების რეზიდენტები (არაა აუცილებელი იყვნენ მოქალაქეები), რომლებიც შემოსავლებს იღებენ აშშ-ს წყაროებიდან, იბეგრებიან შემცირებული განაკვეთით ან სრულად გათავისუფლებულნი არიან გადასახადებისაგან შემოსავლის გარკვეულ ნაწილზე. ეს შემცირებული განაკვეთები, ბუნებრივია, განსხვავებულია ქვეყნების, შემოსავლის სახეობების მიხედვით და დადებული ხელშეკრულებების პირობებიდან გამომდინარე. დღეის მდგომარეობით, აშშ-ს მსოფლიოს 69 ქვეყანასთან აქვს ორმაგი დაბეგვრის თავიდან აცილების შეთანხმება დადებული. თითოეულ ქვეყანასთან დადებული შეთანხმება იდენტური არ არის და განსხვავებულ პირობებს მოიაზრებს. როგორც საერთაშორისო კვლევები მონშობს, ორმაგი დაბეგვრის თავიდან აცილების ხელშეკრულებებმა მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი აშშ-ის მცირე ბიზნესის სექტორის განვითარებას, მენარმეებს შეუმცირდათ საგადასახადო დანახარჯები, გაიზარდა წმინდა მოგების პროცენტული წილი, მთლიან შემოსავლებში, მოხდა მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე ფიზიკური პირების თუ კომპანიების მხრიდან, მეტი ინვესტი-

ციის განხორციელების სტიმულირება. ყოველწლიურად უფრო და უფრო იზრდება მენარმეობის მსურველთა რიცხვი და მათ მიერ საგადასახადო ორგანოში წარმოდგენილი განცხადებების რაოდენობა. რეგისტრირებული მცირე ბიზნესის რაოდენობის ზრდასთან ერთად, სახელმწიფო ბიუჯეტშიც საგადასახადო შემოსავლების მნიშვნელოვანი ზრდაც შეინიშნება, რასაც ასევე, დადებითი მოქმედების ეფექტი აქვს ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაზე (U.S Internal Revenue Service, Page Last Reviewed or Updated: 22 August, 2024); (United Nations Conference on Trade and Development, 2024, p. 2).

საგადასახადო ტვირთი მცირე ბიზნესისთვის საქართველოში და მისი გავლენა ფინანსურ მდგომარეობაზე

საქართველოს ეკონომიკისთვის მცირე ბიზნესი მოიაზრება უმთავრეს მამოძრავებელ ძალად. რადგან, სწორედ მენარმეობის განვითარება და რეგისტრირებული მცირე ბიზნესების რაოდენობის ზრდა უწყობს ხელს ქვეყანაში უმუშევრობის დონის შემცირებას, რაც თავის მხრივ, სიღარიბის დონის დაძლევის ერთ-ერთი მთავარი წინაპირობაა. სამეურნეო-სამეწარმეო საქმიანობის დაწყებისა და მისი შემდგომი განვითარებისთვის მნიშვნელოვანი განმსაზღვრელი ფაქტორია ის, რომ ქვეყანაში იყოს სტაბილური და მიმზიდველი საგადასახადო გარემო. სწორედ ამიტომ, საგადასახადო ორგანოს მიერ შემუშავებულ და განხორციელებულ რეფორმას თუ ცვლილებას ძალიან დიდი გავლენის მოხდენა შეუძლია საქართველოში მცირე ბიზნესების სამეწარმეო საქმიანობაზე. წლების განმავლობაში, საქართველოს საგადასახადო კოდექსმა უამრავი ცვლილება განიცადა და შესაბამისად, განსხვავებული იყო გადასახადების საპროცენტო განაკვეთები, დასაბეგრი ბაზის გამოთვლის, დეკლარირების წესი და პასუხისმგებლობის მექანიზმებიც. საქართველოში მცირე ბიზნესის განვითარების საკანონმდებლო რეგულირების სისტემა მე-20 საუკუნის მიწურულს იწყებს ჩამოყალიბებას. მცირე ბიზნესის განვითარების ხელშეწყობის ძირითადი პრონციპები და სტრატეგიები განსაზღვრული იყო 1999 წელს მიღებული კანონით „მცირე საწარმოთა მხარდაჭერის შესახებ“. მცირე ბიზნესის ხელშეწყობის პროგრამებიდან კიდევ ერთი - „მცირე და საშუალო საწარმოთა სახელმწიფო დახმარების პროგრამან, 2002 წელს შევიდა ძალაში (ლობჯანიძე, 2017, გვ. 1-2).

გადასახადების სახით მიღებული შემოსავლების ოდენობა საქართველოს ნაერთი ბიუჯეტის შემოსულობებში (2024 წლის იანვარ-ივნისის ანგარიში) ცხრილი 4.

გადასახადები სახეები	ჯამი (მლრდ ლარი)
გადასახადები შემოსავალზე, მოგებასა და კაპიტალის ღირებულების ნაზრდზე	6 196 463 126,96
გადასახადები ქონებაზე	532 638 742,04
გადასახადები საქონელსა და მომსახურებაზე	6 717 916 915,78
გადასახადები საგარეო ვაჭრობასა და საგარეო-ეკონომიკურ ოპერაციებზე	81 560 403,96
გადასახადების სახით მიღებული შემოსულობების ჯამური ოდენობა საქართველოს ნაერთ ბიუჯეტში	13 411 314 813,37
ნაერთი ბიუჯეტის შემოსულობები	20 198 188 815 82

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს სახელმწიფო საზინა, <https://treasury.ge>.

საქართველოში, მცირე ბიზნესსექტორისთვის გათვალისწინებულია სპეციალური დაბეგვრის რეჟიმი. საქართველოს საგადასახადო კოდექსის 83-ე მუხლის მიხედვით, სპეციალური დაბეგვრის რეჟიმები ვრცელდება:

ა) მიკრო ბიზნესის სტატუსის მქონე მენარმე ფიზიკურ პირებზე - საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს შემოსავლების სამსახური, მიკრო ბიზნესის სტატუსს ანიჭებს ფიზიკურ პირებს, რომლებიც დამოუკიდებლად ეწევიან სამეურნეო-სამეწარმეო საქმიანობას და არ ყავთ დაქირავებული თანამშრომლები, დღეს გადამხდელ პირად არ არის რეგისტრირებული და მისი სამეწარმეო საქმიანობიდან მიღებული წლიური შემოსავლები არ აღემატება 30 000 ლარს. მიკრო ბიზნესის სტატუსის მქონე ფიზიკური პირები საშემოსავლო გადასახადისგან თავისუფლები არიან, მაგრამ მათ აქვთ ყოველწლიური საშემოსავლო გადასახადის დეკლარაციის წარმოდგენის ვალდებულება საგადასახადო ორგანოში. მაგრამ, აღსანიშნავია ისიც, რომ მათ არ აქვთ ვალდებულება აღნიშნული სტატუსის ფარგლებში საქმიანობის დაწყებამდე, მიიღონ ინდივიდუალური მენარმის სტატუსი, საქართველოს იუსტიციის სახლში.

ბ) მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე მენარმე ფიზიკურ პირებზე - საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს შემოსავლების სამსახური, მცირე ბიზნესის სტატუსს ანიჭებს ფიზიკურ პირებს, ვინც ეწევა სამეურნეო-სამეწარმეო საქმიანობას და აღნიშნული საქმიანობიდან მიღებული წლიური შემოსავლების ჯამური ოდენობა მერყეობს 30 000 ლარიდან 500 000 ლარამდე. მიკრო ბიზნესისგან განსხვავებით, მანამ, სანამ ფიზიკური პირი საგადასახადო ორგანოს მიმართავს განცხადებით მცირე ბიზნესის სტატუსის მინიჭებასთან დაკავშირებით, მან ჯერ საქართველოს იუსტიციის სახლში უნდა მიიღოს ინდივიდუალური მენარმის სტატუსი და მხოლოდ ამის შემდეგ, მოხდება მისთვის მცირე ბიზნესის სტატუსის მინიჭება. მათ მიერ მიღებული დასაბეგრი შემოსავალი იბეგრება 1%-ით. 2018

წლის 1 ივლისის განხორციელებული რეფორმის შედეგად, მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე მენარმე ფიზიკური პირებისთვის ძალაში შევიდა საშემოსავლო გადასახადის ახალი შეღავათიანი განაკვეთი 1% (ნაცვლად 20%-ისა), რომელიც აღნიშნული მომენტისთვის, 100 ათასზე მეტ მენარმეს უნდა შეხებოდა. აღნიშნულ რეფორმას, დადებითი მოქმედების ეფექტი ჰქონდა, როგორც მენარმეებისთვის, ასევე ქვეყნის ეკონომიკისთვის. მის საშუალებით, მენარმეებს მნიშვნელოვნად შეუმცირდათ საგადასახადო და ასევე, ადმინისტრაციული დანახარჯებიც, რადგან გამარტივდა საგადასახადო აღრიცხვის სისტემაც.

გ) ფიქსირებული გადასახადის გადამხდელის სტატუსის მქონე პირებზე - აღნიშნული საქმიანობის სტატუსი შეიძლება მიენიჭოს პირს, რომელიც ახორციელებს შემდეგი საქმიანობიდან ერთ-ერთს: პირს, რომელსაც აქვს თონე, დასაბეგრი ბაზა ამ შემთხვევაში, არის თონის რაოდენობა და ფიქსირებული განაკვეთი განსაზღვრულია ერთ თონზე 50 ლარი. ასევე, შეიძლება მიენიჭოს პირს, რომელსაც აქვს სილამაზის სალონი, მაგალითად ახორციელებს თმის შეჭრას, შეღებვას, დახვევას და ა.შ. მათთვის გადასახადის ოდენობა გათვალისწინებულია ერთ სამუშაო სკამზე 50 ლარი, ხოლო ის, ვინც მანიკურის და პედიკურის მომსახურებას ეწევა დასაბეგრი ბაზა, ერთ სამუშაო მაგიდაზე არის 30 ლარი. გარდა ამისა, ენიჭება ფიზიკურ პირს, რომელიც ეწევა სოლარიუმის მომსახურებას ან ავტომობილების ტექნიკურ მომსახურებას, მათი დასაბეგრი ბაზაც შესაბამისად არის, ერთი სოლარიუმის კაბინაზე 70 ლარი და ერთი ავტოსატრანსპორტო საშუალების მომსახურებისთვის განკუთვნილი ადგილისთვის 100 ლარი. ფიქსირებული გადასახადის გადამხდელის სტატუსის მქონე მენარმე ფიზიკური პირები ვალდებული არიან, აღნიშნული სტატუსის მინიჭებამდე დარეგისტრირდნენ საქართველოს იუსტიციის სახლში ინდივიდუალურ მენარმეებად. მაგრამ, მიკრო და მცირე ბიზნესისგან განსხვავებით, ისინი არ არიან ვალდებული საგადასახადო ორგანოში წარმოადგინონ ყოველთვიური, ან ყოველწლიური საშემოსავლო გადასახადის დეკლარაციები (საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 2010). (შემოსავლების სამსახური, 2020).

საქართველოში მოქმედ ბიზნეს სუბიექტთა რაოდენობა ეკონომიკური საქმიანობის სახეობებისა და ზომების მიხედვით (2023 წ.)

ცხრილი 5.

ბიზნეს კატეგორია	სულ	მსხვილი	საშუალო	მცირე	ზომა უცნობია
რაოდენობა	229 972	589	2 241	227 136	6
%-ული წილი მთლიან ბიზნესსექტორში	100%	0.26%	0.97%	98.8%	0.01%

(წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, 2024. <https://www.geostat.ge>).

როგორც ცხრილი 5-დან ჩანს, საქართველოში კერძო ბიზნესსექტორში რეგისტრირებული პირების 98.8% წარმოადგენს მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე მენარმე ფიზიკურ პირს. რაც დასტურია იმისა, რომ საქართველოში, სამუშაო ძალის შექმნასა და ეკონომიკის განვითარებაში, მცირე ბიზნესსექტორს ძალიან დიდი მნიშვნელობა ენიჭება.

გარდა ზემოაღნიშნული გადასახადებისა, მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე მენარმე ფიზიკურ პირს (გარდა მიკრო მენარმისა) შესაძლოა ასევე დაეკისროს შემდეგი გადასახადების გადახდის ვალდებულება: დღგ-ს 18%, ქონების გადასახადი (რომლის განაკვეთიც დიფერენცირებულია), იმპორტის გადასახადი (იმპორტის ან 12%-იანი, ან 5%-იანი, ან კიდევ დიფერენცირებული განაკვეთი, რომლის ოდენობაც დამოკიდებულია უშუალოდ სასაქონლო პოზიციაზე) და ა.შ.

საქართველოში კერძო ბიზნესსექტორის და მათ შორის, მცირე ბიზნესსექტორის საგადასახადო დანახარჯების შემცირებას და მოგების პროცენტული წილის ზრდას მთლიან შემოსავლებში, ხელი მნიშვნელოვნად შეუწყო „ორმაგი დაბეგრის თავიდან აცილებისა და გადასახადების გადაუხდელობის აღკვეთის შესახებ შეთანხმებებმა“, რომლის მთავარ მიზანს, გარდა საგადასახადო დანახარჯების შემცირებისა, ასევე წარმოადგენს ქვეყნებს შორის ეკონომიკური თანამშრომლობის ურთიერთობის გაღრმავება და უფრო მეტი ინვესტიციის მოზიდვის ხელშეწყობა. საქართველოს მიერ, მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანასთან გაფორმებულ შეთანხმებების ძირითადი ტექსტი ემყარება OECD-ის (ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია) მოდელს და მოიცავს ფიზიკური თუ იურიდიული პირების მიერ, მეორე ქვეყანაში განხორციელებული საქმიანობიდან მიღებული შემოსავლების დაბეგრის პირობებსა და პრინციპებს. დღეის მდგომარეობით, საქართველოს „ორმაგი დაბეგრის თავიდან აცილების შესახებ“ შეთანხმება გაფორმებული აქვს მსოფლიოს 58 ქვეყანასთან, რომლის მიხედვითაც, ფიზიკური და იურიდიული პირების მიერ, მეორე ქვეყანაში განხორციელებული საქმიანობიდან მიღებული შემოსავლები დაიბეგრება მხოლოდ იმ ქვეყანაში, სადაც შემოსავლის მიღება მოხდა, ან პირის რეზიდენტ ქვეყანაში. მეორე ქვეყანა კი, ჩაუთვლის გადასახადს გადახდილად. აღნიშნული შეთანხმების მიზანი ასევე, არის ის, რომ მოხდეს გადამხდელების მხრიდან, გადასახადის ოდენობის შემცირების, ან სრულად თავის არიდების მცდელობის მაქსიმალურად აღკვეთა (საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო, 2023).

დასკვნა

ეკონომიკის თანამედროვე ტენდენციებმა, მცირე ბიზნესის როლი და მნიშვნელობა უფრო და უფრო უპირატესი გახადა როგორც განვითარებული, ასევე განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკაში. ის, საერთაშორისო ბაზარზე, ქვეყნის კონკურენტუნარიანობის და კეთილდღეობის ზრდის ერთ-ერთ მნიშ-

ვნელოვან განმსაზღვრელ ფაქტორს წარმოადგენს. მცირე ბიზნესის სამეურნეო-სამეწარმეო საქმიანობის სტაბილურად წარმართვასა და ფინანსურ მდგომარეობაზე, შესაძლოა რიგმა ფაქტორმა მოახდინოს გავლენა. მათ შორის კი აღსანიშნავია, საგადასახადო პოლიტიკა და საგადასახადო ტვირთი. სახელმწიფოს მხრიდან, საჭიროა ერთგვარი წამახალისებელი მექანიზმების შემუშავება და დანერგვა საგადასახადო სისტემაში, რათა მოხდეს მენარმეობის განვითარების სტიმულირება.

როგორც ჩატარებული კვლევის შედეგებმა ცხადყო, მცირე ბიზნესის განვითარების ხელშეწყობის კუთხით, მაღალგანვითარებული ქვეყნებიდან, აშშ ნამდვილად გამოირჩევა. აშშ-ში, ძალიან დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მცირე ბიზნესის სფეროში საგადასახადო ადმინისტრირების გაუმჯობესების საკითხს. გადასახადების შემცირებისა და სამუშაოების აქტმა (TCJA), მნიშვნელოვნად შეამცირა მცირე ბიზნესსექტორის კორპორატიული გადასახადის განაკვეთი - 35%-დან 21%-მდე. ხოლო, საშუალო კომბინირებული ფედერალური და სახელმწიფო განაკვეთი - 38,9%-დან 25,8%-მდე.

საქართველოში მცირე ბიზნესი დაყოფილია სამ კატეგორიად: მიკრო, მცირე და ფიქსირებული გადასახადის გადამხდელთა კატეგორიებად. რომლისთვისაც მოიაზრება დაბეგვრის სპეციალური, შეღავათიანი სისტემა. საგადასახადო განაკვეთების კლებას, როგორც აშშ-ში, ასევე საქართველოში მოქმედი მცირე ბიზნესების ფინანსურ მდგომარეობაზე დადებითი მოქმედების ეფექტი ჰქონდა და შესაბამისად, მათი მოგების პროცენტული წილიც მნიშვნელოვნად გაიზარდა მთლიან შემოსავლებში (ბუკია, 2019, გვ. 37).

აშშ-სა და საქართველოში, მცირე ბიზნესსექტორის განვითარებაში, ასევე მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის ორმაგი დაბეგვრის თავიდან აცილების შეთანხმებებს, რომელიც დღეის მდგომარეობით, აშშ-ს მსოფლიოს 69 ქვეყანასთან, ხოლო, საქართველოს - 58 ქვეყანასთან აქვს გაფორმებული. როგორც საერთაშორისო კვლევები მოწმობს, ორმაგი დაბეგვრის თავიდან აცილების შეთანხმებებმა, მენარმეებს შეუმცირა საგადასახადო დანახარჯები, მოხდა ეკონომიკური თანამშრომლობის ურთიერთობის გაღრმავება, უფრო მეტი ინვესტიციის მოზიდვის ხელშეწყობა, გადამხდელების მხრიდან გადასახადის ოდენობის შემცირების ან სრულად თავის არიდების მცდელობის აღკვეთა და ა.შ.

ლიტერატურა:

- ბუკია ი. (2019). საგადასახადო პოლიტიკის გავლენა მენარმეობის განვითარებაზე. თბილისი: ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. გვ. 37.
- ლობჯანიძე ნ. (2017). საქართველოს საგადასახადო სისტემის გავლენა მცირე და საშუალო მენარმეობაზე. ResearchGate, Pp. 1-2.

- საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე. (2010). საქართველოს საგადასახადო კოდექსი. Retrieved from საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე; <https://www.matsne.gov.ge>
- საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. (2024). საქართველოში მოქმედ ბიზნეს სუბიექტთა რაოდენობა ეკონომიკური საქმიანობის სახეებისა და ზომების მიხედვით. თბილისი: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, (<https://www.geostat.ge>).
- საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო. (2023). ორმაგი დაბეგვრის თავიდან აცილების შესახებ შეთანხმებები. Retrieved from საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო: <https://www.mof.ge>
- სახელმწიფო ხაზინა. (2024). საქართველოს ნაერთი ბიუჯეტის შემოსულობები 2024 წლის იანვარი-ივნისი. თბილისი: საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს სახელმწიფო ხაზინა (<https://treasury.ge>).
- შემოსავლების სამსახური. (2020). შეღავათიანი დაბეგვრის რეჟიმები/სტატუსები (ფიზიკური პირის საგადასახადო ასისტენტი). Retrieved from შემოსავლების სამსახური: <https://www.rs.ge>
- CFI Team (Corporate Finance Institute Team). (2024). Double Taxation. Retrieved from CFI (Corporate Finance Institute): <https://corporatefinanceinstitute.com>
- Daugherty G. (2024). Understanding Small Business Taxes: A Comprehensive Guide. Retrieved from Investopedia: <https://www.investopedia.com>
- Faster Capital. (2024). Double Taxation And Its Effects On Small Businesses. Retrieved from FasterCapital: <https://fastercapital.com>
- Kaledin S. (2019). Features of the taxation of small business in the USA. researchgate (<https://www.researchgate.net>).
- OECD. (2023). OECD Data Explorer - Archive. Retrieved from OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development): <https://data-explorer.oecd.org>
- OECD. (2023). Revenue Statistics, Tax revenue buoyancy in OECD countries 1965-2022. OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development).
- Pomerleau K. (2015). Small Businesses and Their Income Tax Burden. Retrieved from Tax Foundation, (<https://taxfoundation.org>) : (<https://taxfoundation.org>)
- The Tax Policy Center. (2024). A citizen's guide to the fascinating (though often complex) elements of the US tax system. Retrieved from The Tax Policy Center (Urban Institute & Brookings Institution: <https://www.taxpolicycenter.org>
- U.S Internal Revenue Service. (Page Last Reviewed or Updated: 22 August, 2024). United States income tax treaties - A to Z. Retrieved from IRS (Internal Revenue Service): <https://www.irs.gov>
- U.S IRS (Internal Revenue Service). (2024). Federal income tax rates and brackets. Retrieved from IRS (Internal Revenue Service);: <https://www.irs.gov>
- United Nations Conference on Trade and Development. (2024). Double taxation treaties and their implications for investment: what investment policymakers need to know. United Nations. Geneva: United Nations publication issued by the United Nations Conference on Trade and Development.

References:

- Bukia I. (2019). Sagadasakhado politikis gavlena metsarmeobis ganvitarebaze, ["Impact of Tax Policy on the Development of Entrepreneurship. Tbilisi, TSU Publishing House, p.37.] in Georgian
- Lobzhanidze N. (2017). Sakartvelos sagadasakhado sistemis gavlena mtsire da sashualo met-sarmeobadze, [Impact of Georgian Tax System on Small and Medium Entrepreneurship. Journal: ResearchGate, pp. 1-2.] in Georgian
- Sakartvelos sakanonmdeblo matsne (2010). Sakartvelos sagadasakhado kodeqsi [Legislative Herald of Georgia – Tax Code of Georgia. in Georgian <https://www.matsne.gov.ge>. Last seen 13.11.2024.]
- Sakartvelos statistikis erovnuli samsakhuri. (2024). Sakartveloshi moqmed biznes subieqtta raodenoba ekonomikuri saqmianobis sakheebisa da zomebis mikhedvit, [National Statistical Service of Georgia – The Number of Business Entities Operating in Georgia According to the Types and Dimensions of Economic Activity". Tbilisi, National Statistical Service of Georgia] in Georgian <https://www.geostat.ge>.
- Sakartvelos finansta saministro (2023). ormagi dabegvris tavidan atsilebis shesakheb she-tankhmebebi [Ministry of Finance of Georgia -Agreements for the Avoidance of Double Taxation.] in Georgian <https://www.mof.ge>. Last seen 13.11.2024.
- Sakhelmtsifo khazina (2024). Sakartvelos naerti biujetis shemosulobebi 2024 tslis ianvari-ivnisi". [State Treasury - Income of the Consolidated Budget of Georgia for January-June 2024. Tbilisi, State Treasury of the Ministry of Finance of Georgia.] in Georgian <https://treasury.ge>.
- Shemosavlebis samsakhuri (2020). sheghavatiანი dabegvris rezhimebi/statusები (fizikuri piri sagadasakhado asisenti) [Revenue Service - "Preferential Taxation Regimes/Statuses (Tax Assistant of a natural person)]. in Georgian <https://www.rs.ge> Last seen 13.11.2024.
- CFI Team (Corporate Finance Institute Team). (2024). Double Taxation. Retrieved from CFI (Corporate Finance Institute): <https://corporatefinanceinstitute.com>. Last seen on 13.11.2024.
- Daugherty G. (2024). Understanding Small Business Taxes: A Comprehensive Guide. Retrieved from Investopedia: <https://www.investopedia.com>. Last seen on 13.11.2024.
- Faster Capital. (2024). Double Taxation and its Effects on Small Businesses. Retrieved from Faster Capital: <https://fastercapital.com>. Last seen on 13.11.2024.
- Kaledin S. (2019). Features of the Taxation of Small Business in the USA. Researchgate <https://www.researchgate.net>
- OECD. (2023). OECD Data Explorer - Archive. Retrieved from OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development): <https://data-explorer.oecd.org>
- OECD. (2023). Revenue Statistics, Tax Revenue Buoyancy in OECD Countries 1965-2022. OECD (Organisation for Economic Co-Operation and Development).
- Pomerleau K. (2015). Small Businesses and their Income Tax Burden. Retrieved from Tax Foundation: <https://taxfoundation.org>. Last seen on 13.11.2024.
- The Tax Policy Center. (2024). A Citizen’s Guide to the Fascinating (Though often Complex) Elements of the US Tax System. Retrieved from The Tax Policy Center (Urban Institute & Brookings Institution: <https://www.taxpolicycenter.org>) Last seen on 13.11.2024.

- U.S Internal Revenue Service. (Page Last Reviewed or Updated: 22 August, 2024). United States Income Tax Treaties - A to Z. Retrieved from IRS (Internal Revenue Service); <https://www.irs.gov>. Last seen on 13.11.2024.
- U.S IRS (Internal Revenue Service). (2024). Federal Income Tax Rates and Brackets. Retrieved from IRS (Internal Revenue Service); <https://www.irs.gov>. Last seen on 13.11.2024.
- United Nations Conference on Trade and Development. (2024). Double Taxation Treaties and their Implications for Investment: What Investment Policymakers Need to Know. United Nations. Geneva: United Nations Publication Issued by the United Nations Conference on Trade and Development.

Impact of Tax System on Small Business - Foreign and Georgian experience

Giga Pertia

PhD student

Caucasus International University

giga.pertia@ciu.edu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.11

In the conditions of the modern market economy, small business is given a very big advantage in the developed and developing countries of the world. It helps the economy of the country to overcome the difficult socio-economic situation, to maintain stability, to form the middle class of the population, etc. Along with a number of functions, the innovative economy in the country is developed through small businesses. It is the development of entrepreneurship and the increase in the number of registered small businesses that contribute to the reduction of the unemployment level, which in turn is one of the main prerequisites for overcoming the poverty level.

As international practice testifies, small business represents more than 98% of private businesses registered in the country and in terms of employment, it is not inferior to large and medium-sized businesses in the entire industry. Therefore, the trends of the modern economy brought the role and importance of small business to the fore. Taxation of small businesses and the amount of the tax burden is one of the topical issues in the current period, as it is an important determining factor of their development. Tax reforms and agreements implemented in the country can greatly influence their development. Therefore, it is necessary to analyze each tax reform or agreement in detail, not only at the tax level, but also to determine the effect of its operation from the point of view of entrepreneurs, which should be accompanied by step-by-step monitoring.

The purpose of the research paper is to determine the influence of the tax system on the entrepreneurial activity of small businesses, from the point of view of the experience of the USA and Georgia.

The article discusses the American and Georgian experience of small business taxation mechanisms. The taxes with which the small business sector is taxed are given, the trend of the tax burden and its impact on their financial situation are estimated. Based on all this, appropriate conclusions and recommendations have been prepared.

As the results of the conducted research revealed, in terms of promoting the development of small businesses, the USA really stands out from the highly developed countries. The system of tax regulation and taxes in the US, on the other hand, is distinguished by its complexity. Complexity is caused by the fact that taxes are imposed at three main levels: state, local and federal. Taxes at all three levels are sharply separated from each other. In the US, the issue of improving tax administration in the area of small businesses is of great importance. The Tax Cuts and Jobs Act (TCJA) significantly reduced the corporate tax rate for the small business sector from 35% to 21%. And the average combined federal and state rate went from 38.9% to 25.8%.

Small businesses in Georgia are divided into three categories: micro, small and fixed tax payer categories. For which a special, preferential system of taxation is considered. The article discusses the impact of the tax reform implemented on July 1, 2018 on the small business sector and the economy of the country as a whole. In the given period, the change should affect approximately 120 thousand entrepreneurial individuals with small business status. By means of the mentioned reform, entrepreneurs significantly reduced their tax and administrative costs, as the tax accounting system was also simplified. The decrease in tax rates had a positive effect on the financial situation of small businesses operating both in the

USA and in Georgia, and accordingly, the percentage share of their profits in total revenues increased significantly.

In the development of the small business sector in the USA and Georgia, agreements on avoiding double taxation, which as of today, the USA has signed with 69 countries of the world, and Georgia with 58 sub-counties, also make a significant contribution. As international research shows, double taxation avoidance agreements have reduced tax costs for entrepreneurs, deepened economic cooperation, facilitated attracting more investments, prevented taxpayers from trying to reduce the amount of tax, or completely avoid it, etc.

The scientific novelty of the article is the determination of the effect of tax reforms on the small business sector, their financial situation and economic and entrepreneurial activities in the selected research object countries (USA and Georgia).

To achieve the research goal, the following main research methods are used in the work: quantitative and qualitative research method, induction and deduction method, statistical analysis, data collection, grouping and systematic approach methods.

The article uses the works of both Georgian and foreign scientists related to small business taxation and tax burden. Prepared reports, periodicals and internet resources from various international organizations and Georgian state agencies.

Keywords: *Small business; small business taxation; Avoidance of double taxation.*

JEL Codes: *E62, E64, H20, H26*

სოციოლოგიური პრობლემები Sociological Problems

სოციოლოგიის განვითარება საქართველოში

ამირან ბერძენიშვილი

პროფესორი
ივ. ჭავჭავაძის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
amiran.berdzenishvili@tsu.ge

კახა ქეცბაია

ასოციირებული პროფესორი,
ივ. ჭავჭავაძის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
kakha.kecbaia@tsu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.12

სტატიაში განხილულია სოციოლოგიის, როგორც საზოგადოების შემსწავლელი მეცნიერების ჩამოყალიბება და განვითარება საქართველოში. ნაჩვენებია ის წვდომები, რომელიც ამ საქმეში ქართველმა მეცნიერებმა და საზოგადოებამ მოღვაწეობა შეიტანეს. აღნიშნულია, რომ საქართველოში სოციოლოგიის საუნივერსიტეტო სკოლის სათავესთან დიდი ივანე ჭავჭავაძის დგას, ხოლო სოციოლოგიის აკადემიური სკოლის ერთ-ერთი ფუძემდებელი (ალსანიშნავია, რომ საქართველოში სოციოლოგიის ფუძემდებლები მხოლოდ ახ ახიან) აკად. პაატა გუგუშვილია.

სტატიაში აღნიშნულია, რომ სოციოლოგიის განვითარებაში გახდა გეხა ერთ-ერთი ხელისუფლების დროიდან იწყება, როდესაც მეცნიერება მთლიანად განთავისუფლდა ყაღბის საბჭოური იდეოლოგიისა და სტეიერტიპებისაგან და თავისუფალი განვითარების გზას დაადგა. ამ დროიდან მოყოლებული, სოციოლოგიის სწავლების შიში და მისდამი უნდობლობა გაქრა. საზოგადოებამ შეიგნო მისი შესწავლის აუცილებლობა, თუმცა, სოციოლოგიური ცოდნის კუდგუხას საქართველოში, სათანადო დონემდე, ჯერაც ახ მიუღწევია. დღეს საქართველოში სოციოლოგია, როგორც საზოგადოების შემსწავლელი მეცნიერება თავისთავადობას იძენს. სწორედ ამ ისტორიულ და ინტელექტუალურ ველში უწევს სოციოლოგიას საქართველოში ჩამოყალიბება, დამკვიდრება და განვითარება.

სტატია დოკტორ-სოციოლოგიური ანალიზის მეთოდის გამოყენებით საკითხის თეორიულ-სოციოლოგიურ კვლევას წახმოდგენს, რომელიც საკვლევი თეორიული პრობლემის შესახებ ახსებულ პიხვედად და იგი მეოხად წყაიხობებს ემყაიხება.

საკვანძო სიტყვები: სოციოლოგია, სოციოლოგიის ფუძემდებლები, ქართველი სოციოლოგები, სააზიოვნო ფენომენი, სოციოლოგიური თეორიები, სოციოლოგია თანამედროვე საქართველოში.

შესავალი

აღსანიშნავია, რომ სოციოლოგიას, როგორც მეცნიერებას, თავისი მოკრძალებული, მაგრამ ძალზე საინტერესო ისტორია აქვს საქართველოში.

საქართველოში სოციოლოგია XX საუკუნის დამდეგიდან ვითარდება. მისი წყარო ევროპული სოციოლოგია იყო. მართალია, მსოფლიოში აღიარებული სოციოლოგიური თეორია საქართველოში არ შექმნილა და, შესაბამისად, ვებერის, თიონისის, მერტონის ან პარსონსის მსგავსი სოციოლოგები არ გვყოფილია, რასაც ობიექტური მიზეზები ჰქონდა, მაგრამ სოციოლოგიის საჭიროება ქართველ საზოგადოებაში ყოველთვის იგრძნობოდა.

საყოველთაოდ აღიარებული ფაქტია, რომ სოციოლოგია ვერ გაჩნდება და განვითარდება იქ, სადაც ადამიანი და საზოგადოება ყოველმხრივ შეზღუდულია და საზოგადოების ბუნებრივ განვითარებას უამრავი ხელისშემშლელი ფაქტორი ეღობება წინ. ისტორიულად საქართველოში სწორედ ასეთი ვითარება შეიქმნა. რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიამ ღია, დემოკრატიული მეცნიერების - სოციოლოგიის განვითარება საგრძნობლად შეაფერხა, ხოლო საბჭოთა დიქტატურის წლებში საზოგადოების შესახებ მეცნიერება ყალბი, საბჭოურად იდეოლოგიზებული „თეორიებით“ ჩანაცვლდა. თუმცა, ქართველი მეცნიერები, ზოგჯერ საკუთარი სიცოცხლის რისკის ფასად, მაინც ახერხებდნენ სოციოლოგიური პრობლემების დამუშავებას და საფუძველს უყრიდნენ სოციოლოგიის, როგორც საზოგადოების შემსწავლელი დამოუკიდებელი მეცნიერების, საუკეთესო ტრადიციებს.

სადავოა საკითხი ქართული სოციოლოგიის, როგორც სუვერენული სააზროვნო ფენომენის, შესახებ, თუმცა, ამ შემთხვევაში ერთმანეთში არ უნდა ავირიოთ ცალკეულ მოაზროვნეთა სოციალური შეხედულებები და, საკუთრივ, სოციოლოგიური თეორიები. სოციალური შეხედულების ქონა სოციოლოგობას არ ნიშნავს. ეს რომ ასე იყოს, მაშინ ადამიანთა უმრავლესობა სოციოლოგი იქნებოდა. ერთია ცალკეული შეხედულებების ქონა საზოგადოებაზე და მეორე - მეცნიერულად დასაბუთებული და ემპირიული კვლევით გამყარებული თეორია მის შესახებ.

სოციოლოგიის ევოლუცია საქართველოში

1902 წლის 21 ივლისს თბილისში გამომავალი ყოველკვირეული გაზეთი „კვალი“ იმდროინდელ ქართველ საზოგადოებას ამცნობდა, რომ ფრანგმა პოზიტივისტმა ფილოსოფოსმა ოგიუსტ კონტმა ახალი მეცნიერება - სოციოლოგია შექმნა. შეიძლება ითქვას, რომ, ფაქტობრივად, ამ დროიდან იწყება ქართველი საზოგადოების ფართო ფენების შეხება სოციოლოგიასთან. თუმცა, ამ ფაქტამდე ბევრად ადრე, ქართული ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენლებმა, რომლებიც სწავლა-განათლებას ევროპასა და რუსეთში იღებდნენ,

უკვე იცოდნენ ამ ახალი მეცნიერების შესახებ. ამის მაგალითია გენიალური ვაჟა-ფშაველას მიერ სოციოლოგიის კლასიკოსის ჰერბერტ სპენსერის ორგანიციონული სოციოლოგიური თეორიის კრიტიკა (დანელია, 1927).

სოციოლოგიის განვითარების თვალსაზრისით საგულისხმოა გენიალური ქართველი მწერლის გრიგოლ რობაქიძის მოღვაწეობა, რომელმაც 1902 წელს ყოველკვირეულ გაზეთში „კვალი“, „სოციოლოგიური ეტიუდების“ სათაურით, 5 წერილი გამოაქვეყნა. იგი ორიგინალურად გამოეხმაურა გეორგე ზიმელის „მოდის სოციოლოგიას“ (კოდუა, 1999).

ემპირიული სოციოლოგიის ისტორიის თვალსაზრისით, საყურადღებოა პ. მჭედლიშვილის მიერ, ჩართული დაკვირვების მეთოდით ჩატარებული ერთ-ერთი ადრინდელი ემპირიული სოციოლოგიური გამოკვლევა. მხედველობაში გვაქვს ამ გამოკვლევის საფუძველზე 1903 წელს გამოქვეყნებული მისი ნაშრომი - „ლონდონის მანანალები“ (მჭედლიშვილი, 1903).

საქართველოში სოციოლოგია იმთავითვე ორი - აკადემიური და საუნივერსიტეტო მიმართულებით ვითარდებოდა.

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში სოციოლოგიის პირველი სასწავლო კურსი 1923 წელს სოციალურ-ეკონომიკურ ფაკულტეტზე შემოიღეს, სადაც პირველი კურსის სტუდენტებს სოციოლოგიის ლექციებს პროფესორი ალ. ვაჩიშვილი უკითხავდა. იმავე წელს გამოიცა მისი სახელმძღვანელო - „სოციოლოგიის შესავალი“ (გუგუშვილი, 1966). ეს იყო პირველი სახელმძღვანელო „სოციოლოგიის შესავალში“, რომელიც გათვალისწინებული იყო როგორც დამხმარე სახელმძღვანელოს I ნაწილი (მისი II ნაწილის გამოცემა ვერ მოხერხდა); 1923 წლიდან თბილისის უნივერსიტეტში სოციოლოგიის კურსს ალექსანდრე ვაჩიშვილი კითხულობდა.

ამავე პერიოდში უნივერსიტეტში ლექციების წასაკითხად იურიევის (ტარტუს) უნივერსიტეტის კურსდამთავრებული იროდიონ სურგულაძე მოიწვიეს, ხოლო 1926 წლიდან - იმ დროისათვის ევროპიდან დაბრუნებული გიორგი ნანეიშვილი. სამივე მათგანი სპეციალობით იურისტი იყო, თუმცა, მათ დიდი წვლილი შეიტანეს სოციოლოგიის საუნივერსიტეტო სკოლაში სოციალური პრობლემატიკის დამუშავებაში.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოში სოციოლოგიური აზრის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიმართულებას სოციალური სტრუქტურის თეორიული კვლევა წარმოადგენდა. XX საუკუნის დასაწყისში ამ მიმართულებით ორი მიმდინარეობა ჩამოყალიბდა.

პირველი მათგანი სოციალური სტრუქტურის ერისეულ ელემენტს ანიჭებდა უპირატესობას და ძირითად სოციოლოგიურ კატეგორიად ერი და ეროვნება მიიჩნედა, ამიტომ ნებისმიერი სოციალური საკითხის განხილვა ამ კატეგორიის ირგვლივ მიმდინარეობდა. ამ ტრადიციას საფუძველი ილია ჭავჭავაძემ დაუდო. ილიას გავლენით XX საუკუნის დასაწყისში, საქართველოში ერი მრავალი მოაზროვნის სოციოლოგიური ნააზრევის ამოსავალი პრინციპი გახდა. მათ შორის გა-

მოიჩინა მიხაკო წერეთელი, არჩილ ჯორჯაძე, დიმიტრი უზნაძე, სერგი დანელია და სხვ.

ქართული სოციოლოგიური აზროვნებისათვის მნიშვნელოვანია მიხაკო წერეთლის „ბატონის“ ფსევდონიმით გამოსული ნაშრომი - „ერი და კაცობრიობა“ (წერეთელი, 1990). მ. წერეთლის მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბება გაბატონებულ სოციალურ იდეათა კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე წარმოებდა. მან ერის მსოფლმხედველობის სოციოლოგიურ განასერში განხილვას მყარი საფუძველი ჩაუყარა. თანამედროვე სოციოლოგიური თეორიების კრიტიკული რეცეფციის საფუძველზე ერის სოციოლოგიური პრობლემეტიკა დააყენა. მას, ო. კონტის სოციოლატიკის პრინციპის საპირწონედ, პირველად სოციოლოგიურ კატეგორიად ერი მიაჩნდა. მიხაკო წერეთლის „ერი და კაცობრიობა“, ქართული სოციოლოგიის ისტორიაში პირველი სისტემური ნაშრომია.

ეროვნული ყოფიერების საზრისის სოციოლოგიური გააზრების საქმეში ფასდაუდებელია არჩილ ჯორჯაძის ღვაწლი (ჯორჯაძე, 2010). მის თხზულებებში მოცემულია როგორც დასავლური, ასევე ქართული სოციოლოგიური ნააზრევის კრიტიკული ანალიზი და ეროვნული ყოფიერების საზრისის ორიგინალური გადაწყვეტის მცდელობა. ა. ჯორჯაძეს სოციოლოგიური თეორიის ძირითადი პრინციპების შემუშავების პრეტენზია არ ჰქონია, თუმცა, ის მრავალ სოციალურ პრობლემას ეხება და საინტერესო დამოკიდებულებას ავლენს სოციოლოგიური თეორიების მიმართ. ამ თვალსაზრისით, საინტერესოა მისი რეცენზია მ. წერეთლის წიგნზე - „ერი და კაცობრიობა“ და „სოციალური ეტიუდები“, რომლებიც უმთავრესად ერის წარმოშობას შეეხებოდა. რეცენზიაში ა. ჯორჯაძე თავის დამოკიდებულებას ავლენს ორგანიციისტული თეორიისა და სოციოლოგიის საგნისადმი. მისი აზრით, სოციოლოგიის საგანი უნდა იყოს არა კაცობრიობა, არამედ ერი.

სოციოლოგიური აზროვნების განვითარება წარმოუდგენელია დიმიტრი უზნაძის ნააზრევის გარეშე. მის მიხედვით, ერს და ეროვნულ კულტურას საზოგადოებისა და ინდივიდის ცხოვრების მასაზრისიანებელი სოციალური ფუნქცია გააჩნია. სოციოლოგიური თვალსაზრისით, დღემდე საყურადღებოა დ. უზნაძის მოსაზრებები ადამიანზე, გარემოსა და საზოგადოებაზე, ადამიანის ცხოვრების საზრისზე, საზოგადოებრივ პროგრესზე და სხვ. დ. უზნაძემ თავისი დამოკიდებულება სოციოლოგიის პრობლემეტიკისადმი ნოე რამიშვილის ნაშრომზე („ისტორიული მატერიალიზმი“) დაწერილ რეცენზიაში გამოავლინა, როდესაც მან ნაშრომის ავტორს დოგმატიზმი დაუწუნა. მას მიაჩნდა, რომ ყოველი ნაშრომი პრობლემებზე სააზროვნოდ უნდა განგვაწყობდეს, ამიტომაც, მნიშვნელოვანია კრიტიკული სულისკვეთება, რომლითაც სოციოლოგია გამოირჩევა.

საქართველოში სოციოლოგიური აზროვნების განვითარებაში მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის პროფ. სერგი დანელიას. ამ მხრივ, საყურადღებოა სოციალური სინამდვილის შესახებ მისი ნააზრევი, რომელიც, ცალკეული სტა-

ტიების სახით, დარიანის ფსევდონიმით ქვეყნდებოდა. მ. წერეთლისა და ა. ჯორჯაძის მსგავსად, სერგი დანელიასათვისაც ამოსავლი პრინციპი ეროვნული იდენტობაა, ამიტომაც ინტერესდება იგი ერის განვითარების ტენდენციებით და არა რომელიმე კლასობრივი იდეოლოგიით (კარტოზია, 1986).

ყოველივე ზემოთ აღნიშნული შეეხება იმ მიმდინარეობას ქართულ სოციოლოგიურ აზროვნებაში, რომლისთვისაც უპირველესი სოციოლოგიური კატეგორიაა ერი და ეროვნულობა იყო, რაც დამოუკიდებლობა დაკარგული და ანექსირებული ქვეყნის შემთხვევაში, გასაგები უნდა იყოს. მას უპირისპირდება მეორე მიმდინარეობა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენლების სახით (მენშევიკური და ბოლშევიკური). ისინი უკიდურესად რადიკალურად და ტერორისტულად ეკიდებოდნენ ზემოთ განხილულ მიმართულებას. მათთვის მიუღებელი იყო ერი და ეროვნება, როგორც პირველადი სოციოლოგიური კატეგორია. მათ ეროვნული კლასობრივის ცნებით შეცვალეს და კლასის ცნება და ინტერესები პირველადი სოციოლოგიური კატეგორიის რანგში აიყვანეს.

ამგვარი მსოფლმხედველობრივი წინააღმდეგობებით აღმოჩნდა ქართული აზროვნება საბჭოთა პერიოდში. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება საქართველოში სოციოლოგიის განვითარების განსაკუთრებულ ეტაპად ვერ ჩაითვლება, რადგან ამ აქტმა ყველაფერზე, და მათ შორის სოციოლოგიური აზრის განვითარებაზე, ურაცოფითი გავლენა მოახდინა.

სოციოლოგია საქართველოში საბჭოთა მმართველობის პერიოდში

XX ს-ის 20-იანი წლების დასაწყისიდან, აზროვნებაში მონისტური - მარქსისტული ტენდენცია დომინირებს. კერძოდ, ამიერიდან ყველა სააზროვნო მიმდინარეობა ერთი საზომით - მარქსიზმთან შესაბამისობა-შეუსაბამობით იზომება (რასაც ხუმრობით მომარქსვას ეძახდნენ). მარქსიზმიდან გადახრილი, განსხვავებული მოძღვრება დასაღუპად იყო განწირული, ამიტომ, იმ ადამიანთა უმრავლესობა, რომლებიც სოციოლოგიურ თუ ფილოსოფიურ აზროვნებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ, ჩამოშორდნენ მას და ფილოსოფიის ან ლიტერატურის სხვადასხვა სახეობის ტექსტების თარგმანის ან კიდევ, კერძო მეცნიერებათა სფეროში გადავიდნენ. ძირითადად, ამ გზას დაადგინენ: შ. ნუცუბიძე, ს. დანელია, დ. უზნაძე და სხვ.

მათგან განსხვავებით, ზოგიერთ მოაზროვნეს ჰქონდა მცდელობა, რომ საკუთარი ნააზრევი მარქსიზმის ნაირსახეობად გამოეცხადებინა და ამით თავი გადაერჩინა. ეს გზა კონსტანტინე კაპანელმა აირჩია თავისი ორიგინალური სოციოლოგიური თეორიისათვის - ორგანოტროპიზმი, თუმცა, ფაქტობრივად, ამ მიმართულებას მარქსიზმთან შეხების წერტილები თითქმის არ ჰქონდა. კ. კაპანელის ორგანოტროპიზმი სოციოლოგიაში ბიოლოგისტური მიმდინარეობის ახლებურ ინტერპრეტაციას წარმოადგენდა. მან სოციალური სამყაროს კრიზისის ასახსნელად ორგანოტროპიზმის კანონზომიერება გამოიყენა. მისი ნააზრევი

ნიცშეს ფილოსოფიის, ესთეტიკისა და სოციოლოგიის ორიგინალურ სინთეზს წარმოადგენს. კ. კაპანელი ერთ-ერთი პირველია, ვინც ქართულ და მსოფლიო ლიტერატურასა და ხელოვნებას ორგანოტროპული მიდგომით განიხილავს და ქართულ სულიერებას თავის მსოფლმხედველობრივ საწყისებს უმკვიდრებს. ამ გაგებით, აღსანიშნავია შემოქმედებითი კავშირის - „არიფიონის“ შექმნა, რომლის სათავეებთან მიხეილ ჯავახიშვილი, ლეო ქიაჩელი, შალვა დადიანი, ვასო გორგაძე და სხვ. იდგნენ. მათგან გამორჩეული გერონტი ქიქოძე და კონსტანტინე კაპანელი იყვნენ, რადგან ორივე საკუთარი მსოფლმხედველობრივი (ფილოსოფიური, სოციოლოგიური და სხვ.) პრინციპების საზოგადოებრივ ცხოვრებაში დამკვიდრებას ცდილობდა. კაპანელისაგან განსხვავებით, გ. ქიქოძე სკეპტიკოსი იყო, რომელიც სკეფსისს ანალიზური აზროვნების მექანიზამდ განიხილავდა და ინდივიდადუალიზმის ნიცშეანური გაგებისკენ იხრებოდა. კ. კაპანელთან კი წინა პლანზე სოციალურის (საზოგადოებრივის) ცნებაა წამოწეული. აღსანიშნავია, რომ კ. კაპანელი საქართველოში ლიტერატურის სოციოლოგიის პირველი წარმომადგენელია. მან პირველმა მოგვცა ქართული ლიტერატურის სოციოლოგიური ანალიზი. იგი ქართული მეცნიერების გამორჩეული ფიგურაა. მისი ორიგინალური სოციოლოგიური თეორია – „ორგანოტროპიზმი“ იმ ფაქტის დადასტურებაა, რომ სოციოლოგიის სფეროში ორიგინალური თეორიების შექმნის ამბიცია ქართველებსაც ჰქონდათ.

სოციოლოგიის პრობლემების დამუშავება თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში XX ს-ის 20-იანი წლების ბოლომდე გაგრძელდა. ამ დროიდან სოციალური ფილოსოფიის პრობლემاتيკა თანამედროვე ბურჟუაზიული მიმდინარეობის კრიტიკამ შეცვალა. ამ მხრივ, აღსანიშნავია შ. ნუცუბიძისა და მ. გოგიბერიძის შრომები, რომლებიც შპენგლერისა და კაიზერლინგის კრიტიკას ეძღვნება.

საქართველოში სოციოლოგიის განვითარებისთვის მნიშვნელოვანია კონსტანტინე (კოტე) გორდელაძის (დახვრიტეს ანტისაბჭოთა საქმიანობის ბრალდებით) მიერ ახალი და თანამედროვე დასავლური სოციოლოგიის ერთ-ერთი ძირითადი მიმდინარეობის - ორგანიცისტული სოციოლოგიის კრიტიკა. მის ნაშრომში - „ორგანიცისტული მიმართულება სოციოლოგიაში“ ამ მიმდინარეობის კრიტიკული ანალიზია მოცემული (გორდელაძე, 1985).

დოგმატიზმისა და მარქსიზმის გააბსოლუტურების ეპოქაში თავისუფალი შემოქმედება პარტიული ავტორიტეტისადმი მორჩილებამ ჩაანაცვლა, რის შედეგად რიგი მეცნიერება და, მათ შორის სოციოლოგიაც, უარყოფილ იქნა.

1925 წელს საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მიერ იდეოლოგიურ საკითხებზე მიღებული გადაწყვეტილების შედეგად, სოციოლოგიას სერიოზული წინააღმდეგობები შეექნა, ხოლო 1930 წელს სოციოლოგიის საკითხებზე დაწყებულ დისკუსიას, სოციოლოგიის სრული იგნორირება მოჰყვა. შესაბამისად, თბილისის უნივერსიტეტში (დღევანდელი ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი) სოციოლოგია სასწავლო დისციპლინებიდან

ამოიღეს, ხოლო 1931 წელს სოციოლოგიის შესახებ მიმდინარე დისკუსია, სოციოლოგიის აკრძალვით დამთავრდა. ამიტომ, 1931 წლიდან, არც საქართველოში და არც რუსეთში სოციოლოგიაში შრომები არ გამოსულა. ამ მხრივ, გამონაკლისს კიტა მეგრელიძის ნაშრომი „აზროვნების სოციოლოგიის პრობლემები“ (მეგრელიძე, 1990), რომელიც აკრძალა და, შესაბამისად, სოციოლოგიაც ტაბუირებული დარჩა. მიუხედავად ამისა, უნდა ითქვას, რომ ცნობილი ქართველი მეცნიერი კიტა მეგრელიძე საქართველოში აზროვნების, ცნობიერების სოციოლოგიის ფუძემდებელია. საქართველოში, ფაქტობრივად, მან ჩაუყარა საფუძველი სოციოლოგიის ამ მნიშვნელოვან დარგს. ამ თეორიის მიხედვით, აზროვნების სპეციფიკა მის სოციალურობაში ვლინდება. მხოლოდ სტრუქტურულ-ფუნქციური, მთლიანობითი მიდგომა გვაძლევს იმის საშუალებას, რომ აზროვნება გავიგოთ, როგორც თავისუფალი, შემოქმედებითი აქტივობა, საბოლოოდ კი – როგორც ფასეულობათა კულტურულშემოქმედებითი საქმიანობის საწყისი; კ. მეგრელიძის ნააზრევნი საყურადღებოა მეცნიერების სოციოლოგიის განხრითაც. ამ სფეროში იგი ტოლს არ უდებს მეცნიერების თეორეტიკოს ჯონ ბერნალს. კიტა მეგრელიძის აზროვნების, ცნობიერების სოციოლოგია ნამდვილად ახალი სიტყვა და წინგადადგმული ნაბიჯია არამარტო ქართულ სოციოლოგიაში, არამედ ქართულ მეცნიერებაში საერთოდ (რაც დასაფასებელია).

XX საუკუნის დასაწყისში საქართველოში სოციოლოგიური აზროვნების ძირითადად თეორიული ქრილით განვითარება ისეთ სურათს ქმნის, თითქოს ჩვენში ემპირიული სოციოლოგია გასული საუკუნის პირველ ნახევარში საერთოდ არ არსებებოდა. ამ სტერეოტიპს დიდი ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური გამოკვლევები არღვევს, რაც მან პეტერბურგის უნივერსიტეტში მოღვაწეობისას ჩაატარა.

ივანე ჯავახიშვილს სამი სოციოლოგიური გამოკვლევა აქვს ჩატარებული და სამივეს ემპირიული ხასიათი აქვს. ეს ნიშნავს, რომ ამ გამოკვლევათა ავტორი ქართულ აზროვნებაში ემპირიული სოციოლოგიის ერთ-ერთი პირველი წარმომადგენელია, თუმცა, იმ დროისათვის საქართველოში მისი ეს ტრადიცია არ გაგრძელდა და ჩვენში სოციოლოგია ამ მიმართულებით არ განვითარდა. ამ შემთხვევაში მხედველობაში უნდა გვქონდეს ის გარემოება, რომ ემპირიული კვლევის მიმართულებით პირველი ნაბიჯები მსოფლიო სოციოლოგიაში ამ პერიოდში იდგმება, რომელთა შორის არის ივანე ჯავახიშვილის მიერ ჩატარებული გამოკვლევებიც. ივანე ჯავახიშვილის ემპირიული გამოკვლევა ეხება ქართულ სოფელს და იმ ქართველ ახალგაზრდობას, რომლებიც სასწავლებლად რუსეთის და დასავლეთის უმაღლეს სასწავლებლებში იმყოფებოდნენ. ყოველივე ეს იმაზე მიანიშნებს, რომ იმ დროისთვის ცალკეული ემპირიული კვლევები ტარდებოდა, მაგრამ მას იმდენად სისტემატური ხასიათი არ ჰქონდა, რომ ჩვენში ემპირიული სოციოლოგია დაფუძნებულიყო.

1957 წელს სსრკ-ში ისტორიული მატერიალიზმის, სოციოლოგიის და ემპირიული სოციოლოგიური კვლევების შესახებ დისკუსია დაიწყო. აკადემიკოს პაატა გუგუშვილის მიხედვით, დისკუსიის ამსახველი მასალები განხილულია ა.

ვაჩეიშვილის წერილში - „ისტორიული მატერიალიზმის, სოციოლოგიისა და კონკრეტულ-სოციოლოგიური გამოკვლევების მიმართების შესახებ“ (გუგუშვილი, 1966). დისკუსიამ გზა გაუხსნა, სოციოლოგიის, როგორც სუვერენული მეცნიერების, ასევე სოციოლოგიური კვლევის ცენტრების ჩამოყალიბებას და განვითარებას სსრკ-ში. პირველი სოციოლოგიური ცენტრი ჩამოყალიბდა ლენინგრადის (დღევანდელი სანკტ-პეტერბურგი) უნივერსიტეტთან. ანალოგიური პროცესები დაიწყო საქართველოში (მხედველობაში გვაქვს თბილისის უნივერსიტეტის სოციოლოგიური კვლევის ლაბორატორია (ხელმძღვანელი ვ. ქვაჩახია) და საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სავლეთ ნერეთლის სახელობის ფილოსოფიის ინსტიტუტის სოციოლოგიური კვლევის სექტორი (ხელმძღვანელი ალ. ვაჩეიშვილი).

ამ დროიდან, სოციოლოგიის ერთ-ერთ ფუძემდებლად საქართველოსა და ყოფილ საბჭოთა კავშირში, პროფესორ ვენორ ქვაჩახიას მიიჩნევენ: მის მიერ 1968 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში დაარსებული სოციოლოგიის კათედრა ერთ-ერთი პირველი იყო მთელს ყოფილ საბჭოთა კავშირში.

საქართველოში სოციოლოგიისაკენ ხელახალი შემობრუნება ე.წ. „ბრუზჩოვის ეპოქაში“, კერძოდ, 1962 წლიდან იწყება. იმხანად ლენინგრადში გახსნილი სოციოლოგიის ინსტიტუტისა და ლენინგრადის უნივერსიტეტის სოციოლოგიის ლაბორატორიის საქმიანობას საგანგებოდ გაეცნო პროფ. ვენორ ქვაჩახია. სწორედ მისი დამსახურებაა საბჭოთა კავშირში პირველად თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში გამოყენებითი სოციოლოგიის ლაბორატორიის გახსნა, რომლის ბაზაზეც 1968 წელს, კონკრეტულ-სოციოლოგიური კვლევის კათედრა დაარსდა ვენორ ქვაჩახიას ხელმძღვანელობით.

მოგვიანებით, სოციოლოგიური კვლევის ცენტრები ჩამოყალიბდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიაში (ისტორიის ინსტიტუტში, ეკონომიკის ინსტიტუტში), კულტურისა და ჯანმრთელობის დაცვის სამინისტროებში, განათლების სამინისტროში (ალმზრდელობითი მუშაობის ცენტრთან ერთად), ა. პუშკინის სახელობის პედაგოგიურ ინსტიტუტში. XX საუკუნის 90-იან წლებში ანალოგიური ცენტრი ფუნქციონირებდა ქ. თბილისის მასწავლებელთა დახელოვნების ინსტიტუტში და სხვ.

პროფ. ვ. ქვაჩახია ნაყოფიერად, ღრმად და საფუძვლიანად იკვლევდა საზოგადოებრივი ცნობიერების ფორმების ინტერდისციპლინური, სისტემური გააზრების პრობლემებს, რამაც მას სოციოლოგთა საერთაშორისო კონგრესებზე ევიანში (საფრანგეთი), ვარნაში (ბულგარეთი) და განსაკუთრებით უპსალაში (შვედეთი) დიდი აღიარება მოუპოვა. არსებითად ამან განსაზღვრა თბილისში (1981 წლის აგვისტოში), პირველად საბჭოთა კავშირში, სოციოლოგთა საერთაშორისო ასოციაციის აღმასრულებელი კომიტეტის სხდომის ჩატარება, სადაც ვენორ ქვაჩახია კიდევ ერთხელ აღიარებულ იქნა, როგორც გამოჩენილი მეცნიერ-მკვლევარი და სოციოლოგი. მისი ინიციატივით საქართველოში არაერთხელ გაიმართა საერთაშორისო, საკავშირო და რესპუბლიკური მასშტაბის სიმპოზიუმები

და სამეცნიერო კონფერენციები. მისი ძალისხმევის შედეგად სოციოლოგია ჩართულ იქნა საქართველოს სოციალური განვითარების დაგეგმვის საქმეში, მომზადდა სალექციო კურსები სოციოლოგიაში, დაცულ იქნა დისერტაციები (ქეცბაია, 2016).

ვენორ ქვაჩახიამ 1977 წელს აქტიური მონაწილეობა მიიღო თბილისში, არაცხობიერის შესახებ გამართულ სიმპოზიუმში. საქართველოში შეიქმნა სოციოლოგთა ასოციაცია, რომლის პრეზიდენტები იყვნენ პაატა გუგუშვილი და ვენორ ქვაჩახია, შემდეგ კი – პროფესორი ედუარდ კოდუა. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, კონკრეტულ-სოციოლოგიური კვლევის კათედრასთან მოქმედებდა დამნაშავეობის სოციოლოგიის საკითხების შემსწავლელი ლაბორატორია (ხელმძღვანელი პროფესორი ანზორ გაბიანი). მოგვიანებით მისი ადგილი სტუდენტი ახალგაზრდობის სოციოლოგიური კვლევის ლაბორატორიამ დაიკავა.

1968 წელს უნივერსიტეტის სოციოლოგიური კვლევის ლაბორატორია სოციოლოგიის კათედრად (კათედრის გამგე ვ. ქვაჩახია) გადაკეთდა. კათედრამ სოციოლოგიის აქტუალურ პრობლემებზე რამდენიმე კრებული გამოსცა, სადაც განსაკუთრებული ყურადღება ახალგაზრდობის სოციოლოგიური პრობლემების შესწავლას და თანამედროვე ე.წ. ბურჟუაზიული სოციოლოგიის კრიტიკას ექცეოდა.

გამოქვეყნდა მონოგრაფიები და ნარკვევები სოციოლოგიაში პ. გუგუშვილის, ვ. ქვაჩახიას, ო. ჯიოვის, ა. ვაჩიეშვილის, ბ. ლუტიძის, ე. კოდუას, გ. ასათიანის, ა. კაციტაძის, ა. გაბიანის, გ. ლოგუას, მ. ბეჟაიას, გ. წულაძის და სხვ. ავტორობით. იმ პერიოდში სოციოლოგიური კვლევა, როგორც თეორიული, ზოგად-სოციოლოგიური, ასევე დარგობრივი და ემპირიული კვლევების მიმართულებით მიმდინარეობდა.

1982 წელს, ვენორ ქვაჩახიას გარდაცვალების შემდეგ, ზემოხსენებულ კათედრას პროფესორი ედუარდ კოდუა ჩაუდგა სათავეში. მისი თაოსნობით, 1989 წელს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოსოფიის ფაკულტეტზე სოციოლოგიის სპეციალობა დაფუძნდა, რომელიც მოგვიანებით, სოციოლოგიის განყოფილებად გადაკეთდა, კათედრას – სოციოლოგიის კათედრა, ფაკულტეტს კი ფილოსოფიისა და სოციოლოგიის ფაკულტეტი ეწოდა.

საქართველოში სოციოლოგიის დარგის განვითარებაში დიდი ღვაწლი მიუძღვის პროფესორ ედუარდ კოდუას. მან საქართველოში სოციოლოგიის დარგის განვითარებას დიდი ღვაწლი და ამაგი დასდო და სოციოლოგიური მეცნიერება ახალ სიმაღლეებამდე აიყვანა.

სოციოლოგია დამოუკიდებელი საქართველოს პერიოდში

რაც შეეხება დღევანდელობას, ამჟამად, უნივერსიტეტის რეორგანიზაციის შედეგად, სოციოლოგიის ფაკულტეტი სოციოლოგიის მიმართულებად არის გადაკეთებული და სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის

ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილია. მოგვიანებით, პროფ. იაგო კაჭკაჭიშვილის თაოსნობით, თსუ-ში სოციოლოგიის სპეციალობას სოციალური მუშაობა შემოუერთდა და ამჟამად სოციოლოგიისა და სოციალური მუშაობის სახით არის წარმოდგენილი.

საქართველოში სოციოლოგია, განსაკუთრებით გამოყენებითი სოციოლოგია, არასოდეს რჩებოდა მთავრობის „ყურადღების გარეშე.“ მთავრობა მას საკუთარი მიზნებისათვის იყენებდა ან საერთოდ უარს ამბობდა მასზე. ამ მხრივ, აღსანიშნავია, ე. შუვარდნაძის პერიოდში საქართველოს მთავრობასთან არსებული „საზოგადოებრივი აზრის შემსწავლელი ცენტრი“, რომელიც, ფაქტობრივად, ხელისუფლების დაკვეთებს ასრულებდა.

საზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში სოციოლოგიის, კერძოდ სოციოლოგიის აკადემიური სკოლის ერთ-ერთი ფუძემდებელი აკად. პაატა გუგუშვილია. დღემდე აქტუალურია მისი მოსაზრებები სოციოლოგიის საგნის, სოციოლოგიური ცოდნის სპეციფიკურობისა და, საერთოდ, სოციოლოგიის საჭიროების შესახებ (ბერძენიშვილი, ქეცბაია, 2021). ეს ის დროა, როდესაც სოციოლოგია „ბურჟუაზიულ“ მეცნიერებად არის მიჩნეული და მის შესახებ მხოლოდ სიძულვილის ენით თუ შეიძლება წერა და საუბარი, რასაც დაკვირვებული მკითხველი აკად. პაატა გუგუშვილის სოციოლოგიურ თხზულებებსა და ნააზრევში, ვერსად ნახავს. უფრო მეტიც, იგი როგორც საქართველოში ამ მეცნიერების ფუძემდებელი და პოპულარიზატორი, რიგი მწვავე სოციალური პრობლემის (მაგ. ოჯახი და ქორწინება და სხვ.) მეცნიერული გადაწყვეტის საქმეში სოციოლოგიის როლს დადებითად აფასებს და სოციოლოგიის იმდროინდელ კორიფეებთან შესანიშნავი ურთიერთობები აქვს. აღსანიშნავია, რომ აკად. პ. გუგუშვილი წლების განმავლობაში სოციოლოგთა მსოფლიო კონგრესის აღმასრულებელი კომიტეტის წევრი იყო და სოციოლოგიის არაერთ კორიფეს პირადად იცნობდა. ცნობილი ამერიკელი სოციოლოგი ჩარლზ რაით მილსი 1960 წლის აპრილის ბოლოს თბილისში იმყოფებოდა, რა დროსაც აკად. პ. გუგუშვილს სოციოლოგიის აქტუალურ პრობლემებზე ესაუბრა. ამ საუბარს მილსი 1960 წელს დაწერილ თავის „წერილებში“ იხსენებს, როგორც მეგობრების შეხვედრას. საინტერესო ფაქტია, რომ რადიკალური სოციოლოგიური თეორიის ფუძემდებელმა აკად. პ. გუგუშვილის სახით, საბჭოთა კავშირში მეგობარი იპოვა.

დიდია ღვანლი სოციოლოგიის აკადემიური სკოლისა, რომელსაც ადრე საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტი წარმოადგენდა (ამჟამად ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტი ა. სულაბერიძის ხელმძღვანელობით). ინსტიტუტმა საქართველოში სოციოლოგიური კვლევის მდიდარი ტრადიცია დაამკვიდრა, თუმცა, მას ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტთან (სააკაშვილის მთავრობის გადაწყვეტილებით) ნაძალადევი შეერთებით, გაქრობის საფრთხე ემუქრება.

სოციოლოგიის განვითარებაში ერთგვარი გარდატეხა ეროვნული ხელი-სუფლების დროიდან იწყება, როდესაც მეცნიერება მთლიანად განთავისუფლდა ყალბი საბჭოური იდეოლოგიისა და სტერეოტიპებისაგან და თავისუფალ განვითარებას შეუდგა. ამ დროიდან მოყოლებული, სოციოლოგიის სწავლების შიში და მისდამი უნდობლობა გაქრა. საზოგადოებამ შეიგნო მისი აუცილებლობა, თუმცა, სოციოლოგიური ცოდნის კულტურას საქართველოში სათანადო დონემდე ჯერაც არ მიუღწევია.

როგორც ზემოთ ითქვა, საბჭოთა დიქტატურის წლებში, სოციოლოგიად მოიაზრებოდა საზოგადოების შესახებ ყალბი მარქსისტულ-ლენინური მოძღვრება – ისტორიული მატერიალიზმი, რომლისგან თავის დაღწევასაც ქართველი მეცნიერები სოციუმის შესახებ ფილოსოფიური თეორიებითა და დოქტრინებით ცდილობდნენ, ანუ სოციოლოგიური პრობლემების ანალიზი ფილოსოფიურ სიბრტყეზე გადაჰქონდათ. ამან მეორე უკიდურესობა შვა - სოციოლოგიამ ფილოსოფიური შეფერილობა მიიღო.

დღეს საქართველოში სოციოლოგია თავისთავადობას იძენს. სწორედ ამ ისტორიულ და ინტელექტუალურ ველში უწევს სოციოლოგიას საქართველოში ჩამოყალიბება და განვითარება.

ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გარდა (რომელიც სოციოლოგიის განხრით სამივე საფეხურის - ბაკალავრი, მაგისტრი, დოქტორი) სპეციალისტებს ამზადებს, სოციოლოგიის განხრით სპეციალისტებს ბაკალავრის ან მაგისტრატურის დონეზე ამზადებენ ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტში, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, შოთა რუსთაველის სახ. ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. ამ უნივერსიტეტებში მოღვაწე პროფესორ-მასწავლებლები და მკვლევრები, სხვა სამეცნიერო და საგანმანათლებლო დაწესებულებებში მოღვაწე მეცნიერებთან ერთად, გარკვეულწილად შესაფერის ამინდს ქმნიან სოციოლოგიის სფეროში. დღეს თბილისში საზოგადოებრივი აზრის შემსწავლელი რამდენიმე სოციოლოგიური ცენტრი არსებობს.

დასკვნა

ქართველ სოციოლოგთა თანამედროვე თაობა სოციოლოგიის კლასიკური და უახლესი პარადიგმების კრიტიკული ათვისების პროცესში იმყოფება, რის შედეგადაც თანდათანობით იკვეთება ის მიმართულებები, რომლებიც თანამედროვე საზოგადოების სოციალური პრობლემების სათანადო ანალიზის საშუალებას იძლევა.

დღეს, თანამედროვე მსოფლიოს ცივილიზებულ ქვეყნებში, როგორც სამეურნეო-ეკონომიკური, სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების მოწყობა-მოწესრიგება, ასევე ადამიანთშორისი ურთიერთობების სრულყოფა წარმოუდგენელია სოციოლოგიური მომსახურების გარეშე. ეს პროცესი დაწყე-

ბულია საქართველოშიც. ამ პროცესებში წარმატება სოციოლოგების მონაწილეობის გარეშე გაძნელდება. იმედია, შორს არ არის ის დრო, როდესაც სოციოლოგები იმუშავებენ სამრეწველო და სასოფლო გაერთიანებებში, ფირმებსა და ასოციაციებში, პოლიტიკური და საზოგადოებრივი მართვის ორგანოებში, სოციოლოგიური კვლევის ცენტრებსა და ლაბორატორიებში, მედიაში, სარეკლამო სააგენტოებსა და იმიჯ-ცენტრებში და ა. შ.

საქართველოში ჯერ კიდევ ბევრია გასაკეთებელი სოციოლოგიის ინსტიტუციონალიზაციისა და პოპულარიზაციის თვალსაზრისით. სოციოლოგიის ამ დარგის წარმატება დიდად არის დამოკიდებული საზოგადოების „გალიავებასა“ და დემოკრატიზაციაზე, სოციოლოგიური ცოდნის მაღალ კულტურაზე და ა.შ.

ლიტერატურა:

- კვალი (1902) ყოველკვირეული გაზეთი, # 30. კვირა, 21 ივლისი,
- დანელია ს. (1927). ვაჟა-ფშაველა და ქართველი ერი. თბ.
- კოდუა ე. (1999). გრიგოლ რობაქიძის სოციოლოგიური ნააზრევი, თბ.
- მჭედლიშვილი პ. (1903). ლონდონის მანანწალები. ტფილისი.
- გუგუშვილი პ. (1966). თანამედროვე ბურჟუაზიული სოციოლოგიის შესახებ, თბ., გვ. 121.
- წერეთელი მ. (1990). ერი და კაცობრიობა (სოციოლოგიური ანალიზი), თსუ.
- ჯორჯაძე ა. (2010). წერილები. თბ.
- კარტოზია ბ. (1986). ნარკვევები ქართული სოციოლოგიური აზრის ისტორიიდან (XX ს. 10-30-იანი წლები). თბ. თავი III. სურგი დანელია. გვ. 91-159.
- გორდელაძე კ. (1985). ორგანიციისტული მიმართულება სოციოლოგიაში. თსუ.
- მეგრელიძე კ. (1990). აზრის სოციალური ფენომენოლოგია. თბ.
- ქეცბაია კ. (2016). სოციოლოგია საქართველოში, წიგნში: სოციოლოგია ყველასათვის. თბ.
- ბერძენიშვილი ა., ქეცბაია კ. (2021). სოციოლოგიის საგნის შესახებ პაატა გუგუშვილის მიერ დასავლური სოციოლოგიის კრიტიკული ანალიზის მიხედვით. ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, #3. გვ. 212-223.

References:

- Kvali (1902). Kvali, kovelkvireuli gazet. [A Weekly Newspaper, #30, Sunday, July 21.] in Georgian.
- Danelia S. (1927). Vaja-fchavela da qartveli eri. [Vazha-Pshavela and the Georgian Nation.] (in Georgian).
- Kodua E. (1999). Grigol Robaqidzis sociologiuri naazrevi. [Grigol Robakidze's Sociological Ideas, Tbilisi.] in Georgian.
- Mtchedlishvili P. (1903). londonis mawanwalebi [London Tramps. Tfilisi.] in Georgian.
- Gugushvili P. (1966). tanamedrove burjuaziuli sociologiis shesaxeb. [On Modern Bourgeois Sociology, Tbilisi, p. 121.] in Georgian.

- Tsereteli M. (1990). eri da kacobrioba ["Nation and Mankind" (Sociological Analysis), TSU.] in Georgian.
- Jorjadze A. (2010). werilebi. [Letters. Tbilisi.] in Georgian.
- Kartoza B. (1986). narkvevebi qartuli sociologiuri azris istoriidan [Essays on History of Georgian Sociological Thought (10-30-ies of XXc.). Tbilisi, Ch. III. Sergi Danelia. P. 91-159.] in Georgian.
- Gordeladze K. (1985) organicistuli mimartuleba sociologiashi. [Organicistic Movement in Sociology. TSU.] in Georgian.
- Megrelidze K. (1990), azris socialuri fenomenologia. [Social Phenomenology of Thinking. Tbilisi.] in Georgian.
- Ketsbaia K. (2016). Sociologia saqartveloshi [Sociologi in Georgia, in "Sociology for Everybody". Tbilisi.] in Georgian.
- Berdzenishvili A., Ketsbaia K. (2021). sociologiis sagnis shesaxeb Paata Gugushvilis mier dasavluri sociologiis kritikuli analizis mixedvit. [On the Subject of Sociology According to the Critical Analysis of the Western Sociology by Paata Gugushvili. TSU journal "Economics and Business" # 3, p. 212-223.] in Georgian.

Development of Sociology in Georgia

Amiran Berdzenishvili

Professor

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University
amiran.berdzenishvili@tsu.ge

Kakha Ketsbaia

Associate Professor

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University,
kakha.kecbaia@tsu.ge

doi.org/10.52340/eab.2024.16.04.12

The article discusses the formation and development of sociology as a science studying society in Georgia. The contribution of Georgian scientists and public figures is shown. It is noted that Ivane Javakhishvili stands at the head of the University School of Sociology in Georgia, and Acad. Paata Gugushvili is one of the founders of the Academic School of Sociology.

Sociology has been developing in Georgia since the beginning of the XX century, but the annexing of Georgia by Russia seriously impeded the development of sociology;

Formation and development of sociology in Georgia: On 21st of July, 1902, a weekly newspaper "Kvali" printed in Tbilisi, informed Georgian society about founding a new science – sociology by a French positivist philosopher Comte (Kvali, 1902). It was how Georgian society learnt about sociology.

From the aspect of the development of sociology, activities by a great Georgian writer Grigol Robakidze are worth noting; in 1902 he published 5 articles titled "Letters in

Sociology” in “Kvali”. His reaction to “Sociology of Fashion” by Georg Simmel was original (Kodua, 1999).

From the aspect of the history of empirical sociology, one of the early sociological researches conducted by P. Mchedlishvili who used the method of participant observation deserves attention. In 1903 he published a work “London Tramps” based on this research (Mchedlishvili, 1903).

From the very beginning, sociology in Georgia developed in two - academic and university directions.

The first course in sociology at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University was scheduled at the social-economic faculty in 1923, lectures were delivered by Prof. Al. Vacheishvili. The same year he published a textbook “Introduction to Sociology” (Gugushvili, 1966). It was the first introductory textbook in sociology. At the same period Irodion Surguladze, a graduate from Yuriev (Tartu) University was invited to the University as a lecturer, and in 1926 Giorgi Naneishvili who had by then returned from Europe, joined the University. All three they made serious contributions to research of sociological problems at the university school of sociology.

One of the important directions of sociological thought in Georgia was the theoretical study of social structure. At the beginning of the XX century, two directions were formed in this sphere.

The first gave priority to national elements of social structure and considered nation and nationality as the main sociological categories. Due to his influence, nation became a starting principle in sociological works of such Georgian thinkers of the first half of the XX century as M.Tsereteli, A.Jorjadze, D.Uznadze, S.Danelia etc.

M.Tsereteli’s work “Nation and Mankind” published under his penname “Batoni” is rather important for Georgian sociological thought (Tsereteli, 1990). this is the first systematic work in the history of Georgian sociology.

The development of sociological thought is unimaginable without D.Uznadze’s and Professor S.Danelia’s contribution. Like M.Tsereteli and A.Jorjadze, for S.Danelia the foundation principle was national identity, and it is not surprising that he was interested tendencies the nation development (Kartozia, 1986).

Since the early 20s of the XX century after establishing the Soviet regime in Georgia a monistic -Marxist tendency dominated the sphere of intellectual activity, Therefore many important figures had to start philosophical and literary or resort to other spheres of activity. It was the way that Sh. Nutsubidze, S. Danelia, D. Uznadze and others chose.

Work on sociological problems at Tbilisi State University lasted till the end of the 20s of the XX century. From the aspect of the development of sociology in Georgia, critical consideration of one of the main movements in the western sociology – organicistic sociology by K. Gordeladze (he was sentenced to death being accused of anti--Soviet activities) is rather important. This movement is critically analysed in his book “Organicistic Movement in Sociology” (Gordeladze, 1985). In the epoch of dogmatism

and Marxism, sociology sciences were repressed. at 1931Tbilisi State University sociology was removed from the list of educational disciplines. That's why since works on sociological problems were not published either in Georgia or Russia. There used to be exceptions a work by K.Megrelidze "Problems of Sociology of Thinking" (Megrelidze, 1990), but the book was banned. Despite this, we should say that an outstanding Georgian scientist K. Megrelidze is the founder of the sociology of thinking and consciousness in Georgia.

In 1957 a discussion on historical materialism, sociology and empirical sociological research started in the USSR,

The discussion opened possibilities of forming sociology as an independent science. A sociological research laboratory headed by V. Qvachakhia was established at Tbilisi State University a sector for sociological research headed Al. Vacheishvili, also forming at Institute of Philosophy and at the Academy of Sciences of Georgia.

A new turn to sociology in Georgia began during the in 1962. For the first time in Tbilisi was established laboratory of applied sociology and in 1968 based on it a chair of specific-sociological research was founded under the guidance of V.Kvachakhia, who is considered one of the founders of sociology. Later, centers of sociological research were established in the Academy of Sciences of Georgia, the Institute of History, the Institute of Economics, etc.

Various international, all-union and republic symposia and scientific conferences were held in Georgia on V. Qvachakhia's initiative. Due to his endeavours lecture courses in sociology were prepared, and dissertations were defended (Ketsbaia, 2016).

In 1968 the laboratory of sociological research at the university was transformed into a chair of sociology (head V. Qvachakhia). The chair published several collections of articles on the actual problems of sociology, P.Gugushvili's, V.Qvachakhia's, O.Jioev's, B.Lutidze's, E.Kodua's, G.Asatiani's, A.Kacitadze's, A.Gabiani's, G.Logua's, M.Beqaia/s, G.Tsuladze's and others' monographs and studies in sociology were published.

In 1982 the chair was headed by E.Kodua. On his initiative, in 1989 at the faculty of philosophy of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, sociology was introduced as a sector, which later transformed into a department of sociology, and the faculty – into the faculty of philosophy and sociology.

The contribution made by Prof. E.Kodua to the development of sociology in Georgia is really great. Prof. E.Kodua took sociology as a science up to new heights.

After the university reorganization, the faculty of sociology was transformed into a direction of sociology and now it is a part of the faculty of social and political sciences. Later, on the initiative of Prof. I.Kachkachishvili social work was added to the sociological speciality at TSU and now it is presented as the direction of sociology and social work.

One of the founders of the academic school of sociology in Georgia is academician P.Gugushvili. His ideas on the subject of sociology, the specificity of sociological

knowledge and the necessity of sociology are still actual (Berdzenishvili, Ketsbaia, 2021). He gives a positive evaluation to the role of sociology in solving certain pressing social problems (e.g. family and marriage, etc.). Academician P. Gugushvili for years had been a member of the executive committee of the World Congress of Sociologists.

The merit of the academic school of sociology which was earlier represented by the Institute of Demography and Sociology of the Academy of Sciences of Georgia is substantial. The institute established a rich tradition of sociological research.

At the new stage in the development of sociology science emancipated from the false Soviet ideology and began to freely develop. Society realised necessity of sociology, though the culture of sociological knowledge has not yet reached the desirable level.

In present-day Georgia sociology is acquiring its originality. These are the historical and intellectual surroundings in which sociology has to form and develop in Georgia.

There is still much to be done from the aspect of institutionalisation and popularization of sociology in our country. The success of this branch of science greatly depends on the “openness” and democratization of society, high levels of sociological knowledge and culture, etc.

Keywords: Sociology, sociology in Georgia, Georgian sociologists, founders of sociology in Georgia, sociology in modern Georgia.

JEL Codes: A14, Z10, Z13

კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია CRITICISM and BIBLIOGRAPHY

წიგნი, რომელიც გეხმარება თანამედროვე საქართველოს კონტექსტის გაგებაში*

A Book that Helps us Understand the Context of Modern Georgia

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა საბჭოთა კავშირის კოლაფსის შემდეგ პერიოდს მოიცავს. უკვე გასულია მესამე საუკუნეზე მეტი. დღეს, მოსახლეობის უმრავლესობა ამ ფაქტს ისე აღიქვამს, თითქოს ეს მოცემულობაა, თითქოს ყველაფერი ასე უნდა იყოს. ასეთი პოზიცია, გამოხატულია არამარტო მოსახლეობის 2/3-ში, რომელიც საბჭოთა კავშირის შემდეგ დაიბადა ან, რომელთაც არ ახსოვთ საბჭოთა ემპირიული ცხოვრება, არამედ იმ 1/3 -ის უმრავლესობაში, რომლებსაც შეგნებული ცხოვრების ნაწილი გატარებული აქვთ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირში და რომლებიც ამა თუ იმ ფორმით მონაწილეობდნენ ე.წ. კომუნისტური მშენებლობაში, ცხოვრობდნენ და მოქმედებდნენ კომუნისტური პარტიისა და კომკავშირის ხელმძღვანელობით წარმართულ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ სისტემაში. ეს გასაკვირია, მაგრამ ფაქტია! ასეთი მოკლე მეხსიერება, უარყოფითად აისახება საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღმშენებლობის პროცესზე, ის უმნიშვნელოვანესი მენტალური ბარიერია ქვეყნის დესოვიეტიზაციის, ცენტრალიზებული გეგმური სისტემის, დემოკრატიულ და საბაზრო ეკონომიკურ სისტემაში ტრანსფორმაციისათვის. ამის მიზეზი, შეიძლება, ქართული საზოგადოების სახელმწიფოებრივი აზროვნების დეფიციტშია. საქართველოს არსებული მასშტაბის დამოუკიდებელი სახელმწიფო ბოლო ხუთასი წლიდან მხოლოდ ერთხელ, ეპიზოდურად და სულ რამოდენიმე წლით, ჰქონდა 1918 -1921 წლის საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახით! საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ ეკონომიკამ განიცადა კატასტროფული დაცემა და ქვეყანამ უზარმაზარი სირთულეების დაძლევის შეძლო ამ დაცემის შეჩერება და ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფა. ახალი საქართველოს ეკონომიკის ზრდა მოხდა არა საბჭოთა ეკონომიკის რესტავრაცია-

* თეიმურაზ ბერიძე, ეკონომიკური კვლევების ანთოლოგია, გამომც. უნივერსალი, თბ., 2024, 299 გვ.

ციის გზით, არამედ სრულიად ახალ საფუძველზე, ეკონომიკის სრულიად ახალი სტრუქტურით. ამ ტრანსფორმაციის გზაზე ბევრი რამ ისე არ წარიმართა, რაც იმავე პერიოდში უზრუნველყოფდა საქართველოს ეკონომიკისა და ქართველი ხალხის ცხოვრების არსებულზე უკეთესი დონის მიღწევას. ეს აუცილებლად მოითხოვს შეფასებას და ისტორიის გაკვეთილების სამომავლო განვითარებისათვის გათვალისწინებას. თუმცა, არ არსებობს არცერთი ობიექტური სოციალურ-ეკონომიკური, თუნდაც რელიგიურ-ზნეობრივი არგუმენტი საქართველოს არსებულ რეალობაზე საბჭოთა კავშირის უპირატესობის დასამტკიცებლად, მით უმეტეს, მისი რესტავრაციის სურვილის გასაჩენად. ვერც ერთი „მომზადებული გონება“ სხვა დასკვნას ვერ გააკეთებს. გონების მომზადებისათვის კი საჭიროა ისეთი ადამიანების მოსაზრებების გათვალისწინება, როგორცაა პროფესორი თეიმურაზ ბერიძე და მისი შრომების შესწავლა.

პროფ. თ. ბერიძე ორ წყობილებაში, ორ ერთმანეთისაგან კატეგორიულად დაპირისპირებულ სისტემაში ნაცხოვრები პიროვნებაა. ორივე სისტემის დროს მან შეძლო წარმატებული სამეცნიერო და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოღვაწეობა. ეს არ იყო უბრალოდ უწყვეტი და წინააღმდეგობებისაგან თავისუფალი ცხოვრება, რაც ხშირად, არა პირადი ბედ-იღბლის, არამედ ქვეყნის კონტექსტის ტრაგიკული ცვლებადობიდან გამომდინარეობდა. კონტექსტმა დიდი გავლენა მოახდინა პროფ. თ. ბერიძის მეცნიერული კვლევების თემატიკაზე. ეს მომენტი კარგადაა გამოხატული მის განსახილველ ნაშრომში, რომელიც წარმოადგენს სხვადასხვა, ძირითადად 2017–2021 წლებში (აგრეთვე, 1996 და 2009 წლების ორი პუბლიკაცია), გამოქვეყნებული მისი და თანაავტორობით საქართველოსა და უცხოეთში გამოცემული შრომების სამენოვან კრებულს. ეს უკანასკნელი, ავტორის მიერ ენების (მშობლიურის გარდა, რუსულისა და ინგლისურის) სრულყოფილი ცოდნის დემონსტრაციაა. თუმცა, ისიც აღსანიშნავია, რომ ქართული ეკონომიკური აზრის ისტორიის კუთვნილება მხოლოდ ქართულ ენაზე გამოცემული შრომებია. სხვა ენაზე გამოცემული შრომები გამოცემის ენაზე აზროვნებას უწყობს ხელს, თუმცა, თუ ავტორი ეთნიკურად ქართველია, აჩვენებს ამ პიროვნების მეცნიერული მოღვაწეობის შედეგს, რაც აუცილებელი ელემენტია ქართველი მეცნიერის პერსონალური შედეგების და აქედან გამომდინარე, ქართული სამეცნიერო სკოლის დასახასიათებლად და შესაფასებლად. განსახილველ კრებულში პროფ. თ. ბერიძის წარმოდგენილი შრომების თემატიკა ფართოა: დაწყებული კ.მარქსის შემოქმედების ანალიზითა და დამთავრებული ტექნიკური და პროფესიული განათლების სისტემით, რომელიც წარმოადგენს ეკონომიკური აზრის ისტორიის, ეკონომიკური თეორიის, მეთოდოლოგიის, სტატისტიკის, ეკონომიკური ისტორიის და სხვა მეცნიერებებისა და დისციპლინების საგანს. ყველა ეს ნაშრომი თავს იყრის და აკინძულია ერთ გამაერთიანებელ ევრისტიკულ ძაფზე - საქართველოს სინამდვილის კვლევაზე სხვადასხვა კუთხით. ამასთან, საქართველოს სინამდვილე შესწავლილია ისტორიულად განსაზღვრული -ტრანსფორმაციის პერიოდისათვის

და გაკეთებულია დასკვნები მისი სამომავლო განვითარებისათვის. პროფ. თ. ბერიძის მიერ მოცემული ანალიზი, მსჯელობა, დასკვნები, დარწმუნებული ვარაუდობა, როგორც ეკონომიკის შესწავლის საფუძვრზე მყოფ სტუდენტებს, აგრეთვე, ეკონომიკის მასწავლებლებსა და ეკონომიკაში დასაქმებულ, ეკონომიკური პოლიტიკის შემქმნელ პირებს. მით უმეტეს, რომ ყველა ის პროცესი, რასაც ეხება ავტორი, სხვადასხვა ინტენსივობით, ჩვენს ირგვლივ, ამჟამად მიმდინარეობს და ყოველდღიურად ვაკვირდებით იმ ემპირიკას, ჩვენ ვართ იმ პროცესების მონაწილე, რომელიც პროფ. თ. ბერიძემ თავის ნაშრომებში განაზოგადა. მათი კითხვა იწვევს ბუნებრივად მიმდინარე პროცესებისადმი საკუთარი რეფლექსიის შედარებას ავტორისეულ დასკვნებთან. ეს ზრდის ნაშრომისადმი ინტერესს და წარმოშობს მასში მოცემულ მსჯელობებში ჩართვის სურვილს.

სწორია ავტორი, როდესაც კარლ მარქსის შემოქმედების განხილვისას თვლის, რომ საჭიროა მისი ანალიზის გაგრძელება ვირტუალური ეკონომიკის, ციფრული ეკონომიკის პირობებისათვის (გვ.22). ეს დებულება კიდევ უფრო გასათვალისწინებელია ხელოვნური ინტელექტის განვითარებისას, როდესაც ადამიანისეული კაპიტალის ფასი მინიმუმამდე დაეცემა, ხოლო ზოგ სფეროში ინტელექტუალური ცოდნა გახდება მთლიანად ტექნოლოგიის ნაწილი. სწორია ავტორი, როდესაც აღნიშნავს, რომ საბჭოთა კავშირის სისტემაში საქართველოს არ ჰქონდა „დამოუკიდებელი ეკონომიკური სისტემა“ (გვ.34) და დამოუკიდებლობის შემდეგ საჭირო იყო საბაზრო ეკონომიკის, როგორც „ძველი საბჭოთა ადმინისტრაციულ-კომანდური სისტემის“ ანტიპოდის ფორმირება (გვ.39). ვერ დავეთანხმები ავტორის მიერ 2017 წლის 1 იანვრიდან შემოტანილი ე.წ. „ესტონური მოდელის“ შესაბამისი საგადასახადო ცვლილების პოზიტიურად წარმოჩენას (გვ.54), რადგან ამ ცვლილების მიხედვით, რეინვესტირებული მოგება გათავისუფლდა მოგების გადასახადისაგან. იმ პერიოდში მე მქონდა საშუალება სავალუტო ფონდის მისიის ხელმძღვანელისათვის, ქალბატონ მერსედეს ვერა მარტინისათვის, ნმ.ანდრია პირველის სახელობის უნივერსიტეტში შეხვედრისას, დამესვა კითხვა: ასეთი – ბიუჯეტისათვის საზიანო – საგადასახადო ცვლილების მიზანშეწონილობის შესახებ. მან განაცხადა, რომ ეს ცვლილება განხორციელდა სავალუტო ფონდთან შეთანხმების გარეშე. მისი თქმით, ხელისუფლებამ აღუთქვა, სახელმწიფო ბიუჯეტისათვის ამ ცვლილებით მიყენებული ზიანის შევსება სხვა წყაროების მოძიებით. ამას მოჰყვა აქციზის გაორმაგება საწვავზე (გვ.54), რამაც გამოიწვია ფასების ზრდა და „მოქალაქეების სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობის გაუარესება“ (გვ.54). იმ დასკვნის მიუღებლობა, რომ ეს „აუცილებლობა გარდაუვალია“ „ინვესტიციებისა და ეკონომიკური ზრდისათვის“, უკვე ისტორიულადაა დადასტურებული. დღეისათვის, აღნიშნული საგადასახადო რეჟიმი მთლიანად არ გაუქმებულა, თუმცა, გაუქმდა საბანკო სისტემისათვის, რომლის ინტერესების ლობირებითაც, რომელიც, ძირითადად, იმდროინდელი მთავრობის მიერ იქნა მიღებუ-

ლი. ეს პოზიცია შეიძლება აიხსნას იმით, რომ ნაშრომი დაიწერა 2018 წელს და მაშინ იყო პოზიტიური მოლოდინები ამ ცვლილებისაგან. თუ ავტორის/ავტორების ამჟამინდელი პოზიცია შეცვლილია, მაშინ ამის შესახებ უნდა იყოს კომენტარები. სხვანაირად, ეს აქტუალური პოზიციაა. დინამიკურ პროცესებზე დაწერილი შრომების, რამდენიმე წლის შემდეგ, გამოცემა აუცილებლად მოითხოვს კომენტარებს, სხვანაირად, წარმოიშობა გაუგებრობა. მაგალითად, წიგნში სხვადასხვა ადგილას, ზოგჯერ ერთი ნაკვეთის ფარგლებში გამოყენებულია მშპ-მთლიანი შიდა პროდუქტი და მსპ-მთლიანი სამამულო პროდუქტი. საჭიროა გამჭოლად იყოს კორექტირებული მათი გამოყენება.

პროდუქტიულია პროფ. თეიმურაზ ბერიძის მიერ საქართველოში ტრანსფორმაციის პერიოდის, მაიკლ ბარაჯუას მიერ შემოთავაზებული, „ტრანზიტოლოგიის“ (გვ.128) კონცეფციის ფარგლებში განხილვა. საქართველოს არსებული რეალობის ანალიზისათვის მნიშვნელოვანია ავტორის მსჯელობა ეკონომიკური ზრდისა და ეკონომიკური განვითარების პროცესების ერთმანეთისაგან განსხვავების შესახებ. საქართველოს დღეს აქვს მაღალი ეკონომიკური ზრდა, რაც გამომწვეულია შემთხვევით, ძირითადად – რუსეთ-უკრაინის ომის ფაქტორით. ავტორი ხაზს უსვამს, რომ „ეკონომიკური ზრდა“ ფასდება მთლიანი სამამულო პროდუქტის (მათ შორის, მოსახლეობის ერთ სულზე) რეალური გამოშვების მაჩვენებლით, ხოლო ეკონომიკური განვითარება ბევრად უფრო ფართოა, ვიდრე ეკონომიკური ზრდა. ის აჩვენებს, თუ რა ეფექტი მოაქვს ეკონომიკურ ზრდას უშუალოდ მოსახლეობისათვის, როგორ იზრდება ქვეყანაში ცხოვრების დონე...“ (გვ.156-157). ეკონომიკური ზრდა აუცილებელი, მაგრამ არასაკმარისი პირობაა ცხოვრების დონის ამაღლებისათვის. მნიშვნელოვანია აგრეთვე პროფ. თ.ბერიძის გაფრთხილება, რომ ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები, მაგრამ არა ყოველთვის. მნიშვნელოვანია არამართო უცხოელ ინვესტორთა სურვილი, საკუთარი კაპიტალი დააბანდონ ქვეყნის ეკონომიკაში, არამედ ინვესტიციების მიმღები (რეციპიენტის) ქვეყნის შესაბამისი მზაობა, საგადასახადო, საინვესტიციო კლიმატი და საარბიტრაჟო სასამართლო. ავტორი, ხაზს უსვამს, რომ „ქვეყნის ეკონომიკაში გადაჭარბებულმა ინვესტიციებმა შეიძლება გამოიწვიოს ეკონომიკის გადახურება, ასევე შეიძლება ხელი შეუწყოს საზოგადოებასა და ეკონომიკაში კორუფციის გაჩენას, რაც შეანელებს ეკონომიკურ ზრდას“ (გვ.184, 207-208 და სხვ.). კარგადაა განხილული საქართველოში სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ განხორციელებული ეკონომიკის ტრანსფორმაცია და ეკონომიკური რეფორმები. განხორციელებულია საქართველოს ეკონომიკური ცხოვრების ეტაპიზაცია. ეს ძალიან საინტერესო ანალიზია ქვეყნის ეკონომიკური ისტორიის შესასწავლად. თუმცა, ავტორმა თავიდან ვერ აიცილა პერიოდიზების ის გავრცელებული მიდგომა, როდესაც ეტაპების გამოყოფის კრიტერიუმები არაა ნაჩვენები: ან ეკონომიკური პოლიტიკის საფუძვლად გამოყენებული თეორიების მიხედვით („კონვერ-

გენციის თეორია“, „შოკური თერაპია“ და ა. შ.), ან საგადასახადო სისტემის განვითარების მიხედვით და ა. შ. რაიმე კრიტერიუმით. განსაკუთრებით ყურადღების გამახვილებაა საჭირო ავტორის იმ პოზიციის გასაგებად, რომ გარდამავალი პერიოდის შესწავლისათვის მნიშვნელოვანია კარლ კაუცკისა და ნიკოლაი ბუხარინის ნაშრომები. კარლ კაუცკის ნაშრომი – „სოციალური რევოლუციის მეორე დღეს“ (რუსულად. ნაშრომის სათაურში „სოციალურის“ ნაცვლად „პროლეტარული“ წერია. გვ.128) – 1902 წელსაა დაწერილი, ხოლო ბუხარინის ნაშრომი – „გარდამავალი პერიოდის ეკონომიკა“ (რუსულად) 1920 წელს. ორივე მათგანის მსჯელობა ჰიპოთეზურია, არ წარმოადგენს საბჭოთა სოციალიზმის რეალური პრაქტიკის განზოგადებას. საბჭოთა სოციალიზმი დიდად დაშორდა მათ თეორიულ (განსაკუთრებით კაუცკის) მოსაზრებებს და განვითარდა, როგორც კაპიტალიზმის სარკისებრი ალტერნატივა. საბჭოთა სოციალისტური სისტემიდან კაპიტალიზმში გარდამავალი პერიოდი, ეს არაა კაპიტალიზმიდან საბჭოთა სოციალიზმის შექმნის რევერსი. არ უნდა შეიქმნას ილუზია, რომ საბჭოთა სოციალიზმის დემონტაჟის შემდეგ რჩება კაპიტალისტური ფუნდამენტი. აქედან ერთი ნაბიჯია იქამდე, რომ საბჭოთა კავშირის კრაზი ისტორიის უკუსვლად წარმოჩინდეს. საბჭოთა სისტემიდან კაპიტალიზმზე ტრანსფორმაციის პერიოდი მოიცავს დეკომუნისტიზაციას - დესოვეტიზაციას და საბაზრო ეკონომიკის რესტავრაციისათვის შესაბამისი პირობების შექმნას.

კრებულის ერთ-ერთ სტატიაში გაკეთებულია აქცენტები საკუთრების ეკონომიკურ და იურიდიულ ასპექტებზე, როგორც მედლის ორ მხარეზე. ორიგინალურადაა წარმოდგენილი საკუთრების ეკონომიკური და იურიდიული დატვირთვა, პირველ შემთხვევაში იგულისხმება წარმოების, საწარმოს რეალური ფუნქციონირება, მატერიალური დოვლათის წარმოება, განაწილება, გაცვლა და მოხმარება, ხოლო მეორე შემთხვევაში - საწარმოს ჩვეულებრივი პირის (პირთა ჯგუფის) კუთვნილება, გაფორმებული სამართლებრივი დოკუმენტით (გვ.276-290). საინტერესოადაა წარმოჩენილი დანაშაულის და სასჯელის ეკონომიკური ასპექტი და სხვ.

ბუნებრივია, ყოველივე აღნიშნული, მხოლოდ მცირე ნაწილს მოიცავს იმ საკითხებიდან, რომელთა გაცნობაც მკითხველს შეუძლია კრებულში. პროფ. თ.ბერიძის ნაშრომთა კრებული სასარგებლო წიგნია, რომელიც წარმოადგენს დასაყრდენს საქართველოს ეკონომიკური სინამდვილის შეცნობისათვის, ამ გარემოში წარმატებული სამეცნიერო, პოლიტიკური, პროფესიული, კომერციული თუ საინვესტიციო საქმიანობისათვის.

მიხილლ ჯიბუტი

*აკადემიკოსი,
ეკონომიკურ მეცნიეხებათა დოქტორი.*

ქართული გეოეკონომიკური მეცნიერების მნიშვნელოვანი შენაძენი*

Important Acquisition of Geoeconomic Science in Georgia

უაღრესად რთულ, წინააღმდეგობრივ, საინტერესო მოვლენებით აღსავსე დროში გვიხდება ცხოვრება. ჩვენ თვალწინ მალალი ინტენსიურობით მიმდინარეობს ახალი მსოფლიო წესრიგის მშენებლობა, რომლის განუყოფელი ნაწილი განახლებადი ეკონომიკური წესრიგია. საქართველომ, როგორც მცირერიცხოვანმა, ბუნებრივი რესურსებით არცთუ მდიდარმა ქვეყანამ, გლობალურ ეკონომიკაში ღირსეული ადგილის მოსაპოვებლად, მაქსიმალურად უნდა გამოიყენოს ის კონკრეტული უპირატესობა, რომელსაც ქვეყნის, როგორც ევროპასა და აზიას შორის სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის დამაკავშირებელი საკვანძო რგოლის პოზიციონირება განაპირობებს. ამ კომპლექსური და მრავალგანზომილებიანი პრობლემის მეტად აქტუალური ასპექტის კვლევას ეძღვნება მეცნიერების – სოლომონ პავლიაშვილისა და ზურაბ გარაყანიძის სარეცენზიო ნაშრომი.

„შუა დერეფანი“, როგორც კვლევის მთავარი ობიექტი, „ახალი აბრეშუმის გზის“ შემადგენელი ნაწილია და ლოგიკურია, რომ მისი ანალიზი იწყება „ახალი აბრეშუმის გზის“ ინიციატივასთან დაკავშირებული მოკლე ისტორიული ექსკურსით. საზგასმულია, რომ მისი, როგორც უძველესი „დიდი აბრეშუმის გზის“ იდეის აღორძინება უკავშირდება ე. შევარდნაძის სახელს, რომელმაც ის გააუღერა 1990 წელს ვლადივოსტოკში გამართულ საერთაშორისო კონფერენციაზე. შემდეგ ეს იდეა გაზიარებული იქნა აზერბაიჯანის ყოფილი პრეზიდენტის ჰ.ალიევის, ხოლო უფრო მოგვიანებით კი ჩინეთის მეტაურის, პრეზიდენტ სი ძინპინის მიერ „სარტყლისა და გზის ინიციატივის“ კონტექსტით, რომლის ერთ-ერთი მიზანი, როგორც ცნობილია, გლობალური მასშტაბით და განსაკუთრებით აზიაში, აშშ-ის გავლენის შემცირებაა.

„შუა დერეფნის“ გეოსტრატეგიული ფასეულობა ისაა, რომ ერთი მხრივ, იძლევა ჩინეთის, ცენტრალური აზიის და სამხრეთ კავკასიის (აზერბაიჯანი, საქართველო) ერთ გეოეკონომიკურ სივრცედ ჩამოყალიბების შესაძლებლობას და მეორე მხრივ, რაც ჩვენთვისა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, აფართოებს საქართველოს, როგორც ამ დერეფნის საკვანძო რგოლის, გეოეკონომიკურ არეალს.

---

* სოლომონ პავლიაშვილი, ზურაბ გარაყანიძე. შუა დერეფნის ენერგეტიკული განზომილება (ალტერნატიული მარშრუტი ჩინეთიდან ევროპაში).რედაქტორი აკად.მიხეილ ჭიბუტი. გამომცემლობა „მნიგნობარი“, თბილისი, 2024.236გვ.

იმის მიუხედავად, რომ ეს არის უმოკლესი მარშრუტი აზიიდან ევროპაში და უკუმიმართულებით მოძრავი ტვირთებისთვის, გარკვეული პროცესების დაწყებამდე ეს მარშრუტი ჩრდილში იყო მოქცეული (გვ.19).

რუსეთ-უკრაინის ომმა და ახლო აღმოსავლეთის სამხედრო-პოლიტიკურმა კრიზისმა მძიმე დარტყმა მიაყენა, როგორც რუსეთის ტერიტორიაზე გამავალ „ჩრდილოეთის მარშრუტს“, ასევე, ე.წ. „ტრადიციულ“ საზღვაო მარშრუტს და გაზარდა ცენტრალური (შუა) მარშრუტის როლი. თუმცა, რამდენიმე ფაქტორიც უნდა აღინიშნოს, რასაც უარყოფითი გავლენის მოხდენა შეუძლია „შუა დერეფნის“ პროექტის რეალიზაციის პერსპექტივაზე. კერძოდ:

პირველი, ტრადიციული დაპირისპირება აზიის ორ უდიდეს სახელმწიფოს ჩინეთსა და ინდოეთს შორის;

მეორე, მზარდი დაპირისპირება აშშ-სა და ჩინეთს შორის. აშშ-ის პრეზიდენტის პოსტზე ხელმეორედ არჩეული დ. ტრამპი, როგორც ცნობილია, ჩინეთთან, რომელსაც იგი მთავარ სტრატეგიულ მოწინააღმდეგედ მიიჩნევს, მკაცრი პოლიტიკის მომხრეა და სავარაუდოა, რომ შეეცდება გააძლიეროს მასთან კონკურენცია, უპირველეს ყოვლისა, ეკონომიკურ და ტექნოლოგიურ სფეროებში. ამ კონტექსტით განიხილავენ წიგნის ავტორები 2023 წლის სექტემბერში ახალი ინფრასტრუქტურული მეგაპროექტის – „ინდოეთი-შუა აღმოსავლეთი - ევროპა ეკონომიკური დერეფნის (IMMEC)“ შესახებ ურთიერთგაგების მემორანდუმის გაფორმებას აშშ-ს, ინდოეთს, საუდის არაბეთს, არაბეთის გაერთიანებულ საემიროებსა და ევროკავშირს შორის, რომელმაც კონკურენცია უნდა გაუწიოს არამხოლოდ „შუა დერეფნის“, არამედ ჩინეთის „ინიციატივის“ სამივე მარშრუტს და გადაიქცეს ახალ გლობალურ ჯაჭვებზე დაფუძნებულ გლობალური ვაჭრობის ახალ მარშრუტად (გვ.24). თუმცა, აქვე ისიც უნდა შევნიშნოთ, რომ ახლო აღმოსავლეთის დროში განვლილი მწვავე კრიზისის გათვალისწინებით (აღნიშნული მარშრუტის საკვანძო პუნქტი ისრაელის საპორტო ქალაქი ჰაიფაა, საიდანაც ინდოეთიდან მომავალი ტვირთი ევროპის პორტებზე უნდა განაწილდეს), ეს მარშრუტიც ვერ იქნება დაზღვეული რისკისა და საფრთხეებისგან. ამიტომ, ბუნებრივია, რომ „აღმოსავლეთის ეკონომიკური დერეფნის“ კონკურენტუნარიანობა „შუა დერეფანთან“ მიმართებით, საკმაოდ ბუნდოვანია.

მესამე, გასათვალისწინებელია რუსეთის მხრიდან უკიდურესად ნეგატიური დამოკიდებულება „შუა დერეფნის“ პროექტთან, რომელიც პირდაპირი და უშუალო კონკურენტია რუსეთზე გამავალი „ჩრდილოეთის დერეფნის“. ამიტომ სავარაუდოა, რომ მისთვის ხელსაყრელი ვითარების შექმნის შემთხვევაში, ის მნიშვნელოვან ძალისხმევას მიმართავს „შუა დერეფანის“ პროექტის ჩასაშლელად, ტრანსკონტინენტურ ვაჭრობაში „ჩრდილოეთის დერეფნის“ დასაცავად და რეგიონში საკუთარი გავლენის შესანარჩუნებლად (გვ.14).

მკითხველის ყურადღებას მივაკყრობთ იმ გარემოებას, რომ წიგნის ავტორების მიერ „შუა დერეფანი“ წარმოდგენილია კომპლექსური ქსელის სახით, რაც აერთიანებს სარკინიგზო, საგზაო, სანაოსნო მარშრუტებს, ანუ სატრანსპორტო და ენერგეტიკულ კომპონენტებს. ეს იმას ნიშნავს, რომ „შუა დერეფანი“, ფაქტობრი-

ვად, ეკონომიკური დერეფანია და მასთან დაკავშირებული პრობლემატიკის კვლევა ეკონომისტთა პრეროგატივაა.

როგორც აღვნიშნეთ, წიგნის ავტორები - ს. პავლიაშვილი და ზ. გარაყანიძე იკვლევენ „შუა დერეფანის“ ენერგეტიკულ მდგენელს. მდიდარი ციფრობრივი და ფაქტობრივი მონაცემების საფუძველზე ისინი კარგად წარმოაჩენენ საქართველოს როლს და პერსპექტივას ამ მეგაპროექტში, ასაბუთებენ, რომ „სამხრეთის გაზის დერეფნის (SGC)“ პროექტში აქტიური ჩართვით და „შავი ზღვის წყალქვეშა კაბელის“ პროექტის განხორციელებით, საქართველოს ეძლევა ენერგეტიკულ პაბად გადაქცევის შანსი, რასაც ჩვენი ქვეყნისთვის უდიდესი ეკონომიკური და პოლიტიკური მნიშვნელობა აქვს.

წიგნის წაკითხვისას ჩვენი ყურადღება იმ გარემოებამაც მიიპყრო, რომ რიგ შემთხვევაში ავტორები თამამად აფიქსირებენ „მეინსტრიმული“ მოსაზრებებისგან განსხვავებულ საკუთარ შეხედულებებს. ასე, მაგალითად, გამოთქმულია „ჩრდილოეთ-სამხრეთის მაგისტრალური გაზსადენისა“ და „სამხრეთ კავკასიური გაზსადენის“ საქართველოს ტერიტორიის კონკრეტულ ლოკაციაზე ურთიერთდაკავშირების გზით ე.წ. „ქართული ჰაბის“ შექმნის იდეა. ის გულისხმობს საქართველოზე რუსული, აზერბაიჯანული (პერსპექტივაში შესაძლებელია, ყაზახური და თურქმენული) გაზის გატარებას, რაც, ჩვენი აზრით, ჩვენთვის სასარგებლოდ, დაინტერესებულ აქტორთა ინტერესების დაბალანსების საფუძველად შეიძლება მოგვევლინოს. მეორე მაგალითია, საქართველოს რკინიგზის აფხაზეთის მონაკვეთის გახსნის იდეა და აქედან გამომდინარე ლეგიტიმურად შეიძლება ჩაითვალოს დასმული კითხვა – ხომ არ შეიძლება რუსეთის დაინტერესება ამ საკითხის მიმართ გახდეს აფხაზეთის პრობლემის ჩვენ სასარგებლოდ გადაჭრის გასაღები?

დასკვნის სახით აღვნიშნავთ, რომ აკად. სოლომონ პავლიაშვილის და პროფ. ზურაბ გარაყანიძის მონოგრაფია „შუა დერეფნის ენერგეტიკული განზომილება“, არის კომპლექსური და სიღრმისეული გამოკვლევა, რომელსაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს საქართველოში მეტად აქტუალური სამეცნიერო მიმართულების – გეოეკონომიკის განვითარებაში.

იმის გათვალისწინებით, რომ სარეცენზიო ნაშრომში საკითხთა ფართო სპექტრია წარმოდგენილი, რაც კავკასია-ცენტრალური აზიის სუბრეგიონის ეკონომიკური განვითარების ბევრ საჭირობოროტო ასპექტს მოიცავს, ჩვენი აზრით, სასურველი იქნებოდა მისი ინგლისურ ენაზე გამოცემა, რათა არაქართულენოვან მკითხველსაც მიეცეს ამ საინტერესო წიგნის გაცნობის შესაძლებლობა.

ელგუჯა მექვაბიშვილი

პროფესორი

თეიმურაზ ბერიძე

პროფესორი

გამოცემაზე მუშაობდნენ ნათია დვალი და ნინო ებრალიძე
Prepared for publication by Natia Dvali and Nino Ebralidze

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

2025

0128 თბილისი, ილია ჭავჭავაძის გამზირი, 1
1, Ilia Tchavtchavadze Ave., Tbilisi 0179
Tel 995(32 225 04 84, 6284/6279
<https://www.tsu.ge/ka/publishing-house>